BEDRİ BAYKAM

68'li Yıllar Tanıklar

İMGE kitabevi

BEDRİ BAYKAM

68'li Yıllar Tanıklar

İMGE

- Sadun Aren
- Toktamış Ateş
- Muhsin Batur
- Halit Çelenk
- Raif Ertem
- Cemil Gezmiş
- Celil Gürkan
- Rasih Nuri İleri
- Ahmet Güryüz Ketenci
- Ergin Konuksever
- İlhan Selçuk
- Necdet Uğur

İMGE kitabevi

İMGE
kitabevi

Bedri Baykam 1957 yılında Ankara'da doğdu. 2 yaşında resim yapmaya başladı. 6 yaşında Ankara, Bern ve Cenevre'de ilk eserlerini sergiledi. "Harika çocuk" olarak tanımlandığı 1960'lı yıllarda Avrupa ve Amerika'nın birçok sanat merkezinde sürekli olarak sergiler açtı. İstanbul Fransız Lisesi'ne devam eden Baykam, 1975 yılında Sorbonne Üniversitesi'nde işletme ve ekonomi eğitimine başladı, bu fakülteden mastır aldı. Paris'te aynı süreç içinde L'Actorat isimli özel okulda aktörlük eğitimi gördü. 1980 yılında Amerika'ya taşınan sanatçı, 1984'e kadar California College of Arts and Crafts'de resim ve sinema eğitimi gördü. 1987 yılına kadar Amerika'da kalan Baykam, bu süre içinde San Francisco, New York, İstanbul ve Paris'le sergiler açmayı sürdürdü. 1987'de atölyesini İstanbul'a taşıyan Baykam, bugüne kadar yarısı yurt dışında olmak üzere 70 kişisel sergi açtı, grup sergilerine katıldı, birçok kısa metrajlı film ve video film çekti ve çeşitli kısa ve uzun metrajlı filmlerde rol aldı. Aydınlık dergisinde ve Cumhuriyet gazetesinde yazan, Çağdaş Yaşamı Destekleme ve Atatürkçü Düşünce Derneği'nin aktif üyelerinden olan sanatçı, aynı zamanda Uluslararası Plastik Sanatlar Derneği'nin de kurucularındandır.

Baykam'ın eserleri:

- *Boyanın Beyni* (1990)
- *27 Mayıs İlk Aşkımızdı* (1994)
- *Mustafa Kemaller Görev Başına* (1994)
- *Monkeys' Right To Paint* (Maymunların Resim Yapma Hakkı, 1994)
- *Ödünsüz Laik Türkiye* (1995)
- *Geçici Anlar, Kalıcı Tatlar* (1996)
- *Gözleri Hep Üzerimizde* (1996)
- *Dönemin Rengi* (1997)
- *68'li Yıllar / Eylemciler* (1998)
- *Küba ve Binyılın Son Süvarisi: Che* (1999)

Bedri Baykam
68'li Yıllar / Tanıklar
İSBN 975-533-255-3
© İmge Kitabevi Yayınları, 1999
Tüm hakları saklıdır.
Yayıncı izni olmadan, kısmen de olsa
fotokopi, film vb. elektronik ve mekanik
yöntemlerle çoğaltılamaz.

1. Baskı: Aralık 1999

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Mehmet Göllü

Kapak Resmi
Bedri Baykam, Deniz, 1997

Kapak Tasarımı
Elvan Özsezgin

Kapak Baskısı
Kırali Matbaası

İç Baskı ve Cilt
Zirve Ofset 229 66 84

İmge Kitabevi
Yayıncılık Paz. San. ve Tic. Ltd. Şti.
Konur Sok. No: 3 Kızılay 06650 Ankara
Tel: (312) 419 46 10 - 419 46 11
Faks: (312) 425 65 32
İnternet: www. imge. com.tr
E-Posta: imge@imge.com.tr

Tüm röportajlar, Kasım 1997 ile Mart 1998 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir.

Kitabın yayıma hazırlanmasına yardımcı olan
Öcal Okay'a teşekkür ederiz.

İçindekiler

Önsöz 7
Sadun Aren 11
Toktamış Ateş 37
Muhsin Batur 55
Halit Çelenk 85
Raif Ertem 111
Cemil Gezmiş 133
Celil Gürkan 171
Rasih Nuri İleri 221
Ahmet Güryüz Ketenci 245
Ergin Konuksever 271
İlhan Selçuk 291
Necdet Uğur 319

Dünyaya adım atarak eşim Sibel'e ve bana sonsuz mutluluklar veren, Kemalist düşünceyi ve dedesinin adını en iyi şekilde yaşatacağına inandığım oğlum Suphi Baykam'a...

Önsöz

Şu anda elinizde tuttuğunuz "68'li Yıllar / Tanıklar" 2.5 yıl süren "68'li Yıllar" araştırmamın ikinci ayağı ve 10. kitabım. 1. kitap olarak çıkan "68'li Yıllar / Eylemciler"in önsözünde de belirttiğim gibi, 68 gibi engin bir konuda dosyayı kapatmak pek mümkün olmuyor. Onun için birkaç yıl sonra bu iki kitaba sığdıramadığım önemli kişilikler etrafında gelişen bir üçüncü cilt görebilirsiniz. Siyasi kitaplarım arasında "68'li Yıllar" serisi, daha önce yayımlanan "Mustafa Kemaller Görev Başına" (1994) isimli Kuvay-ı Milliye dönemini araştıran kitabım ve "27 Mayıs İlk Aşkımızdı" (1994) isimli 1960 devrimini ele alan kitabımın organik ilişkili devamı oluyor. Bu dizi, 20. yüzyıl kapanırken, Atatürk'le başlayan Cumhuriyet tarihimizin bugüne kadar

süren demokrasi, laiklik ve sosyal hukuk devleti mücadelesinin tüm iç dinamiklerini ve uzun yıllara yayılan kapsamlı ve katmanlı ilişkilerini ortaya koyuyor.

Başta ilk iki kitabım olmak üzere, bu seride konuştuğum birçok değerli insan daha sonra ne yazık ki aramızdan ayrıldı. Aklıma ilk gelen babam Dr. Suphi Baykam dışında, Prof. Dr. Zafer Tunaya, Cemal Madanoğlu, İlhami Soysal, Uğur Mumcu, Muammer Aksoy gibi isimler. Kritik bir siyasi süreç yaşandıktan sonra, gelecek kuşaklara ışık tutacak kilit insanların bu önemli konularda dinlenilmeleri, toplumu aydınlatmaları, tarihçilere belgeler bırakmaları tahminlerimizin de ötesinde bir önem taşıyor. Ve hangimizin ömür çizgisinin ne kadar olacağını bilemediğimiz için bu kapsamlı taramaların o dönem bittikten sonra, ama fazla da geç kalınmadan yapılması gerek.

"68'li Yıllar" başlığını önce çeşitli "dil uzmanları" yadırgamışlardı! Onlara ve topluma bunun bir hatalı kullamm değil, bir tarz ve sözcük seçimi olduğunu anlatmak biraz zaman aldı. Herhalde aradan 2 yıl geçtikten sonra bazı insanlar bu dizinin adının neden "60'lı Yıllar" olmadığını anlamışlardır. Merkezi "68" olan bu süreç 1960 devrimiyle başlayıp, Gezmiş, Aslan ve İnan'ın idamlarıyla son buluyor benim gözümde. Onca gereksiz polemiği bu konuda bile yaşadıktan sonra, artık çeşitli köşe yazarlarının veya filmcilerin de "68'li Yıllar" deyimini kullanmaya başladıklarını ve bu tanımlamanın çoğulcu sözlüğümüze girmeye başladığını sevinerek görüyorum. Sözcüklerin, yazarlar tarafından abartmadan, esnekçe ve yaratıcılığa açık olarak kullanılmasının mümkün olduğunu düşünüyorum.

1997 Mayıs'ında gerçekleşen sergim için çıkardığım ve şimdi kitaplaşan röportaj dizisinden küçük alıntılar taşıyan konuyla ilgili "İç Manzaralar" adlı gazete ve iki ciltten oluşan "68'li Yıllar" kitaplarıyla, bir dönem yaşananları genç kuşaklara ulaştırıp, onlara 68'liler hakkında öğrenmek istedikleri her şeyi en yetkin kaynaklardan sunup, bugünkü toplum yapımızın sosyo-politik kökenlerini anlatabilmek benim için çok önemliydi.

Oldukça objektif bir araştırma yaptığıma inanıyorum. Bugün eski 68'liler en az beş-altı değişik gruba ve partiye ayrılmış durumda. Bu gruplardan hiçbirinin, kitaplarımda yer alanların 68 olayını çarpıttığını veya yanlış aktardığını iddia etmemeleri benim için memnuniyet verici olmuştur.

1998 yılında 68 kuşağı hakkında iki de uzun metrajlı film yapıldı. "Hoşçakal Yarın" filminin yönetmenliğini Reis Çelik üstlendi. O filmde hem rol aldım, hem de 68 kuşağı hakkında yaptığım dev bir duvar resmi projeye katkıda bulundum. Yine yakın dostum olan Turgut Yasalar'ın yönettiği "Leoparın Kuyruğu" filmi de aynı dönemi, daha değişik, yaşanmış belirli bir olaya bağlı kalmadan veren bir çalışmaydı. Sonuçta her iki film de değişik yankılar uyandırdı, lehte ve aleyhte eleştiriler yapıldı. Kimileri bu filmleri beğendiler, kimileri yerden yere vurdular. Ben de bir 68 filmi yapsam, bu da çok farklı olurdu. Öğrenciler arası ilişkileri ve 68'in dünya ile bağlantılarını da ele alırdım. Aslında bunu gayet doğal karşılamak lazım. Özellikle 68 olayları gibi bir konuyu sanat aracılığıyla işlerken herkesi memnun etmek mümkün değil. Ancak burada görülmesi gereken somut bir gerçek var: Bugün sanatsal olgunluğa ulaşan kuşağın 1968'i artan bir ilgiyle işlemesi kaçınılmaz olduğu kadar, çok da sevindirici... Ancak, -saptırma amaçlı bir önyargı taşımaması kaydıyla-, beğenilen veya beğenilmeyen tüm öznel yanlarıyla bu çalışmaların fazlalaşmasını, tüm aydınların ve özellikle 68'lilerin arzu etmeleri gerekir. Çünkü bu yüzyıla en önemli şeklini veren ve ülkemizde de büyük fırtınalar yaratan bu depremin, ne kadar kalıcı bir özgürlük arzusu ve uluslararası dayanışma güdüsü taşıdığını gelecek yüzyıllara taşımanın başka bir yöntemi yok. 68'lilerin aşırı bir tutuculuğa girmeden bu çalışmaları mümkün olan en geniş hoşgörüyle izlemelerinin veya bu girişimlere katkıda bulunmalarının doğru olacağını düşünüyorum. Üretilen eserlere eleştiri getirilmesin anlamı taşımıyor bu söylediklerim. Bu, eleştirilerin dozunun, sanat eserlerine mantık ötesi bir dar kalıp getirmemesi temennisinden işaret. Sonuçta yaşanan her gerçeği herkesin kendine has

veri ve yorumlarla aktardığını hatırlarsak, 68 olgusu da, hele sanat dilinde kaçınılmaz olarak kuşaklar boyu değişik şekillerde işlenecek. Bunların tümünün "bulutu" ise 68'i, Fransız Devrimi gibi kalıcı şekilde gelecek kuşaklara taşıyacak.

Bu ciltte bulacağınız tanıklarda, eylemci gençlerin en yakınında bulunan ağabeylerinin, ünlü yazarların veya Deniz Gezmiş örneğinde olduğu gibi babalarının veya avukatlarının görüşleriyle karşılaşacaksınız. Özellikle ordu içinde yaşanan çeşitli sağ sol gelgitlerini ve "hassas olarak kaymalarını" da Muhsin Batur ve Celil Gürkan'ın ağzından dinlemiş olacaksınız. Mart 1971'den beri birbiriyle hiç görüşmeyen bu ünlü ve tarihi iki kişilik böylece en azından bu kitapta yan yana gelmiş oldular.

Geçen ciltte teşekkürlerimi sunduğum her dostuma ve katkıda bulunanlara doğal olarak yine şükranlarımı sunuyorum. Özellikle eşim Sibel Baykam, annem Mutahhar Baykam, asistanım Sabiha Kurtulmuş, İmge Kitabevi Yayınları'nın değerli editörü Hasan Uysal'ın gayretleri olmasa bu zorlu çalışmayı sonuca ulaştıramazdım.

Sadun Aren

Bedri Baykam: *Sadun Bey, söze, daha farklı bir yerden gireceğim. 1965-66'da, 65-67'de olabilir, oğlunuz Haldun Aren'le sokaklarda futbol ya da saklambaç oynardık. O sıralarda buradaki Amerikalı askerlerin küçük kızlarına âşık olurduk. Arada da sizin eve girer çıkardık. Su içmek için, kanayan dizlerimizi tentürdiyotlamak için. Siz ise içeride hep, masa başında, çoğunlukla Çetin Altan'la, kimi gün başkalarıyla çalışırdınız. TİP'in yükseliş yıllarıydı. Çocuktuk, "Ne yazıyor ne çiziyorsunuz?" diye sormazdık. Bugün soruyorum; o gün, o masalarda neler dönüyordu? TİP'in bir milletvekili olarak, o günler neler yapıyordunuz?*

Sadun Aren: TİP'in ne özelliği vardır? Önce bunu belirtmek isterim. TİP kuruluncaya kadar, Türkiye'de bütün ileri

hareketler TKP'ye mal edilirdi. Ya öyle sanılırdı, ya da her ilerici hareketin arkasında TKP bulunurdu. Kendini ilerici, sosyalist sayan insanlar da doğal olarak kendilerini komünist sanırdı, öyle tanımlardı. Çünkü başka bir "sol hareket" yoktu. TİP'in özelliği, bu TKP çizgisinin ve onun denetimi dışında bir hareket olmasıdır. TKP'nin karşısında, bir de TİP diye bir partinin kurulmuş olması ilginç bir gelişmeydi. Belki çok yakındılar birbirlerine, ama biri legal, öbürü illegaldi. Aralarında gerçekten hiçbir organik ilişki yoktu.

Baykam: *Çok kısa bir ara soru; birini legal, birini illegal yapan öğe, TİP'in demokratik sosyalist bir parti olması mıydı? Demokrasiyi ve çok partili rejimi kabul etmesi miydi?*

Aren: Evet. Ve tabii Sovyetler Birliği'nin direkt denetimi altında olmamasıydı. O zaman komünizmi başkaları için, burjuvazi için, burjuva partileri için tehlikeli kılan şey, arkasında Sovyetler Birliği'nin olmasıydı. Sovyetler Birliği olmadığı takdirde istediğiniz kadar politika yapabilirdiniz. Sovyetler Birliği çöktükten sonra, 141. maddeyi kaldırdılar, hiç tereddüt etmediler. Çünkü Türkiye'deki sosyalist, komünist, Marksist hareket tek başına bir önem taşımıyordu, ciddi bir tehlike oluşturmuyordu. Bugün de öyledir. O zaman demek ki, TİP yasal bir sosyalist hareketti. Komünist kelimesine pek ağzım da alışkın olmadığı için, sosyalizm derken komünizmi de kastediyorum. Bu parti, sendikacılar tarafından kurulmuştu. Aybar partinin genel başkanı olduktan sonra, asıl kimliğine kavuştu. Yani, TİP'i TİP yapan, Aybar' dır. Aybar, TİP'in TKP dışında bir hareket olduğunu özellikle vurgulardı. Bunun için "bu partiyi 12 tane işçi kurmuştur" derdi. Bunu TİP'in, TKP dışında bir parti olduğunu belirtmek için söylerdi. Yoksa, işçilerin kurduğu TİP, bir süre sonra Aybar genel başkan seçildikten sonra, o niteliğini yitirmiştir. Yani işçiler tarafından kurulmuş, bir emekçi partisi olma niteliğini... Marksist teoriye dayanan bir düşünce partisi olmuştur.

Baykam: *Daha entelektüel, seçkinci bir parti oldu değil mi?*

Aren: Olmuştur. Parti bu kimliğiyle büyük ilgi görmüştür

Türkiye'de. Şöyle bir anımı aktarayım. 1965 seçimleri sırasında, Tandoğan'da bir miting yapmıştık, Ankara sosyetesi gelmişti. Şöyle bir manzarayı hatırlıyorum. Bir araba yanaşmış, güzel bir araba, kapısı açılmış, bir hamm yan oturmuş, kaldırıma ayağını koymuş, uzun ağızlıkla sigara içiyor ve konuşmacı da, "Marabalar, işçiler, evlerinde et yerine dert kaynayan kardeşlerim filan" diye konuşuyor, bu kadın da alkışlıyor. Biz "maraba" diyoruz ama bize entelektüeller, sosyetik insanlar geliyor, bir "moda" vardı sanki...

Baykam: *Şu açıdan soruyorum, komünizmi veba gibi gören topluluklar da vardı, bu ilgi nasıl olabiliyordu?*

Aren: Biz o zaman komünizm falan demiyorduk, hatta sosyalist kelimesini bile kullanmamışızdır. Sosyalizm yerine, *toplumculuk* denilirdi. "Biz toplumcuyuz" denilirdi. TİP'in programının ilk sayfasında Atatürk'ün nutuklarından birisinden alınma, "biz emekçi bir halkız" falan diyen bir bölüm vardı, partinin kimliği buydu. Nitekim, gerçek kimliği anlaşıldığı zaman, zaten o ilgi azaldı. Fakat en başta, söylenmemiş sözlerin yeni yeni söylenmesi, fakirlik filan gibi, ezilmiş insanlardan yana olmak, enteresan geldi birçok insana. Fakat işin ciddiyeti anlaşılınca bıraktılar. Başka bir ammı aktarmak isterim. 1965'ti sanırım, seçimlerden biraz önceydi. Kırca, o zaman CHP'deydi. Zannediyorum, İnönü'ye danışmanlık yapıyordu. Kızılay'da, o zamanlar volta atılırdı. Volta atarken şunu söylemişti "Bu DP tekrar gelecek. Öyle görünüyor." Gelmesi ihtimali vardı çünkü seçimlerde...

Baykam: *Yani DP derken, AP mi demek istiyor?*

Aren: Evet. AP için iki önlem düşünüyoruz, demişti. Bir tanesi, TİP'in seçimlere girmesi, anlaşılan onun o zamanki düşüncesine göre TİP, AP'nin tabanından oy alabilir. Yani işçi oylarını alabilir. "Bunun için sizin seçime girmeniz iyi olur", demişti. Diğer bir şey de onun mantığı neydi, onu bilemiyorum, "Milli bakiye sistemini getirmek istiyoruz" demişti. Bunların ikisi de oldu. TİP girdi seçimlere. Milli bakiye de geldi. TİP aslında bütün Türkiye'de girememişti seçimlere.

Galiba yüzde 3 oy aldı. Yani çok az... Sanırım, yüzde 2.87'dir galiba asıl oy oram.

Baykam: *12 milletvekili mi çıkarmıştı?*

Aren: 15. Bir tanesi de MBK'dan bir arkadaştı, 6 ay kadar sonra ayrıldı. Sonra da bir senatörlük kazandık. Böylece gene parlamentoda 15 üyemiz oldu. Parti çok prestijliydi. En başından itibaren parti içinde muhalefet de başladı yöneticilere karşı. Parti yöneticilerinin çok önemli bir kısmı aym zamanda milletvekili de olduğu için, parti yöneticilerine ve milletvekillerine tepki aym şekilde oldu. Çünkü ücretleri nispeten fazla oluyor milletvekillerinin. Eskiden parti yöneticileri tehdit ve tehlike altında, hiçbir karşılık görmeden çalışıyorlardı. Bu onlara bir prestij getiriyordu. Yalmz bizim parti için değil, genellikle herkes için geçerli. Ama özellikle bir sosyalist partinin yöneticileri, sonra dokunulmazlık zırhına bürünür, bir de karşılığında ücret alırsa, o zaman o önderlere partinin alt kademeleri farklı gözle bakar ve ciddi eleştiriler olur. Tabii TKP'den de eleştiri gelmeye başladı. TKP de bir süre sonra kendisine rakip görmeye başladı bizi. Çünkü denetleyemedi. Denetleyebilseydi, başka bir isimde parti kurulmasına karşı çıkmazdı. Nitekim Komünist Partisi adında olmayan başka partiler kurulmuştur, ama TKP'nin denetiminde olduğu için onlara hiç karşı çıkılmamıştır. Mesela Esat Adil beyin Türkiye Sosyalist Partisi ve Doktor Şefik Hüsnü'nün Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi... Yani onlar da TKP tarafından kuruldukları için bilhassa Şefik Hüsnü'nünki, öbürü biraz farklıdır, ama bayrak açmamıştır TKP'ye karşı. Halbuki TİP bayrak açmıştır TKP'ye. Bir müddet sonra Aybar açık olarak TKP'yle hiçbir alakalarının olmadığını söylemiştir. Böylece muhalefet başlamıştı. Tartışmalar bilhassa Aybar'ı savunma yapmaya, giderek bazı Marksist ilkelere karşı çıkmaya itti.

Baykam: *Bu, TİP'in yeni konumunu ve bağımsızlığını vurgulama ihtiyacından mı doğdu?*

Aren: Evet. Hücumlar karşısında, "böyle eleştiriler ne demek oluyor yani? Kendi haddini aşıyor" gibi, bilhassa Mihri

Belli tarafından yapılmış olan hücumlara karşı böyle bir tavır gelişti.

Baykam: *Mihri Belli ne diyordu?*

Aren: "TİP yanlıştır, yahut sapmıştır sosyalizmden... Bu böyle yapılmaz, evvela Milli Demokratik Devrim (MDD) yapılmalıdır. Bu aşamada sosyalizmden bahsedilmez!" diyordu. O zaman işte sosyalistler ve demokratik devrimciler diye bir ayrım oldu.

Baykam: *O günlerden bir demeç hatırlıyorum, ya sizindi, ya Çetin Altan'ındı. "'Kahrolsun komünistler' lafı Atatürk'ün değildir" diye bir şey vardı. Bunu açar mısınız?*

Aren: Çetin'indi. "Komünizm her görüldüğü yerde ezilmelidir, kahrolsun komünizm" filan... Tabii bizler, bir süre sonra artık hepimize komünist denildiği için, Atatürk "bunlar her görüldüğü yerde ezilsinler" demiş olsa, olmayacak. Çetin o kıvrak zekâsıyla, "bu söz Atatürk'ün değildir", dedi. Akşam'da yazıyordu o zaman. Bunları yazmaya başladı ve Atatürk'ün el yazısıymış, yanılmıyorsam o yazıyı İsveç'e gönderdi, "bu Atatürk'ün el yazısı mıdır", diye... Oradan da "orijinal el yazısı değildir" diye cevap aldı. Bunu yazdı. Onun nedeni de partinin bu kez sağdan aldığı hücumlara bir savunuydu. Partiye karşı saldırılar başlayınca, strateji tartışmaları da başladı.

Baykam: *Yani iki ara bir derede kaldınız. Bir yandan sağ bastırıyor, bir yandan aşırı sol bastırıyor, eleştiriyor.*

Aren: Böyle olunca, MDD, özellikle gençlerden çok rağbet gördü. Yön de vardı o zaman. O sıradaki iki önemli strateji, kabaca şöyle özetlenebilir. Birisi, TİP'in temsil ettiği demokratik yollarla, seçimle sosyalizmi kurmaya uğraşmak. Bu bir strateji. Diğeri de, askerlerle işbirliği yaparak tepeden inme, Jakoben bir yaklaşımla sosyalizmi kurmak. Yön ve Yön'ün etrafındaki arkadaşlar bu çizgideydi. Demokratik devrimcilerin başını Mihri Belli çekiyordu. Önerdiği, buna yakın bir stratejiydi aslında. Türkiye henüz feodalizmden kurtulmamıştır... Emperyalizmden de kurtulmamıştır... Bunun için milli ve demokratik, yani emperyalizmden kurtulmayı öngören bir yaklaşım gereklidir,

düşüncesi "Emperyalizmin baskısı altında, feodal bir toplumda sosyalizm falan yapılamaz. Onun için feodalizmi tasfiye etmek, emperyalizmi ülkeden çıkarmak lazım. Bunu yapmak için milli burjuvaziyle beraber olmak lazım, evvela bu strateji uygulanacaktır. TİP bu bakımdan yanlış bir yoldadır", filan dediler. Bunlar böyle, bu ölçüde tartışılmaya başlayınca, tepkiler de başladı.

Baykam: *Bu tez fazla düzenci ve yumuşak mı gelmeye başladı?*

Aren: Hayır, artık önderlik kavgası gibi bir şey başladı. Hani en son çıkan kitabı, kim daha önce okursa, o...

Baykam: *Söylemi o mu oluşturuyor?*

Aren: Evet, böyle şeyler olmaya başladı. Örneğin Mahir Çayan'ın şöyle bir görüşü vardı. "Türkiye'de yapay denge vardır. Halk bir şekilde yanıltılmıştır, yani karşısında büyük bir güç olduğunu zannetmektedir. Onun için bir yapay denge vardır. Eğer biz bu dengenin yapaylığını ortaya çıkartabilirsek, derhal bir devrim olur." Mihri'yi falan bir tarafa bıraktılar, devrim yapmak istediler. Şehir ya da kır gerillası taraftarları çıktı. Sonra, kaçıp yurtdışına gitmesi gerekirken o son yakalandığı zaman, Anadolu'nun ortasında bir yerde yine eylem peşindeydi.

Baykam: *Dağlarda ne yapacaksın, nereye gideceksin, dağı mı fethedeceksin?*

Aren: Yapay dengeyi devirecek. Halka gösterecek ki, bunlar iskambilden ibaret bir şatodur, dokunsan yıkılıverir. Örnekler verirlerdi, "kuru çayıra bir yerinden bir kıvılcım verirsen, bütün çayır alev alır, biz onu yapacağız. Bir kıvılcım olacağız" filan gibi teoriler çıktı.

Baykam: *CHP o dönem, "ortanın solu Moskova'nın yolu" sloganına yenilmişti 65 seçimlerinde. İsmet Paşa'nın bulduğu bu sloganla Güneş, Baykam, Ecevit yollara dökülmüştü. Fakat CHP'ye bile "komünist" damgası vurulmuştu. Düşünün, sizlere kim bilir nasıl bakılıyordu? CHP'nin daha solunda bir parti olarak CHP'yle olan iletişiminiz nasıldı? Parlamentoda solda birlik, solda eylem birliği, en azından faşizme karşı veya kapitalizme karşı bir mücadele bir*

diyaloğunuz var mıydı?

Aren: Yoktu. TİP, CHP'yi de, AP'yi de burjuva partisi sayıyordu. Ama elbette kı CHP'yi, AP gibi görmüyordu. CHP'nin sosyal demokratlık iddiası vardı zaten. Kişisel düzeyde, tabii biraz daha yakın gidiyordu CHP. Mesela bir örneğini vermek isterim. Mecliste bir iki kez TİP'e karşı AP tarafından önemli saldırı olmuştur.

Baykam: Ben de oraya gelecektim. Bir sabah uyandım, baktım babamda da bazı darp izleri vardı. Gazetecilerin sorularına telefonla yanıt veriyor, TİP'liler dövülürken araya girip onları kurtarmış...

Aren: Evet, böyle şeyler olurdu. Tabii parlamento içinde çok açık eylemsel beraberlik var.

Baykam: Çetin Altan'a kürsüde saldırmışlardı.

Aren: Evet. İşte büyük veya daha ufak tefek şeyler olurdu. Mesela bir şey hatırlıyorum. İlk bütçe konuşması, biz meclise girdikten sonra çok yakın bir tarihte oldu, yani Ekim'de girdik galiba, Şubat'ta falan olmuştu. Ben bizim görüşlerimizi belirtmeye çalışıyordum. Daha çok kapitalizmin eleştirisi falan şeklinde bir şeyler söylüyordum. AP'liler bağırmaya başladılar. Başkan da uyardı, "konu dışı konuşuyorsun, bütçeye gel" filan dediler. Ben o zaman usulleri bilmediğim için pek bir şey aklıma gelmedi, ama daha cevap vermeme gerek kalmadan CHP sıralarından, 'Elbette söylenir böyle şeyler' dediler ve konuşmaya devam etmemi sağladılar. Bu tür bir irtibat vardı. CHP çok kuvvetliydi, iktidar adayıydı. Öbür taraf da öyleydi. Biz oldukça marjinal durumdaydık. Onun için bir ittifak yapalım girişimi ne CHP'de vardı, ne bizde.

Baykam: Derken TİP'in içinde, sizin ve Behice Boran'ın çizgisiyle, Mehmet Ali Aybar'ın çizgisi gittikçe uzaklaşmaya başladı. Bu uzaklaşma, belki 68'de Çekoslovakya'nın Ruslar tarafından istilasında Prag olayında, doruklarından birine ulaştı. Mehmet Ali Aybar'la ilk ayrılıklar nasıl oldu?

Aren: Bir kere Aybar'la olan ihtilafın doruk noktasının nedeni, Çekoslovakya meselesi değil. Daha evvel başlamıştır. Aybar onu o şekle soktu. "Ben Çekoslovakya meselesinde şöyle

düşünüyorum, halbuki bunlar böyle düşünüyorlar" gibi bir hava yaratıldı. Onun için bu ihtilafı Sovyetlere karşı tutumuna bağlamak, Aybar'ın biraz işine geldi. Halbuki bizim hiç öyle bir iddiamız yoktu.

Baykam: *Bir şekilde kamuoyu önünde kendisini haklı çıkarmak için bir vesile miydi o?*

Aren: Vesile yaptı onu. Çünkü diğer bir kamtı, Behice Hamm'ın o sırada bir makalesi çıkmıştı, Milliyet'te... Aybar gibi düşünmüştü Çekoslovakya konusunda. Ben öyle düşünmüyordum, ama yazmadım. Behice Hamm yazmış ve telin etmişti Çekoslovakya işgalini. Ama demin söylediğim sebeplerden ötürü yani parti içi ihtilaflar ve TKP'nin ağır basmak istemesinden, Aybar evvela "organik bağımız yoktur" dedi, sonra Sovyet çizgisine ve bana göre Marksizme aykırı bazı şeyler söylemeye başladı. Özü itibariyle TİP'in farkını koymak lazım geliyordu. Aybar bu TKP'den farklılığını, Sovyetler Birliği'nden farklılığını Türkiye'ye özgü sosyalizm deyimiyle bilhassa belirtmiştir. 68'in başlarından itibaren şöyle bir görüş ortaya atmaya başladı: "Dünyada sosyalizm tektir, ama Türkiye'ye özgü bir sosyalizm de vardır. Çünkü Türkiye'nin şartları başka ülkelerinkinden farklıdır. O halde Türkiye'deki sosyalizm de farklı olacaktır." Neresi farklı olacak? Bir türlü söylemedi.

Baykam: *Sanki siz Rusya'ya adapte bir sosyalizm öneriyorsunuz da, o Türkiye'ye adapte olanı öneriyor, öyle mi?*

Aren: Evet, sürekli böyle bir izlenim vermek ve Sovyetlerle araya fark koymak istiyordu. Çünkü TKP, açıkça herkes biliyordu ki, tamamıyla Sovyet çizgisinde bir partidir. Yalmz Sovyet çizgisinde de değil, Sovyetlere bağımlıdır. Başka türlü olması da söz konusu değildi. Yani Sovyet çizgisinde olup da, Sovyetlere bağımlı olmamak mümkün müdür? Mesela Fransız Komünist Partisi o zaman Sovyet çizgisindeydi, ama Sovyetlere kafa tutabilirdi zaman zaman... Ama TKP'nin böyle bir şansı yoktu, TKP yurtdışında, ancak Sovyet yardımıyla yaşayan bir partiydi.

Baykam: *TKP'nin Türkiye uzantıları nasıldı? İllegal bir parti*

yaşamı Türkiye içinde nasıl var olabiliyordu? Yurtdışındaki temsilcileri dışında, burada var olan gizli üniteleri toplanıyorlar mıydı?

Aren: O tarihlerde TKP'nin Türkiye içinde böyle dişe dokunur bir örgütlenmesi yoktu. Çünkü 51 tevkifatı olmuştu o zamanlarda. 60'ta falan çıkmıştı yurtdışına üyeleri. Ondan sonra, yurtdışında tekrar Komünist Partisi örgütlenmeye başladı. 51'den evvel TKP'de söz sahibi olan, Mihri gibi arkadaşlar onun adına konuşuyorlardı, böyle bir şey oluşturmak için gayret ediyorlardı. Yoksa TKP'nin örgütü pek yoktu. 73'ten sonra bir atılım yaptılar ve Türkiye'ye döndüler.

Baykam: *Yani o dönemde partinin yurtiçi illegal toplantıları da yoktu.*

Aren: Hiçbir şey yoktu. Yurtdışında yeni örgütleniyordu. Aybar'ın endişesi buydu. Bunu çok yerinde bir endişe olarak görüyordu kendisi. Biz çok çatıştık onunla, dürüst bir insandı. Onun için bu görüşlerini, partinin ve Türkiye'nin selameti bakımından söylüyordu. Yani Türkiye'ye özgü bir sosyalizm, hem Türkiye için gerçekten doğru olur, hem partinin kapatılması tehlikelerine karşı yerinde bir hareket olur diye düşünüyordu. Oysa o tarihlerde Sovyetlerden kopuk ciddi bir sosyalist hareket olamayacağına demin değinmiştim.

Baykam: *TİP yönetim kurulu toplantılarında, "Senin bahsettiğin Türkiye'ye özgü sosyalizm nedir?" dediğinizde ne diyordu?*

Aren: Sorduk ve ihtilaf o zaman başladı zaten. "Türkiye'ye özgü sosyalizm ve ona bağlı olarak her kitap okunmalıdır, yalmz Marksist kitap okunmamalıdır, başka kitaplar da okunmalıdır" filan gibi, Marksist bir parti başkanının söyleyemeyeceği şeyler demeye başladı. Üniversite hocası olursun söylersin tabii ki. "Marks'ı da okuyun, Engels'i de okuyun, başka adamları da okuyun" diyebilirsin, ama Marksist bir partinin başkam böyle konuşunca tuhaf kaçıyordu... "Kültürünü nasıl geliştirirsen geliştir, ama parti çizgisi budur", demedi. Türkiye'ye özgü sosyalizmi tammlamadığı gibi, ona bağlı olarak kitaplar yazıldıkları andan itibaren demode olurlar. Onun için "Bu kitapları okuyup da Marksist falan olunmaz. Türkiye'ye özgü sosyaliz-

min kitabını baştan sona biz yazacağız" derdi. Kendisinin yazmasını kastediyordu herhalde. Yani "bizi bağlayan bir Marksizm yoktur"a getiriyordu. O böyle söyledikçe bu dünyada sosyalizmin belli bir modeli yoktur gibi bir sonuç çıkıyordu. Halbuki Sovyet modeli vardı. Bir de TKP dışında TİP'in tek sosyalist parti olması gerçeği vardı.

Baykam: *TKP'den uzak bir parti olması ve legal olması, sosyalist olması...*

Aren: Evet. O sırada başka bir sosyalist parti olmaması. Mesela 70'lerde, ondan sonraki dönemlerde bir sürü sosyalist parti kuruldu. Hepsi "asıl sosyalist parti biziz" dediler. 74'ten sonra parti içindeki her fraksiyon ayrı bir grup oldu.

Baykam: *O parçalanma hâlâ sürüyor. Gençlik hareketleri içerisinde Atatürk'ün bağımsız, anti-emperyalist, Kuvayı Milliyeci bakış açısı, sosyalist veya sosyal demokrat gençler arasında egemendi. Ama diyelim ki onlar Mustafa Kemal'in bağımsız çizgisini CHP'den de çok daha farklı ve ilerici bir şekilde Amerikaya karşı öğelerle de yorumluyorlardı. Fakat Aren ve Boran çizgisi daha Marksist-Leninist bir görüşteydi ve bu da yavaş yavaş belki TİP'le gençlik arasında bazı zemin kaybolmaları veya söylem ayrıcalıkları oluşturdu deniyor. Siz kendi oluşturduğunuz ideolojide Mustafa Kemal'i, bağımsızlığı ve sosyalizmi nasıl yorumluyordunuz? Bu yorumlarınızın Aybar'dan farkı neydi?*

Aren: Şimdi vereceğim açıklamalar bu konudaki birçok şeyi aydınlatabilir. TİP'in o zaman demin söylediğim gibi programının başında Atatürk'ten çok önemli bir pasaj vardı. Bu oldukça solcu bir pasajdır. O zamanki sosyalist harekette kimse, ne Mustafa Kemal'den yana, ne Mustafa Kemal'e karşı bir şey konuşmazdı, en yakın dostlarımdan bile hatırlamıyorum. Bunun sebebi şuydu; Atatürkçülük ortak bir zemin oluşturuyordu.

Baykam: *Sorgulanmıyordu öyle mi?*

Aren: Sorgulanmıyordu. Şöyleydi: Atatürkçü oluyorsunuz evvela. Sonra faşist olabilirsiniz, sosyalist olabilirsiniz, sağcı olabilirsiniz...

Baykam: Yani siz kısaca çok partili rejim ve demokrasinin ortak altyapısı, egemenliği gökten yere indirmenin ortak temeli olarak görüyorsunuz.

Aren: Bu ortak temel medeniyetçiliktir. Öyle görürdük Atatürkçülüğü. Bağımsızlık; zaten devletsen bağımsızlıktan yana olacaksın. TİP'in de en önemli öğelerinden birisi, bağımsızlıktır. Aybar'ın bir kitabı vardır, demeçlerini topladığı... Adı "Bağımsızlık, demokrasi, sosyalizm"di.

Baykam: Yani sizin bakış açınıza göre sosyalist olmak için zaten önce Kemalist mi olmak lazımdı?

Aren: Lazımdı. Yani "adam olmak" lazımdı her şeyden önce. Bugün de aynı şekilde düşünüyorum, evvela adam olunur, ondan sonra bir şey olunur. İnsanın batıcı, bağımsızlıkçı, akıldan yana, pozitif yapıda olması Atatürkçülüktür.

Baykam: Bugün Kemalizm'e karşı çıkarak solcu olmaya çalışan birçok kişinin var olduğunu görüyoruz. Kimi kendisine 2. Cumhuriyetçi solcu diyor, kimi şeriatçılarla flörtü sosyalizmin bir parçası sayıyor. Bunları nasıl görüyorsunuz?

Aren: Atatürkçülüğün böyle sorgulanmasını ben anlamıyorum. Şimdi bir laikliğe karşı olanlar Atatürk'ü sorgulamaya başladılar. Bir de Kürt kimliğinin Atatürk tarafından inkâr edildiğini öne sürerek Atatürkçülüğe karşı çıkanlar var.

Baykam: Yani mikromilliyetçilik yapanlar?

Aren: Evet. O zamanlar gündemde böyle bir şey yoktu. Şeriatçılık diye bir şey de yoktu. Kürtçülük henüz filizlenmeye başlamıştı, Doğu Kültür Ocakları diye birimler kuruluyordu. Bizim partimiz TİP, Kürtçülükten kapatılmıştı o zaman, o da "Kürt" dediğimiz için! bir kongre kararımızda "Doğu'da Kürtler yaşıyor" diye bir cümlemiz vardı, ondan kapattılar. Tabii aslında, esas neden darbeydi. 2. Cumhuriyetçilerin bu tavırları niçin ortaya koyduklarını anlayamıyorum. Onlar herhalde biraz milliyetçilik yanının ağır bastığını düşünüyorlar.

Baykam: Kendi kafalarında öyle yorumlayıp bir düşman yaratıyorlar. Mustafa Kemal diye bir tartışmamız, bir sorunumuz yoktu diyorsunuz.

Aren: Ben, bugün de böyle bir sorun olduğu kanısında değilim. Yapay olarak yaratılmak isteniyor.

Baykam: *O dönem Mihri Belli'nin gençlerle diyalog kurduğunu biliyoruz. Gençlik kollarına, TİP üst düzeyinin bakışı nasıldı? TİP gençlik kollarının genel olarak üniversite gençliğiyle ilişkileri nasıldı? TİP'in üst yönetimi TİP'in gençlerinin bu gençlik hareketi içindeki yerini acaba ihmal mi ettiler?*

Aren: Partinin birinci kongresi İzmir'de yapılmıştır. Bu kongrede tüzük programı kabul edilmiştir. Bir önerge verildi. Denildi ki, partinin gençlik kollarının başkanı, merkez yürütme kurulunda da temsil edilsin. Önce bu kabul edildi. Sonra, Aybar'la Behice Hanım, daha çok ikisi, galiba şöyle düşündüler: Bu gençlik kollarını otomatik olarak partinin yüksek organlarında temsil ettirirsek, onlara, yani gençlik örgütüne partinin üzerinde söz sahibi olma hakkı da verilmiş olur. Halbuki onlar gençtir, bu işi fazla bilemeyebilirler, partinin yönetim bütünlüğü bozulur. Böylece yarım saat önce kabul edileni, yarım saat sonra bir önerge daha vererek geri aldılar. Bunu şunun için söyledim, yeterli bir güven yoktu veya parti anlayışı öyleydi.

Baykam: *Sizin bakışınız neydi bu olaya?*

Aren: Bu olayda benim bir rolüm olmadı, çünkü ben o sırada parti programı metni ile uğraşıyordum. Ama ben de zannederim böyle düşünürdüm. Partinin böyle bir anlayışı vardı, gençlere fazla söz hakkı vermek, hatta partiyle organik bağı olan bir gençlik hareketi yanlış olabilir. Nitekim bunlar kabul edilmeyince gençlik kolu dumura uğradı.

Baykam: *Bugün geriye baktığımızda bir hataydı diyor musunuz?*

Aren: Hayır. Bunun yerine daha sağlıklı bir şey yapıldı. Parti dışında bir gençlik örgütü kuruldu. Bunu parti kurmadı, gençler kurdular. Bu gençlerden birisi Alper Aktan'dır, eski Mülkiyeliler Birliği başkanı. Hüseyin Ergün vardı. Bu gençler Fikir Kulüpleri Federasyonu'nu (FKF) kurdular. Bildiğiniz gibi oldukça güçlüydü FKF denilen olay, partiye bağlıydı fiilen. Onun için partinin gençlik örgütü oydu.

Baykam: *En azından siz öyle görüyordunuz.*

Aren: Ama hiçbir organik ilişki yoktu.

Baykam: *Sorumlu mu olmak istemiyordunuz, yani bu gençler taşkınlık yapabilir, bize sorun sıçratabilir, bunun getirdiği bir çekince miydi?*

Aren: Parti ile organik bağı olan bir gençlik örgütü, partinin yönetimine karışır da ondan.

Baykam: *Partinin tüzüğüne mi sorun getirirdi?*

Aren: Evet, bu partinin örgütüdür dediğiniz zaman, mesela bir gün bir karar alırlar, "partimizin şu görüşünü istemiyoruz" derlerse partinin de dikkate alması lazım gelir. Çünkü nihayetinde partinin gençleri toplanmış, bir karar vermişler. Yani partiye bağlı bir gençlik örgütü organik olarak partinin bir parçası oluyordu. Sizin denetiminizde de değildir, gençler kendi aralarında seçim yapıyorlar. Onun için, hatta partinin yönetiminde temsil edilmeseler bile kararlarım dikkate almak zorunda kalırsınız.

Baykam: *Halbuki FKF ne yaparsa yapsın onu boş verebilirsiniz. Her ne kadar Sovyetlere bağlı TKP olmasanız da, yine bir Sovyetvari parti disiplininden gelmenin etkileri mi bu?*

Aren: Tabii.

Baykam: *Bir de parti üyelerine, çeşitli üye gençlere bile, "Siz parti bildirileri doğrultusunda çalışacaksınız, yalnız partinin çıkardığı manifestoları, yayınları okuyacaksınız" filan gibi, o gün bile gençlerin baskıcı, diktacı bir üslup içinde gördükleri, tavsiye değil, şartlar getirmişsiniz. Oysa 60'lı yılların, özellikle 68'e doğru giden gençliğin kabuğunu çatlatmasında, her şeyi bilme, yaşama, öğrenme güdüleri ve 68'e giden günlerdeki havanın rüzgârı bir çelişki getirmiyor muydu bu tavra?*

Aren: Tabii, elden gitti zaten gençlik o yüzden...

Baykam: *Bugün geriye baktığınızda, partinizin o tavrına bir eleştiri getiriyorsunuz!*

Aren: Yalnız gençliğin o rüzgârım yakalayamayışına değil, çağın rüzgârım yakalayamayışına getiriyorum. Bu yalnız gençlerle ilgili değil. Mesela o zaman aforoz edilmiş bir adamla

konuşmak yasaktı. Örneğin Mihri'yle konuşmak olmazdı. Bir ara Mihrici diye Halit Çelenk partiden uzaklaştırılmıştı. Onunla ahbaplığı devam ettirmek partililikle bağdaşmaz sayılırdı. Niyazi Ağırnaslı diye bir arkadaş vardı.

Baykam: *O da Deniz'in avukatlığını yapmıştı.*

Aren: O da partiden uzaklaştırılmıştı daha evvel. Başka bir nedenle. TKP'yle ilişki kurduğu için. Macaristan'a gidip Yakup Demir'le ilişkisi oldu diye partiden uzaklaştırıldı. Yakup Demir, herhalde benden 10 yaş falan büyüktür. Gençlik o zaman özgürlükçü falan değildi. Hatta bazıları çok bağnazdı kendi içlerinde.

Baykam: *Mihri Belli'nin gençlerle yakın olması parti üst düzeyiyle olan sorunları yüzündendi diyebilir miyiz? Mihri Belli parti üst yönetimine alınmayınca "öyle olmaz böyle olur, bu işi gençler yürütür" diye onlara mı kaydı?*

Aren: Evet. Gençler de onun etrafında toplandılar. Eğer alternatif bir parti kurabilseydi, kurardı. Tabii yalnız gençlerden ibaret bir parti kurmazdı, ama gençler toplandı onun etrafında. Zaten sosyalist hareketin tabanı daha çok gençti. Bir müddet sonra onu da bıraktılar. Çünkü o da otorite oldu. "Böyle yapmayın, şöyle yapın" demeye başlayınca gençler ondan da koptular. Kendi aralarında bölündüler. Bu, gençliklerinden gelen bir şey. Yoksa özgürlükçü falan değildiler. "Bu ne biçim sosyalist parti? Sosyalizmin temel ilkesi özgürlüktür" falan diye bir itirazları yoktu. Maalesef o zamanların gençleri arasındaki sosyalist hareket, bugünkünden amaç itibariyle farklıydı. Yoksa üslup itibariyle farklı değildir. Yine silahlı külahlı, acımasızdı. Kendim hatırlıyorum, daha çok gençken, öğrenciyken solcu sayardım kendimi. O zaman müziğe, edebiyata düşkün insanlar solcu sayılırdı. Fakat sonra, 60'larda sert, pek hoşgörüsü olmayan insanlar solcu oldu.

Baykam: *Ya da belki güzel şeylere zaman ayırmayı züppelik, burjuvalık sayan...*

Aren: Dünyada devrim gündemdeyken insan nasıl âşık olur, sevgilisini düşünür, ya da şiir okur, müzik yapar filan... Silah talimi yapmak varken, opera dinlenmez diyen, son derece

sert, olumsuz bir hava vardı. Onun için, o zamanki gençlik kendisi de örgütlenmeye başlayınca, Mahir Çayanlar filan, onların kendi kişiliklerine dayanan özellikler oluştu, çünkü tamamen liderin kişiliği belirliyordu o grupları. Onlar da fazla hoşgörülü insanlar değildi. Bunun için TİP'e karşı bir tepki gösterip de, çok daha olumlu, özgür bir hareket yapmadılar.

Baykam: *Peki Sadun Bey, parti o önergeyi geri çekmese, o diyaloğun önünü tıkamasa, tam tersine, o büyüyen gençlik ivmesini ve kitleselleşen gençlik hareketini bir sosyalist partiye güç olarak kaydırsa, Türkiye'nin siyasi tarih akışı değişmez miydi?*

Aren: Değişirdi. Şimdi bütün bunları tabii daha büyük, dünya perspektifi içinde düşünmek lazım. O zaman sosyalist ideoloji, daha doğrusu strateji, çatışmaya yaslanıyordu. Sosyalizmin, ancak çatışarak, burjuvazinin altedilmesiyle kurulabileceği düşünülüyordu

Baykam: *Castro, Guevara çizgisi.*

Aren: Evet, bu bir seçkinci çizgidir, şu anlamda; yukardan aydınlar iktidarı ele geçirdiğinde nasılsa sosyalizmi kuracaklar. Sosyalizm çok iyi bir şeydir, ama halk bunu yapamaz, hatta beğenmez, anlamaz, onun için biz onları zorlayarak bu işi öğreteceğiz. Strateji buydu. İktidara gelmiş olan memleketlerde böyle olmuştu. İktidar isteyen memleketlerin sosyalist partileri de kendi içlerinde aynı psikolojideydi; "biz sosyalizmi kuracağız, son derece sıkı disiplinli bir partimiz olmalı" diye düşünüyorlardı. Buna örnek olarak şunu söyleyebilirim, bir kongrede parti genel başkanına eksik, yani tam sayıdan üç dört tane eksik oy çıktı. "Bu münafıklar kimdir?" gibilerden o üç kişi arandı! Bulunamadı gerçi, ama arandı. Bu bile ayıplanacak bir hareket sayılıyordu. Şimdilerde Tansu Çiller'e böyle bir şey olsa, kendisine muhalif üç oy çıksa, o da arar. Yani aynı kafa...

Baykam: *Peki sizin bir şekilde hiç Deniz Gezmiş'le, Mahir Çayan'la, Cihan Alptekin'le, Hüseyin Cevahir'le temasınız oldu mu? Hiç karşılaştınız mı, konuştunuz mu bu eylemci gençlerle?*

Aren: Mahir Çayan'la eylemler sırasında oldu. Deniz Gezmiş'i hapishanede gördüm o kadar. İlk sırada, bahçede,

baraka gibi küçük askeri koğuşlarda kalıyorduk, o başka koğuştaydı. Biz yaşlılar başka koğuştaydık. Onu ve arkadaşlarını oraya getirdiler. Sonra onların zincirlenip mahkemeye gidişlerini her zaman görürdüm tabii. Deniz'i iki askere, ya da iki polise kelepçelerlerdi, ortada. Asılan öbür iki arkadaşını da birbirine zincirlerler, onların da iki başında iki polis olurdu. Diğerlerini de öyle zincirleyip otobüse bindirir, götürürlerdi. Hatta Deniz Gezmiş'i Kızılay'ın imdat otomobiline bindirirlerdi.

Baykam: *Neyin içinde gittiği belli olmasın diye mi?*

Aren: Evet, güvenlik önlemi herhalde.

Baykam: *Mahir'le nasıl karşılaştınız?*

Aren: Antipatik şekillerde karşılaştık. Yani böyle partide karşıt durumlardayken.

Baykam: *Partinin konferanslarına gelip karşı görüş mü savunurdu Mahir?*

Aren: Yok, şöyle bir olay oldu. Bir gün partiye gittim. O gün partinin il kongresi vardı. Partide bir iki kişi kalmış, partiye yaklaşınca baktım, önünde bağırıp çağırıyorlar. Ne olduğunu merak ettim. Artık gördükten sonra da gitmemek olmazdı. Gittim. Baktım, yapılacak bir şey yok. Mahir var, birkaç insan daha var. Birkaç tane de Mülkiye'den tanıdığım çocuk var. Geri döndüm. Geri dönerken Savaş diye bir arkadaş vardı, İzmir'den... "Sadun Ağabey, filanca yere telefon et, gelsinler", dedi. Kendisi partinin içinde mahsur kalmıştı.

Baykam: *Partiye giremiyor musunuz? Parti ablukaya mı alınmış?*

Aren: Evet, partiyi basmak istiyorlar, ama içeri giremiyorlar. İçerde Şaban Yıldız var, tabancası var. Bunları kovalamış. O zaman bunlar daha silahlı değil. İzmirli arkadaş bana kongrenin yapıldığı yerin telefon numarasını veriyor, ben oraya telefon edeceğim, arkadaşlar gelecekler bunları kurtaracaklar. Onun üzerine bana doğru koştular. Mahir koluma girdi. Böylece beni korudu, çünkü başka maksatlı insanlar var arada. Hatta arkadan birisi bir şey vurdu kafama. Mahir araya girdi. Çok heyecanla konuşuyor, "Bizi niçin partiden attınız?" gibi

şeyler söylüyor. Böylece partiye beni bir çeşit siper ederek girdiler.

Baykam: *Yıl?*

Aren: 67 filan olabilir. İçeri girdik. Şaban Yıldız tabancasını çekti. Üzerine atladılar, tabancayı almak için uğraşıyorlardı. Boynunu falan sıkıyorlardı. Şaban Yıldız'ın da gırtlak kanserinden ötürü yapay nefes alma borusu vardı. Tabii onu bilmiyorlar. Ben müdahale ettim, bıraktırdım. Şaban Yıldız'la beni bir odaya koydular. Oda dolu, linç etmek istiyorlarmış gibi bir hava vardı. Mahir bunu hissettiği için, "Odadan çıkın" diyordu herkese. Ama kimse çıkmıyordu. Sonunda ne dese beğenirsiniz? "Çıkmayan polistir" dedi. Herkes çıktı. Çünkü o da biliyor, polisler o gün işin içinde. Çünkü o linç minç yapacak adamlar belli ki gizli ajanlardır.

Baykam: *Araya gizli polis karışmış diyor yani.*

Aren: Evet, bunu söyledi ve çıktılar.

Baykam: *Şu bahsettiğiniz olay, benim dile getirdiğim noktanın tipik bir örneği. Parti kendini açsaydı, denetimli bir şekilde genişleseydi onlar belki de illegal etkinliklere kaymayacaklardı.*

Aren: Açılamazdı parti. Çünkü bu adamlar gelecek, beni tenkit edecekler. Beni tenkit edince, "aa beni tenkit etti" diye kızacağım mızacağım. Böylece adamları uzaklaştırıyorsun. O zamanki parti anlayışı çok disiplinli...

Baykam: *Peki başka ne oldu Mahir'le veya başka biriyle?*

Aren: Kimi gençler tartışmak istiyorlardı, ama partili arkadaşlar "Hiç girmeyelim bunlar ikna olmaz" dediler ve kabul etmedik.

Baykam: *Mesela o zaman Çayan sizleri, revizyonist, oportünist diye suçluyordu.*

Aren: Tabii tabii. Yakınlığımız da vardı, o da Mülkiyeliydi. İster istemez bir saygısı vardı bana. Hocalığını da yapmışım, ama okuldan tammıyorum pek. Tabii böyle işlerle uğraştığı için mezun olamadı galiba...

Baykam: *Mezun olamadı da şimdi kimi Mülkiyeliler onun kitaplarını okuyorlar.*

Aren: Evet kendisinin yazdığı bir kitap var, *Kesintisiz Devrim*. O zaman da gençler onu okurlardı.

Baykam: *Peki eylemler sırasında Mahir kaçakken ya da saklanırken görüşmeleriniz oldu mu?*

Aren: Görüşmedik. Yani onun çevresinde ve onu tasvip eden bir insan olmadığım için ne o beni aradı, ne ben onu.

Baykam: *Peki, başka eylemci gençlerin size gidip gelmesi, fikir sorması filan olmuyor muydu?*

Aren: Öyle bir şey olmuyordu. O işi Mihri yapıyordu.

Baykam: *Siz bu gençlerin adım adım silaha sarılmasını, sosyalist fikirleri bu şekilde eylemle, kent veya kır gerillası olarak başlatıp "Türkiye'yi biz bu şekilde değiştirebiliriz" gibi, bugün baktığımızda hayal olduğu bilinen, o gün onlara gerçekçi bir eylem gibi görünen tavrı nasıl karşılıyordunuz?*

Aren: Şimdi evvela bu gençler silahlanmaya ne zaman gittiler, bununla ilgili tam bir şey söyleyemem. Tabii bu söyleyeceğim şey, gençlerin silahlanma nedenlerinden bir tanesidir. Ama belki önemli bir tanesidir. *Kanlı Pazar* diye, meşhur bir yürüyüş oldu. Bu 6. filoya karşı bir yürüyüştü. Bu yürüyüşü bizim parti organize etti. Çok kalabalık, belki 20-30 bin kişilik bir yürüyüştü. Ben, partili arkadaşlarla birlikte, yürüyüşün önündeydim. Bizim önümüzde de bayraklar vardı. Gümüşsuyu Yokuşu'ndan, tam meydana girerken, ses bombaları atıldı ve önümüzü polis kesti. Oraya gelince gördük ki, büyük bir kitle var, 2000 kişi falan... Önünde de polisler, onları tutuyor, saldırmalarını önlüyorlar. Bu bombaları onlar attılar. Tabii kortejin arka taraflarının ne olup bittiğinden haberi yok. Sonra o adamlar güya polisi yardılar ve hücum ettiler.

Baykam: *Yobazlar mı?*

Aren: Yobazlar, taş atıyorlar. Hatta polis önlerinde, onlar polisin arkasından taş atıyorlar. Düzeni bozuldu bizim yürüyüşün. Ben o zaman milletvekiliydim, kaçamadım, kaçmayı kendime yediremedim, onun için arka arka çekildim. Onun için her iki manzarayı gördüm. Bozgun çok kötü bir şey. Allah kimseyi bozguna uğratmasın, çünkü biz daha kalabalığız, onları tükü-

rükle bile boğardık. Ama bozguna uğradık ve polis sebep oldu buna, bomba atıyor ara sıra... Hiçbir şey yapmıyor bomba, ama panik yaratıyor. Bizim partiye gittik. Eminönü'ne... Orada dediler ki çocuklar, bu iş böyle olmaz. Mutlaka silah bulmalıyız.

Baykam: *Nihai provokasyon gibi oldu.*

Aren: Evet. Bence bu hareket, çocukların silahlanma nedenlerinden birisidir. Belki buna benzer olaylar başka yerlerde daha küçük çaplarda oldu. Böylece silahlanmaya başladılar. Görüyorduk, ama nasıl önlem alacağımızı bilmiyorduk. Bu çocuklara söz dinletmek mümkün değildi. Mahir'in peşinden, Mihri'nin peşinden gidiyorlardı. Mihri'yi bıraktılar bir ara. Mahir, Deniz onların peşinden gidiyorlardı. Bir ilişkimiz yoktu yani.

Baykam: *İlişki yoktu, fakat bu hareketin sosyalist harekete çok şey kaybettireceğini görüyor muydunuz?*

Aren: Görüyorduk tabii. Hele biz o zaman legaliteye çok daha bağlı olduğumuz için haydi haydi görüyorduk.

Baykam: *Gençleri, Dolmabahçe'de Amerikalıları denize dökmesinler diye TİP, Gümüşsuyu'ndan aşağı inerken durdurmaya çalışmış. Ama gençler Dolmabahçe'ye doğru akmışlar, "Akın var akın, güneşe akın..." diye bağırarak...*

Aren: O olayda bulunmadım. Yalnız akını durdurmak isteyen arkadaşlar vardı, hatta onlardan biri sonradan TKP'nin birinci sınıf adamı oldu. Veysi Sarısözen. Partiliydi o, sonuna kadar partiye sadık kalmıştır. Sonra TKP'ye geçti.

Baykam: *Gençler çok kolay mı sandılar her şeyi? "Bu iş silahla olacak" derken, bu önce savunma anlamında söylenmiş bir laftı. Fakat daha sonra, biz iki banka soyacağız, üç yabancı kaçıracağız, dağa çıkacağız, dağı zaptedeceğiz derken, kolay mı sandılar olayı?*

Aren: Zannederim öyle sandılar.

Baykam: *Delikanlılık yanılgısı mıydı, neydi? Türk toplumunun buna hazır olmadığını, zaten eğitiminin de yetersiz olduğunu, göremediler mi?*

Aren: Mahir'in bir görüşü vardı, "biz kıvılcım olacağız, bozkırı ateşleyeceğiz bizi görünce halk birden bire pozisyonu-

nu değiştirecek, yapay denge bozulacak" gibi görüşleri vardı. Mesela ben sonradan o, Nurhak Dağlarında yakalananlarla hapiste konuştum. Birisi anlatıyor, kepazelik yani. Dağlara çıkmışlar. Pusulaları yok, yol bilmiyorlar, üs bombalamaya gidiyorlar güya, Malatya'da. Bir çoban bunları haber veriyor. "Halk" dedikleri bu yani. İkisini köylüler yakalamış ve aşağı yukarı mahkeme etmiş, tartışmışlar, "teslim edelim mi, etmeyelim mi" diye... "Bunlar Atatürkçüler, Atatürk'ün çocukları falan diye bir şeyler söyleyen de olmuş. Şimdi bunları vermeyelim" demişler. Ama verelim diyenler galip gelmiş.

Baykam: Sadun Bey, 71'de tutuklandınız. Nasıl tutuklandınız? Sizi almaya kim geldi? Kimlerin yanına götürüldünüz? Cezaevinde bir rahatsızlık geçirdiğinizi biliyoruz.

Aren: Şöyle oldu. 12 Mart darbesinden sonra parti, faaliyetlerine bir süre daha devam etti, hemen kapatılmadı. O sırada 1402 Sayılı Sıkıyönetim Yasası daha şiddetlenerek meclisten geçirildi. Parti demokratik kimliğini uygulamak için bu yasa aleyhine Anayasa'ya müracaat etmeye karar verdi. Fakat bu müracaatı yapmamn şartı parti genel yönetim kurulunun buna karar vermesiydi. Fakat hem Ankara'da, hem İstanbul'da sıkıyönetim vardı. Buralarda toplantı yaptırılmıyordu, parti faaliyet gösteremiyordu. Ama Bolu'da sıkıyönetim yoktu. Biz de Düzce' de bir yere gittik. Genel yönetim kurulu toplantısı yaptık. Bu toplantıda hem müracaat kararı aldık, hem de tutuklamalar olursa, kimler partiyi yürütmeye devam edecek, mesela başkan tutuklamrsa kim ne yapacak, onları kararlaştırdık. O gece, Mayıs'tı sanırım. Müdahalenin Mart'ta olduğunu biliyorsunuz. Mayıs'a kadar partilerin faaliyetlerine müsaade edildi. Kapatmadılar, ama faaliyet göstermelerini yasakladılar az çok. O gece parti yönetim kadrosu olarak tutuklandık.

Baykam: Hangi gece? Düzce'de toplantı yaptığınız gece mi?

Aren: O gece. Ankara'ya dönmüştük, askerler geldi. Kitapları falan aldılar, bir kısım kitap. Herhalde bir 30-40 kişi gelmişti.

Baykam: Sivil de var mıydı aralarında?

Aren: İki albay vardı. Ben merdivenden aşağı inerken askerler iki taraflı olarak aşağıya kadar dizilmişlerdi. Aşağıda minibüs gibi bir şeye bindirdiler. Yalnızdım, başka bir arkadaşın evine gittik, bulunamadı. Behice Hanım'a gidildi. Behice Hanım İstanbul'a gitmişti Düzce' den... Yıldırım Beyazıt civarında bir askeri garnizon vardı, oraya götürdüler. Orada beni hangar gibi bir yere soktular, kapıyı kapattılar.

Baykam: Nasıl davrandılar sizi alırken?

Aren: Öyle fena davranmadılar.

Baykam: Ne dediler size? "Sadun Bey sizi tutuklamaya geldik" mi dediler?

Aren: Hatırlamıyorum şimdi. "Götüreceğiz" dediler.

Baykam: Bekliyordunuz yani... Belki gerekçe ne diye sorsanız çok şaşıracaklardı. "Gerekçeye ne gerek var?" diye... Sonra hangara girdiniz.

Aren: Bahri Savcı, Uğur Mumcu, Mümtaz Soysal vardı. Cahit Talas vardı. Gittiğim gece bunları görmüş değilim, sonradan orada bir hafta kadar kaldım. Yani mahkemeye çıkarılmadan evvel...

Baykam: Behice Hanım'ı bulup getirdiler mi?

Aren: Sonra getirdiler. Bir süre orada kaldık. Bir hafta kadar sonra mahkemeye çıkarıldık. Ali Elverdi bizi tutukladı. Savunma falan almadı. "Siz kimsiniz? Partili misiniz" gibisinden bir çeşit kimlik tespitiyle tutukladı ve Mamak Askeri Cezaevi'ne gittik. Orada Fakir Baykurt da vardı.

Baykam: Peki gerekçe olarak, 'solcuları topluyoruz' mu diyordam?

Aren: Onu iyi hatırlamıyorum. Tabii solcuları topluyorlar.

Baykam: Avukatınız var mıydı?

Aren: Sonradan vardı tabii. Fakat o zaman yoktu. Yani bu fantezi gibi bir şey olurdu, niye tutukluyorsunuz demek, gülünç olurdu. Çünkü niçin tutukladıkları belli. Solun daha demokrat insanlarını, Bahri Savcı'yı tutuklamışlardı. Fen Fakültesinin beş altı kişisini, orada bir kadın varmış, ihbar etmiş, bunlar solcu diye... Hemen tutuklamışlar. Gerekçenin bir

önemi yoktu, hukuki endişe duymuyorlardı.

Baykam: Aranızda endişe duyanınız oluyor muydu? "Bunlar bize ne yapacak? Aldılar buraya koydular, Naziler gibi" diye tedirgin olanınız var mıydı?

Aren: Pek hatırlamıyorum. Durumu gelip geçici diye düşünen de vardı. Çünkü bu tutukluluk süresinde her hafta tahliye talebinde bulunabiliyorduk. Mamak'a götürüldüğümüz zaman, en başta söylediğim gibi Deniz Gezmiş'i gördüm... Nurhak Dağlarından yaralı gelmiş olanları gördüm. Mahkeme edildik ve bölücülük yapmaktan mahkûm olduk. Bir ara tahliye ettiler bizi altı ay sonra...

Baykam: Geri mi aldılar?

Aren: Geri aldılar. 12 Mart'ın başında tavırları daha iyiydi. Alıyor, tutukluyor, ama kötü muamele yapmıyor, saygılı davranıyorlardı. Beni hastaneye götürdüler. Bu tahliye o sırada oldu zaten, ben hastanedeydim.

Baykam: Başkalarını da tahliye ettiler mi?

Aren: Herkesi. Bizim partinin hepsini...

Baykam: Mumcu askere gitti.

Aren: Onları başka yerlere götürdüler sonra. O Yıldırım' daki toplantıdan sonra onları Madanoğlu davası denilen davayla başka yere götürdüler. Sonra tekrar tutukladılar. 12 Mart böyle iki dönemdir. Nihat Erim dönemi az çok iyi bir dönemdir. Yani kötü muamele falan etmezlerdi. Tekrar tutuklanmamız ikinci dönemin başlamasından oldu.

Baykam: Onun tarihi neydi, tekrar tutuklanmanızın?

Aren: Mayıs'tı, 1972 Mayıs.

Baykam: Mayıs 72, Deniz Gezmiş'in idamından önce mi sonra mı?

Aren: Biz demek biraz sonra tutuklandık. O zaman gene Mamak'a götürdüler, ama Mamak berbat bir yerdi.

Münise Aren: Sadun mide kanaması geçirdi. Gece saat bir. Telefonla Mümtaz Soysal ve Muammer Aksoy aradılar. Beni heyecanlandırmamak için "hafif bir mide kanaması geçirdi, Gülhane Hastanesi'ne kaldırıldı", dediler. Hemen hastaneye

gittim. İçeriye girmek istediğimde Mamak'tan tamdığımız onbaşıyı gördüm. "Niye geldiniz?" diye sordu. Ben de "Hapishane müdürü telefon etti, eşim hastanedeymiş" dedim. Arkadaşlarının telefon ettiğini söyleyemedim ve doktorla görüşmek istediğimi söyledim durumunu öğrenmek için. Nöbetçi doktoru çağırdılar. Doktor durumunun kritik olduğunu söyledi, eşimi görmek için ısrar ettim. Doktor da "Sizi görürse heyecanlamr, tehlikeli olur" dedi. "Onun beni görmeyeceği bir yerden bakayım" dedim. Hatta "Eğer eşimi göstermezseniz, yarın gazeteciler sorarsa, durumu bilmediğim için, çok kötü olduğunu tahmin ederek konuşurum, ama görürsem gördüğümü aynen naklederim" dedim. Bunun üzerine doktor beni yattığı odaya götürdü, gösterdi. Rengi yemyeşildi. O beni görmedi sanki. Çok kan kaybetmişti. O şekilde çıktım. O hastanede iki ay süreyle tedavi edildi. Bir odada tek başına yatıyordu ve kapıda bir er bekliyordu. Bir gün gittim, yatağı boştu, başhekime çıktım. Mevki Hastanesi'ne nakledildiğini söylediler. Acil vaka olduğu için Gülhane'ye getirilmiş zaten en başından beri. Mevki Hastanesi'nde 15 kişilik bir koğuşta köşede yatar buldum Sadun'u. Koğuşta başka kimse yoktu. Kapıda bir asker vardı gene. Bir de bir yazı vardı. "Burada, idam sanığı Eyüboğlu yatmaktadır, girmek yasaktır." Eyüboğlu çıkmış, ama yazı kalmış. Ben askere bu kişinin yazıda belirtilen kişi olmadığını anlatıp girebildim. Kısa bir süre sonra zaten tahliye edildi.

Aren: Hastaneden çıktık, tekrar tutukladılar.

Baykam: *Bu sefer kaç kişi geldi tutuklamaya?*

Aren: O zaman mahkemede tutukladılar. Mahkemedeydik. Dava devam ediyordu. Tahliye kararı çıktı, ama yargılama devam ediyor. Hiç ummuyorduk doğrusu. O zaman şartlar çok değişmişti, mahkûm olduk.

Baykam: *Nasıl değişmişti? Ranzalar mı kötüydü, davranış mı kötüydü?*

Aren: Davramş kötüydü. Eskiden sık sık dışarı çıkabiliyorduk, istediğimiz zaman dolaşabiliyorduk, bunu saate koydular. Her zaman ziyaretçi gelebiliyordu, bunu kaldırdılar.

Baykam: Ne kadara mahkûm oldunuz?

Aren: 12,5 yıla mahkûm oldum.

Baykam: Gerekçe ne yazıyordu, 141-142 mi?

Aren: Evet, 141-142. madde dolayısıyla bazı arkadaşlar 15 seneye, bazı arkadaşlar 12,5 seneye mahkûm oldular. O ceza yasasının hükmü vardır. Hâkim isterse cezayı altıda bir oranda düşürebilir. Kendisinin istediği bir gerekçeyle, iyi hali, yaşından başından ötürü... Yani serbestti bunda. Bana böyle bir indirim uyguladılar. 15 yıl, 12,5 yıla indi, bizi Niğde'ye naklettiler. E tipi hapishane vardı, oraya götürdüler. Zincirlerle birbirimize bağladılar. Pırpır bir uçak Niğde'ye kadar bizi izledi.

Baykam: Ne kadar kaldınız hapiste?

Aren: Üç sene kadar. Ama bu aradaki altı ayla birlikte.

Baykam: Kaçta çıktınız, 74'te mi?

Aren: 74 Temmuzunda... Biliyorsunuz o yıl çok kapsamlı bir Af Yasası çıkarılmıştı. Ama Erbakan'ın Milli Selamet Partisi'nin bir oyunu ile 141-142'den hüküm giymiş olanlar af dışı bırakıldılar.

Baykam: Peki nasıl çıktınız buna rağmen?

Aren: O zaman başbakan olan Bülent Ecevit, bu açık haksızlığı Anayasa Mahkemesi'ne başvurarak düzelttirdi ve birkaç ay gecikmeyle biz de çıktık.

Baykam: Cezaevinde "71 darbesinde üç yıl kaldım" dediniz. Darbeden önce veya sonra hiç kaldınız mı?

Aren: Bir de 12 Eylül'de.

Baykam: O zaman ne kadar kaldınız?

Aren: İki yıl... Arada tutuklandım tabii, TKP dolayısıyla. 1955'te yurtdışından geldik. Geldiğim zaman TKP davasından hakkımda bir tutuklama kararı vardı, bir ay kadar kaldım. Sonra tutuksuz yargılama devam etti, beraat ettim. Bunlar zaten hep siyasi davalardı.

Baykam: Sizlere, yani siyasilere işkence yapılmadı değil mi?

Aren: Yapılmadı. Bana yapılmadı. Yalnız 12 Eylül'de emniyette falaka yedim. Gerekçesiz. Anlaşılan birisi emir vermiş. Bunlar ya cezalandırmak için yapılır, ya bir sorgu münasebetiy-

le emniyette yapılır, sorgu morgu yok. Gizli bir şey yapmadığımız için o anlamda yapılmadı. Yalnız 12 Eylül'de DİSK davasında işkence yapılmış. Ama bana yapılmadı.

Baykam: *Siz birinci tutuklamadan sonra salındınız ve Gezmişlerin idamının durdurulması için çabalar sürerken serbesttiniz.*

Aren: Hatta imza verdim.

Baykam: *O dönemi ve o faaliyetleri nasıl hatırlıyorsunuz? CHP Anayasa Mahkemesine gitti, çok çabaladı. Solcular ne yaptı? CHP'yle iletişime girdiniz mi? Denizlerin idamını durdurmaya nasıl çalıştı Türkiye?*

Aren: Tabii Deniz Gezmişlerin hareketi, TİP'le paralel bir hareket değildi. Onun için o konuda ciddi bir mesuliyet hissi altında değildik, ama tabii olarak idamların durdurulması arzu ediliyordu. Mesela hatırlıyorum, Kızılay'da imza topluyorlardı. Benden imza alan Can Yayınları'nın sahibi Erdal Öz. Tabii hâlâ baskı altında bir dönemdi. CHP bu işe sahip çıktı. İnönü gece yarılarına kadar oturdu, "hayır" diye eylem yaptı. Demirel geldi "evet" dedi, fevkalade durumlar olmadı, hatırlamıyorum. Miting, yani yürüyüş falan yapılmadı, olamadı, askeri dönemdi. Sıkıyönetim vardı.

Baykam: *12 Mart'tan önce bu 9 Mart'ta askerlerin 27 Mayıs gibi devrimci bir müdahale yapma ihtimali halk arasında konuşulur hale gelmişti.*

Aren: Bu konuda çok az bilgiye sahibiz. Yani çok ilgili olmadığımız bir alandı bu, askeri darbe falan. Doğrusu çok fazla da böyle bir darbe olabileceğine inanmıyorduk. Sonradan bir sürü şeyler söylendi.

Baykam: *Mehmet Ali Aybar'la daha sonraki ilişkileriniz nasıl gelişti?*

Aren: Mahkemede avukat oldu. Yani TİP'ten ayrıldı.

Baykam: *O tutuklu değil miydi?*

Aren: Hayır. Mehmet Ali Aybar partiden istifa etmişti.

Baykam: *Aybar'ı kaybedene kadar aradan geçen sürede kendisiyle ilişkileriniz nasıl oldu?*

Aren: 12 Eylül'de avukat olarak gelip giderdi. Öyle göz aşinalığı falan... Birbirimizi görür selamlaşırdık. Nadiren ara

verildiği zaman, yemek arası avukatlarla konuşma olanağı bulur, o zaman konuşurduk. Sonra Oflazoğlu'nun bir lokantası vardı bir yerde, ayda bir kere 8-10 kişi toplanırdık. Aybar da gelirdi. Öyle bir diyaloğumuz oldu.

Toktamış Ateş

Baykam: *1968'e giderken, nasıl bir politik geçmişten geliyordunuz?*

Ateş: Ben öğretim üyesi bir baba ile öğretmen bir annenin çocuğuydum. Lise sıralarında siyasetten çok, edebiyat ilgimi çekerdi. Daha 1960'ta Türk Dili dergisinde iki şiirim yayınlandı, para kazandım. O zaman 16 yaşındaydım. Sonra lise çağlarında Vefa Lisesi'nde münazaralarla kitle önünde konuşma alışkanlığını edindik. Doğrusunu isterseniz, belki bir parça da Yaşar Kemal'in "Teneke" başlıklı uzun öyküsünün etkisiyle, kaymakam olmak amacıyla İÜ İktisat Fakültesi'ne girdim. İdealist arkadaşlarımla, 61 Anayasası'nın getirdiği özgürlük ortamı için de önceki sürede neleri yitirdiğimizi, geçen zaman içinde neler den bihaber olduğumuzu her gün biraz daha hayret ederek

öğrenmekteydik. İktisat Fakültesi bana büyük katkıda bulundu. Ufkumun açılmasını sağladı. Çok iyi hocaların elinde yetiştik. İşte o özgürlük ortamı içinde, o zamanki söyleyişle cemiyetçilik denilen kavrama tepki duymama rağmen, öğrenci hareketlerinin ve cemiyetlerinin içinde yer aldım. Bu öğrenci hareketlerinin içinde yer almam da yine münazaracılıktan kaynaklanan bir özellik sonucu olabildi. İlk kez 63 'te İstanbul Üniversitesi ile Ankara Üniversitesi olarak bir münazara yaptık. İstanbul'un kaptanı bendim. İlginçtir, Ankara Üniversitesi'nin takım kaptanı Hüseyin Günday, diğer bir konuşmacı Uğur Mumcu'ydu. Bu arada 1964'te Erzurum'da Türkiye çapında Türkiye Milli Talebe Federasyonu kongresinde İstanbul Üniversitesi temsilcileri arasındaydım. Ahmet Güryüz Ketenci başkan seçilmişti. Döndükten sonra İstanbul Üniversitesi talebe birliğinin kongresinde başkan seçildim. Fakat kavga çıkıp kongre yarım kalınca, bir süre başkanlığı fiilen götürmek zorunda kaldım. Zaten artık sağcı iktidarların öğrenci dernekleri ve bunların federasyonlarını parçalama ve bölme dönemi başlamıştı.

Baykam: *Hangi mantıkla yapıyorlardı?*

Ateş: İstanbul Üniversitesi'nde talebe birliği o zaman 9 cemiyetten oluşuyordu. Her fakültenin bir cemiyeti vardı. Bu cemiyetlerden biri Diş Hekimliği Fakültesi'nin öğrenci cemiyetiydi. Kongre başkanı bendim, ama onlar, kendi aralarında bir kongre topladılar. Yani 9 fakülteden 8'inin olmadığı bir kongrede, birini başkan seçtiler ve hükümet bunları tanıdı. Oldu size iki başkan. Derken Sakarya'da Türkiye çapında bir kongre daha yapıldı, bunlar da katılmak istediler. Değişik başkanlar seçildi. Hükümet olmadık kişileri başkan olarak tanıdı. Herhangi bir hukuki zemine dayanmamakla beraber, her gün biraz daha kemirerek, biraz daha yıpratarak, bütün öğrenci birliklerini ve öğrenci hareketini çok başka hale getirdiler. 67 Kasım'ında asistan oldum. Ondan sonra olayları dışardan izledim. 68'de İÜ İktisat Fakültesi, Siyaset Hukuku Kürsüsü'nde asistandım. Eylemleri 68'e götüren insanlar genellikle benim arkadaşlarımdı. Ben 4 yılda okulu bitirdim. Onlar biraz uzatmıştı. 68 olayları-

nın içinde yer alanlar, genellikle 1943 ile 1948 yılları arasında doğan insanlardır. Ben bir şekilde o kuşağın içindeydim. 1944 doğumluyum.

Baykam: *Aileniz CHP'li miydi?*

Ateş: Evet.

Baykam: *O dönem, 68'den önce, 61 Anayasası'nın üzerine yükselen aydınlık ortamda sizin CHP ile olan bireysel ilişkileriniz nasıldı? TİP'e nasıl bakıyordunuz?*

Ateş: Ben hiçbir zaman CHP'li olmadım. Hiçbir zaman TİP'li de olmadım. Fakat aradan geçen süre dikkate alındığı zaman, tanıdığım ve özellikle de gördüğüm Mehmet Ali Aybar'ın TİP'ine üye olamamaktan dolayı üzüldüm. Çünkü Aybar'ın TİP'i gerçekten benim bugünkü eğilimlerime çok uygun. Çalışılmaya değer bir TİP'miş. Ama netice olarak TİP'e karşı da değildim. O zamanlar daha ziyade Dev-Genç içinde, MDD tezine yakın bir çizgiyi izlemeye çalışıyordum. Bizim etkilendiğimiz insanlar, CHP'liler veya TİP'liler değil, Doğan Avcıoğlu grubuydu. MDD tezi, toplumdaki herhangi bir sınıfsal çelişkiden daha önce üçüncü dünya ülkelerindeki temel çelişkilerin işçi-işveren çelişkisi değil, emperyalizm ve bağımsızlıktan yana olan güçlerin çelişkisi olduğunu ortaya koyan bir görüştü. Bunun ilk uygulaması Kemalist devlettir. M. Kemal'in devrimi bir bakıma evrensel bir devrimdir. Kafamda bugünkü kadar net olmasa bile, o günlerin Türkiyesinde bir yandan Mustafa Kemal'i yere göğe sığdıramazken, öte yandan da MDD tezini bağdaştırıyordum. Sonra yaş biraz kemale erip biraz daha bilgi sahibi olunca, bir bağdaşmanın da ötesinde bir art niyet olduğunu gördüm. Zaten sanıyorum, diğer arkadaşlarla da konuşurken alacağınız net bir fotoğraf vardır, 68 olayı Kemalist bir harekettir. Yani Mustafa Kemal baştacı edilen bir liderdi. Mustafa Kemal'in yolundan sapmış yöneticilere karşı tepkiler önemli ölçüde dile getirilmiştir.

Baykam: *68'e girerken, kendinizi CHP ve TİP'e fazla yakın hissetmiyordunuz, ama bağımsız öğrenci örgütlerinde FKF ve Dev-Genç'te daha aktiftiniz dersek doğru olur mu?*

Ateş: Doğru olur. Ama seçimlerde de oyumu CHP'ye veriyordum. Ortanın solu etkilemişti tabii. Düşünürsek, o dönemde ortanın solunun gelişmeye pek vakti olmamıştı. Ortanın solu eğreti durmaktaydı. Ama geleneksel Atatürkçü çizgi içinde Atatürk'ün partisi, CHP, Atatürk'ün silah arkadaşı İnönü ki, zaman zaman çok kızmamıza rağmen o çizgi içindeydim.

Baykam: *Bu Kemalist öğelerin o dönem tartışmalarında yoğunlukla yer aldığını, Kemalizm'in sol bir yorumunun egemen olduğunu, 68'in bağımsızlıkçı ve anti-emperyalist iki ana öğe üzerine kurulduğunu, bunun sosyal devlet ilkesiyle bağdaştırıldığını ve Kemalizm'i böyle yorumlayan bir düşünce geliştirildiğini görüyoruz. O dönemin gençleri arasında bu düşünceler nasıl tartışılıyordu?*

Ateş: Bir kere bizim sol gruplar içinde ağırlıklı bir biçimde Kemalizm'in etkilerini yaşıyorduk, ama bu arada anti Kemalist arkadaşlarımız da vardı. Mustafa Kemal'i bir "burjuva devrimcisi" olarak nitelendiren, küçümseyen, hatta onunla dalga geçen arkadaşlarımız vardı. 2. cumhuriyetin temelini bunlar oluşturmadılar. 2. cumhuriyet, tamamen Turgut Özal sendromu idi. Bazı Türk aydınlarının bir yere bağlanma ihtiyacından doğan, ruhunu bir yere satarak rahat etmek isteyen kesimin Moskova' da müşteri bulamayınca, o müşteriyi Türkiye'de aramalarından doğan olayla ilgili ayrı bir tartışma bu. Yazılı tartışmalara gelince, o dönemin tipik bir özelliği çıkan dergi sayısıdır. Her grup amip gibi bölüne bölüne dergileriyle ortaya çıkıyordu. Bunun en ilginç örneği de Aydınlık grubudur. Beyaz ve kırmızı Aydınlıkçılar. Yani Perinçek grubu ile Çayan grubunun arası açılmıştı. Şahin Alpay'ın da bulunduğu yer, demin sorduğunuz soruyu da belki biraz kapsıyor. 2. cumhuriyetçilerin ilk tohumlarını orada görebiliyoruz.

Baykam: *O zamanlar M. Kemal'e yöneltikleri eleştiriler, bugünküne benziyor muydu?*

Ateş: Benziyordu, ama bugünkü kadar yoğun kapsamlı, metodik değildi.

Baykam: *O arkadaşlara hoşgörüyle mi bakılıyordu?*

Ateş: Hoşgörülüyorlardı. Netice olarak her şeye rağmen,

bu insanlar bizim saflarımızın insanlarıydı. Bizim taraftaydılar.

Baykam: *Sol amip gibi bölünüyordu dediniz. Bugün baktığımızda da farklı bir yapı görmüyoruz. Biliyoruz ki solun doğasında hep muhaliflik var, hep bu sivrilik var, yandaşıyla bile uzlaşmaz gibi bir inatçılık var. Peki neden bu inatçılık var? Bunu atamadığı sürece faşizm karşısında güdük kalmaya mecbur olmayacak mı?*

Ateş: Bu sadece Türkiye'nin sorunu değil. Dünyanın sorunu ve bugünün sorunu, aynı zamanda dünün de sorunu. Bunun birkaç nedeni var. Önce nedenleri sonra sonuçları üzerinde durmak lazım. Siyasal veya toplumsal hareketlerde lider üzerinde birlik vardır. Lider analiz yapan veya kitleyi sürükleyebilen, olaylarda sebep sonuç ilişkisini hemen kuran insandır. Bu insanın ağzı da laf edecek tabii. Bu tür insanlar solda çok fazladır, sağda nispeten daha azdır. Lider nitelikli insanlar bir başkasının liderliğini kolayca kabul edemez, işin içinde bölünmenin potansiyeli vardır. Nitekim en ufak sürtüşme olduğu anda bir kopma ve o kopmanın sonucunda da ayrı bir örgütlenme ortaya çıkar. Bu faşizm öncesi Almanya'da da böyle idi. Günümüzde de pek çok ülkede böyledir. Sol sayısız parçalara bölünerek kendi kendini yıpratır. Bunun istisnaları çok azdır.

Baykam: *Deniz Gezmiş'i ne zaman tanıdınız?*

Ateş: Deniz Gezmiş'i asistanlığımda tanıdım. Deniz Gezmiş, yüzüne baktığınız zaman kızaran bir insandı. Son derece saygılı, fakat elektriği olan bir çocuktu. Bir toplantıya, Amerikalı bir gazeteci ile bir üniversite hocası gelmişti, bizim üç numaralı dersanede konferans vereceklerdi. Adam konuşurken, Deniz itiraz etti. Kalktı, yanımdan geçti, resmen elektriğini hissettim. Deniz'i tanımam hep bu çerçeve içinde oldu. Okulda sık sık karşılaştık. Şener çok yakın arkadaşıydı. Bir ara Üsküdar ilçe başkanıydı. Sonra Deniz'in kardeşini tanıdım. Deniz'in kardeşi hukukçuydu o zaman. Sonra benim doktora öğrencim oldu. Zaten Deniz'in de vasiyetiymiş kardeşinin bilim yapması. Deniz'den bahsedildiği zaman şunu hatırlatmak lazım. Deniz'in ilk içeriye alınması, İstanbul'da toplanan AİESEC Kongresi

esnasında oldu. Uluslararası iktisat öğrencileri staj komitesinin bir toplantısı vardı. O zaman bakanlardan biri konuşacaktı. Bunlar balkondan bir grup, bakanı yuhaladılar. Deniz Gezmiş ilk kez o zaman hapse girdi. Deniz'le beraber Bozkurt Nuhoğlu, Mustafa Gürkan... Deniz o zamana kadar eline tabanca almamış bir çocuktu. Yıl 67 ya da 68'di. Deniz'in eline aldığı ilk silah da o tarihten sonradır.

Baykam: *Deniz yaşarken hakkında yazı dizileri çıkıyordu...*

Ateş: Deniz gerçekten lider kişiliği olan bir insandı. Bunun etkisi olmuş olabilir. Deniz'le iki arkadaşı, Yusuf ve Hüseyin, 1960'ın intikamını almak için asıldılar. Bence bir adalet skandalıydı.

Baykam: *Bunun dışında Mahir Çayan'ın, Ulaş Bardakçı'nın, Hüseyin Cevahir'in ve daha birçok gencin de zaten silahla öldürüldüğünü düşünürsek, belki bunlar ölmese, idamlar üçten daha fazla olabilirdi diye bir düşünce de var.*

Ateş: Yalnız şu var, gerek Ulaş'ın gerek Mahir'in öldürülmelerinde, netice olarak üzerlerinde silah vardı. Yani bir vuruşmada öldüler. Şimdi Kızıldere'de emniyet kuvvetlerinin karşısında, bu gençler öldürmek ya da yaralamak kastıyla ateş açmıyor. Ama silahlılar. O bakımdan elinde silah tutan biri karşısında diğer tarafın da elinde silah olması meşrulaşır. İdamlarda böyle şey söz konusu değil...

Baykam: *Samsun-Ankara yürüşüne katıldınız mı?*

Ateş: Hayır. Önemli bir yürüştü. Bu yürüş, zaten 68 olaylarındaki temel çizgi, temel inanç, Mustafa Kemal'in yolundan sapan yöneticilere karşı yapılmış bir harekettir. Ve Dev-Genç'in ilk ortaya çıkışının ve Samsun-Ankara yürüyüşü olması da M. Kemal'in izlediği yol açısından önemlidir. Dikkat ederseniz o dönemde Dev-Genç yürüyüşlerinin hepsinde mutlaka ve mutlaka en önde Mustafa Kemal'in bir portresi ve bayraklar vardır.

Baykam: *Bugünkü bazı sol fraksiyonların o dönem gerek Deniz Gezmiş, gerek Mahir Çayan'da gördüğümüz İstiklal Marşına bağlı, Mustafa Kemal'e bağlı, ayyıldıza bağlı ve sol yurtseverlikten uzaklaşıp, neredeyse Cumhuriyet düşmanı haline dönüşmelerini, buna*

rağmen hâlâ köklerini Deniz Gezmiş ve Mahir Çayan'a kadar geri uzatmak istemelerini nasıl karşılıyorsunuz?

Ateş: Bence Deniz Gezmiş'in çizgisinden fevkalade sapmış durumdalar. Bu biraz da 1970 sonrasının getirdiği sol hareketin önemli bir bölümünün TKP'ye bağlanmasından. Ne kadar güvenilen ve dayanılan şey varsa, bunları yıkmaya çalışıyorlar. 12 Eylül bu harekete daha da ivme kazandırdı. Ondan sonra çocuklarımız güvenecek bir şey bulamaz oldular. Onların bir kısmı, yeni dünya düzeni hayallerine kapıldılar. Ve tabii dünyadaki solun da bir düşüş trendi izlemesi, bunu hızlandırdı ve şimdi yeni liberalizm diye 19. yüzyılın vahşi liberalizmini sofraya getirdiler ve maalesef çocuklarımız da bunu yenilik zannettiler. Bugün bunlar yaşıyor olsalar, farklı bir noktada olurlardı. Şu andaki sol adına bu inkârcı grupların dışında kalırlardı.

Baykam: *Deniz o kitlesel eylemci özelliklerini parlamentoya veya içinde bulunduğumuz siyaset ortamına taşıyabilir miydi?*

Ateş: Taşırdı. Deniz mutlaka elinde sopası bulunan bir çocuk değildi. Hem liderdi, hem de çalışkan, militan bir insandı. Vedat Demircioğlu benim lise son sınıfta arkadaşımdı. Ben o zaman yeni asistandım. O öldürülünce sembolik bir cenaze töreni düzenlendi. Adliyeye doğru yürüdük. Birkaç konuşma yapıldı. Ondan sonra Yerebatan Sarayı'nın önünden Cağaloğlu'na geldik. Hürriyet gazetesinin önünde polis bir tarafı kesmişti. "Fruko" denilen kamyonlarıyla gelmişlerdi. Cağaloğlu'ndan Divan yoluna doğru yürüyorduk, orada çatışma çıktı. İki taraf birbirine girmiş, ayaklanmışız nasıl olduysa. İki taraf çarpışınca nasıl iki kamyon çarpışır, öyle bir şahlanma olmuş. Ayan beyan net bir fotoğrafım vardı ve ödümüz de kopmuştu. Hürriyet gazetesinde ilk sayfada yarım sayfalık bir resmim çıktı. Ondan sonra böyle bir olay olduğu zaman beni odaya kitlerlerdi.

Baykam: *Deniz için "sol veya sosyalist değil, neredeyse demokrasiye ve Kemalizm'e inanan tüm öğrencileri etkileyen bir yapıdaydı, farkı oydu" diyorlar.*

Ateş: O günlerde Türkiye üniversitelerinde bir öğrencinin

halkçı olması demek, solcu olması demekti. Yani sağcı solcu demek doğru değil, herkes solcuydu o sıralar. O bakımdan bütün kitleyi etkileyen bir insandı.

Baykam: *O günlerin "sağ-sol yok, boykot var" gibi sloganlarının arkasında bu kitlesellik arzusu yatmıyor muydu?*

Ateş: Kitlesellik arzusu da yatıyor, ama kitleselliğinin ötesinde o günün genel anlayışı da buydu. "Ne Amerika, ne Rusya tam bağımsız gerçekten demokratik Türkiye" ana sloganıdır. Bu slogan çerçevesinde toplumdaki demokrasiden yana olan herkes, aynı cephedeydi ve kendilerini solcu olarak tanımlıyorlardı.

Baykam: *Çekoslovakya işgali Türk solunda ve dünya solunda bugüne kadar kavgalar, ayrışımlar ve u dönüşleri ve yine ters u dönüşleri yarattı! O işgali nasıl yaşadınız, kararsızlar kimlerdi, aşırı rahatsız olup üniversiteden kaçanlar kimlerdi?*

Ateş: Çekoslovakya olaylarından sonra Aybar'ın "sosyalizminin gül yüzüne gölge düşürdüler" diye bir ifadesi oldu. Gerçekten bir bomba gibi patlamıştı. Ben ilk defa o zaman "Aybar hakkındaki tavrım yanlış mı?" diye düşünmüştüm. Çekoslovakya'nın işgali karşısındaki tepkisi, benim de duyduğum tepkiydi. Ancak ondan sonra hızlı bir kopuş başladı. Daha sonra TİP'in, Moskovacı kanadı bölündü. Ama TİP'in Moskovacı kanadı ile TKP'yi birbirine karıştırmamak lazım. Yani TİP'in içinde Rusya sempatisini yaşayan insanlar vardı. Ama bizler de Rusya denildiği zaman elbette Amerika'ya oranla çok daha sıcak bakardık. Kızıl Ordu'nun marşlarını dinler söylerdik. Fakat o kanat gitgide kopmaya başladı. Ve bu Çekoslovakya olayını savunmaya, yani Çekoslovakya'nın işgalini makul görmeye çabaladı... Bu konuda bir film vardır. Sonunda bir genç duvara "Lenin uyan, bunlar delirdiler" yazmaktadır. Ve onu yazarken vurulur. 1971'de Amerika'da görmüştüm. Çekoslovakya olayları bence Sovyetler Birliği'nin yayılmacı ve emperyalist politikalarının tepe noktası oldu ve ondan sonra inmeye başladı. Yani ne mal oldukları biraz meydana çıktı gibime geliyor.

Baykam: *Bu çelişkiyi en yoğun yaşayan ve rahatsız olanlar kimlerdi?*

Ateş: Yine o TİP'in içinde olup da Sovyetler Birliği'ne belli bir ölçüde sempati duyan insanlardı. Yalnız bu insanları diğer TKP'lilerle karıştırmamak konusunda çok özen gösteriyorum. Sovyetler Birliği'ni tam sosyalist olmasa bile, kendisine sosyalist adını layık gören bir ülke olarak sevmek başkadır, Sovyet Birliği'nin direktifiyle hareket etmek başkadır. İkisini birbirinden ayırmak lazım, Sovyetler Birliği'ne çok sempati duyan insanlar, çelişkiyi çok ağır biçimde yaşadılar.

Baykam: *Çekoslovakya olayından birkaç ay geriye gidelim. Fransa'da, Sorbonne işgalinin dünyada estirdiği 68 rüzgârına, hareketin başlangıcına dönelim. Her ne kadar Türkiye'deki 68 gençlik hareketleri dünya konjonktüründen ayrı, kendi gerçeklerinden filizlendiyse de herhalde bu konjonktürün koşutluğunu yadsımak mümkün değil.*

Ateş: Mümkün de değil, gerekli de değil. Türkiye'de o 68 rüzgârıyla görünen olaylar, 68'den önce başlamıştı. 1964'ü 1965'i alıyorum. Türkiye'de kitlesel öğrenci hareketleri Sorbonne'daki 68 olaylarından daha önce başlamıştı. Ayrıca o günlerin Türkiye'sinde düşünün ki, bir İsmet Paşa, "işgal ve boykot aynı şeydir" diyordu. Aynı dönemde Türkiye'de köylüler toprakları, işçiler fabrikaları işgal ediyordu. Yani bu sadece öğrenci arasında olan bir olay değildi. Türkiye'nin genel konjonktüründe böyle bir dalgalanma, böyle bir hareketlenme vardı. Bu bakımdan elbette bir etkilenme olmuştur. Ama olaylar Avrupa'dan daha önce başlamıştı.

Baykam: *Üniversitenin işgali?*

Ateş: Bu konuda Mustafa Özkan, Bozkurt Nuhoğlu, Mustafa Gürkan ayrıntılı bilgi de verirler. "Üniversiteyi işgal edebilir miyiz?" derken, paldur küldür üniversiteyi işgal ettiler. Eminim ki, iki gün önce üniversiteyi işgal etmeyi düşünmüyorlardı bile.

Baykam: *Üniversitede rektörlerin, öğretim üyelerinin gençliğin bu "delikanlılığı" ve kabına sığmayan tavırlarına olan genel bakışı nasıldı?*

Ateş: Hem olumlu bakış vardı, hem olumsuz... Netice olarak bir hoca dersini yapmak ister, öğrencisinin çalışmasını ister, o bakımdan bu tür olayları onaylaması mümkün değildir. Ama olumlu olarak da bakılıyordu. Çünkü ortam, 61 Anayasası'nın getirdiği özgürlük ortamıydı. Bu öğrencilerin işgal öncesinde dile getirdikleri, işgalden sonra işgal komitelerinin dile getirdikleri talepler önemli ölçüde öğretim üyelerinin tümü tarafından paylaşılan taleplerdi. Eğitimin daha etkin olması, üniversitelerin daha iyi çalışması konusunda öneri getiriyorlardı.

Baykam: *68'den sonra özellikle daha sonra sağcı cinayetlerin başlamasıyla, öğrenciler önce savunma için silaha sarılma ihtiyacı hissettiler. Bunu siz nasıl yaşadınız, bundan ürktünüz mü, durdurmaya çalıştınız mı?*

Ateş: Silahlanma olayı 68'den çok önceydi. "Kanlı Pazar" denilen, 6. filonun protesto edilmesi için yapılan bir gösteriye saldırı ile bir çatışma başladığını görüyoruz. Sanırım 64'te Kanlı Pazar. Kanlı Pazar'a kadar Türkiye'de hiç kimsenin elinde tabanca görmemiştik. Onu biliyorum. Kanlı Pazar olayına kadar silah yoktu. Ondan sonra bir forum yapıldı. Gençler silahlanacaklarını, nefsi müdafaa yapacaklarını dile getiriyorlardı. Beraber izlemekte olduğum bir arkadaş, "Bunlar palavra atıyor, silahlanamazlar" dedi. Ben de, "Silahlanırlar" dedim. "Bunlar silahlandığında da ilk karşı çıkan sen olursun" diye ekledim. Ve böyle oldu. Tartışılıyordu. Ancak, ilginç olan şu, üniversite işgal edildi ve işgal edildiği zaman bir işgal komitesi kuruldu, biz de asistanız, takip ediyoruz dışardan. Başkanlığa iki aday vardı. Bunlardan biri Deniz Gezmiş, diğeri Bozkurt Nuhoğlu idi. Komite toplandı, birdenbire hiç adını duymadığımız biri, Kemal Bingöllü diye Diyarbakırlı bir hukuk öğrencisi işgal komitesinin başkanı oldu. O akşam, üniversite polis ve jandarma kordonu altındaydı. Beyazıt Meydanı'nda birden milletin elinde silahlar görmeye başladık. Hiç tanımıyorduk bu adamları. "Nereden çıktı bunlar?" dedik, "bir araba getirdi bunları" dendi. O akşam insanlar tabanca ile birbirini vuracak diye kork-

tum.

Baykam: *Sizce sol, önce savunma amacıyla taşıdığı silahı, sonra eylemciliğe dönüştürürken, beş on silahla Türkiye'yi ele geçireceği, ya da halkın böyle bir ayaklanmaya hazır olduğu gibi bir düşe kendini nasıl inandırdı?*

Ateş: Çocuklar buna inandırıldı. Biz de Türkiye'de kıvılcım olabilir diye düşünüyorduk. Sonradan bakıyorum, bayağı oyuna gelmişiz. Çünkü Demirel akıllı bir adam. Menderes'in hatasını gördü. Öğrenci ile devlet kurumları karşı karşıya geldi. Demirel ise kendi tabirince "iti ite kırdırma" politikası güttü ve önce Kanlı Pazar'ı yapan şeriatçı güçleri, sonra Ülkü Ocakları'nı gündeme getirerek sokaktaki çatışmaya bir tarafta öğrencileri, öbür tarafta ülkücüleri ve atlı polisi soktu. Ondan sonra bağıra çağıra 12 Mart'a gelindi. Daha da acısı 12 Eylül öncesinde biz de silahlı olduğunu tahmin ettiğimiz birtakım öğrencilere "etmeyin eylemeyin sonu böyle oluyor" diyorduk. Fakat bunu bildiğimiz halde, bile bile engel olamadık. Çocuklar "İşte hocam, bunlar müdafaa için bizi mecbur ediyorlar" diyorlardı. Doğruydu da bu. Fakat aynı filmi günümüzün Türkiye'sinde de zaman zaman sahneye koyuyorlar. Bu insanı adamakıllı üzen bir tarih tekerrürü.

Baykam: *Gençler "Dağlara çıkacağız. Dağlardan Türkiye'yi fethedeceğiz" sloganlarıyla işçi ve köylünün sanki bilinçli bir şekilde kendilerini takip edeceğini zannediyor muydu? Çünkü görüyoruz işçi ve köylü arasında bu tip cümleleri duyup bu gençlere sempati ile bakanlar olsa bile, Türkiye'deki genel yapıları böyle bir hareketi izlemekten çok uzak.*

Ateş: Doğrusu buna fazla inandığımı söyleyemem. Ama memleketin bir barut fıçısı halinde olduğunu düşünüyorlardı ve kıvılcımın o barutu ateşleyeceği hayaline kapılmışlardı. Burada da iki görüş vardı zaten, rahmetli İbrahim Kaypakkaya, kırsal kesimde köylerden kentlere doğru bir hareketi uygun görüyordu. Başka gruplar ise kentlerde çelişkinin çok yoğun olduğunu düşünüyorlardı.

Baykam: *Her ne kadar Çayan ve THKP-C kent gerillasını tercih*

etse de THKO dağları düşünmüyor muydu?

Ateş: Düşünüyorlardı. Ama onu ilk ilginç gösteren Kaypakkaya idi. Bir de şu var, anladığımız kadarıyla ordu içindeki birtakım insanlardan da teşvik görüyorlardı.

Baykam: *9 Mart hakkında duyumlarınız var mıydı ve gençlik hareketlerinin 27 Mayıs'tan da öte Kemalist-sosyalist bir sonuca gideceği konuşuluyor muydu?*

Ateş: Konuşuluyordu. Ben o dönemde Amerika'daydım. Iowa City'de bir yıldan fazla kaldım. 1971-1972 arasında. Yani 12 Mart'ta ülke dışındaydım. O dönem Rona Aybay da ailesi ile oradaydı. Biz Türkiye'de böyle bir hareket olduğu zaman ilk aşamada bunun daha ilerici bir hareket olduğunu sandık. Gelen gazetelerden aldığımız imaj buydu. Demirel'in istifaya mecbur olması gibi. Hatta, bir gün kendi aramızda hayali kabine kurduk. 5-6 tanesi de tuttu. Yani sol Kemalist bir kabine olarak zaten o beyin hükümeti denilen hükümet bizim düşündüğümüz şeymiş. Ondan sonra maalesef balyoz harekâtı başladı, müthiş bir hayal kırıklığı oldu.

Baykal: *Denizlerin idamından önce mi döndünüz?*

Ateş: Nisan başında döndüm.

Baykam: *İdamlara bir ay kala çok yoğun çabalar vardı. CHP'den veya imza toplayan gruplardan, aydınlardan gelen. Siz idamın yapılacağını tahmin ediyor muydunuz?*

Ateş: Hayır. Hiç ihtimal vermiyordum. Fakat son hafta belli oldu. Askeri Yargıtay onayladı, meclise geldi ve meclis görüşmelerinde AP'nin bu idamları istediğini gördük. Açıkça kan istiyordu adamlar.

Baykam: *O dönemlerde Perinçek "Arkadaşlar işçi ve köylüyü bilinçlendirelim, fakat silaha sarılmayalım. Bu işin sonu harekete zarar verir. Kitleselliğini kaybettirir" dediğini söylüyor.*

Ateş: Doğu Perinçek ile 1968'de tanıştım. Doğu o zamanlar Ankara'da kamu hukunda asistandı. Ben de İÜ Siyaset Bilimi Kürsüsü'nde asistandım. FKF'nin Dev-Genç'e dönüşmesinin başlangıcıydı. Ankara'da kongre yapılacaktı. Kongrede Doğu genel başkanlığa seçildi. Doğu ile o günlerde tanıştık. Yolları-

mız hiçbir zaman yüzde yüz örtüşmedi. Sol içindeki çizgilerden kendimi en yakın hissettiğim her zaman *Aydınlık* çizgisi oldu. Ama bazı çok temel noktalarda uyuşamazdık. Onun için de o kadronun içinde yer almadım. Cumhuriyet sol bir gazete değildir. Atatürkçü-cumhuriyetçi bir gazetedir. Günlük Aydınlık çıkarken, "Cumhuriyet mi, Aydınlık mı?" dendiğinde "Cumhuriyet" derdim. Doğu ile böyle bir yakınlığımız oldu her zaman için.

Baykam: *O gün savaşın içinde olup bugün "dönek" olarak nitelenen birçok kişi herhalde çevrenizdeydi. O günkü kimlikleri nasıldı?*

Ateş: Mesela Mehmet Barlas, bizim o günlerde çok heyecanlı bir arkadaşımızdı. Ondan sonra hızla döndü. Şimdi Mehmet'le karşılaştığımız zaman gene "merhaba, ne haber?" deriz. Yani ben ilk zamanlar utanırdım, "bunlarla bir şey konuşmamalıyım, çocukları herhalde zor duruma sokuyorum" diye. Ama bakıyorum onların ar damarı çatlamış, bir sorunları olmadıkça benim de olmuyor. Yani böyle dönen arkadaşlarımız, gene bir kalite temsil ediyorlar. Mesela bir Bahattin Yücel. Şimdi tamamen dönmüş durumda, ama her halükârda kaliteli bir insan. Cengiz Çandar da aynı şekilde. Cengiz Çandar'ın dış politikayla ilgili hiçbir görüşüne katılmam ama birkaç yıl bizim Siyaset Bölümü Uluslararası İlişkiler Bölümü'ne geldi. Konferans verdi. Çarpıcıdır, renklidir. Yani o eski birikimlerinin kazanımları adamlarda devam ediyor.

Baykam: *O zamanlar da uluslararası senaryolar yazar mıydı?*

Ateş: Senaryo da yazar, hayal de kurar, yalan da söyler, hepsini yapar. Ama gene de nitelikli bir insandır.

Baykam: *Kaliteli düşman mı oluyor yani?*

Ateş: Kaliteli düşman ve çok tehlikeli düşman. İçimizi, ruhumuzu bilen düşman.

Baykam: *30 yıl geriye baktığımızda, bu olayların akışı kaçınılmaz mıydı, silah engellenemez miydi? Engellense Türkiye'nin siyasi son 30 yıllık akışı tamamen başka yörüngede mi akardı?*

Ateş: Bir kere silahı engelleyemezdik. Engellemeye çalıştık, 12 Eylül öncesinde de engellenemedi. Ama o potansiyel kulla-

nılamaz mıydı, bence kullanılırdı. Zaten 12 Mart sonrasında kullanıldı. Bülent Ecevit'in kazandığı seçim başarıları 77 seçimleri sol potansiyelin sandığa dökülmesiydi. Aynı şey 1980 sonrasında da olabilirdi. Eğer Bülent Ecevit kapısındaki CHP yöneticilerini uzun süre oyalamasaydı, insanlarla birlikte çalışmayı becerebilseydi, Bülent Ecevit'in liderliğinde bir sol parti Türkiye'de en büyük parti ve tek başına iktidardı. Bugün tüm olumsuzluklara rağmen sokaktaki her üç kişiden birisi sola oy verdiyse, bir anlamı vardır bunun. Şimdi tarihin normal seyri diye bir şey yoktur. Tarih kendi hükmünü icra eder. Birtakım pişmanlıklar duyuluyor Türkiye'de, şunu şöyle yapsaydık iyi olurdu deniliyor. Neden mi yapamadık? O günlerde mümkün olmadığı için yapamadık. Yanlış kararlar almadık. Bizim bireysel olarak aldığımız kararların çok ciddi etkileri olacağına inanmıyordum. Türkiye'yi yönetenler ya da bilmediğimiz mekanizmaların almış olduğu kararlar vardı. Biz bu kararları engelleyebilir miydik? Engelleyemezdik. Ama plan büyük bir plandı. Yüksek yerlerde oynandı. Maalesef Türkiye'yi de bölünmelere götürdü.

Baykam: *Siz komünizme nasıl bakıyordunuz? TİP'lilerin komünist olarak damgalanması, 27 Mayıs öncesi ve sonrası demokrat gençlik arasında nasıl çelişki yaratıyordu? Sosyalizm sözcüğü ile sosyal demokrasi, Atatürkçülük ve komünizm arasında ilişkiler nasıldı?*

Ateş: Bir kere 1963-1964'e gelene kadar komünist olmaktan müthiş korkardık. Sonra zaman içinde "Ben komünist değilim, ama sosyalistim" lafının söylenmeye başlandığı görüldü.

Baykam: *Nasıl algılanıyordu bu fark?*

Ateş: Hiç kimsenin de doğru algıladığı yoktu. Şöyle olması lazım, o günkü anlamıyla Sovyetler Birliği'ne bağlı olarak çalışanlara komünist, Sovyetler Birliği'nin dışında olanlara ise sosyalist deme eğilimindeydim. Hâlâ öyleyim. Fakat Ecevit'in çok fazla katkısı vardı Türk soluna. Türkiye'de insanların göğüslerini gere gere "solcuyum" diyebilmeleri, ancak Ecevit'ten ve ortanın solu hareketinden sonra mümkün olmuştur.

Baykam: *Sosyalizm, şöyle ilginç sözcük. Bir kere "Sovyet*

Sosyalist Cumhuriyetleri" diyor adamlar ve bir yandan da esas Komünist Partisi yönetiyor ülkeyi.

Ateş: Onu bırakın, Rusya Komünist Partisi'nin yani Bolşevik Parti'nin başlangıcı olan partinin adı Rus Sosyal Demokrat Partisi'dir. Öbür tarafta Hitler'in partisinin adı Milliyetçi Sosyalist Alman İşçi Partisi'dir. Öylesine bir kavram karmaşası vardır ki, burada doğru bir şey bulmak mümkün değil.

Baykam: *Bugün Türkiye'de "ben sosyalistim" diyenler sizce homojen bir yapıda mı?*

Ateş: Bugün bile Türkiye'de kimin "ben sosyalistim" dediği meçhul. Herif dinci, şeriatçı biliyorum, dünyanın en hızlı sosyalisti benim diyor. "Neden sosyalistsin?" dediğin zaman, "İslamiyet, şöyle şöyle paylaşmayı öngörürür. Bu sosyalizmin en âlâsıdır" diyor. Başka diyecek bir şey bırakmıyor.

Baykam: *Yani 60 ihtilalinin getirdiği mantık ve 61'in Kemalist gençliği ve onun üzerindeki yapılanmada demokrat sol eğilimli Atatürkçü gençle, "Maocuyum, Marksist-Leninistim" diyen ve TKP'nin veya TİP'in aşırı sol kanadına eğilimli gençlerle bu sol uçlar arasında kalan insanlar, o günlerde çok büyük karın ağrıları çektiler mi? "Ben hangi gruptanım, ben Lenin'e nasıl bakıyorum, ben Marks'a nasıl bakıyorum. Ben Atatürk'e nasıl bakıyorum" diye?*

Ateş: O karın ağrıları çekildi. Çekildi de, zaten o zaman böyle bir soyutlanmışlık yoktu. Zaten 1960'lı yıllarda sağ sol kavramları da yoktu. Kavramlar, ilerici devrimci kavramlardı. Atatürkçü, devrimci, cumhuriyetçi insanlar ilericiydiler. Solcular da bunların içindeydi. Hatta o zamanlar benim kulaklarımdan çıkmaz, çok sık yapılan ithamdır bu, "Bak siz bu adamla çalışıyorsunuz ama o adam komünisttir." Yani öyle bir ayrım yoktu. Örneğin şimdi kız yurdu olan Site, o zamanlar erkek yurduydu. İlerici hareketlerin İstanbul'daki merkezlerinden biriydi. Site Öğrenci Yurdu'nda öğrencilerin yüzde 70'i oruç tutardı. Oruç tutmakla da hiçbir zaman ilericiliklerine halel gelmezdi. Adam oruç tutuyor diye veya cumaya gidiyor diye garipsemezdik. Onlar da ilerici insanlardı. O günkü ilerici gerici kavramını bugünün solcusu sağcısına taşıyamıyoruz.

Baykam: *O dönem Ankara ile ilişkileriniz nasıldı? Ankara'daki öğrenci hareketlerinin liderleri veya öğretim görevlileri ile diyaloğunuz nasıldı?*

Ateş: Yoktu. Mahir Çayan'la hiç tanışmadım. Atila Sarp'la, yıllar geçtikten sonra tanıştım. Sadece Doğu Perinçek ile tanışmıştım. Bir de bu Ankara ile İstanbul arasındaki münazaralarda Uğur Mumcu'yu tanıdım. Alev Kocatürk'ü tanıdım. Abdullah Emre İleri'yi tanıdım. Onlar da Erzurum'da bir kongreye gelmişlerdi.

Baykam: *Hapse girdiniz mi hiç?*

Ateş: Mahkûm olmadım. Ama çok gözaltına alındım. Öğrencilik yıllarımda, 63-66 yıllarında. Zaten o yüzden öğretim görevlisi olurken çok zorlanmıştım. Sakıncalı bulmuşlardı. Tabii sakıncalı bulan da kıçı kırık birkaç siyasi polis.

Baykam: *Peki MİT'teki dosyanızı merak ediyor musunuz?*

Ateş: Ederim tabii. 1963'te Sansaryan'da dört gün kalan adamın dosyası bugüne kadar epeyce kabarmıştır.

Baykam: *"Mahir Çayan'ı hiç tanımadım" dediniz. Gezmiş'le Çayan arasında, THKO ile THKP/C arasında o dönem veya daha sonraki duyumlarınızı düşünerek, bir rekabet havası var mıydı sizce? Bir ayrışma, birbirini tamamlayan ayrı iki fraksiyondan çok, farklı bir tavır çatışması olduğunu hissettiniz mi?*

Ateş: Evet. Doğrusu Denizleri çok yakından tanımama rağmen, Çayan çizgisinin daha doğru olduğunu düşünmüşümdür. Daha mantıklı buluyordum. Ben köylülüğe hiçbir zaman güvenmem. Köylülüğün sadece bir üretim tarzı olduğunu değil, atıl, tembel bir düşünme tarzı olduğunu söylüyorum. Köylü ile yola çıkmanın sonu hüsranla biter diye düşünürüm. Bu bakımdan Mahir Çayan çizgisi bana daha yakın gelirdi.

Baykam: *Ankara-İstanbul arasında "kim daha ileri gidecek, kim daha idealist olacak, kim daha çok eylem yapacak", gibi 68-69 üniversite ortamında Ankaralı delikanlılarla İstanbullu delikanlılar arasında bir çekişme var mıydı?*

Ateş: Tabii ki. Düşünün ki, Deniz Gezmiş o sıralar daha ağırlıklı olarak Ankara'daydı. Çayan grubu da İstanbul'daydı.

Çayan'ın kendisi de sık sık gelip giderdi.

Baykam: Bugün umudunuz var mı demokrasiden?

Ateş: Evet. Zaten o günün Türkiyesi demokrasiye bugünkünden çok daha az uygundu. 30 yıl içinde Türkiye çok yol aldı. İletişim olsun, insanların bilinci olsun, olayları algılamaları olsun, o yüzden biraz daha iyimserim, halka güveniyorum.

Baykam: Yobaz örgütlenmesi Türkiye'de çok ileriye gitti mi?

Ateş: Bunlar her zaman vardı. Ben yobazların Türkiye'de sayısının arttığını sanmıyorum. Sadece sesleri çıkmaya başladı.

Baykam: Mendereslerin idamından önceki günleri nasıl hatırlıyorsunuz?

Ateş: Silahlı Kuvvetler Birliği denilen cuntanın idamlar için baskısı olduğunu yıllar sonra okuduk. Yalnız bence Menderes'i astıran Silahlı Kuvvetler içindeki cunta değil, "Menderes'i asamazlar" diye propaganda yapan eski DP'liler olmuştur. "Asamazlar, halt etmişler, mümkün değil" gibi öyle bir propaganda yapıldı ki...

Baykam: Bu açıkça mı yapıldı? Basına yansıdı mı?

Ateş: Açıkça. Ama ben çok yaşadım, "Kılına dokunamazlar" diyorlardı, ötekiler de mecburen dokundu.

Baykam: Türkiye'de tekrar darbe olur mu?

Ateş: Olmamasını ümit ediyorum. Çünkü darbelerin kimselere bir hayır getirmediğini görüyoruz. Ancak eğer ortam provokatif olarak bir çatışmaya girerse, bir kardeş kavgası olasılığı ortaya çıkarsa, Türkiye Cumhuriyeti'nin kazanımları ortadan kaldırılmak istenir ve bunu yapabilecek bir güç ortaya çıkarsa, o zaman o darbeyi ben de destekliyorum. Ve darbe yapılmasını temenni ediyorum. Ama bence işin çözümü, demokrasinin kuralları içinde halkı ikna etmektir. Şu anda Türk toplumunun rasyonel bir tercih yapacak bir potansiyele, bir olgunluğa eriştiğini düşünüyorum. Bence güzel olan şey, bu potansiyeli harekete geçirmek. Ama eğer birileri zorla bu potansiyeli saptırmaya çalışırsa o zaman gelecek darbeye de "hoş geldin" demekten başka bir çare kalmaz!

Muhsin Batur

Baykam: *Muhsin Bey, sizin nasıl bir aileden geldiğinizi, asker olmaya nasıl karar verdiğinizi, asker olmanıza rağmen politik görüşlerinizin nasıl şekillendiğini merak ediyorum.*

Batur: Ben, Osmanlı İmparatorluğu'nun yaşamına örnek bir aileden geliyorum. Yani baba tarafım ayrı, anne tarafım ayrı; ama nihayet Türk olarak dünyaya gelmişiz. Baba tarafım, büyükbabam asker kökenli, subay. Anne tarafımın büyükbabası Şirket-i Hayriye'yi kuran Hüseyin Haki Efendi. Ben büyürken, serbest bir ailede büyüdüm. Eve Cumhuriyet gazeteleri gelirdi. Büyükbabam inat olsun diye son sayfasına kadar okurdu. Bana ne zaman sıra gelecek diye beklerdim. İlkokula Galatasaray Lisesi'nin arkasındaki İtalyan Mektebi'nde başla-

dım. Üç yıl orada okudum. Babam öldükten sonra Üsküdar'a büyükbabamın yanına geldim. 1.5 yıl Haydarpaşa Lisesi'nde okudum. Sonra 10. sınıfın yarısında, Kuleli Askeri Lisesi'ne girdim.

Baykam: *Hangi yıldı?*

Batur: 1937. 1938'de mezun oldum. O zaman ben hava sınıfına ayrıldım, ama Hava Harp Okulu yoktu. Mecburen Kara Harp Okulu'ndaki bölümde okuduk. Aramızdaki fark haftada bir kez planör eğitimiydi. Subay çıktıktan sonra, Hava Okuluna geldik. Orada iki yıl teorik ve pratik eğitim gördük. 1940'ta subay, 1942'de pilot oldum. 1946'da Hava Harp Akademisi'ne girdim. 1949'da orayı bitirdim. Muhtelif kıta ve karargâh hizmetlerinde bulundum.

Baykam: *Aileniz o zamanlar sol denmese bile, demokrat Atatürkçü bir görüşe sahipti, değil mi?*

Batur: Tamamen Atatürkçü. Büyükbabam çok yaşlı olduğu için, subaylıkla general arasında bir rütbede. Enver Paşa dönemini bildiği halde, Atatürk'ü daima savunan bir insandı. Yani Atatürkçü bir ailede yetiştim. Askeri okula gidince bu biraz daha pekişti.

Baykam: *1960 ihtilalinden yıllar önce, kimilerine göre iki, kimilerine göre dört, kimilerine göre de altı yıl öncesinden subaylar DP'nin gidişinden hoşnut olmayıp aralarında çeşitli gruplaşmalara giriyorlamış, bunu biliyoruz. Bunlar arasında en belirgin olanlar, zaten 1960 devriminden sonra MBK'ni oluşturdu. Siz, 1960 müdahalesi yaşanmadan önceki yıllarda bu duyumları ne sıklıkta alıyordunuz?*

Batur: Ben Silahlı Kuvvetlerde böyle bir örgütlenme olduğunu 26 Mayıs'a kadar bilmiyordum.

Baykam: *Sami Küçük, Suphi Karaman gibi isimlerle temasınız var mıydı?*

Batur: Onlarla hiçbir temasımız yoktu. O günkü rütbem kurmay albaydı. Ama kendi içimizde, yani Eskişehir'de, Ankara'da, olup bitenleri bir grup subayla konuşurduk. Ama bir örgüt yoktu. İşin kötüye gittiğini biliyor, görüyorduk. Benim

maiyetimdeki subaylar, bazen eve gelip birtakım şikâyetlerde bulunuyorlardı. "Niye böyle pasif davranıyoruz, ne yapacağız?" diye, yani bir şeyler öğrenmek istiyorlardı benden ama onlara cevap verecek durumda değildim. Hangi eğilimde olduklarını da bilmiyordum. Ankara'da İsmet Paşa'nın Meclis'teki konuşmasına yasak konmuştu. O yasak, Eskişehir'e gelen subayları daha da ateşlemişti. O günlerde Akis mecmuası vardı. Bir gün gazeteci, "Bir kâğıda sarayım elinizde görmesinler" dedi. İlginç. Sonra, yanılmıyorsam ya 24 ya da 25 Mayıs'ta Menderes Eskişehir'e geldi. Karşı tarafta olduğumuzu tahmin eden generalimiz, bizi karşılamaya almadı. Ondan başka bir general daha vardı orada, kıdem itibariyle ondan sonra biz geliyorduk. O gün bir çardakta generalle beraber oturuyorduk. Sonra Menderes'in arabası ve arkasındaki arabalar, pistten çıktı; bir güzergâh takip edip gelirlerken, 40-45 kadar subay muntazam üç sıra halinde yürüdüler. Arabanın yanına geldiler. Menderes selam vereceklerini sandı. Subaylar da el hareketi yapıp aynı şekilde geriye dönüp kayboldular. Böyle bir karşılama yaşandı Eskişehir'de.

Baykam: *İnanılmaz bir olay. Bugün ordu darbe yapabilir, ama bir başbakana bu hareketi yapamaz. Ordu, o günlerde sıkı disiplinin yanı sıra Atatürk'ün ordusu olmanın heyecanını, samimiyetini, militanlığını mı taşıyordu acaba?*

Batur: Öyle. Çok partili seçim olduğu zaman biz akademideydik, sınıf ikiye ayrıldı. Bizden yaşlılar, yeni gelen partiyi tutuyorlardı, biz gençler, CHP'yi tutuyorduk. Sebebi de çok basit, çünkü kişisel ihtirasları tatmin olmadığı için o partide yetişip o partide ilerlemiş insanlar, niye ayrıldılar? Çok basit, ama bizim ölçülerimize göre o zaman olay buydu. Onlara inancımız yoktu. Tek yaptıkları, ezan olayı. Bunlar ufak noktalar, ama orduyu çok küçümsediler. Orgeneralleri kapılarda beklettiler. İş maddi duruma gelince zaten subay olmak demek zengin olmak demek değildi. Sıkıntımız vardı, ama öyle şeylere önem vermiyorduk. Bütün bu birikimler, mesela 27 Mayıs olmasaydı, Eskişehir'de Hava Kuvvetleri'nin kuruluş günü olan 1 Haziran

kutlanacaktı. Meydanın 20 km. doğusunda Osmaniye diye bir atış sahamız vardı bizim. 1 Haziran törenlerine bütün aileler katılırdı. Davetliler katılırdı. Orayı subaylara ve ailelere yasakladılar. Yani oraya Başbakan falan gidecek, hiçbir subay ve ailesi gitmeyecek dediler. Böyle bir söylenti yayıldı. O zaman da biz, tribüne ateş ederdik, böyle bir ortam. Eskişehir, DP'nin iyiliklerini görmüş bir şehir. Ama Menderes çok soğuk karşılandı. Şeker Fabrikası'nda çok geniş çaplı yemeğe davet edildik. Öyle insanların içeriye girdiğini gördük ki, biz orayı hemen terk ettik. Ayın 25. gecesiydi, 26'sında ben evde otururken, hanım yoktu evde, iki subay, İstanbul'dan eve geldiler, bu gece bir askeri müdahale olacak. Eskişehir'deki eylemi siz planlayacaksınız dediler.

Baykam: *Herhalde hem şaşırdınız, hem sevindiniz.*

Batur: Sevindim ve hiç düşünmeden kabullendim. Tabii benden kıdemli inandığım insanlar vardı, üst düzey bir generalle uçaksavar tugay komutanını eve çağırdım. Başka bir üst düzey subay daha vardı, onu da çağırdım.

Baykam: *Güvendiğiniz ve politik görüşünü iyi bildiğiniz kişiler miydi bunlar?*

Batur: Evet. Başka bir general daha vardı. Ama onu çağırmadık. O gece ne yapacağımızı kararlaştırdık. Bize verilen görev Menderes'i alıp Ankara'ya götürmekti. Hepsi bu. Ama orada İstanbul'dan gelen kişiler dedi ki, "ne olur ne olmaz, o yüzden radyonun ikazını bekleyelim". O ikazı beklerken Menderes de Ankara'dan haberi almış. Arabalara binmiş. Orada bir de karacı general vardı. Onu da yanına alarak, yola çıkmış, nereye gittiğini bilmiyoruz. Eskişehir bir merkez, oradan üç istikamete yol var. Bir İstanbul, bir Ankara ve bir de Kütahya. Biz uçakları kaldırdık.

Baykam: *Herhalde 15 dakikanızı almıştır.*

Batur: Kütahya'da bizim er eğitim tugayı var. Onun komutanına telefon ettik.

Baykam: *Yolu kes, diye mi?*

Batur: Hayır. Zaten onlar Kütahya'ya gidiyorlar. İşte vila-

yete giderlerken bu tugaya da uğramışlar. Ondan sonra ben yanıma birkaç subay aldım, uçakla hareket ettik. Kütahya'ya indik. Polislerin silahlarını aldık. Yukarı çıktım. Odaya girdim. "Silahlı Kuvvetler idareye el koydu. Sizi Ankara'ya götüreceğim" dedim. Bana "Suçum ne?" dedi. "Ben size suçunuzu izah edecek değilim" dedim.

Baykam: *O günkü Menderes'in psikolojisini, tavırlarını nasıl özetlersiniz?*

Batur: Zaten kendisi terbiyeli, nazik bir adamdı, çok üzüldü, çok sarsıldı. En telaşlı, en heyecanlı Polatkan'dı. İnanılmaz bir heyecan ve korku vardı. Sonra bana, generallerden Zihni Paşa, "Albayım, başınızda kim var?" dedi. "Bilmiyorum" dedim. Sonra biz Ankara'ya giderken, diğer uçakta Cemal Gürsel Paşa'nın olduğunu ben o dakika öğrendim.

Baykam: *Cemal Paşa da önceden darbeyi bilmiyordu çünkü.*

Batur: Herhalde. Öyle bir ortam ki, mesela benim generallik sıram yaklaşmış, buna rağmen hiçbir şey sormadan, ne yaptığımızı, ne ettiğimizi tam öğrenmeden bu işe dahil olabildik.

Baykam: *Yaptığınız hareketin doğru olduğuna inanıyordunuz anlaşılan. 27 Mayıs'ı izleyen günlerde büyük bir coşku yaşandı. Siz Türkiye'nin daha iyi bir geleceğe doğru gittiğini düşünüyorsunuz. Yeni bir anayasa geldi. Ordu içinde idamlara karşı değişik bakış açıları vardı. İdamı isteyenler ve istemeyenler ikiye ayrılmıştı, MBK'de son anda yapılan oylamalardaki değişikliklere kadar sirayet etti. Sizin ve çevrenizdeki subayların idamlara bakışı nasıldı? Silahlı Kuvvetler Birliği diye bir grubun, idamların olması için büyük bir baskı yaptığını ve darbe içinde darbe tehdidi yaptığını biliyoruz.*

Batur: Benim şahsi kanaatim, yine bir teoriye dayanıyor, yani mahkemeler bağımsız idiyseler, bağımsız değillerdi demiyorum, önyargısız idiyseler, bunların verdiği kararlar neyse, onlara riayet etmek lazım gelirdi. Ama sonra MBK bunu sulandırdı. Silahlı Kuvvetlerin görüşünü de dikkate almadan müdahaleler oldu. Ve idamlar gerçekleşti. Ben, özellikle siyasi suçlar için idamları gerekli görmüyorum.

Baykam: *Ordu 27 Mayıs sonrası, iki çalkantıyı atlattı. Üç idam, artı daha sonra Talat Aydemir'in idamı... Yeni anayasa geldi, daha özgürlükçü bir Türkiye'nin altyapısını hazırladı. TİP kuruldu. Bu yeni anayasa Türkiye'yi daha sola taşıyacak, daha demokratik sol bir yörüngeye oturtacak, Avrupa ülkesi olma yolunda bir kapı açtı. Bu kapıdan TİP girdi. Ortanın solu ile CHP girdi. Zaten CHP'nin 1960 öncesi yaptığı muhalefet buna uygundu. Ve bu dönemde, 1968'e gelene kadar Türk ordusu kendi emir komuta zinciri içinde iç siyasete pek karışmadı diyebiliriz. 1968'le beraber dünyadaki genel dalgalanmaya, Türkiye'nin bir de kendi özel konjonktürü ile öğrenci hareketlenmesi başladı. Bu arada soldan ve genç kesimden gelen tepkiler 1965'te AP'nin iktidarı almasından sonra yükselmeye başladı. Bu olaylardan önce, siz gerek Türkiye'nin yörüngesinin daha sola çekilmesini, gerek Demirel'in iktidara gelişini, gerek ilerici gençlik tarafından "bu hükümet, Amerika'nın hükümetidir, bu Morrison Süleyman'dır" falan gibi söylemlerin gündeme girişini, nasıl izliyordunuz?*

Batur: 61 Anayasası konusunda söylediğiniz şeylere katılıyorum. Yeni bir perspektif getirdi. Halk bilmediği bazı şeylerin dünyada olduğunu öğrendi. Ama Türkiye'nin yapısı sağa dönük. 27 Mayıs'a rağmen ilk 1965 seçimlerinde sağ parti iktidara geldi. Sağ anayasayı kabullenmemiş. İlk günden söyledi, "bu anayasa bize uygun değildir" dedi. Anayasaya aykırı bir hareket de yapamıyor. Eli kolu bağlı. Ama inanmıyor. Anayasanın istediklerini yerine getirmiyor. Şimdi o gün diyelim ki, Türkiye'nin 40 milyonluk nüfusu ve bazı sıkıntıları var. O aynı sıkıntıların hiçbiri çözümlenmeden, 35 yıl geçti ve buraya geldik. Sosyal adalet, vergileme Türkiye'de yapılamadı. Eğitim, düzene konmadı, hatta tersine gitti, ikiye ayrıldı: Normal eğitim, imam hatip eğitimi. Türkiye'de nüfusun dörtte üçü sağlık sigortasından yoksun. Yerel yönetimler büyüdü ama hâlâ bir köy köprüsünün yapılması Ankara'da merkeze soruluyor. Yani bütün bu çözümsüzlükler o tarihte AP iktidarı zamanında görülmeye başlandı. AP bunlara hiç el atmadı. Olaylar gittikçe büyümeye başladı. Tepkiler arttı. Anayasanın verdiği haklar ve özgürlükler vardı, bunlar hazmedilemedi bazı anayasal kuru-

luşlar tarafından. Mesela özerklik yanlış anlaşıldı. Üniversitede kan gövdeyi götürüyor, güvenlik güçleri üniversiteye giremez. Yanlış anlaşılmalar oldu. O zaman sağ, bazı olaylarda haklı çıkmaya başladı. Ben özgürlükten yana bir insanım, ama düzen birtakım yasalara dayanarak korunur. Bu orduya da sirayet etti. Ordunun zaten 27 Mayıs'tan beri hızını alamadığı belli. Biz bir şeyler yaptık, müdahale ettik, ama bu müdahale boşa gitti. Sonuca ulaşmadı. Düşünceleri ortaya çıkmaya başladı.

Baykam: *1968'te Fransa'da Sorbonne olayları olduğu zaman, hükümet bundan bir ders çıkardı. Onlarla konuştu. Onların üniversitede reform yapmasına olanak tanıdı. Deniyor ki, Türkiye'de hükümet o gençlerle hiçbir uzlaşma, işbirliği denemedi. 68'deki, dünyanın kabuk değiştiriyor olmasını görmemezlikten geldi ve gençlerin üzerine polis salmayı yeğledi. Olan bitenlerin arkasında biraz da bu tavır yok muydu?*

Batur: Vardı, ama neden? Çünkü sağ iktidarlar tutucudur. Yeniliğe karşı çıkarlar, ileri adım attıramazsınız. İleri adımı 20 yıl sonra atar.

Baykam: *Siz kabul ediyorsunuz ki, o gençlerle diyaloğa girilseydi, bunlara da gerek olmayabilirdi.*

Batur: Tabii ama 12 Mart'ın sebebi yalnızca o değil. Bugünküne kıyas kabul etmez de, ama gene de o zaman devlet adamlarına atılan suiistimal töhmetleri vardı.

Toplum o zaman alışmamış, bunları görüyordu. Bütün bunların dışında yan tesirler vardı. Sonra ordu içinde bir çekirdek oluşmaya başladı. "Komutanlar yapmazsa, biz yaparız" çekirdeği büyüdü. Bu da gerek bizler tarafından, gerekse hükümet tarafından biliniyordu.

Baykam: *Bu konu bizi 9 Mart-12 Mart tartışmasına getiriyor.*

Batur: O 9 Mart aslında kamuoyunda yanlış anlaşılmış bir olaydı. Çünkü 9 Mart'ın taraftarı olan grup, yalanı kendisine mihenk taşı olarak tutuyor. Tüm dosyaları bizim elimizde onların. Ve maalesef bizim güvendiğimiz, isim de vermeyeyim, ölen de var içlerinde, demokrat zannettiğimiz, ilerici sandığımız bazı insanlar bu görüşleri desteklediler. O görüşlerle, 1-) bütün

partiler kapatılacak, 2-) sendikalar kapatılacak, 3-) iç ve dış ticaret devletleştirilecek, bankalar devletleştirilecek. Bir tane parti olacak, o da Devrim Partisi. Devrim Partisi'nin Genel Sekreteri olacak. Böyle bir rejimi siz demokrat olarak kabul ediyor musunuz? Buna ben katılamam tabii. Katılamayacağımı da el yazımla kendilerine verdim. Ama onları mahkemede savunan bizim ileri solcularımız oldu. Yani bir ikilem yaşandı.

Baykam: *Muhsin Bey, gerçeklerin bir yaşanışı var, bir de arada bir sizin de değindiğiniz gibi, yıllar geçtikten sonra nasıl algılandığı var. Bu algılanmayı yıllar geçtikten sonra üçüncü kuşaktan duyup da bunun hakkında yorum yapanlar var. Mesela bugün sol kesim, 9 Mart'ı belleğine şöyle geçiriyor; 12 Mart'ta bir askeri sağ darbe yapıldı, halbuki daha önce ordunun içinde başından beri filizlenen bir sol darbe eğilimi vardı. Bu sol darbe eğilimi gelişti ve hatta kendisini 9 Mart 1971'de darbe yapmak üzere hazırladı. Saf değiştirmelerden, fikir değiştirmelerden bu yapılamadı. Bu yüzden de Türkiye faşist bir sağ darbe yaşadı, özetle bugün böyle algılanıyor.*

Batur: Bu bana göre yanlış, çünkü böyle bir grup var ve ordu bu grubu ismen takip ediyor. Bu grubun içinde genelkurmay başkanına her gün o grubun toplantıları hakkında bilgi veren general de var. İkili oynuyor.

Baykam: *Kim bu arkadaş?*

Batur: Atıf Erçıkan. Evine daha sonra bomba attılar. Şimdi bu grup yine Talat Aydemir'e benzer şekilde, orduya hâkim olduğu zannında. Halbuki, kendi planlarını kendi kara kuvvetleri komutanına bile açıklayamamışlar. Benim elimde evrak var. Daha hazır değil, bunu kendisine açıklayamayız diyor. Durum bu. Şimdi kara kuvvetleri komutanı bunlara katılsa, –ki katılmaz aklı var– birinci ordu, ikinci ve üçüncü ordu, kara kuvvetleri komutanını dinlemez. Çünkü birinci ordu komutanı malum, Faik Türün. Zaten denge kurulsun diye oraya tayin edilmiş. O zaman "evet" deyip de maceraya atılsaydı, ordu birbiriyle çarpışırdı. 9 Mart'taki toplantıda "her şeyimiz hazır" dediler. Celil Gürkan gibi Faruk Paşa'ya yapacakları şeyin planını bile sunmaya korkan insanlar, "düğmeye basın, başlatalım işi" dedi-

ler. Faruk Paşa "dur" dedi 9 Mart'ta. "Biz bir toplantı yapacağız Genelkurmay'da. Buna göre kararımızı vereceğiz" dedi. 12 Mart'a öyle gelindi. Yani 11 Mart'ta bir şey yapılmaya karar verildi, ne yapılacağı belli değil. Bir korgenerale görev verildi. Ne yapılacağına dair bir yazı hazırla dendi ona, o 3-4 sayfalık bir bildiri hazırlanmış. Çok uzundu.

Baykam: *Saat 13.00 haberlerinde dinlediğimiz şeyi mi yazdınız?*

Batur: Evet, bunu sağ bir akım olsun diye yazmadık ki, biz. Anayasa'nın öngördüğü reformların yapılması için; nedir, hepsi ileriye dönüktür bunların. Ama kim uygulayacak? Meclis, Mecliste sağ hâkim. Frene bastılar.

Baykam: *Peki 9 Mart tarihi ne kadar zaman önce belirlenmişti.*

Batur: Bunu 9 Martçılara sormak lazım.

Baykam: *Özetle söylersek, kimilerine göre 9 Mart kansere yenildi. General Aydın Kırışoğlu, kanser olmasaydı, 9 Mart suya düşmeyecekti. İkincisi Atıf Erçıkan, 9 Martçılarla oynarken son anda 9 Mart'ın ertelenmesinden veya düşmesinden yana tavır koydu. Ordunun içinde Muhsin Batur ve Faruk Gürler, 9 Martçılarla ilişkideyken, karar değiştirip 12 Mart'ı yapma kararı aldılar. 9 Mart olsaydı, solcu, ilerici, demokrat insanların bakan olabileceği söylentileri gitti, yerine daha sonra yapılacak balyoz hareketini gerçekleştirmeye eğilimli bir sağ darbe yaşandı. Bu, o günleri bilenlerin kanısı. Aradan 20-30 yıl geçtikten sonra, 9 Mart hakkında çizdiğim bu tablonun ne kadarı doğru, ne kadarı yanlış, siz olayların içinde yaşamış birisi olarak bu iddialara ne yanıt veriyorsunuz?*

Batur: Benim konuşmalarım gizli kapaklı değil. Bir defa Güvenlik Kurulu'nda konuşuldu ve yazılı metin verdim. Dörtte üçü çıktı. Orada bölünme de var, yobazlık da var, hepsi var. Yani silahlı kuvvetlerin yavaş yavaş bir müdahale ortamına girdiği ve buna benim de Faruk Paşa'nın da taraftar olduğu, bilinen bir gerçek. Gizlemeye gerek yok.

Baykam: *Sizin bir toplantıda 21 subayı topladığınızı biliyoruz 1970'te. Bu Demirel'e verilmiş bir yarı muhtıraydı sanki.*

Batur: Muhtıra değil. Bir toplantı yapıldı. Herkes fikrini söyledi. Yazılı metin hazırlamıştım, okudum. Sayın Demirel

benden konuşmamın bir suretini istedi. 30 Ocak 1971'de Silahlı Kuvvetler Grubunun hazırladığı müdahale dosyasını bana verdiler. Dosya üzerindeki fikirlerimi el yazısı ile yazdım verdim. Ve "inanmadığım böyle bir harekete katılamam" diye imza ettim. Bu dosyayı Faruk Gürler Paşa'ya veremediler. Çünkü fikren onu buna yatkın ve hazırlıklı görmediler. Ama alt kademedekilere bizim başımızda böyle iki general var diye empoze ettiler. 9 Martta o grupla bizim karargâhta toplandığımız zaman, "biz hazırız, düğmeye basalım" dediler, Faruk Paşa düğmeye basmayı durdurdu. 10 Mart geçti, 11 Mart'ta Genelkurmay'da dört Komutan toplandık, müdahaleye karar verdik, ertesi gün muhtıra şeklinde yazdık ve TRT'ye verdik. Verilen bu muhtıra, sağa sola dönüktür diye bir kıyaslama yapmayayım, ama faşistlikle, sağa dönmeyle hiçbir ilgisi olmayan Anayasa'nın öngördüğü reformların yapılmasını Meclis'e havale eden, ikaz eden, "yapmazsanız üçüncü maddeyi işletiriz" diyen bir yazı şeklinde oldu. Ama uygulama, o apayrı bir konu.

Baykam: *Müdahaleyi yapmadan önce aranızda aylarca konuşmalar, toplantılar yapmıştınız. O değerlendirmelerde eleştirdiğiniz kişilerin başında hükümet ve Demirel vardı. Sosyal ve ekonomik olarak Türkiye'de gerilimi ortadan kaldıracak bir siyaset izlemediğini görüyor ve Demirel'i eleştiriyordunuz. Gençler de, başka bir üslupta olsa bile Yön grubu da, Doğan Avcıoğlu grubu da benzer şeylerden şikâyet ediyorlardı. Nitekim, Demirel'in istifasını istediniz, o da çekildi. Yani siz sağ veya sol müdahale değil, faşist bir müdahale de değildi diyorsunuz. O noktada 12 Mart 1971 günü, öğrencilerin kaygıları ve eleştirileriyle hükümete yönelik, sizin eleştirileriniz ne kadar paralellik gösteriyordu ve ne kadar farklıydı?*

Batur: 12 Mart'a gelişte üç ihtimal vardı. Tam bir askeri müdahale yapmak, yani yönetimi tamamen ele almaktı. İkincisi, alttaki grubun istekleri doğrultusunda yönetimi ele almaktı. Üçüncüsü de, bizim yaptığımız şekilde davranmaktı. Birincisi, yönetimi tamamen yani dört kişi, biz üzerimize alsaydık, Türkiye'yi yönetmemiz mümkün değildi. Çünkü o durumda Cevdet Paşa Cumhurbaşkanı olarak kalacaktı. Memduh Paşa ile

bizim kuşak arasında düşünce farkımız vardı. İyi bir insandı, ama tutucuydu. Dördümüz bir araya gelip de işbirliği içinde bu ülkeyi yönetmekten acizdik. İkincisi, 9 Mart planını uygulayıp Türkiye'yi yönetmeye kalksaydık, zaten biz yönetmiş olmayacaktık, onların planında bir Devrim Partisi ve o partinin genel sekreteri vardı. Üst tarafı kumandanlara dağıtılan sıfatlardı. Belki planlarına göre devlet başkanlığı, başbakanlık falan verileceklerdi, ama bu başbakanlık veya devlet başkanlığı da birer gölge görev olmaktan öte gitmeyecekti. Üçüncü olarak da biz 12 Mart muhtırasını vermekte gecikseydik, alttan bir tepki olabilir ve silahlı kuvvetler bölünür ve memleket iç çatışmaya doğru giderdi. Biz bu gayeyle 12 Mart muhtırasını verdik. İyi niyetle verdik, ama sonuçta bu iyi niyetimizin karşılığını alamadık.

Baykam: *Peki öğrencilerin demokratik talepleriyle sizin kaygılarınız ne kadar örtüşüyordu?*

Batur: O sıra, kafamızda on tane madde düşünüyorsak, biri öğrencilerin istediği şeyler. Bize akseden şeyler öğrencilerin yönetime iştiraki, normal burslar verilmesi, kitaplarının bu kadar pahalı olmaması. Bana göre yerine getirilecek, basit detaylardır. Ama hükümet hiçbirine yanaşmadı o zaman.

Baykam: *Fakat o detaylar büyüdü ve birdenbire 68-70 arası tüm yaşam tarzını sorgulama havasına büründü.*

Batur: Vuruşmalar başladı. Sağa sola ayrıldı. Her yerde ayrılma oldu. Talebelerde, poliste, öğretmenlerde de oldu. Ve ikilik başladı. Bu ikiliğe iktidardakiler "Bana sağcılar adam öldürüyor dedirtemezsiniz. Sağ vatanseverdir" laflarıyla karşı çıktılar. Yangını daha da körüklediler.

Baykam: *Halbuki birçok solcu öğrenci öldürülmüştü. Ve bunlar solcu öğrencileri silahlanmaya ve marjinal gruplar oluşturmaya iten faktörlerdi. AP'nin Amerikancı politikalarına karşı gençlerde oluşan tavır, antiemperyalist, bağımsızlıkçı bakış açılarıyla birleşip neredeyse 27 Mayıs öncesi gibi bir tavırla harmanlanan bir yörüngeye girdi. THKO, THKP-C gibi gruplar da bu tip değerlendirmeler sonucu ortaya çıktı ve THKP-C'nin hava subayları arasında da çokça taraftar*

bulabildiğini, örgütlenebildiğimi, neredeyse lojistik destek bulabildiğini biliyoruz. 12 Mart'tan önce ve sonra bu gelişmeleri ne kadar takip ediyordunuz?

Batur: Bunların çoğunu 12 Mart'tan, yani olaylar patlak verdikten sonra, bir Elrom olayı, bir Mahir Çayan olayı çıktıktan sonra öğrendik. Kendi içimizde olmasına rağmen bilmiyorduk. İkincisi, ben asker olarak her türlü düşüncenin mücadelesinin yapılmasına ses çıkaracak bir tip değilim, ama bunu eylemli ve silahlı hale getirdiğin zaman, işin içinde yokum. Ayrıca ordu da yoktur. Çünkü o zaman devlet yıkılır. Ne kadar haklı olursa olsun, bütün bunların düşünsel mücadelede kalması lazım. Miting yapılır, söylenir, yazılır, ama eline silahı aldığın zaman her şey biter orada.

Baykam: *Gündeme gelen bir konu da, 9 Martçıların arkasındaki düşünsel dayanağın Avcıoğlu ve Yön grubu olması. Sosyalist bir bakış açısını Türkiye'ye sunmak isterken 9 Mart'ı isteyen subaylar bundan besleniyorlardı. Sizce aralarındaki diyalog ne kadar somuttu? Avcıoğlu bu hareketi ne kadar bilinçli yönetiyordu?*

Batur: Etkilediği muhakkak. Yani ben de şahsen Doğan Avcıoğlu'na yazı yazdım ve dedim ki, "kitaplarınızı okudum." Çünkü kitaplarını bana imzalı da göndermişti. "Olaylara çok güzel teşhisler koyuyorsunuz, ama ekonomik, idari hal tarzlarınız pek yok." dedim.

Baykam: *Sizin kitabınızda da yer alan bir başka konu. Devrim Mahkemeleri var dediniz, Devrim Konseyi var, Başbakan vs. nereye bağlı bunlar?*

Batur: Devrim Konseyi'ne bağlı.

Baykam: *Bir yerde o yapılanlar için hem Doğan Avcıoğlu'ndan etkilenmişler diyorsunuz, hem de çok antidemokratik diyorsunuz.*

Batur: Şimdi bakın, 23 Mart'ta Türk Silahlı Kuvvetler Devrim Komutanlığı'nın bir yazısı var, imzasız tabii. Bizim dördümüze yazmışlar. "Türk Silahlı Kuvvetlerin özellikle alt kademelerindeki devrimci güçleri bünyesinde toplamış ve örgütlenmiş olan Devrim Kuvvetleri Komutanlığı, 12 Mart 1971 tarihli muhtıradan önceki ve sonraki olayları dikkatle izlemiş ve

aşağıda belirtilen hususların Genelkurmay Başkanlığı ve Kuvvet Komutanlarına arz edilmesinde memleketin menfaatleri açısından sorumluluk olduğu inancına varılmıştır. Komutanlığımızca... –Bunların ayrı bir komutanlığı var ki, bunlar o tarihte emekli oldu– muhtırasal hükümetin, devrimci uygulamalara girişebilmesine mevcut sosyo-ekonomik ve politik koşulların elverişli olmadığı bilgisel olarak kabul edilmesine rağmen Atatürkçü istikamette yürütüleceği belirtilen çabaların bir süre izlenmesi uygun görülmüştür." Onlar da 12 Mart'ın nasıl bir uygulamaya tabi olacağını bilemiyorlar. "Atatürkçü istikamette yürütülecek hükümet uygulamalarından sapmalar tesbit edilmesi halinde şimdiye kadar tatbiki olarak desteklenmiş olan devrimci eylemin yeraltına kaydırılarak Devrim Kuvvetleri Komutanlığı'nın yetki ve sorumluluğunda organize edilerek yürütülmesi karar altına alınmıştır."

Baykam: *Yani böylece size bir ihtarda bulunuyorlar öyle mi?*

Batur: Evet. "Biz bu işi takip ediyoruz" diyorlar. "12 Mart 1971 tarihli muhtıranın 3. maddesinin uygulanması halinde önceden tesbit edildiği ve bilindiği üzere yasama ve yürütme yetkilerine sahip Devrim Konseyi'nin tüm devrimci kesimleri kaplayacak şekilde kurulması sağlanmalıdır. Yukarıda belirtilen konularda sapmaların belirlenmesi halinde Türk Silahlı Kuvvetlerinin bünyesinde meydana gelecek bölünme ve silahlı çatışmaların tüm sorumluluğu, Silahlı Kuvvetler komuta kademesine ait olacaktır. Arz olunur."

Baykam: *Bu ciddi bir muhtıra. Siz bunu alınca ne yaptınız?*

Batur: Biz güldük.

Baykam: *Güldünüz. Onları emekliye mi sevk ettiniz?*

Batur: Onlar zaten bunu yazdıkları zaman emekliydi.

Baykam: *Ben de zaten ona şaşırıyorum. Onları ne zaman emekli ettiniz?*

Batur: 15 Mart'ta.

Baykam: *Peki emekli olmalarına rağmen neye güvenerek bunu yazdılar?*

Batur: Çocukça bir şey, başka ne denebilir ki? Hangi güce

dayanarak bunu yapacaklar?

Baykam: *Bunu size elden mi ulaştırdılar?*

Batur: Hayır, postayla.

Baykam: *İmza yok.*

Batur: İmza işte bu kadar. Türk Silahlı Kuvvetleri Devrim Konseyi.

Baykam: *Celil Gürkan filan mı? Kim bunu yazanlar?*

Batur: Bilmiyorum.

Baykam: *Yine yaygın bir kanı şu, olayın birçok yönünü değişik ağızlardan dinlediğim için, size bildiğiniz şeylerin, bugün nasıl algılandığını soracağım. 27 Mayıs'tan önce, 28-29 Nisan olayları yaşandı. 555 K yaşandı. Öğrencilerin ve demokrat solcu subayların kafasında ister istemez 27 Mayıs örneği vardı. Dolayısıyla kimi yorumlara göre gençlik gruplarının bir kısmı, 9 Martçılarla ilişkide oldu. Yani 27 Mayıs'ın tekrarı gibi doğru bir istek vardı ve ordu içindeki orta kademeden gelen bu dalga ile gençlik dalgaları ve Doğan Avcıoğlu belirli bir iletişim içindeydiler. Bunu hissediyor muydunuz? 30 yıl sonra bunu nasıl yorumluyorsunuz?*

Batur: Burada görüş farkımız var. Siz, şahsen bunların düşündükleri tarzda demokratik sol bir sistem olduğu kanısında mısınız?

Baykam: *Sizin çizdiğiniz şemaya göre herhalde hayır. Çizdiğiniz şema en azından bugünkü demokrasi anlayışına pek uymuyor.*

Batur: Uymuyor. Bir de isteklerini tekrar gözden geçirelim. Bu arkadaşların ilkeleri, dosyada iki değişik tarzda yazılmış. Toprak reformunun gerçekleştirilmesi, katılıyorum. Tarım reformunun gerçek anlamıyla uygulanması, katılıyorum. Sınai alanda reform, eğitimde reform katılıyorum. Zaten tam da bizim istediğimiz şey. Ama "dış ticaretin devletleştirilmesi", katılmam. "Yeraltı kaynaklarının devletleştirilmesi", katılmam. "Bankaların devletleştirilmesi", katılmam. "Büyük müesseselerin, devletleştirilmesi", katılmam. O zaman özel sektörü kaldırıyorsun. Siyasetin bağımsızlık esasına göre yeniden tesbiti, bu herkesin arzu ettiği, ama gerçekleştirilemeyecek bir şey. Sosyal güvenlik reformu, katılırım. İdari reform, katılırım. Vergi refor-

mu, katılırım. Silahlı Kuvvetlerde reform, katılırım. Katılmadıklarım, ikinci şekil, dış ticaret, bankacılık ve sigortacılığın devletleştirilmesi, yeraltı kaynaklarının ve ormanların devletleştirilmesi... Zaten ormanlar devletin. Çelik, montaj, hidroelektrik, lastik sanayiinin devletleştirilmesi. Sahillerin ve gerekli görülen şehir arazilerinin kamulaştırılması ve kamu yararına işletilmesi, idarenin devrimci ilkelere göre yeniden kurulması, vergi devrimi, sağlık hizmetlerinde reform, milli eğitimin devrimci ilkelere göre yeniden kurulması, ağır sanayiinin kurulması, dış politikada reform, ülke çapında ve halkın her kesimini kapsayacak sosyal güvenlik reformu, silahlı kuvvetlerde reform, kalkınmayı sağlayacak iskan ve konut politikası. Bunların içinde katılacağım ve katılmayacağım şeyler var.

Baykam: *Belki yüzde 40'ına katılmıyorsunuz.*

Batur: O şemadaki devlet düzeni sisteminin tümüne katılmıyorum. Partiler kapatılıyor çünkü.

Baykam: *Partileri kapatacağız mı diyorlar?*

Batur: Tabii. Bir tek parti olacak, Devrim Partisi.

Baykam: *Bu çıkış 27 Mayıs'ın bakış açısından daha soldaydı. Yani 27 Mayıs Kemalist, demokratik bir atılım idiyse, 9 Martçılarınki anlaşılan tam sosyalist bir atılımdı.*

Batur: Sosyalizm ayrı bir konu. Ben sosyalizme hayır demem. Ama seçimle gelecekse.

Baykam: *Yani demokratik sosyalizm diyorsunuz. Bu önemli bir fark.*

Batur: Sen bütün partileri kapatıp, devrimci, sosyalist, ne dersen de, tek partili sistemi uygulayacaksan, ben ona katılmam. Devrim Mahkemesi kurarak buna karşı çıkanı bu mahkemeye vereceksen, bunun adı demokrasi değildir.

Baykam: *Şimdi siz Demirel'e karşı muhtırayı verdiniz, istifasını istediniz. Bu yüzden bunu bir beklenilen sol darbe sananlar oldu değil mi?*

Batur: Evet, uygulamayı görünceye kadar, solcu köşe yazarları önce 12 Mart'ı desteklediler. Sonra uygulamaları görmeye başladıktan sonra, ki uygulamalar bizim uygulamala-

rımız değil, hükümetin ve meclisin uygulamalarıydı, karşı çıkmaya başladılar.

Baykam: *Muhsin Bey, kitapların yakılması işi, Ziverbey işkenceleri, solcuların toplanması, demokratik örgütlerin üzerine gidilmesi, bütün bunların vebalini yalnızca sivil hükümete yükleyebilir miyiz?*

Batur: Yükleyemeyiz, ama onu izah ettim. Şimdi siz fikri belli bir insanı, bir sağcı tarikat mensubunu, o rütbeye gelmiş bir insanı bile bile sıkıyönetim komutanı yaparsanız, onun icraatlarına ortaksınız demektir. Bunu bana sordular, "niye ses çıkaramadın?" dediler. Yasalar var. Sıkıyönetim komutanları, başbakanlara bağlıdır. Kendi kuvvet komutanlarına da bağlıdır. Ben dedim ki, birinci hava kuvvet komutanı, Eskişehir'deki sıkıyönetim komutanı olarak bana değil, başbakana bağlıdır. Ama ben onun sıkıyönetim ile ilgili icraatını beğenmezsem, birinci kuvvet komutanlığından başka yere tayin etmek de benim hakkım. İşte onu, Faik Türün'ü 1. Ordu'da bıraktılar ve onun icraatına gözyumdular. Kim yumdu? Genelkurmay yumdu.

Baykam: *Onu değiştirmek için bir tavrınız olamaz mıydı?*

Batur: Olamazdı. Ben bir kara kuvvetleri orgeneraline nasıl karışırım? Aktif olarak bir şey yapamam. Memduh Paşa değişip de Faruk Gürler Genelkurmay Başkanı olduğu zaman resmi yazı yazdık, "İddialar vardır. Ziverbey Köşküne habersiz gidelim kontrol edelim. Bu işkencelerin aslı var mıdır, yok mudur bakalım" dedik, buna razı olmadılar. Ben bütün hava kuvvetleri birliklerinde gerekeni yaptım. "1. Ordu ve Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından tahkikat için 1. Ordu'ya celbedilen bütün subaylar salındıktan sonra, ne gibi bir muameleye maruz kaldıklarını hava kuvvetlerine rapor edeceklerdir" dedim, o subaylara kötü muamele durduruldu. Benim yapabileceğim bu kadar.

Baykam: *Generaller olarak, kuvvet komutanları ve genelkurmay başkanları, aranızda düzenli toplanıyordunuz. Bu toplantılarda bu rahatsızlıklar ve aydınlara yapılan baskılar gündeme gelmiyor muydu? Bunun üzerine gidilmiyor muydu?*

Batur: Tabii. Ben bu rahatsızlığımı evrakla dile getirdim. Resmi yazılarla şikâyetlerimi ilettim.

Baykam: *Ama bu kadarına gücüm yetti diyorsunuz. Celil Gürkan ve arkadaşları 9 Mart günlü toplantıda o sonucu bekliyorlar mıydı, yoksa çok şaşırdılar mı? Sizden, tam bir onay almamışlardı. Ona rağmen 9 Mart sabahı neden hâlâ olumlu sonuç bekliyorlardı?*

Batur: Onu onlara sormak lazım.

Baykam: *Aranızda bu yazışmadan sonra bir karşılıklı onay söz konusu oldu mu?*

Batur: Hayır. Cumhuriyet'te Celil Gürkan'ın kitabının özeti çıktı. Ben de Cumhuriyet'e 2-3 günü kapsayacak cevaplar gönderdim. O sorduğum sorulara ne Celil Gürkan, ne de rahmetli Uğur Mumcu cevap verebildiler.

Baykam: *Peki sizin yanıt yayımlandı mı Cumhuriyette?*

Batur: Evet. Yanıt gelmedi. Ne diyeceklerini biz biliyorduk, onların başındaydık, kalleşlik ettik bıraktık. İşlenen tema bu.

Baykam: *Kim kalleşlik etti, sizler mi?*

Batur: Evet. Faruk Paşa ile ben bunlara kalleşlik ettik. Bildiğimiz halde bunlardan ayrıldık. Demek istedikleri bu. Ne zaman ayrıldığımızı işte elimde dokümanlar var. 9 Martta değil, ocakta ayrıldım. "06.01.1971 günü Orgeneral Atıf Erçıkan, "Nuri Bey", yani Tümgeneral Celil Gürkan ile görüştü. Özetle Cumhurbaşkanlığı siyasi parti liderleri ve profesörler ile görüşme yapacağını Türkiye'nin problemlerine bir çözüm yolu getirmeyeceğini, Genelkurmay Başkanı'nın etrafında teşekkül edecek bir komutanlar birliğinin yönetime el koymasının faşist idare getireceğini ve bu idarenin tüm ilerici güçleri, sivil aydınları ve genç subayları karşısına alacağını ve "Selim beyin" – Orgeneral Faruk Gürler–, örgüte girmesi için zorlanmasının doğru olmayacağını fakat harekât başladığında veya tamamlandığında davet edildiği takdirde geleceğini ifade etmişti.

Baykam: *Kim yazıyor bunu?*

Batur: Bunu onlar yazıyorlar ve dosyalarına koyuyorlar. 08.01.1971 günü Orgeneral Gürler, Tümgeneral Celil Gürkan'ı çağırmış ve özetle, açık olarak "ben gizli bir örgütün içinde ya da başında değilim ve olmayacağım. Ben Türkiye'nin kurtarılmasına çalışan idealist subaylarla beraberim. Beni Cumhurbaş-

kanı yapacaklarmış. Bu gibi laflara sinirleniyorum. Açıkça söylemek gerekirse, benim için en uygun yer Genelkurmay Başkanlığı'dır. Silahlı Kuvvetlerin idareye el koyması kaçınılmaz duruma geldiğinde, Tağmaç Paşa ve Deniz Kuvvetleri Komutanı da devreye alınmalıdır. Tağmaç Paşa bizden de ileridir." –Nasıl ileriyse–. "Yalnız muhtelif kanallardan bilhassa Korgeneral Atıf Erçıkan vasıtasıyla ikna edilmelidir. Deniz Kuvvetleri Komutanı böyle bir harekette dışta bırakılmamasını rica etmiştir. Orgeneral Batur hakkında herhangi bir problem yoktur. Onunla tam bir mutabakat halindeyiz. Daha sonra Aydın Kırışoğlu ile tekrar görüşen Celil Gürkan bizimle tam bir fikir birliği içinde olduğunu ifade etmiştir." –Hangi fikir birliği bu?– "Bu görüşmelerden sonra, Silahlı Kuvvetler Devrim Örgütü üst seviyede bir toplantı yapmış ve son gelişmelerle Orgeneral Faruk Gürler ve Atıf Erçıkan hakkında belirlenen kanaatlerini somutlaştırmışlardır." İşte böyle devam ediyor. Yani dosyayı ona sunamıyorlar. "Hazır değil" diyorlar.

Baykam: *Size verdikleri kod adı "Yavuz Bey"di değil mi?*

Batur: Evet. "Orgeneral Erçıkan Devrim Hareketi'nin içine zorlama ile değil, kendi arzu ve inisiyatifi ile girmiştir. Devrimci fikirlere sahiptir. Kara Kuvvetlerinden sevilen bir şahıstır. Beraberinde yüksek rütbeli, tutucu bir kadro getirmemesi şartıyla, kara kanadının tepesinde bulunması münasebetleri nedeniyle uygun olur. Orgeneral Gürler, çekimser durumun devamı halinde, Orgeneral Batur, yanında tamamlayıcı bir unsur teşkil edebilir." Hatırlıyorum, Cumhuriyet'te yazdığım ve sorduğum sorulardan birisi Celil Gürkan'a, "Siz Kara Kuvvetlerinde 71. sıradaki bir generalsiniz. Sizden önceki bütün generaller de sizin kadar Atatürkçü değil mi? Yalnız siz mi Atatürkçüsünüz?" Celil Gürkan Genelkurmay Başkanı olacaktı. Projede ismi Genelkurmay Başkanı. O, 1971'de emekli oldu. O Genelkurmay Başkanı olacak. Bizim böyle bir derdimiz yok, çünkü zaten en yüksek makamlardayız. Yani "o gitsin bu işi ben yapayım" şeklinde bir tarzımız yok bizim.

Baykam: *Ama daha önce bunlar size gelip "gelin bize lider*

olun" demediler mi?

Batur: Demediler.

Baykam: *Ama onlar böyle aktarmıyorlar.*

Batur: Hayır demediler. Bizi doğal lider kabul ettiler. Yani benim Güvenlik Kurulundaki çıkışlarım, fikirlerim belli. Bizi tabii lider kabul ettiler. Ama "gel, başımıza otur" demediler.

Baykam: *O zaman sizi yine kendilerinin önünde görüyorlardı.*

Batur: Elbette.

Baykam: *Demek ki, sizi emekli etmek gibi bir savları yoktu.*

Batur: Hayır. Listede zaten ben Başbakanım. Bir Tuğgeneral Ömer Çokgör var, Hava Kuvvetleri Komutanı. Onun da önünde 40 kişi var.

Baykam: *Evet. Siz Başbakansınız ama ipler sizin elinizde değil.*

Batur: İpler Devrim Konseyi'nde. Ben ona bağlıyım.

Baykam: *Yani sözde ilerdesiniz. Peki az önce sormayı tasarladığım soruya girmiş oldunuz. Celil Gürkan'ın anılarında size göre ne kadar yorum hatası var?*

Batur: Bir defa yalana dayanıyor. Olmayan şeylere dayanıyor. Hatta öyle bir yer var ki, yani ben Cumhurbaşkanına düşüncelerimi bildirir yazıyı yazmışım, altında demişim ki, "icap ediyorsa, beni çağırın, icap ediyorsa komuta konseyini çağırın, icap ediyorsa Güvenlik Kurulu'nda bu meseleleri görüşelim" diye yazıp imza atmışım. Ama ben Celil Gürkan'ı çağırmışım ve "Şimdi Cumhurbaşkanı beni çağırıyor, ne halt edeceğim?" demişim. Öyle yazıyor. Bunlar inanılacak şeyler değil. Bir de evrak imzalı gitmiş. Yahu, ben kendim talep ediyorum Cumhurbaşkanı'yla görüşmeyi!

Baykam: *1971'den sonra Celil Gürkan grubuyla görüştünüz mü hiç?*

Batur: Onun arkadaşları, o grupta olanlar hâlâ benim evime gelirler, hâlâ bana tebrik yazarlar. Ama kendisiyle o günlerden sonra hiç görüşmedim.

Baykam: *Deniz Gezmişlerin idamında çok sıkça tekrarlanan bir sav var. "Menderesler den üç tane asıldı, bunlardan da üç tane asalım da boylarının ölçüsünü alsınlar." Bu Demirel'in mi, yoksa askerlerin*

tavrı mıydı?

Batur: Hayır siyasilerin bir kısmının. Bizim hiç ilgimiz yok. Ben onlar asıldığı zaman İran'daydım. Korumalarım vardı. O gün iki misline çıkardılar korumaları. Ben de şaşırdım "Ne oluyor?" dedim. "Deniz Gezmiş asıldı" dediler. Demirel gece, sabaha kadar Meclisi çalıştırdı. Adam kimseye çakı bile saplamamıştı yani. Nihayetinde hapsederlerdi. İdam olur mu?

Baykam: *İdamlar askeri mahkemede onaylandı ama.*

Batur: Hayır, idamlar mı? Hayır, hayır.

Baykam: *İnfazların önce askeri mahkemede onaylandığını biliyorum.*

Batur: Bilmiyorum. Emin değilim, ama zannetmiyorum.

Baykam: *Şu anda gazete kupürü yanımda yok, fakat biliyorum öyleydi.*

Batur: İddia edemeyeceğim.

Baykam: *Deniz Gezmiş'in aradan bunca yıl geçtikten sonra bile, gerek sosyal demokrat, gerekse sol gençlik içinde ilginç bir yeri var. Yani aradan 30 yıl geçmiş, sanki Türkiye'nin Che Guevara'sı haline gelmiş imaj olarak. Yaşarken de efsaneleşmeye başlamıştı. Acaba askerler Demirel'e müdahale yapıp onu indirmiş olsalar da, parlamento hâlâ geçerliydi ve Demirel hâlâ o parlamentoda aktifti. Yani 12 Eylül gibi bir darbe değildi. Demirel'in o idamlar için sonuna kadar çalıştığını biliyoruz. Acaba askerlerde de "Bu Deniz Gezmiş ilerde toplumsal hareketlerde bizim başımıza bela olur. Varsın asılsın" gibi bir hava var mıydı?*

Batur: Hayır hiç yoktu. Benim değerlendirmem, onun böyle sembol haline gelmesi, fikirlerinden dolayı değil, hareketlerinden dolayı. Yani esaslı bir fikre dayandığını zannetmiyorum.

Baykam: *Genelkurmay ve kuvvet komutanları, yani sizler, toplandığınız zaman bu idamları konuşuyordunuz. Çünkü 1972'de Türkiye gündeminin en önemli konularından birisiydi. İdamlar hakkında herhangi bir etki yapıp yapmama konusunu konuştunuz mu?*

Batur: Hayır.

Baykam: *Bu konunun dışında mı kalmak istiyordunuz?*

Batur: Hayır öyle bir şey yok.

Baykam: *Ama idamların askeri mahkemede onaylandığını biliyorum. Askeri Mahkemeye de herhangi bir etkiniz olmadı, diyorsunuz.*

Batur: Olmadı.

Baykam: *Peki 30 Mart 1972 Kızıldere olayı, gençler muhtarın evinde kıstırılıyorlar. Yanlarında üç de İngiliz var. Şimdi orada, o kararı kim alıyor? Yani o eve karşı yaylım ateşi ve saldırıya geçme kararını kim veriyor? Bunu şunun için soruyorum, o ev 10 gün kuşatılsa, bir hafta kuşatılsa belki açlıktan susuzluktan teslim olacaklar ve böylece İngilizler de kurtulacak, gençler de mahkemeye çıkabilecekler. Bana sorarsanız, bir hata. Bunun sorumlusu kim?*

Batur: Benim karışmadığım, sadece izlediğim bir olay. Yani Ankara Sıkıyönetimden de oraya insanlar, askerler, polisler gitti. Karma bir iş yapıldı, ama kim yaptı bilmiyorum.

Baykam: *Şimdi bu bizi, balyoz harekâtı denilen olaya götürüyor.*

Batur: Bu işi yapan benim sınıf arkadaşım, Sadi Koçaş. Kendini Nihat Erim'e "askerlerin temsilcisi" olarak tanıtmış, bize de kendisini "Nihat Erim'in temsilcisi" olarak tanıtmış. Yani hazmedemediği bir makama, Başbakan Yardımcılığı makamına geldi, böyle eylemlere girdi. Ne yapalım yani?

Baykam: *Bir yandan Nihat Erim "balyoz gibi ineceğiz" diyor, Sadi Koçaş en sert şekilde bunu uyguluyor. Bu arada solcular inanılmaz bir kırımdan geçiriliyor. O balyoz harekâtının elektriği, Kızıldere olayında da egemen bir psikoloji yaratmıyor mu? İplerin ne kadarı askerin elinde, ne kadarı hükümetteydi?*

Batur: Şimdi, somut tek bir hadise almayalım da, bütün hadiseleri kapsayacak şekilde, eğer Sıkıyönetim ile ilgiliyse, Sıkıyönetim Komutanı'nın şahsına aittir. Genelkurmay Başkanı bile karışamaz. Beğenmezse onu görevden alır.

Baykam: *Teoride böyle. Eylemde sıkıyönetim komutanı bu kadar bağımsız karar verebiliyor muydu?*

Batur: Veriyor. O zaman Başbakan'a karşı sorumluydu. Başbakan sesini çıkarmıyorsa, onun yaptığı hareket bağımsız.

Bir Naim Talu bile Ankara Sıkıyönetim Komutanını, milli iradeye dayanmadan gelen bir başbakan olduğu halde, kendi yönetiminde görevden aldı. Demek ki, alınabilir.

Baykam: *Deniz Gezmiş olayında büyük bir korku yaşandı. Deniz Gezmiş'in ölüsünden bile korkuluyordu. Gömme operasyonuna bile koca bölükler yollandı, önlemler alındı. Mesela sizin korumalarınız arttırıldı. Bu olayda acaba ordunun belirli kademelerinde veya Genelkurmay Başkanı'nda da bir, "Şu işi kökünden halletmek için bu adamı ortadan kaldırmak gerekir" gibi bir düşünce yok muydu?*

Batur: Hayır.

Baykam: *İnönü Menderes'i kurtarmak için çok uğraşmıştı, bu sefer Deniz Gezmiş'i kurtarmak için çok uğraştı. Yine başarısızlığa uğradı.*

Batur: Meclis'te başarısızlığa uğradı.

Baykam: *Evet, fakat şöyle bir şey var; Anayasa Mahkemesi'ne CHP başvurdu ve başvuru usülde iptal edildi. Fakat daha sonra CHP 2. başvuruyu yapmadan idamlar uygulandı. Bunun arkasında da gördüğüm genel tahlilde şu var: Bir, Kızıldere olayı ve İngiliz rehinelerin öldürülmesi, iki, Jandarma Komutanı Eken'e yapılan başarısız suikast. Bu iki olay yüzünden senatoda bu gençlerin cezasının infaz edilmemesi için toplanan imzalardan geri çekilmeler oldu. Bu olayları hatırlıyor musunuz?*

Batur: Hatırlamıyorum.

Baykam: *Bu senatörlerle bir konuşmanız veya bu konuların gündeme gelmesi söz konusu oldu mu?*

Batur: Hayır.

Baykam: *Peki öğrenci örgütleri içinde MİT'in veya askerlerin adamları var mıydı?*

Batur: Askerlerin olmaz, ama MİT'in vardır.

Baykam: *Yani bu öğrencilerin bazıları size göre MİT tarafından manipüle mi edildiler?*

Batur: Bilemem, ama bazen hadiseleri büyütmek için provokatörlerin sokulduğunu biliyoruz.

Baykam: *Peki öğrenci olaylarının hızla arttığı o dönemlerde siz bir yandan öğrencilerin o demokratik taleplerine anlayışla bakıyorsu-*

nuz. Belki kimi zaman bu hareketleri, dünyadaki doğal akışın sonucu olarak görüyorsunuz. Kimi zaman da olay, silaha, teröre geçtiği zaman da gardınızı alıyorsunuz.

Batur: Evet, görevimiz o çünkü.

Baykam: *Şimdi bir yandan diyorsunuz ki, "aşırı sol bir tehlikeydi" Belki bir kriteriniz bu az önce bahsettiğiniz demokratik mücadeleyle marjinal terör mücadelesi olayı. Peki sizin kişisel politik görüşleriniz o dönemde nelerdir?*

Batur: Özgürlükçü. Yani herkes dilediğini konuşsun. Herkes düşündüğünü söyleyebilsin. İşleyen demokratik bir sistem olsun. Yani böyle paraya, pula, hacıya, şeyhe, aşiret reisine, şuna buna dayanmasın. Her türlü fikir kendisini temsil etsin. Ama mesela, adam Mardin'i görmemiş oradan milletvekili seçiliyor. Olmaz öyle şey.

Baykam: *12 Mart yaşandıktan sonra, kamuoyunda, deminden beri saydığımız ve sizin "kontrol edemedik" dediğiniz sola karşı, hem de savunduğunuzu söylediğiniz değerleri savunan politikacılara karşı, Sadun Aren'e, Mümtaz Soysal'a karşı büyük bir hışımla yürünmüş olması, işkenceler, idamlar yüzünden 12 Mart bugün, faşist sağcı bir darbe olarak tanımlanıyor. Bunu nasıl karşılıyorsunuz ve nasıl tarihi bir düzeltme öneriyorsunuz?*

Batur: Şunu talep ediyorum, yani kötülüklerin adresi yanlış yerde aranıyor. Yani bizde aranıyor. 12 Mart'ın bugün demokratik çevrelerce yapmış olmakla suçlandığı baskıcı olayların hiçbirini biz yapmadık. Meclis ve hükümetler yaptı. Ha, niye o zaman karıştınız devletin yönetimine derseniz; bu tarz müdahalede hata ettik.

Baykam: *Nasıl bir müdahale olmalıydı?*

Batur: Becerebilseydik tam müdahale olmalıydı ama onu da beceremeyeceğimizi biraz önce ifade ettim. Aynı şeyi düşünmeyen dört kişi bir araya gelip memleketi nasıl yönetir?

Baykam: *12 Mart öncesi, Madanoğlu'nun kişiliğini ve kimliğini, ordudaki ağırlığını, diğer subaylarla ilişkilerini nasıl görüyorsunuz?*

Batur: Hayatımda bir defa Madanoğlu ile karargâhta

görüştüm. Fazla bir ilişkim olmadı. Tanışmam. O da piyon olarak kullanılmıştır. İnanmadığı şeylere inandırılnuştır. Ama mesela bizden iki subay onların toplantılarına katılmıştır. Tabii hemen Genelkurmay'a rapor gelmiştir. Onları da "at" demiştir Genelkurmay Başkanı. Ben de çağırdım onları, dedim ki .....

Baykam: *Kimdi o iki subay?*

Batur: Şimdi söyleyemem, olur mu?

Baykam: *Aman yapmayın. Muhsin Bey bunlar tarihe kalacak.*

Batur: Ama önemli değil. Onlar bu toplantılara katılmışlar ve teorik olarak güzel olan şeylerin pratikte nasıl gerçekleşeceğini sormuşlar. Yani bağımsız dış politika, bağımsız ordu. Peki NATO'dan çıkacağız da bağımsız orduyu nasıl yapacaksınız? Yani Türkiye'nin bir silahlı güce ihtiyacı var mı? Var. Nereden alacaksınız silahı? Cevap yok. Ondan sonra da toplantılara katılmamışlar yani. Tatmin olmamışlar. Yani teori iyi ama uygulama belli değil.

Baykam: *Peki Madanoğlu ve 9 Martçıların ilişkisi?*

Batur: Yok. Madanoğlu grubunun, evlerdeki toplantılarına Mahir Kaynak katılıyor ve verdiği bilgiler doğrultusunda o örgüt takip ediliyor, sonunda mahkemeye veriliyor.

Baykam: *Tam olarak hangi yıllarda?*

Batur: İşte aynı yıllarda.

Baykam: *Peki sizce Madanoğlu Davası'nda onun fikirleri ve arzularıyla 9 Martçılarınki ne kadar örtüşüyor?*

Batur: Doğan Avcıoğlu ile aynı gruptan olduğu için tabii onların bir ilişkisi vardır, ben onu bilmiyorum.

Baykam: *Sizin 12 Mart'la ilgili anılarınıza baktığımızda, diyorsunuz ki, partilerden ve liderlerden ümidimiz kalmadı. Dolayısıyla o durumdan görev doğduğunu mu hissediyordunuz? Demirel ve gençlik arasındaki gerilimin olayı daha büyük uçurumlara mı götüreceğini görüyordunuz?*

Batur: O da var, biz yapmazsak yapacak başka grup vardı. Bu önemli bir fark.

Baykam: *Peki, sizin, yani kendinize göre sosyal demokrat bir kişinin bir faşist darbe organizatörü olarak algılanmasından rahatsız-*

lık duymuyor musunuz?

Batur: Bu pek saygılı bir soru değil. Hayır, öyle algılanmam yanlı bir tutum. Bu yüzden rahatsızlık duymuyorum. O dönemin uygulamalarını biz yapmadık.

Baykam: *Ama o günkü ortamda bu uygulamalara karşı bir mücadele de veremediniz.*

Batur: Veremeyiz, çünkü parlamentoyu açık bıraktık.

Baykam: *Sıkıyönetim komutanına da etkimiz yoktu diyorsunuz.*

Batur: Benim yalnız Hava Kuvvetleri bakımından vardı.

Baykam: *THKP-C'nin özellikle Hava Kuvvetlerinde çok yaygınlaşabilmiş olması sizce neye bağlı?*

Batur: Bu basit bir şey. Ta bizim Hava Lisesi'nden, Harp Okulu'na kadar bir çok subayın beyninin yıkanması...

Baykam: *Faruk Gürler, 9 Martçılar konusunu, özel ilişkilerinizde nasıl yorumluyordu? "Bunlar komünist" falan diyor muydu?*

Batur: Faruk Paşa'ya kendi planlarını söylememişler ki, Faruk Paşa bana onların komünist olduğunu söylesin.

Baykam: *Ama 9 Mart'tan sonra, 9 ile 12 Mart arasında olaylar su yüzüne çıktıktan sonra.*

Batur: Sonra zaten iş bitti. Onlar emekli oldu.

Baykam: *Anlıyorum. Fakat sorum şu, Faruk Gürler onlar hakkında yaptığı değerlendirmelerde onların Türkiye'yi belki aşırı sola, komünizme taşıma tehlikesi ve arzusu olan kişiler olarak mı yorumladı ve algıladı?*

Batur: Şimdi bir şey söyleyemeyeceğim.

Baykam: *Belki de günlük işlerle uğraşmaktan yorum yapmaya vaktiniz yoktu. Mart ayı başlarında Orgeneral Muhsin Batur, 13 generali topluyor ve onlara ihtilal anketi uyguluyor. Yine anılarınızda, komutanların büyük çoğunluğu müdahale yapılmasından yana olduklarını açıklıyor. Mesela bu bahsettiğiniz anket, bu bahsettiğiniz yaşanan nabız tutma, çok gizli mi yapılıyordu?*

Batur: Gizli, ama ben bunları Güvenlik Kurulu'nda anlattım. Hatta konuşurken münakaşa çıktı ve Memduh Paşa, "Ben Batur'un tutumunu beğenmiyorum" dedi. Cumhurbaşkanı "Tutumu doğru, kuvvetinin nabzını elinde tutuyor" dedi. Yani güç

hissetmek için bir yere dayanmam lazım.

Baykam: *Askerlerin her zaman şöyle bir durumu vardı, askerler daha çok siyasi analiz yaparlar, ekonomik konularda biraz daha çekingendirler ve kuşkuyla bakarlar. Çünkü ekonomiyi yönetmek onların işi değildir, ikincisi ordu parayı sevmez. Yani para işlerine bulaşmak istemez. Genel bir müdahale yapmamanızın arkasında, yani parlamentoyu feshetmemenizin arkasında bundan doğacak, Türkiye gibi zor bir ülkeyi birden yönetmeye başlayacak ekonomik güçlüklerin altına girmemek düşüncesi de var mıydı?*

Batur: Hayır ona öyle demeyelim de, diyelim ki, biz 4 kişi yönetimi ele aldık, ama bunu birileri ile yürüteceğiz değil mi? Bir defa o kadroyu tanımıyoruz. İşte o gördüğünüz isimlerin çoğu iyi isimler, ama onlar bile bu isimleri temas etmeden, yalnız basında uyandırdıkları tepki ile listeye almışlar. Böyle bir kadroyla, Meclis açık ya da kapalı olduğuna göre bir süre memleketi idare edeceksin, yeniden seçim kanunu yapıp demokrasiye döneceksin. Yani bunun alternatifi yok. Yönetimin sürekli işbaşında kalmayacak ki! Kime güvenip de o kadroyu kurarak neyi halledeceksin?

Baykam: *12 Mart sabahı Memduh Paşa muhtırayı bir süre imzalamak istememiş. Hatta bir süre gözleri yaşardı diyorsunuz. Sizce bu neydi, biraz korku mu vardı?*

Batur: Tabii, bir mesuliyet altına giriyorsunuz.

Baykam: *Bülent Ecevit, 12 Mart'ın kendisine karşı yapıldığını iddia etti ve sonra genel sekreterlikten istifa etti. Bunda belki Ecevit'in kendi egosunun boyutları gündeme gelebilir. Bunu o günler nasıl karşıladınız, bugün nasıl karşılıyorsunuz?*

Batur: Ecevit'i biz aklımıza bile getirmedik. Karşı çıktı ya, sanki ona karşı yapmışız! Nereden aklımıza gelsin de biz önemseyelim, korkalım darbeyi yapmayalım?

Baykam: *Siz daha sonra CHP'de Ecevit'le beraber çalıştınız. Senatör oldunuz. Peki aranızda bu konu hiç geçmedi mi?*

Batur: Hayır geçmedi.

Baykam: *Bu aranızda bir gerginlik de yaratmadı mı?*

Batur: İlk girdiğim zaman aramız çok iyiydi, ama sonra

nedense limon gibi oldu.

Baykam: Tek yanlı tavır mıydı?

Batur: Evet. Çünkü ben bazı şeylere muhalif oluyordum. Ona karşı bir eyleme girmedim, ama o nedense bana karşı oldu. Önce çok iyiydi çünkü. Bu Cumhurbaşkanlığı seçiminde de "yediremedim, içime sindiremedim" filan dedi, ama onun sebebi zannediyorum benim şahsım değil. Ona sormadan bu eyleme geçilmesi, aday oluşum. Bunun öncülüğünü ilk önce Alacakaptan falan yaptı. Hiç aday olmadığım halde bana 110'a kadar oylar çıktı. İkinci adaylığımda beni destekledi, ama o zaman...

Baykam: Evet. Fakat siz bu ikinci adaylığınızda çok yaklaştınız. 318 gerekiyordu, 303 aldınız. "Kelaynaklar oy verseydi seçilirdim" diyorsunuz. Kimdi kelaynaklar?

Batur: Turan Güneş, Sırrı Atalay, Yüksel Çakmur ve Ecevit'e yakın kişiler... Hatta onlar beni çağırdılar, çay içtik, "böyle bir şey yok" dediler, ama ben onu adet olarak ispat ettim o zaman. Yani şahıs olarak değil, adet olarak CHP'nin ne kadar fire verdiğini ben ispat ettim ve.....

Baykam: Anladım. Diğer gruplardan aldığınız oyu da hesapladınız...

Batur: Hayır ben gittim, bana oy verdiklerini bildiğim Milli Birlik grubuna ve bağımsızlara gittim ve onlara söyledim. "Bu turda bana oy vermeyin" dedim ve oylama başladı. Ve 14 oy eksik çıktı.

Baykam: Demek o anda...

Batur: Zaten biz seçimi 1979 senato ve ara seçiminden sonra kaybetmiştik. 14 senatörlük, üç milletvekilliği kaybettik, 21 kişi yok oldu. Yok olmasa CHP'den herhangi biri Cumhurbaşkanı olurdu.

Baykam: Ecevit'in 12 Eylül sonrası solun bölünmesinde başrol oynamasını ve neredeyse darbe ve iç savaşın eşiğine gelinen gerilim günlerinde aynı tavrını hiçbir şey yokmuş gibi sürdürmesini nasıl karşılıyorsunuz?

Batur: Tabii o, CHP içindeki kliklerden çok çekti. Bunu

itiraf etmek lazım. Ama kendi kabahatleri de var. Hangi yıl hatırlamıyorum, kongrede kalktı bütün delegelerin içinde dedi ki, "Bizim CHP olarak hükümette başarılı olamamamızın sebebi Deniz Baykal'dır." Bu nedir? Ben çıkıyorum Genelkurmay'da Hava Kuvvetleri Komutanı olarak muvaffak olamadım, çünkü Diyarbakır ve Eskişehir'deki kumandanlar başarılı olamadı diyorum! Düşünceleri iyi, fakat uygulama kabiliyetleri az olan bir insan Ecevit.

Baykam: *1971'in üzerinden çeyrek yüzyıl geçti. Geriye baktığınızda, "kaçınılmazdı iyi ki yaptık" diyor musunuz 12 Mart için?*

Batur: Bilemiyorum. Yapmasaydık, öbürküler yapmaya kalksaydı ne olurdu meselesi var. Yaptık başarılı olamadık. Onu itiraf ediyorum zaten. Ama yapmasaydık da, öbürküler daha güçlenip de yapsalardı Türkiye nereye giderdi bilinmez.

Baykam: *Onun için o ikilem yüzünden "iyi ki yaptık" mı diyorsunuz?*

Batur: Evet, maalesef öyle diyorum.

Baykam: *12 Mart kararının alınmasında demek ki, öbür grubun varlığı en az öğrenci olayları ve Demirel'le partisinin kötü gidişi kadar etken miydi?*

Batur: Evet.

Baykam: *Onlar sizi bir kulvara sokmuştu, o kulvarda madem o düşünceyle yarışıyordunuz, onlardan önce sonuca varmalıydınız, şeklinde özetleyebilir miyiz?*

Batur: Bana bir soru sorabilirsiniz, madem Genelkurmay bunları her gün takip ediyordu. İsmen biliyordu, toplantılarını, o toplantılardaki düşüncelerini benimsemiyordu, niye zamanında bunları emekli etmedi değil mi?

Baykam: *Ben soruyorum o zaman.*

Batur: Etmedi, şöyle, herkes Silahlı Kuvvetlerden bir çıkış yolu arıyordu. Yani makro açıdan bir müdahale gereğine, ülkeyi kurtarmak için herkes kani, ama detaya inemeyeceği büyük fark var ikisinin arasında. Yani bir dönemin düşüncesi ile diğer bir dönemin düşüncesi arasında büyük bir fark var.

Baykam: *Peki, sosyal demokrat düşünce taşıyan ve daha sonra*

CHP'den senatör olan bir komutan olarak, bugün geriye baktığınızda, 12 Mart'ın bu genel baskıcı ve faşizan tavırlarını, acaba şu ya da bu hareketi yapsam belki durdurabilirdim diyebileceğiniz eylemler, özeleştiriler hiç yok mu?

Batur: Hava Kuvvetleri Komutanı olarak hayır. Yine de, benim oradaki varlığım etkili oldu, daha kötü işleri engelledi.

Baykam: *En azından bazı konularda caydırıcı "olabildim" diyorsunuz.*

Batur: Tabii.

Halit Çelenk

Baykam: *Sayın Çelenk, 1968 gençlik olayları başladığında, bize o günkü konumunuzu özetler misiniz?*

Çelenk: Ben İÜ Hukuk Fakültesi'nde okudum. 1944'te fakülteyi bitirdim. Antakya mahkemelerinde avukatlık stajı gördüm. Askerlikten sonra fiilen 1948'de, Samsun'da avukatlığa başladım. 1960'a kadar Samsun'daydım. 60'ta, Ankara Barosu'na kaydedildim. 62'de TİP'e eşimle birlikte üye olduk. Ve genel kurulda partinin genel yönetim kurulu üyeliğine seçildim. Daha sonra MYK yedek üyeliğine seçildim. Ve sonuna kadar da o partide görevlerime devam ettim. Aynı zamanda Ankara il sekreterliğini de yaptım. Bu arada TİP'in hukuk bürosunun işlerine baktım. Yani Ankara'da hukuk bürosu yönetmeni olarak

çalıştım. Gerek parti hakkında, gerekse parti üyeleri hakkında açılan davalara bakıyordum. Türkiye'nin birçok yerinde, parti şubelerine saldırılar oluyor, arkadaşlarımız tutuklanıyor, işkenceler yapılıyordu. Bu çalışmaları, diğer illerde özellikle İstanbul'dan ve Ankara'dan partili arkadaşlarımızla birlikte üstleniyorduk, ama genel merkezde o işlerin yürütülmesinden ben sorumluydum.

Baykam: *27 Mayıs'ı nerede duymuştunuz?*

Çelenk: Samsun'da... Radyodan duyduk.

Baykam: *Nasıl hatırlıyorsunuz?*

Çelenk: 27 Mayıs'ı, çok olumlu karşıladık. Çünkü DP'nin uygulamalarından çok şikâyetçiydik. O nedenle bu müdahaleye, sanki o dönemin bütün faşist baskılarından âdeta bir kurtuluş yolu açılıyor diye sevindik. Özellikle 61 Anayasası kabul edilip de yürürlüğü konulduğu zaman bu sevincimizin, yerinde olduğunu bir kere daha anlamış olduk. Daha sonra 61 Anayasası'na dayalı olarak yürürlükteki yasalarda birçok değişiklik yapıldı, yeni yasalar çıkarıldı. Mesela devlet personeli sendikaları kanunu gibi yasalar kabul edildi. Haksız tutuklananlara tazminat verilmesine ilişkin yasa, daha önce yoktu. Yürürlükteki diğer yasalarda da daha demokratik hükümler getirilmek suretiyle değişiklikler yapıldı. Ve biz bütün bunlara dayanarak mahkemelerde her kesimden demokrat aydın insanları savunuyorduk.

Baykam: *60'lı yıllar boyunca biliyorsunuz, TİP'e girenlere, "bunlar komünist" diye saldırı oluyordu. Düşünün ki 60'ların ortasında, "ortanın solu Moskova yolu" denilerek, CHP bile aynı sepete konmuştu, AP propagandistleri ve aşırı sağ tarafından... O dönem komünist olarak görülmek nasıl bir şeydi?*

Çelenk: O dönemde TİP yöneticilerine ve üyelerine böyle suçlamalar yapılıyordu. Hatta toplantılarda "komünistler Moskova'ya" falan diye sloganlar atılıyordu. Ben kendi hesabıma, bana komünist denilmesinden hiçbir zaman gocunmadığım gibi, tam aksine bunu bir onur kabul ettim. Çünkü ben komünizme inanıyordum, Marksist teoriyi benimsemiş bir insandım.

Şimdi de böyle düşünüyorum. Ama tabii parti üyeleri içerisinde çok değişik düşünce yapısında insanlar vardı. Hatta zaman zaman birçok yerde, toplantılara saldırılar oldu. Ankara'da, Eskişehir'de, Antep'te, Bursa'da birçok saldırı yapıldı. Taş, sopa, yumruk veya dayakla...

Baykam: *AP'liler mi, yoksa aşırı sağ mı yapıyordu bunu?*

Çelenk: Hem AP'liler yapıyordu, hem daha sağ. Partinin ilk zamanlarında, yani 62'ler, 63'lerde, partimizin üyesi gençler Kızılay'da bildiriler, birtakım broşürler, Dönüşüm dergisini dağıtıyorlardı. Bu dağıtma işi, daha çok Kızılay'ın Sakarya ağzında yapılıyordu. Bulvarın karşı tarafında da, o zaman Yapı Kredi Bankası vardı, şimdiki Çarşı ve ABC binalarının bulunduğu yerde. Onlar da orada toplanıyorlardı. Oradan bu tarafa önce sözle saldırıda bulunuyorlar, daha sonra da bulvarı geçerek kaldırımdaki gençlere saldırıyorlardı.

Baykam: *O dönem polisin bu olaylara bakışı nasıldı?*

Çelenk: Polis o dönemde de, daha sonra olduğu gibi her zaman TİP'in ve solun karşısında yer almıştır. Ama zaman zaman bunu çok açık, yani anlaşılır bir biçimde, bazen de yansız davranıyormuş gibi görüntüler vererek yapıyordu. Polis istese daima bu tür olayları durdurabilir. Ben yarım yüzyıla yakın, yani şöyle böyle 48 yıl avukatlık yaptım ve emniyeti, polisi, kontrgerillayı biliyorum, polisin psikolojisini biliyorum, gözaltı süresinde neler yaptıklarını, işkencelerini biliyorum. Yani bende şu inanç var, polis bu tür olayları isterse yansız bir biçimde daima önleyebilir. Mesela Sivas olaylarını bile isteseydi önleyebilirdi.

Baykam: *Dünyada, Amerika'nın kendi içinde bile muhafazakâr ve kapitalist, emperyalist Amerikan tavırlarına karşı Kennedy'nin öldürülmesinden sonra, Vietnam Savaşı'nı durdurmak isteyen birçok eylem oluştu, üniversiteler içinde ve dışında... Zenci hareketi başladı, feminist hareketler başladı. Bu Amerikan karşıtı tavır, önce neredeyse Amerika'nın kendi içinde egemen oldu... Daha sonra dünyada, Güney Amerika'da ve Avrupa'da da büyümeye başladı. Bağımsızlıkçılık gittikçe öne çıkarıldı ülkeler arasında... Özellikle Türkiye açısından da*

sol demokrat söylemi taşımak isteyen gençlerin dilinde, Kemalizm daha çok bağımsızlıkçı yanıyla ortaya kondu. Bu ortamda TİP ve onun etrafındaki gençlerin Türkiye'nin kendi ortamı dışında dünyaya bakışları nasıldı?

Çelenk: Türkiye'deki 68 olaylarını dünyadaki olaylardan bağımsız olarak ele almak mümkün değil. TİP temelde bağımsızlıkçıydı. Atatürk'ün önderlik ettiği bağımsızlık savaşına ve getirdiği bağımsızlık ilkesine bağlıydı. Bu konuda yurtdışındaki gelişmelerden yararlanmaya ihtiyaç duymuyordu. Parti üyeleri ve partili gençler de bu ilke ve düşünceleri paylaşıyorlardı. TİP, hazırlayıp yayımladığı parti tüzüğünün kapağına Atatürk'ün 1921'de bağımsızlık, emperyalizm ve kapitalizmle ilgili söylediği sözleri koymuştu.

Baykam: *TİP'in gençliğinden bahsettiniz. Fakat TİP, gençlikle iletişimi sağlayamamış. Gençlikle TİP yönetimi arasında, TİP gençlik kolları ve genel olarak üniversite gençlik hareketlerinde böyle ciddi kopukluklar yaşandığı için mi gençlik kendini gittikçe marjinalize etti?*

Çelenk: Parti üyesi gençler o dönemde bolca yayımlanmaya başlanan bilimsel sosyalizmin temel yapıtlarını okuyorlardı. Dünyada ve Türkiye'de sosyal mücadeleler ve siyasal partilerin çalışmaları hakkında bilgileniyor ve kendi aralarında tartışıyorlardı. Bu gençler partinin il ve ilçe genel kurullarında, yapılan öteki toplantılarda kendi düşüncelerini açıklıyorlar, konuların tartışılmasını istiyor ve toplantılara katılan Genel Başkan Aybar'a ve Boran'a sorular yöneltiyorlardı. Bu olaylar, parti üyesi gençlerin yetişmesi, eğitimi ve bilinçlenmesi açısından olumlu gelişmelerdi. Artık parti içinde üyelerin teorik ve pratik alanda eğitilmeleri konusunda programlı bir çalışma gereksinimi kendini gösteriyordu. Ancak partinin bu doğrultuda bir çalışma ve programı yoktu. Genel kurullarda ve toplantılarda genel olarak partinin genel başkanı ve MYK üyelerinden kimileri konuşuyor ve üyeler dinliyorlardı. Dinleyicilerin soru sorması ve konuları tartışması gibi bir alışkanlık ya da gelenek yerleşmemiş olmakla beraber, kimi toplantılarda kimi kez bu tür sorulara rastlanıyordu. Ama partinin üst yöneticileri özellikle eleştirel sorulardan

hoşlanmıyorlardı. Bu sorular yorumlara da neden oluyordu. Genel Başkan Aybar ve Boran bu tür sorular ve tartışmalar konusunda birçok yerde şunları söylediler: İlçe kongrelerinde ilçe meseleleri, il kongrelerinde il meseleleri konuşulabilir. Genel parti meseleleri ise ancak partinin büyük kongresinde ele alınıp tartışılabilir. Bu duruma göre örneğin Beyoğlu ilçe kongresinde parti üyesi delege seçilirse iki yılda bir yapılan parti genel kurulunda düşüncesini açıklama olanağına kavuşacaktır. Oysa bu açıklamalar parti tüzüğünün hem 7. maddesine, hem de 25/e maddesine aykırı düşüyordu. Gerçekten bu 7. maddenin üçüncü fıkrası: "Parti üyesi... parti meselelerini en geniş hürriyet ile parti organları içinde tartışır" diyordu. Parti üyelerinin parti tüzüğünü, genel merkez genelgelerini okumaları yeterli görülüyor ve kitapların yazıldıkları tarihten başlayarak eskidiği söylenerek bunlara fazla önem verilmemesi telkin ediliyordu. Parti üyesi gençler bu açıklamaları yeterli bulmuyor ve kuşku ile karşılıyorlardı. Partinin geleceğini ilgilendiren böylesine önemli bir konuda yönetimin açıklanan tavrı yanlıştı. Tartışmalara olanak sağlanmalı, bundan çekinilmemeliydi. Bu, partiye canlılık, hareketlilik kazandıracak bir tutum olurdu. Yönetimin bu olumsuz tutumu partiden beklediğini bulamayan gençlerin partiden uzaklaşmalarında önemli rol oynamıştı.

Baykam: *Bu gençler bağımsız hareket etmeye, marjinalliğe, kendi içlerinde etkinlikler yürütmeye ve üniversite içinde kendi organizasyonlarını kurmaya yöneldiler. Bildiğimiz gibi önce savunma, sonra da kendi emellerine ulaşma açısından, yani Türkiye'yi sosyalist devrime taşıma amacıyla silaha el attılar. Önce bağımsız protestoların, mitinglerin, işgallerin başlaması, arkasından bazı solcu gençlerin öldürülmesi... Bu provokasyonlarla silahlı mücadeleye atılmaya kendilerini mecbur hissettikleri bir konum, bir psikoloji mi yarattı?*

Çelenk: Her olayı, onu meydana getiren koşulları göz önüne alarak değerlendirmek gerekir. Bu gerçekçi olmanın bir gereğidir. Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının eylemlerini de bu yöntem çerçevesinde değerlendirmeliyiz. O yıllarda onlar öteki üniversite öğrencileri gibi önceleri üniversite sorunlarının,

öğrenci-yönetim ilişkilerinin çözümü için çalıştılar. Rektörlük ve dekanlıklara başvurdular, görüşmeler yaptılar, istemlerini bildirdiler. Ama sonuç alamadılar. Bu kez toplantılar, yürüyüşler düzenlediler; bildiriler yayımladılar, yani demokratik haklarım kullanmaya çalıştılar. Dekanlıklar ve rektörlükler bu başvurulara çoğu kez olumsuz yamt verdi. Kimi kez de üniversiteye polis çağırarak öğrencilere baskıcı yöntemler uyguladılar. Yıllarca süren bu koşullar karşısında öğrenciler eğitimle ilgili sorunlarının çözümünün toplumsal düzenle ilişkili ve onun çözümüne bağlı olduğu sonucuna vardılar. Öte yandan devrimci gençler demokratik haklarım kullamrken, etkinlikler düzenlerken, polisin ağır baskısıyla karşı karşıya kaldılar. Coplandılar, gözaltına alındılar, tutuklandılar, işkence gördüler. Polisin baskısına Alparslan Türkeş'in komando kamplarında eğittiği komandoların saldırıları eklendi. Polisle komando işbirliği içine girdiler. Devrimci gençler bu saldırılar sonunda otuza yakın arkadaşlarının öldürüldüğünü gördüler. Tüm bu olaylar karşısında Deniz ve arkadaşları savunma halindeydiler. Bütün bu savaşımlarda Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının amaçları Türkiye' nin bağımsızlığı, emperyalizmle ve faşizmle mücadele etmekti. Bilindiği gibi sloganları "Bağımsız Türkiye" idi. Bunun dışında onların hiçbir çıkar beklentileri yoktu. Kimseyi öldürmediler, kişilere ve halka karşı silah kullanmadılar. Silahı kendilerini ve arkadaşlarını saldırılara karşı korumak, savunmak için taşıdılar. Kendini savunma hakkı burjuvazinin koyduğu yasalarda bile vardır. TCK kendi yaşamım ani bir tehlikeden korumak için ateş eden kimseye ceza vermemektedir. Kaldı ki onlar böyle bir eylemde de bulunmadılar. İnsan Hakları Evrensel Bildirisinin başlangıç bölümünün 3. fıkrası, yönetilenlerin yani halkın haksızlıklara başkaldırmasını önlemek için devletlerin demokratik bir rejimi gerçekleştirmeleri ve uygulamaları gerektiğini, tarihte bunun yapılmadığı hallerde insanlığın çok acılar çektiğini söylemektedir. Yani devletlerin bireyleri tüm demokratik haklardan yararlandırmaları gerektiği, görevlerinin bu olduğu açıklanmaktadır. Kaldı ki Deniz Gezmiş ve arkadaşları her zaman

yürürlükte olan 1961 Anayasası'm savunmuşlar, bu anayasadaki hak ve özgürlüklerin uygulanmasını, kendilerine tanınmasını istemişlerdir. Bunun için Samsun'dan Ankara'ya Mustafa Kemal yürüyüşü düzenlemiş ve bu istemlerini dile getirmişlerdir. Bu anayasa Türkiye'ye hukuk devleti ilkesini, demokrasiyi getiren bir anayasadır. Bu anayasayı savunmak demokrasiyi savunmak demektir. Dönemin başbakanı, "Bu anayasa ile memleket idare edilemez" derken, onlar anayasayı savunmuşlardır. Onlar tüm savaşımlarında karşılarında kim olursa olsun insan yaşamına, yaşam hakkına son derece saygılı olmuşlardır. Kaçırdıkları Amerikalılar da mahkemede verdikleri anlatımda bu gençlerin kendilerine insanca davranışlarda bulunduklarını, yiyecek verdiklerini, o soğuk havada kendilerine battaniye dağıttıklarını söylemişlerdir. Amerikalılara her türlü kötülüğü yapma olanağına sahip oldukları halde bunu yapmamışlar, evi terk ederek onları kendiliklerinden serbest bırakmışlardır. Şarkışla'da, Deniz Gezmiş yakalanmaktan kurtulmak için bir kapıyı zorlarken, evde oturan astsubayın eşinin parmağının yaralanması üzerine astsubaydan özür dilemiş ve eşinin tedavisi için ona para vermiştir. Bu koşullar içinde tüm faşist baskıları, sistematik işkenceleri, polis ve komando saldırılarını, otuz genç arkadaşlarının öldürülmesini, hükümetin tüm demokratik mücadele yollarını kapatmasını görmezlikten gelerek, buna karşın kimseyi öldürmeyen bu gençleri teröre yöneldikleri düşüncesiyle eleştirmenin haklı olmadığına inanıyorum. 68 olayları Avrupa'nın birçok ülkesinde ve Amerika'da görülmüş ve yaşanmıştı. Temelde bu olayların ortak noktası bu ülkelerde de Türkiye'de de kapitalizmin baskılarına karşı bir başkaldırı olmasıydı. Bu konuda Türkiye'nin özellikleri vardır. Bir kez Türkiye'deki bu tür hareketler daha eski yıllara, 1960 öncesine kadar uzanır. Ülkemizde bu gençlik hareketleri faşizmin baskıları yanında özellikle bağımsızlık ve antiemperyalist ilkelerden kaynaklanmıştır. Amerikan piyadeleri Dolmabahçe'de denize dökülmüş ve Amerikan bayrağı indirilerek yerine Türk bayrağı çekilmiştir. Samsun'dan Ankara'ya Mustafa Kemal yürüyüşü

yapılmıştır. Petrolün ulusallaştırılması çalışmalarına destek verilmiştir. 1961 Anayasasının uygulanması ve yaşama geçirilmesi, yani demokrasi istenmiştir. 68'liler olayına bakarken Türkiye'de o dönemin gençlik hareketlerinin bu özelliklerini göz önüne almak gerekir. Gençler anayasanın getirdiği hukuk devletini korumak istiyorlardı, o kadar.

Baykam: *Yani "önce kendiniz hukuka ve Anayasaya uygun davranacaksınız" diyorlardı.*

Çelenk: Bu noktayı şöyle anlatmak istiyorum: Mesela Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının davasında bir gün şöyle bir durum oldu mahkemede, Hüseyin savunma yapıyordu, bir ara şöyle durdu, mahkeme heyetine döndü, "Siz bizi aptal mı zannediyorsunuz? Böyle 25-30 tane makineli tabancayla bu toplumsal düzeni devirmenin, yerine hakça bir düzen kurmanın mümkün olmayacağını biz de biliyoruz. Bizim hiçbir gücümüz yok bunu yapmaya. Siz bizi aptal zannetmeyin. Ama bu halk uyuyor. Biz onları uyandırmak için bir kıvılcım olmak istedik. Ve kendi yaşamımızı ortaya koyduk" dedi. Şimdi bu çok anlamlı bir saptama. Yani gençler eğer bu tür eylemlere girmişlerse, amaç demokratik mücadeleydi. Türkiye'yi bağımsız hale getirmek, emperyalizme, faşist baskılara karşı mücadele etmekti. Eğer buna olanak tanınsaydı, inanıyorum ki o gençler bu yola gitmeyecekti.

Baykam: *68'den itibaren artan bir tempoda başlayan öğrenci hareketlerini siz herhalde dışardan izliyordunuz. Bu gençlerle ilişkileriniz ne zaman bire bir başladı?*

Çelenk: Hatırlayacaksınız 61 Anayasasından sonra Ankara'da FKF kurulmuştu. Ondan sonra başka örgütlenmeler oldu. Dev-Genç kuruldu, onun yanında DÖB gibi diğer başka örgütler kuruldu. O dönemlerde bu genç arkadaşlar hakkında sürekli kovuşturmalar oluyordu. Hatta FKF zamanında SBF işgal edilmişti. Siyasal işgal edildiği zaman bana haber gönderdiler, görüşmek istiyoruz diye... Ben gittim, Siyasal'a kimse giremiyordu, kapıda nöbetçiler filan vardı. Tabii ki gençler beni tanıyorlar. Ben içeri girdim.

Baykam: Hangi yıl?

Çelenk: 62 olabilir. Baktım bütün üniversite işgal edilmiş. Gençler de oturuyorlar... Hepsinin saçları sakalları uzamış, günlerdir dışarı çıkmamışlar, yatmamışlar, kalkmamışlar. Ve bana dediler ki, "durum şudur, ne düşünüyorsunuz? Hukuki bakımdan bizim durumumuz nedir?" gibi sorular sordular. Görüştük bütün bunları... Yani şunu söylemek istiyorum, henüz 12 Mart'tan çok önce o gençlik hareketleri başladığı zaman biz bu çocuklara hep hukuk yardımı yapıyorduk. Yani davasına giriyoruz, tutuklanıyor, itiraz ediyoruz, emniyete götürülüyor, gözaltına alınıyor, orada izliyoruz falan...

Baykam: O zaman TİP'e girmiş miydiniz? Yoksa kişi olarak mı bu yardımı yapıyordunuz?

Çelenk: Zannediyorum, hatırımda kaldığı kadarıyla, 62'nin ya Haziran'ında, ya Ekim'indedir benim girmem partiye... Fakat ondan önce ben yine bu çalışmaları yaptığım gibi partiye girdikten sonra avukat olarak bunları yine yaptım. Yani benim özel çalışmalarıma partili olmam engel teşkil etmezdi. Zaten başka türlü düşünemezdim. Çünkü bunu önemli bir görev olarak kabul ediyorum, gençlerin haklarını savunuyorum. Mesela Hüseyin İnan'ın o son idam cezası aldığı davadan önce, Diyarbakır'da, Ağır Ceza Mahkemesi'nde, Ankara Asliye Ceza Mahkemelerinde de davaları oldu. Diyarbakır'a gittim, Suriye'den silah getirttikleri ileri sürülmüştü ve 14 kişi yakalanmışlardı. Ankara'dan kalktım Diyarbakır'a gittim ve onları savundum orada... Yusuf'un daha önce davaları vardı, onlara girmiştim. Deniz'i daha önce tanıyordum. Ve bu çocuklar, hep bizim evimize öğrenci hareketleri dolayısıyla gelip giderlerdi. Sürekli onlarla konuşurduk. Bize, "ağabey" derlerdi. Ve tabii bu olaylar olunca doğal olarak kalktık onları savunmayı üstlendik. Mesela daha önce Kommer olayı oldu, Kommer'in arabası yakıldı ODTÜ'de. Avukatlar olarak topluca o davaya girdik. Türkiye'de ilk toplu avukat davası, o davada olmuştur. Bunların içinde Yusuf da vardı, Taylan da. Savunmalarım üstlendik ve 169 avukat vekâlet aldı, 49 kişi davaya girdik. Beni arkadaşlar

Siyasal'da yaptıkları bir toplantıdan sonra davanın sözcüsü olarak seçmişlerdi ve o gün biz tahliye kararı verilmesini sağladık.

Baykam: *Neredeyse aile, dost çevrenize girmiş gençlerdi... Onlara çocuklarınız gibi bakıyordunuz. Deniz Gezmiş'le ilk ne zaman tanıştınız?*

Çelenk: İstanbul'da öğrenci hareketleri olmuştu. O zamandan beri İstanbul'a gidiyordum. 1968-69 gibi.

Baykam: *Deniz 16 Mart 1971'de tutuklanıp Ankara'ya getirildiğinde, önce Doğu Perinçek'e vekâletname çıkarttırıyor, kendisini savunsun diye... Sonra o davada en bilinen avukat sizdiniz. Niyazi Ağırnaslı, yine Deniz'e yardım ediyor. Doğu Perinçek galiba girmedi o savunmaya değil mi?*

Çelenk: Girmedi, davada bulunmadı.

Baykam: *Davada Niyazi Ağırnaslı da görev aldı değil mi?*

Çelenk: Aldı.

Baykam: *Kaç kişiydiniz?*

Çelenk: Biz 11 arkadaştık. Onların hepsi "İdam Gecesi Anıları" kitabımda ve benim derlediğim "THKO Davası" kitabımda yazılıdır.

Baykam: *Bu avukatlar grubu kendi arasında toplandığı zaman, herhalde bir strateji belirliyordu. Bunları siz mi yönlendiriyordunuz?*

Çelenk: Denizleri önce Kayseri Cezaevi'ne getirdiler, ben kalktım gittim, kendileriyle görüşmek için... Hatta ODTÜ'den bir öğrenci arkadaş vardı, arabasıyla o götürdü beni, görüştüm. Hatta onu orada gözaltına aldılar falan... Gittik oraya görüştük, neler yapılabilir ve dava nasıl yürütülmeli şeklinde bir öncalışma yaptık. Daha sonra Ankara'ya getirildiler, tutuklandılar. Bu davaya karşı bir çekingenlik vardı. Çünkü çok baskı oluyordu. Bunlar haindir, onları savunanlar da haindir şeklinde bir rüzgâr estirdiler. Sürekli yukarıdan aşağıya askeri cunta, onun sözcüleri, bildirileri, konuşmaları ile bizi büyük bir baskı altına aldılar. Ama buna önem vermedik, kendi aramızda, birbirimize güvendiğimiz, bu konuda yararlı olabilecek arkadaşları belirledik, görüştük ve bu 11 arkadaş birlikte davayı izledik. Toplantılar

benim evimde yapıldı. Savunmalar hazırlandı. Aylarca gazete, basın, kupürler bizim evimizde toplandı, masaların üzerleri tavanlara kadar gazete kupürleriyle doldu. Rahmetli İlhan Erdost'un da, Tebessüm Sarp'ın da çok yardımı oldu o konuda... Gerek o kupürlerin hazırlanması, ayıklanması, tasnif edilmesi, gerekse yazıların yazılması konularında. Tabii her arkadaş kendi olanağına göre, ayıracağı zamanına göre bu çalışmalara katıldı. Ama biz sürekli o işin merkezinde olduk.

Baykam: *Deniz ve arkadaşlarıyla hangi sıklıkla görüşebiliyordunuz? Üzerinizde bu konuda baskı var mıydı?*

Çelenk: İstediğimiz zaman gidip görüşebiliyorduk. Ancak tabii baskılar vardı. Baskılar "görüşemezsiniz, görüştürmüyoruz" şeklinde değildi. Ama görüşmelerimizi dinlemek ve o konularda tutanaklar yapmak istiyorlardı. Savunmaları hazırlarken Denizlere şunu söyledik: "Biz bir savunma hazırlayalım, size taslağını verelim, okuyun. Siz bir savunma hazırlayın, taslağını verin bize, okuyalım. Karşılaştıralım ve bir yerde ortak bir çalışmanın ürünü olsun. Nitekim gerçekten öyle yapıldı. Biz onlara savunmamızı verdik, onlar bize savunmalarını verdiler. Fakat bir de baktık ki, biz ne yazmışsak onlar da onu söylüyorlar. Onlar ne söylemişse biz de aynı şeyi söylüyoruz. Çünkü dünya görüşleriiniz aşağı yukarı aynıydı. Baskılar karşısında duyduğumuz tepkiler, değerlendirmeler birdi. 61 Anayasasını anlayışımız birdi. İktidarla ilgili beklediklerimiz ortaktı. Yani çok ilginç, onların savunmasıyla bizim savunmamız çakıştı ve tabii onlar savunmalarını ayrıca okudular, anlattılar. Biz ayrıca kendi savunmamızı okuduk, anlattık. O savunmadan ötürü de, bizim, 11 avukat hakkında çeşitli davalar açıldı. Hatta bize mahkûmiyet kararı verdiler. Yargıtaya gitti geldi, sürdü dava... 74 affıyla dosya kalktı. Mahkûm olmuştuk biz, o dava afla ortadan kalktı. Bu davaları "Beş Kapı Beş Kilim" adlı kitabımda anlattım.

Baykam: *Denizlerle bu görüşmelerle ilgili ilginç anılarınız var mı? Yani size söyledikleri, ruh durumu veya sizin aracılığınızla dış dünyaya verdikleri mesajlar?*

Çelenk: Ben Deniz'le gidip görüşüyordum. Oradaki görüşmemizde, askeri ceza yargılamaları kanununa göre hiç kimse bulunamaz. Sadece güvenlik görevlisi bulunabilir... Hiç kimsenin bizim konuşmalarımızı dinlemeye hakkı yoktur. Yani subay olsun, cezaevi müdürü olsun, hiç kimse bizi dinleyemez. Yasa öyle, 91. madde öyle... Fakat adamlar geliyorlar, abanıyorlar üzerimize... Konuşurken nefeslerini ensemizde hissediyoruz. Bir üstteğmen Burhan Poturna vardı, orada emniyet amiri veya yardımcısıydı. Bu adam oraya gelen bizim müvekkillerin eşlerine, nişanlılarına, kız kardeşlerine sarkıntılık yapıyordu ve onlar da bize şikâyet ediyorlardı. Biz de tutanaklar hazırlayıp komutanlığa şikâyet ediyorduk. Bu yüzden adam bize karşı bir tutum içerisine girdi, hınçlandı ve kalktı bir tutanak düzenledi. Deniz'e söylemediğim şeyleri, sanki söylemişim gibi bu tutanağa yazmış, göndermiş komutanlığa... Komutanlık da, askeri savcıya, soruşturma emri veriyor ve tutuklanmamı istiyor. Gittik, Yüzbaşı Muhteşem Savaşan adında bir askeri savcı yardımcısı vardı o zaman. Merdivenlerden iniyorum, çağırdı beni odasına... Buyrun dedim, girdim. "Böyle bir soruşturma emri var hakkınızda, tutuklama emri de var, kusura bakmayın. Komutanın emridir" dedi. "Hayrola, günahımız nedir?" dedim. "Siz konuşurken şunları şunları söylemişsiniz." dedi ve bana bir tutanak gösterdi. Bir de baktım ki, hem benim anlatım tarzıma uymayan, hem düşüncelerime uymayan ve ceza avukatı olarak söylemem mümkün olmayan şeyleri yazmış oraya Üstteğmen Burhan Poturna.

Baykam: *Böyle bir tutanak hukuka aykırı değil mi? Sizi dinlemeye hakkı yok!*

Çelenk: Tabii, ben de onu söyledim zaten. Dedim ki, "bir defa Askeri Ceza Usûl Yasası'nın 91. maddesine göre beni dinleme hakkı yok, bu nedenle tutanak da yapamaz. O halde bu tutanak, kanıt olarak ele alınamaz. O suçlu aslında, onun oradaki görevi güvenliği sağlamak... Yani kaçmayı, silah, uyuşturucu vb. şeyleri vermeyi, almayı engellemek. Onun görevi âdeta bir duvardır. Duvar görevi yapıyor orada..." Bu duvar lafım yüzün-

den kalktılar, mahkemeye sevk edecekler beni. "Bekleyin koridorda" dedi savcı yardımcısı... O beklemenin ne demek olduğunu biliyorum, yani 'tutuklama isteyeceğim' demektir. Bekledik. Eşim Şekibe de yanımdaydı, cebimdeki cüzdanı, notları falan ona verdim, çünkü Mamak'a gideceğiz, yol açıldı. Öyle düşünüyorum. Biraz sonra savcı yardımcısı geldi, bugün heyet teşekkül edemiyor dedi. Koridor karışmıştı, o ordan çıkıyor, buraya giriyor, bu çıkıyor o odaya giriyor, ortalık karıştı. Böyle bir görevi kimse üstlenmek istemiyordu. Bir tutuklama durumu var. Komutan istiyor, ama adamlar beni tanıyorlar. Bunun altına girmek istemiyorlar. Dediler ki, "şimdi gidin serbestsiniz, yarın, hangi saatte duruşmanız yoksa gelin, heyeti kuralım" Ertesi gün gittik. Mahkeme bire iki, beni serbest bıraktı. Ama soruşturma devam etti.

Baykam: *Deniz Gezmiş idamından önce de efsane olmaya aday bir kimlik oluşturmaya başlamıştı. Biraz eski Türk kültüründen kahramanlarından gelen bir imajı vardı. Che Guevara'nın izleri vardı. Ve yaşarken de halkın ilgiyle izlediği bir insan olmaya başlamıştı. O dönem siz bu savunmaları yaparken halkın bu gençleri algılayışları nasıldı?*

Çelenk: Bu dava açılmadan, hatta bu olaylar olmadan önce, yani daha önce İstanbul'da onların yaptıkları gösteriler, Amerikan deniz piyadelerini denize dökmeleri, Deniz hakkında büyük bir sevgi, büyük bir takdir, âdeta bir kahraman insan imajı doğurmuştu. Ben aslında Deniz'i, Yusuf ve Hüseyin'den bu konularda ayırmak istemiyorum. Bu üç insan, o gencecik yaşamlarını birlikte verdiler. Onun için hep yazılarımda, konuşmalarımda, Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan'ı ayırmam. Böyle hareket ediyorum ama itiraf edeyim ki, ben böyle hissetmekle, böyle düşünmekle beraber, özellikle Deniz bayraklaşmıştı Türkiye'de... Ve hakim sınıflar, cunta da bunu biliyordu. Görüyordu onlar da... Ve gerçekten çevremiz, Anadolu'dan Ankara'ya davayı izlemek için veya başka nedenlerle gelen insanlar hep Deniz Gezmiş ve arkadaşlarından, daha doğrusu Deniz Gezmiş'ten ve birlikte hareket eden diğer çocuklardan

büyük bir takdirle, büyük bir sevgiyle, büyük bir heyecanla söz ediyorlardı. Ve hep bildiğiniz gibi tüm diktatör yönetimler, faşist idareler direnci sevmezler. Kendilerine karşı direnen insanlara en büyük cezayı vermek isterler. Kendi faşist baskıları karşısında insanlar eğilsin, kişiliklerini, onurlarını bir kenara bıraksın isterler. Faşist yönetimlerin önde gelen özelliklerinden birisi de budur. Fakat bu çocuklar Deniz başta olmak üzere, eğilmediler. İnfazlar yaklaşıyordu. Yani mahkeme, dava bitmiş, mahkeme idam kararı vermiş, Yargıtay onaylamış, karar Meclisten geçmiş.

Baykam: *CHP'nin Anayasa Mahkemesine itirazından önce mi sonra mı?*

Çelenk: Ondan sonra... İnfazlar bekleniyor, hatta İzmir sıkıyönetim komutanlığı bir bildiri yayımladı. Bildiride şu tabir geçiyor, "infazların yaklaştığı bugünlerde..." Yani infaz muhakkak yapılacakmış gibi... Hatta gençlik, basın, devrimciler arasında ve hepimizde büyük tepkiler doğurdu bu... O dönemde başbakan Nihat Erim'di. Kalktı bir açıklama yaptı, Deniz ve arkadaşları için. Dedi ki, "Pişmanlık getirsinler, gereğini düşünelim."

Baykam: *Size mi dedi bunu, basına mı dedi?*

Çelenk: Basına söyledi, açıklaması var. Çocuklar içerden haber yolladılar, "görüşmek istiyoruz" diye, gittim. Deniz, Yusuf, Hüseyin... Ayrı ayrı onlarla görüştüm. Bana şunu söylediler: "Başbakan Nihat Erim böyle söyledi. Biz yaptıklarımızdan pişman değiliz. Bugün dışarda olsak aym eylemleri yaparız. Çünkü biz haklıydık. Onlar bize bütün demokratik yolları kapattılar. Bizim başka çıkar yolumuz yoktu. Bu bakımdan pişmanlık konusunda hiçbir talepte bulunmayacağız ve lütfen ailelerimize söyleyin, bizim adımıza hiçbir makama bir başvuruda bulunup, pişmanlık getirdiğimizi ifade etmesinler."

Baykam: *O efsanevi kişiliklerinin arkasındaki inanç...*

Çelenk: İnanç meselesi, evet.

Baykam: *Cunta ve egemen güçler Gezmiş'i dediğiniz gibi bayraklaştığı için, halk arasında yavaş yavaş bir efsane olmaya başladığı*

için, oluşturduğu gücün verdiği korku yüzünden mi iki arkadaşıyle beraber bu kadar acele ve gayri hukuki bir tavırla astılar?

Çelenk: Tek başına değil, ama bunun büyük etken olduğunu söyleyebilirim.

Baykam: *Bir başka nokta, 27 Mayıs'ın rövanşını almak... Yani üç sağcı asıldı, üç de solcu asılsın!*

Çelenk: Millet Meclisinde, üçe üç, diye bağırdı AP'liler...

Baykam: *Ve mesela Deniz, Hüseyin ve Yusuf'un fotoğraflarının çekilmesi olayı... Yalnız o üçünün...*

Çelenk: Evet Deniz savunma yapıyor, resmi elbiseli bir görevli salona girdi elinde kutu şeklinde bir fotoğraf makinesi. Deniz'in resmini çekti ve çıktı, gitti. Yusuf savunmaya devam etti. Fotoğrafçı yine salona girdi, Yusuf'un resmini çekti gitti. Arkadan Atilla Keskin savunmayı sürdürüyor. Onun resmi çekilmedi. Daha sonra Hüseyin İnan savunmaya başladı. Fotoğrafçı yine geldi, Hüseyin'in resmini çekti gitti, daha sonra gelmedi. Biz durumu anladık, haa dedik bu üçünü asacaklar. Bir de ölüm orucu olayı var. Denizler cezaevindeki işkenceleri ve baskıları protesto için ölüm orucuna girdiler. Ben İstanbul Sıkıyönetim mahkemelerindeydim, döndüm. Avukat arkadaşlar bana: Abi 13 gün oluyor, ölüm orucu sürüyor, biz kendileriyle görüştük, bırakmalarını istedik, bırakmadılar, bir de siz görüşün dediler. Sanıyorum avukat Erşen Şansal ve Refik Ergün'le Mamak'a gittik. Cezaevi müdürü Albay Kemal Saldıraner bize "Dava bitti, karar kesinleşti, Meclis onadı, daha ne görüşeceksiniz?" dedi. Kendisine yasa yolları bitmedi, yargılamanın yenilenmesini isteyebilir ve gece yanlarında bulunabiliriz, adli müşavirle görüşün, durumu anlatın dedik. Müdür Sıkıyönetim adli müşavirine telefon etti, Halit bey geldi, görüşmek istiyor dedi, konuştular. Müdür peki, yalnız siz görüşeceksiniz dedi. Ben girdim, öbür avukat arkadaşlar başka müvekkilleriyle görüştüler. Deniz'i, Yusuf'u ve Hüseyin'i ayrı ayrı çağırarak görüştüm. Önce Deniz geldi. 13 gün yemek yememişler, ayakta duramıyor, yüzünün rengi sarı-yeşil. Yere diz çöktü. O gün yaşamımın en zor anlarını yaşadım. Çünkü bu çocuklar

bizim sevdiğimiz, mücadelelerine saygı duyduğumuz ve haklı bulduğumuz insanlardı. Şimdi böyle insanlara ne söylemek gerektiğini bulmak, çok zor. Hele böyle bir anda... Ama ben şunları söylemeye çalıştım. "Bak, sen 13 gündür yemek almıyorsun ve şimdi ayakta duramıyorsun, yüzün sarı yeşil olmuş. Eğer ölüm orucunu bırakmazsanız yarın sizi zorla, bu durumda sürükleyerek sehpanın altına götürürler, sürüklenirken fotoğraflarınızı çeker ve bunu dağıtırlar. 'İşte bakın, sizin kahraman, yürekli, cesur olarak gördüğünüz insan işte bu kadar korkak, ölümden korkan biri' falan derler. Bu propagandayı yaparlar. Oysa siz kesinlikle onların bu düşüncelerine uygun insanlar değilsiniz ve böyle bir şeye sizin imkân vermeniz son derece yanlıştır. Bu dava sizin olmaktan çıkmıştır. Bu dava artık Türkiye'de devrimci harekete mal olmuş bir olaydır. Bunu yapmaya hakkınız yoktur. Dışarda basın mensupları var, yazarlar, sanatçılar, milletvekilleri, senatörler, çok geniş bir kesim sizin için mücadele veriyor. Başarılı olabilirler, olmayabilirler de. Ama sehpanın altına gitmek mukadder ise, siz oraya sağlam adımlarla gitmelisiniz..." Bunları söyledim. Deniz dedi ki: "Ağabey bize 10 dakika müsaade edin, arkadaşlarla görüşelim." Gittiler. Ben de müdürün odasına gittim. Biraz sonra üsteğmen geldi, geldiklerini haber verdi. Dedi ki, Deniz: "Haklısınız". Ve o gün bıraktılar ölüm orucunu...

Baykam: *Anayasa Mahkemesi'ne CHP müracaat etti. Anayasa Mahkemesi önce bozdu kararı usul açısından...*

Çelenk: Usulden bozdu, yani TBMM'deki oylama yöntemlerinde yanlışlık yapıldığından ötürü bozdu ve esası incelemedi. Tabii usulden bozunca biliyorsunuz bir yargı organı, üst yargı organı esasa girmez, der ki, bu usul eksikliğini tamamlayın, ondan sonra gönderin. Yani esasla ilgili itirazlar haklı mıdır, değil midir, ona bakmadı. Dilekçeyi İnönü imzalamıştı. Kitabımda fotokopisi var. Ve hatta partinin bir hukukçusu vardı, o zaman o hazırlamıştı dilekçeyi... Şu anda hatırlayamadım. Karar usulden bozdu. Fakat orada işte benim açıklamakta zorluk çektiğim ve bir yerde İnönü'yü eleştirdiğim bir nokta

var. Şimdi eğer bir insan, bir partinin genel başkam, özellikle İsmet İnönü gibi bir insan inanmışsa bu idamın haksızlığına, yapılmaması gerektiğine ve dava açmak suretiyle de kalkıp bu iradesini, bu inancım ortaya koymuşsa, bunun sonuna kadar gitmek lazım. Yani eksikleri tamamlayacaksın, ondan sonra yeniden gideceksin. Dosya geldi Meclise, eksikleri tamamlandı, fakat İsmet Paşa yeniden Anayasa Mahkemesi'ne göndermedi. Davayı yarıda bıraktı..

Baykam: *İnönü ve CHP'yle, ki onlar da siz de idamları engellemeye çalışıyordunuz, doğrudan bir iletişim içinde değil miydiniz?*

Çelenk: Elbette, ama hiç olumlu bir cevap vermedi bize... Yani şu nedenle gitmiyorum, şu nedenle gideceğim gibi bir şey söylemedi. Bir açıklaması yok.

Baykam: *Kişisel olarak konuştunuz mu?*

Çelenk: Hayır, konuşmadım.

Baykam: *Bu haber size nereden geliyordu?*

Çelenk: Partiden ve Milli Birlikçilerden...

Baykam: *Hangi Milli Birlikçiler aracıydı bu işe?*

Çelenk: Aslında idamların yapılmaması konusunda İnönü Anayasa Mahkemesi'ne gitmeyince, bu defa biz imza toplamaya başladık. O zaman 61 Anayasasının hükümlerine göre Meclis'in veya Senato'nun altıda biri dava açabiliyordu Anayasa Mahkemesi'ne... Ve bu sayı da hatırımda kaldığı kadarıyla 32 veya 33 oluyordu. 21 tabii senatör tümü imza verdiler senatoda... Milli Birlikten imza vermeyen tek kişi yoktu. Onun dışında CHP'den tamamlamaya çalıştık, 28'de kaldı. Kâmil Kırıkoğlu verdi, Kırıkoğlu'nun çabasıyla o sayı 28'e çıktı. 28'de kaldı.

Baykam: *Jandarma Komutanı Eken'e karşı yapılan suikast girişiminin, tam bu imzalar ve bu olaylar konuşulurken olması imzaların atılmamasına veya geri çekilmesine neden oldu deniyor. Veya Kızıldere olayı... Yani dışarda olan yeni eylemlerin bu imzaların tamamlanması konusundaki çabayı baltaladığı birçok yerde söyleniyor.*

Çelenk: Hayır.

Baykam: *Hatta Deniz'in şöyle bir lafı varmış, Kâzım Kolcuoğ-*

lu'na söylediği, "söyleyin şu anda dışarda bu tip eylemler yapmasınlar, bizi astıracaklar bu yüzden...

Çelenk: Ben Deniz'in böyle bir söz söylediğini bilmiyorum, duymadım. Kızıldere olaylarının ya da şu veya bu eylemin o konuda bir rol oynamadığına inanıyorum. Bunu tabii böyle somut verilerle anlatamam, ama olayı yakından izleyen, bütün o görüşmeleri yakından bilen birisiyim. Dokümam, belgesi olmamakla beraber... Mesela kişisel görüşmeler, Milli Birlikçilerle olan görüşmeler... Onlar gidiyorlar görüşme yapıyor, geliyorlar. Biz konuşuyoruz kendileriyle... Ekrem Acuner başta olmak üzere mesela... O insanlarla biz görüşüyoruz ve bunların tabii belgeleri yok, yazılı bir şeyi yok ama bütün bunlardan edindiğim izlenim, o tür olayların burada etken olmadığı şeklindedir.

Baykam: *Peki Senatoda, CHP'de bu görüşmeler için, doğrudan bire bir İnönü'yle temasınızı sağlayan, CHP grubuyla temaslarınızı içinden veya dışından yürüten isimler kimlerdi? Ekrem Acuner dediniz, başka?*

Çelenk: Kâmil Kırıkoğlu yardımcı oldu.

Baykam: *Anayasa Mahkemesi'ne tekrar dönmediği için askeri mahkemenin acele infazlara gitmesi, yüzer gezer bir ortamda yarı legal akış mı oluşturdu? Yani artık başka bir kapı kalmamış mıydı?*

Çelenk: Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının yargılamasının başladığı günün tarihini taşıyan, Genelkurmay Başkanlığı'nın sıkıyönetim komutanlarına ve askeri savcılıklara gönderdiği bir genelge var. Onu yayımladık. Ve orada söyleniyor, Askeri Yargıtay Başsavcılığı'na 146'yla ilgili bir dosya geliyor. Fakat mahkeme 146 maddeyi uygulamamış olayda... Birçok eylemleri almış, her eylemden ayrı ayrı ceza vermiş ama idam vermemiş. Şimdi başsavcılık bunun bozulmasını istiyor ve kalkıyor Genelkurmay Başkanlığı'na bir yazı yazıyor. O yazıların suretini yayımladım. Diyor ki, "benzer olaylardan 146. madde yerine filan filan maddeler uygulanmaktadır. Yanlıştır, sıkıyönetim komutanlıklarına ve askeri savcılıklara, bir genelge yayımlamamz uygun olur, takdirlerinize" diyor. Yani burada 146. maddenin

uygulanmasını istiyor. Ve Genelkurmay Başkanlığı kalkıyor bir yazıyla sıkıyönetim komutanlıklarına ve askeri savcılıklarına bir genelge gönderiyor. Anlatıyor, işte şu şu hallerde, yani aynen Denizlerin olayı gibi.... Bu genelgede benzer ideolojik nedenlerle işlenen suçlarda TCK'nın 146. maddesinin uygulanması isteniyor ve bu yazının yazıldığı tarih, ilk duruşmanın yapıldığı tarihtir. Yani garip bir rastlantı. Onun üzerine benzer olaylarda hep 146. madde ve bu maddenin 1. fıkrası uygulandı, idam istendi, idam kararları verildi. Bu maddeyle ilgili 12 Mart döneminde genelgeye uymayan bir mahkeme var İstanbul'da... 1 numaralı sıkıyönetim askeri mahkemesi, Remzi Şirin'in duruşma hâkimi olduğu mahkeme, ben de orada savunman olarak bulunuyordum ve Remzi Şirin ve bir üye, başkan muhalefet şerhi verdi, ortaklaşa şu gerekçeyi ileri sürdüler, "Türkiye Cumhuriyeti bir Kuveyt Emirliği ya da bir Güney Amerika ülkesi değildir. 50 kişinin tabancalarla Türk Silahlı Kuvvetleri'ne ve Türk güvenlik güçlerine karşı gelmesi, onları zor durumda bırakması mümkün değildir. Binaenaleyh 146 burada uygulanamaz, çünkü uygulanabilmesi için Türk Silahlı Kuvvetleriyle, bu örgütlerin silah gücünün birbirine yakın olması lazım gelir" dediler ve 146'yı uygulamadılar. Ondan sonra o kararı bozdular, Yargıtay'dan çevirdiler gönderdiler ve Remzi Şirin'i ve üyeyi emekliye ayırdılar, sürdüler, başka yerlere naklettiler.

Baykam: *Yani sizin savunduğunuz mantığı legalleştiriyordu ve hukuk sistemimizde alınmış bir karara bağlanıyordu, emsal teşkil edecek şekilde...*

Çelenk: Evet, emsal teşkil edecek diye bu kararı kaldırdılar.

Baykam: *Peki o savunma mantığında şu açık yok muydu? Deniz ve arkadaşları, "biz bunu yapacağız, biz bunu başaracağız, bizim hedefimiz budur, bizim hedefimiz bu düzeni değiştirmek" diye, kendi güçlerinin ne olduğunu tartmadan yapabilecekmiş gibi emellerini de ona bağlayarak kahramanca bir tavırla o güçün kendilerinde olduğuna en azından inandıkları izlenimini vererek olayın üzerine gidiyorlardı. Savunmada bu bir çelişki yaratıyor muydu?*

Çelenk: Yaratmaz, çünkü orada mahkemenin "elverişli vasıta" dediği yani o anayasal düzenin ortadan kaldırılması, yerine sanıkların kendi düşündükleri bir düzenin meydana getirilmesi için elverişli vasıtaya sahip olmak, yani elverişli silah, personel gücüne sahip olmak, yasanın emri... Yani böyle bir güç olmadıkça bu madde uygulanamaz. Maddenin öğelerinden, koşullarından birisi... Olayda böyle bir koşulun var olup olmadığı objektif olarak mahkemede saptanacaktır.

Baykam: *Yani Deniz'in ne düşündüğü fark etmez, nesnel bir bakış açısının getirdiği yorum lazım diyorsunuz...*

Çelenk: Kaldı ki, Hüseyin'in söylediklerini size anlattım: "Yani biz de biliyoruz, 20-30 kişiyle makineli tabancalarla bu düzenin değişmesi mümkün değil, ama uyuyan bu halkı uyandırmak bizim amacımız" diyordu. O da bunu doğruluyor tabii...

Baykam: *Şu anda o günkü egemen güçlerin bu idamlar karşısında sanki bir mahcubiyetleri var, dikkat ederseniz. Mesela Demirel geçmişte bu konuda yaptığı açıklamalarda, "o dönem böyle şeyler yaşandı, keşke yaşanmasaydı" filan gibi lafiar etti. Baki Tuğ da Siyah Beyaz gazetesindeki röportajında, "biz de istemiyorduk üç tane filiz gibi delikanlıyı asmak... Ne yapalım, bizi, kader, yasalar mecbur etti" diyor ve arkasından şu iddiayı getiriyor. "Yanlış savunuldular, bu yüzden idamları mecbur oldu", diyor. Belki o yanlış savunuldular lafıyla "suçları kabullenselerdi, pişmanlık gösterselerdi affedilebilirlerdi" mi demek istiyor? 'Yanlış savunuldular' iddiasıyla kendisini aklamaya çalışır gibi bir hava sezdim. Nasıl değerlendiriyorsunuz?*

Çelenk: Bir kere ne Demirel'in, ne Baki Tuğ'un ne de benzeri olası konuşmalar yapan insanların, bu konuşmalarının bir mahcubiyet nedeniyle olduğuna inanmıyorum. Aslında o günkü politik ortamda gerçek tavırları oydu, bu insanların asılmasını istiyorlardı. Ellerinden gelen her türlü çabayı gösterdiler. "Üçe üç" diye bağırdılar. Baki Tuğ da başından sonuna kadar idamları savundu, sonuna kadar mücadelesini sürdürdü. Ancak daha sonraki yıllarda kamuoyundaki düşünceleri, değerlendirmeleri gördüler. Çünkü şunu söyleyebilirim, o kadar toplantılara katıldım, televizyon konuşmalarına çıktım, o kadar imza

günleri yaptık, o kadar halkla bu konuda temaslarda bulunduk, bize mektuplar yazıldı, telgraflar çekildi, telefonlar açıldı. Kamuoyu özellikle bu davada çok duyarlıydı. Çünkü hiç kimse öldürülmemiş, hiç kimse yaralanmamış, kalkıp esir aldıkları ve bir süre bir evde sakladıkları üç tane Amerikalıya bile en insancıl muameleyi yapmışlar. Yememişler yedirmişler. Ve bunu Amerikan askeri personeli geldi mahkemede anlattı, "bize son derece iyi davrandılar" diye. Yani bu çocukların kimseyi öldürmediklerini, bir cani, bir katil, bir salt suç işleme gibi bir psikoloji, bir ideoloji, bir tavır içinde olmadıklarını kamuoyu gördü, anladı. Şimdi bu insanların bütün bunlara rağmen asılmasını kamuoyu kabul etmedi, hiçbir zaman buna evet demedi. İnanmadı bu kararın doğruluğuna... Baki Tuğ'la bizim televizyon tartışmalarımız oldu, 32. Gün'de Mehmet Ali Birand bu konuyu gündeme getirdi. İçtenliğine inanmıyorum. Nihat Erim kalkıp "pişmanlık getirsinler, gereğini düşünelim" dediği zaman, daha biz onlarla bu konuda hiçbir şey konuşmadan çocuklar bizi çağırarak, "biz pişmanlık getirmeyeceğiz, hiç kimse bu konuda bir başvuruda bulunmasın" demişlerdi ve bu kendi içten düşünceleriydi. Kaldı ki, bizim böyle insanlara, bu yapıda, bu nitelikte, bu eğitimde, bu bilinçte, bu kararlılıkta, ne yaptığını bilen bu insanlara, "siz pişmanlık getirin veya getirmeyin" gibi bir şey söylememiz mümkün değildi. Ve bir avukatın görevi de değildir bu. Olayı saptırıyor Baki Tuğ ve kendisini kamuoyunda suçluluktan kurtarmak için böyle bir yapay açıklamada bulunuyor.

Baykam: *Anayasa Mahkemesi'ne dönülmeyince artık, bütün yollar tıkandı ve onlarda zaten bunu bekliyorlardı. Kitabına uydurdukları ve hukukçu olarak başka kapı kalmadığı izlenimi oluşur oluşmaz da infaza gittiler değil mi?*

Çelenk: Hayır, onlar daha da önceden infaza hazırdılar. İsmet İnönü'nün davasının sonucunu beklemek zorundaydılar, beklediler. O dava da o şekilde sonuçlanınca, artık önlerinde bir engel kalmadı.

Baykam: *Nihat Erim o arada bir demeç verdi, "infazlar beklesin,*

acele edilmesin" diye...

Çelenk: Pişmanlık getirsinler, dedi. Onu bekledi o. Pişmanlık getirilmeyince, o durum da geçti, geçince infaza gittiler.

Baykam: *Sizce pişmanlık getirselerdi, Nihat Erim gerçekten devreye girip aflarını isteyecek miydi?*

Çelenk: Ben Nihat Erim'in olsun ve benzeri düşünce yapısındaki kişilerin olsun, içtenliklerine inanmıyorum. Yani bu pişmanlık getirmelerini sağlamak için kullamlmış bir yöntem de olabilirdi ve pişmanlık getirmelerine rağmen, ki bu kesinlikle söz konusu değildi, kendileri bunu ifade ettiler bize, ama bir varsayım olarak söylüyorum, getirseydiler yine ben onların infazları yapmayacak bir davramşta bulunacaklarım sanmıyorum.

Baykam: *Ben de inanmıyorum. Deniz'in son mektubu daktilo ile yazılırken yanında mıydınız?*

Çelenk: Yanındaydım.

Baykam: *Kim daktilo etti?*

Çelenk: Orada cezaevinin kâtibi vardı, o daktilo etti. Deniz'in eli arkasından bağlıydı. Sehpanın altına kadar bağlı kaldı. Sehpaya çıktıktan sonra çözdüler elini... Onun için, kendisi yazacak durumda zaten değildi. Ama el yazısıyla yazılanlar...

Baykam: *Yusuf Aslan'ın...*

Çelenk: Onların ellerini yazarken çözdüler. El yazısıyla yazdılar. Deniz makineyle yazdırdığı için bağlıydı elleri...

Baykam: *Deniz isteseydi o da el yazısıyla yazabilirdi?*

Çelenk: Yazabilirdi.

Baykam: *Bu tarihi bir mektup, çok derin ve mertçe yazılmış bir mektup. Ömrünün tüm çizgisini bağlıyor ve özetliyor bu mektup... O gün, infazı o sabah bekliyorlar mıydı?*

Çelenk: Her gün beklenti içindeydiler. Dışarda çalışmalar yapılıyordu, imzalar toplamyordu. Yazarlar, sanatçılar, aydınlar hep imza topluyorlardı. Toplu imzalar götürülüyordu Meclise, cuntaya falan... O süreç içerisinde onlar hep bekliyorlardı. Hatta şöyle bir durum oldu. İnfazdan önce ben her birinin oda-

sına gittim. Deniz başgardiyanın odasındaydı. Onun arkasında bir oda var, oraya Yusuf Aslan'ı koymuşlardı. Yanda bir oda var, kapının girişinde sağda Hüseyin İnan da o odadaydı.

Baykam: *Hücreler mi?*

Çelenk: Hayır, odalar... Zaten bağlılar. İnfazı bekliyorlar. Ayrı odalarda...

Baykam: *Yani o sabah yerlerinden alınmışlar, oralara getirilmişler.*

Çelenk: Tabii, zaten Mamak'taydılar. Mamak'tan, Ankara Merkez Cezaevi'ne getirildiler. Ve orada ben, "bir isteğiniz var mı, iletmek istediğiniz bir şey var mı ailelerinize, bize söyleyeceğiniz bir şey var mı?" falan gibi her biriyle ayrı ayrı görüştüm. Avukat Mükerrem Erdoğan'la birlikte görüştük. İnsan psikolojisinde çok ilginç şeyler oluyor. Mesela Hüseyin İnan bana şunu söyledi: "Ağabey yarın babam elbiselerimi almaya gelecek. Ayağımda koşu ayakkabısı var. Bunu görünce babam üzülecek, 'yahu çocuğumun giyecek ayakkabısı da yokmuş ayağında' diyecek... Babama bunu lütfen söyleyin, üzülmesin. Çünkü bizi apar topar getirdiler buraya, kunduram vardı giyemedim, bunu taktım ayağıma, kolaydır diyerek" dedi. O anda bunu düşünüyor... Ben Deniz'le görüştüm demin anlattığım gibi... Yusuf'un odasına giderken orada bir albay var, salonda... Albayın yanından geçerek Yusuf'un odasına gidiyorum. Dedi ki, "seninkiler dini merasimi reddettiler, Müslüman değillermiş" O onların sorunudur, dedim ve odaya girmek üzereydim. Kolumdan tuttu, "yo onların sorunu değil, hepiniz aym kafadasınız" dedi. Mesela sehpaya Deniz çıktı, infazı kendisi yapmak istedi. Elleri arkada ve baş önde, el bağlı. Boynuna ip takılmış. İnsan tekmeleyeceği zaman bir bakarak tekmeler, yani ayarlayacak. O olanağa bile sahip değil ve çıktı. Tekmeledi ama başaramadı. Fakat infazdan önce konuşmak istedi. Her birisi ayrı ayrı konuşmalar yaptı. Tam konuşacağı zaman infazı yapan savcı yardımcısı var orada, "dur" dedi. Engel olmak istedi konuşmasına... Bir ağaç vardı orada. O ağaca Ali Elverdi, şöyle elini koymuş, böyle kolunu yaslamış bir eli arkasında, bir de

sigara yakmış elinde... "Bırak" dedi, "konuşsun". Deniz gecenin sessizliğinde, dışarı çıkma yasağı var zaten, çıt çıkmıyor, o kadar sessizlik var, o konuşmayı yaptı, bitirdi. Bitirdikten sonra ayağını salladı, tekmeledi, ama tabure döndü düşmedi. Düşmeyince cellat geldi, ayağının altından vurdu çekti. O kadar korku içindeydiler ki, o gece bir saldırı olacak ve bu çocukların arkadaşları gelip kurtaracaklar diye... Ortada bir kara kavak var, o kara kavak hâlâ durur orada... Merkez Cezaevinin küçük bahçesinde... Kara kavağın yanında sehpa kurulu... Ben, Mükerrem Erdoğan, savcı, imam yan yana bulunuyoruz ve o sessizlikte ani olarak bir ses oldu. Bütün o insanlar, âdeta askeri bir kıtaya komut verilirmiş gibi, şak böyle dönerler ya, herkes oraya döndü. Duvarda bir çıkma var, bir güvercin kanat çırpıyor, hepsi ona döndüler. Ben, savcı yardımcısı, imam, doktor... Dördümüz dışında, hepsi resmi elbiseli, asker, subay... Böylesine stres içindeydiler, güvercine baktılar, sesi onun çıkardığını anlayınca, başları rahatlamış olarak geriye döndü.

Baykam: *Deniz'in son konuşmasındaki durumu, ses tonu, size söyledikleri?..*

Çelenk: İnanamazsınız, yani inanılması güç diyeyim daha doğru. Son derece rahat, son derece doğal, her zaman cezaevinde konuşur gibi, ne bir korku, ne bir çekingenlik, ne bir titreme... Yani bundan daha doğal bir durum olamaz. Objektif olarak gördüğümü söylüyorum şu anda... Düşünebiliyor musunuz, odadan çıktık, savcı, Deniz, ben, Mükerrem. Sehpaya doğru yürüyoruz. Bir binanın kapısı, kapının önünde üç merdiven var, merdivenle ön avluya iniliyor, avlunun ortasında sehpa kurulu... Şimdi sehpayla bizim aramızda üç-dört metre kadar mesafe var. Yani üç-beş dakika sonra her şey bitiyor. Durdu. "Ağabey" dedi. "Şekibe Ablaya selam söyle. Bizlere çok emeği geçti, teşekkür ederiz kendisine..." O anda Şekibe'yi düşünüyor!

Baykam: *Sizin için sürpriz miydi, yoksa biliyor muydunuz o gece olacağını?*

Çelenk: Hayır bilmiyorduk, dilekçe verdik. "İnfaz her gece olabilir. Dışarı çıkma yasağı var, biz gelemeyiz. Bizi alırsınız"

dedik. Aldırdılar. Geldik, içeri girdik. Girerken de uzun bir merasimle... Önce Merkez Cezaevi'nin dış kapısında jeep durdu. Bir binbaşı koşarak geldi, sivil bir kişi görüyor. "Sizin burada ne işiniz var?" dedi. Dedim ki, "Denizlerin avukatıyım, savcı beyin emriyle geldim." Koşarak gitti, geri geldi. "Buyrun, girin" dedi. Kapı altında 9 general var. Bir binbaşı, "Üstünüzde ne varsa çıkarın" dedi. Çıkardık. Bir bellergal şişesi var... Evde bir tane almıştım, kolay değil, üç genç insan asılacak! Yamma aldım şişeyi. "Bu ne?" dedi. "Bellergal" dedim. "Ne demek o?" dedi. "Müsekkin, herkes alır bunu, yani belki siz de bilirsiniz!" dedim. "Kalacak bu" dedi. Koydular, ne varsa çıkardık. Ceketinizi, pantolonunuzu pabuçlarımzı çıkarın. Pabuçları şöyle şöyle ellerini sokarak içini arıyorlar, acaba onlara bir şey götürdük mü, saklayıp, gizlemiş olabiliriz diye... Biz böyle girdik içeriye... Fakat başgardiyanın odasına girdiğimiz zaman... Önce Deniz'in odasına giriyoruz, tek başına o kalıyor orada... Öbürleri başka odadalar... O Deniz'in yüzündeki sevinci göreceksiniz. Anlatılmaz öyle bir bakış... "Hoş geldiniz" dedi. "Hoş bulduk" dedik. İşte, nasılsınız falan... Ama o yüz anlatılmaz. Çok zaman bir yazar olmadığıma, bir sanatçı olmadığıma, bir ressam ya da bir şair olmadığıma esef etmişimdir, öyle olaylar gördüm ki, ben onları anlatamıyorum. Duyuyorum, ama anlatamıyorum. O yüz bambaşka bir yüz... Yusuf'un da, Hüseyin'in de öyle... Yani çocuklar âdeta giderayak böyle tam giderken bir dayanak, bir arkadaş, bir dost yüzü, çünkü herkes düşman orada, bir dost yüzü arıyorlar...

Baykam: *O gece orada olup biteni izleyenlerden, daha sonraki yıllarda size bir pişmanlık belirtisi gösteren oldu mu?*

Çelenk: Şöyle bir olay oldu. Bundan dört beş yıl önceydi. Biz yazın Ören'e gidiyoruz, orada yazlığımız var. Susurluk Belediye Başkam, bir barış amtı dikti. O barış amtının açılış merasimine çağırdılar. Hem merasimde bulunacağız, hem de panel yapılacak, işte Bahri Savcı, Alpaslan Işıklı, ben, Nevzat Helvacı... Salonda konuşma yapıyoruz orada emniyetin ses alma cihazı var, banda alıyorlar konuşmaları. Ama oradaki başkomi-

ser sivil. Hep bana bakıyor. Bitti toplantı. Adam yamma geldi. Dedi ki, "Halit Bey, belki farkına vardınız, ben hep size bakıyordum değil mi?" dedi. "Ben Avukat Muvaffak Şeref'in damadıyım" Avukat Muvaffak Şeref, eski komünistlerden bir arkadaş... Ve bu davada da vekâleti var. Gerçi sonuna kadar gelmedi, tamamını izleyemedi, ama vekâleti vardı. Bu komiser onun damadıymış. "Muvaffak Bey evde hep sizden övgüyle bahsederdi" dedi. Tam iki üç adım attım, 35-40 yaşlarında bir adam geldi yamma... "Beyefendi," dedi, "Mamak'ta Deniz Gezmişler asılırken o gece orada asker olarak görevliydim, ben o çocukların asılmasına çok çok üzüldüm. Onların böyle bir cezayı hak etmediklerine inamyorum. Çok adaletsiz bir iş yapıldı. Onlara büyük bir sempati, bir sevgi duyuyordum, çocuğum oldu, adını Deniz koydum" dedi. "Bu yüzden beni ordudan ihraç ettiler", dedi. "Şimdi siz bunları bilmezsiniz, ben bunları anlatıyorum" dedi. Kalktı beni öptü...

Raif Ertem

Baykam: *Raif Bey, sizce Türkiye'de demokrasi serüveni nerede başladı? Yoruma göre bu tarih değişebilir. Fakat biliyoruz ki, 27 Mayıs 1960 devriminden sonra Türkiye'de sol fikirler çok daha sağlam ve düzeyli bir platformda yükselme olanağı buldu. Meşhur 68 olayları, 71 darbesiyle sonuçlanan 60'lı yılların ünlü gençlik hareketleri üzerinden bugün 30 yıl geçti. Şimdi geriye baktığınızda o günler nasıl hatırlıyorsunuz?*

Ertem: 27 Mayıs bir devrimdi. 12 Mart ve 12 Eylül'se birer darbeydi benim açımdan. 1960'ta Hukuk Fakültesi'nde son sınıf öğrencisiydim. Nuri Yazıcı ile gençlik hareketlerini idare eden ön saflardaki iki kişiden birisiydim. 28 Nisan olaylarında gençliği yönlendirenlerdendim. O günleri tüm canlılığıyla anlatmak

çok önemli, ama uzun; 60 öncesi hareketler, DP baskısının getirdiği tepkilerdi. İlk önce Kubalı olaylarında kendini göstermiştir, İstanbul Üniversitesi'nde. Sonra da 28 Nisan olaylarında göstermiştir. Siyasi partiler ve basın hakkında bir kanun çıkarılmıştı. Ona tepki olarak 28 Nisan olayları oldu. Arkasından 27 Mayıs geldi. Çünkü 27 Mayıs'ın iyi bir özelliği ordunun da, gençliğin de, aydının da bir bütün içinde olmasıydı. Bir darbe değildi. 1946'da DP seçimlere girdi, yasadışı kimi olaylar görüldü. Baskı yapıldı, sandıklar kaçırıldı, biz o günlerde DP saflarına geçmiştik.

Baykam: *Muammer Aksoy da söylemişti, "biz o zamanlar heyecanlı ilerici gençler DP'yi savunuyorduk" diye.*

Ertem: DP'liydik biz. Taa ne zamana kadar biliyor musunuz, DP'nin 1950'de ezanı Arapça'ya çevrişine kadar.

Baykam: *O zamanın komplonun farkına vardınız?*

Ertem: Vardık ve gençlik olarak tamamen karşısına geçtik Bir takım siyasi olaylar yüzünden liseden kovulmuştum. 60'tan sonra, gençlik hareketi yüzünden üniversiteden de kovuldum. Danıştay'a dava açarak geri girdim.

Baykam: *27-28 Nisan olayları, 1960'da ne kadarı önceden hazırlıklı, ne kadarı kendiliğindendi? CHP'li milletvekilleriyle alışverişiniz nasıldı? Gençlik içindeki örgütlenmenin ordu içinde kanatları var mıydı?*

Ertem: 28 Nisan'daki kitlesel hareketlerin ordu içinde hiçbir ilişkisi yoktu. Tamamen Menderes'in istifasıyla ilgi olmuştur. DP'li hükümetin gitmesini, Menderes'in istifa etmesini istiyorduk. O istifa eder giderse her şeyin düzeleceği kanısındaydık, gençlik olarak. Hareketler 59 Kubalı olayları ile başladı. Ondan sonra özellikle merkezi yurtlarda iyice gelişti. Bu arada CHP gençlik kolları da gerçekten etkiliydi. Açık söyleyeyim, üniversite gençliğinin yüzde 60-70'i CHP gençlik kollarına üyeydi o zaman. 1950'li yıllarda bizleri, yani gençliği destekleyen iki politikacı vardı: Suphi Baykam ve Orhan Birgit. Ankara ile, CHP ile olan ilişkilerimizi Dr. Suphi Baykam ile çözerdik. Gençlik hareketlerinde gerilimler başlayınca bizi tek destekle-

yen o olmuştur. En son siyasi partiler ve basın yasası çıktıktan sonra, büyük bir hareketlilik başladı. Bizler talebe yurdunda oturduk konuştuk önce. Sonra diğer yurtları da gezdik dolaştık. 27 Nisan günü, o zaman Sultanahmet'teydi CHP il merkezi, CHP gençlik kolları yönetimiyle konuştuk. Alev Coşkun gençlik kolları il başkamydı. 28 Nisan günü CHP gençlik kollarının da bizi desteklemesine karar verdi. Hatta işin organizasyonu için Nuri Yazıcı'yı beni, bir de Alev'i seçmişlerdi. 28 Nisan günü, Site talebe yurdundan üniversiteye geldik, derse girdik. Nuri kalktı, bu kanundan sonra artık hukuk okumanın bir anlamı kalmadığını söyledi. Biz de arka tarafta diğer arkadaşlarla beraber bütün kitleyi üniversiteden çıkardık, eyleme başladık. Meydanda hepimiz birer konuşma yaptık. Ordan vilayete yürüdük, yolumuz kesildi, sonraki olayları biliyorsunuz. O şekilde 28 Nisan olayları aldı yürüdü. Ondan sonra 27 Mayıs'a kadar devamlı bildiriler dağıtarak, ufak parça yürüyüşler yaparak eylemleri sürdürdük.

Baykam: *Ankara'daki gençlerle, haberleşiyordunuz tabiki...*

Ertem: Tabii.

Baykam: *Haberleşme nasıldı İstanbul Üniversitesi'nde?*

Ertem: Daha çok gelen gidenle oluyordu. Telefonla görüşmeye çekiniyorduk. Alev ayrıldı 28 Nisan'dan sonra. Gençlik kolu başkam olduğu için çekindi partiye bulaşmasın diye olay. Yerine Alp Kuran katıldı. Asistandı. Bildirileri o yazıyordu. Nuri ile bölgelere göre herkese dağıtılıyordu. İşte hâlâ saklarım, bildirilerin birçoğu duruyor. Bir kısmım 12 Mart'ta yaktılar gözümün önünde. "Şehitlerimizin üzerine taht kuramazsın. Menderes İstifa et." Böyle birçok bildiri yazardık. Nuri ile benim için yakalama emri çıktı. Nuri ile biz kaçak geziyorduk. Kaçak gezmenin de en kolayı biliyorsunuz, en kalabalık yerde bulunmaktır. Gece bir yerde saklanıyorduk. 27 Mayıs'a kadar geldik böylece. Sağ olsun, hiç unutamam Lale Oraloğlu'nu... En çok o saklamıştır bizi.

Baykam: *Hakkınızda vur emri vardı, saklanıyordunuz. 27 Mayıs'ı nerede duydunuz?*

Ertem: 27 Mayıs'ı Lale Oraloğlu'nun evinde duyduk. Nuri Yazıcı ile onun evinde saklanıyorduk.

Baykam: *Birden vur emriyle aranan bir "anarşistken" kahramana dönüştünüz değil mi?*

Ertem: Evet, ondan sonra tabii tekrar bu sefer coşkulu yürüyüşler falan başladı. O günleri hiç unutamam. Vali bizle görüşmek için randevu alıyor. Cemal Gürsel özel davet etti. Ondan sonra partilerden randevu istedik vermediler!

Baykam: *CHP'ye girmek mi istediniz?*

Ertem: Zaten CHP'liydim, 1957'de Şehremeni ilçe gençlik kolu başkanıydım. Fakat il yönetim kuruluyla takıştım onlara karşı kongrede yaptığım konuşma nedeniyle beni görevden aldılar. 60'tan sonra ise partinin onur üyesi oldum.

Baykam: *Menderes istifası etse belki son 30, 40 yılın akışı bambaşka olacaktı. Belki hiç darbeler olmadan bugüne gelecektik, değil mi?*

Ertem: Belki. Çünkü bütün mesele Menderes'ti.

Baykam: *Menderes'in idamına karşı temsil ettiğiniz, gençliğin tavrı nasıldı? Menderes'in idamını isteyen bir gençlik kitlesi var mıydı?*

Ertem: Yasal olarak hepimiz tanıklık yaptık. Birtakım olayları anlattık. Nuri Yazıcı ile ben, idam edilmemesi gerektiğini de hep belirttik.

Baykam: *Yassıada'da mı?*

Ertem: Orada da belirttik. Her yerde. Bildiri dağıttık. İdama gerek yoktur diye... "Mahkemede hesap versin, kamuoyuna hesap versin" dedik. "İdam edilmesi kurtulmasıdır", dedik.

Baykam: *Peki, gençliğin "af yok" diye bağırması olayları?*

Ertem: Celal Bayar için özel af kanunu çıkarılacaktı. "Hayır" dedik. Af yok, ama idama da karşıyız hapsedilmesi şart. Celal Bayar için af çıkarmaya kalktılar. Tamamen af edilecek, o zaman suçsuz olacak.

Baykam: *Başardınız mı istediğinizi o günlerde?*

Ertem: Başardık.

Baykam: *Peki 60 ila 68 arasındaki o sekiz yıllık süreçte bir yandan TİP gelişti, bir yandan CHP ortanın solu dediğimiz felsefeye geçti. Yön dergisi etrafında aydınlarm yarattığı hareket başladı. O dönemi anlatır mısınız?*

Ertem: 1960'tan sonra 1961 Anayasası çıktı. 61 Anayasası gerçekte Türkiye için değil, dünya için de örnek bir anayasa. Demokrasi açısından. 60'tan sonra gençlik kamu, toplum, Yön yeni bir sol hareket getirdi. TİP gelişti, Mecliste etkin hale geldi. Gerçekten 1964'lere kadar Türkiye gerçek demokrasiyi yaşadı. Sağıyla soluyla beraber. Ama ne zaman Demirel ve AP'nin oylarıyla İnönü yurtdışındayken düşürüldü, her şey değişti. Morrison firmasının Türkiye temsilcisiydi Demirel. "Morrison Süleyman" diye devamlı konuşuyor, yazıyorduk. Ben de Yön' de yazıyordum o zaman. İnönü yurtdışında düşürülüp Demirel başa geçirildikten sonra demokrasiye karşı hareketler başladı ve gençliği ezmeye çalıştılar. Üniversiteye baskılar oldu. 65'te AP tam iktidar olduktan sonra gençliğe karşı, aydına karşı, sola karşı büyük bir baskı başladı.

Baykam: *Devlette olağandışı örgütlenmenin başı diyebilir miyiz ona?*

Ertem: Siyasi iktidarın kendi baskısıyla, polis emniyet güçleriyle karşı çıkmak yerine, ilk başlarda, gençlik içinde karşı örgütlenmeye girdi. Sağ gruplar, ülkücüler falan derken, ilk yapılanmalar oldu ve bugün yaşadığımız birçok olay o zaman başladı. Sağ kesimden adam öldürülmeler devreye girdi.

Baykam: *Belki kontrgerillanm tohumunun tohumu atıldı...*

Ertem: Tohumunun tohumu olabilir. Örgütledikleri bu grupları gençliğin, aydının üzerine saldılar, baskılar başladı. Dövmeler, öldürmeler.

Baykam: *Vedat Demircioğlu 3. kattan atıldı, Taylan Özgür vuruldu...*

Ertem: Birçok kimse öldürüldü, dövüldü, toplantılar basıldı.

Baykam: *65 yılmda kime oy verdiniz?*

Ertem: 65'te TİP'e oy verdik.

Baykam: 28 Nisan gençliği daha çok TİP'e mi oy verdi o zaman?

Ertem: Evet.

Baykam: CHP ile olan 60 öncesi ilişkilerinize rağmen, o dönem CHP'ye bakışınız nasıldı? Türkiye'de solun önünün açılması, birçok kuramsal kitabın Türkçeye çevrilmesini nasıl algılıyordunuz? Kemalizm sosyalizm gibi kavramlara nasıl bir yorum getiriyordunuz?

Ertem: Ben o zamanlar Yön'de çalışıyordum. TİP'e oy vermemizin sebebi, bir sol partinin meclise girmesini istedik, 22 kişi girmişti herhalde. Aslında CHP'ye daha yakındım ben. Tam da yatkın değildim, Yön grubundaydım, Marksizme yakındık biz. Yalnız diyalektiğin Türkiye koşulları içinde gelişmesi gerektiği ve Mustafa Kemal kökenine oturmasının zorunlu olduğu görüşündeydik biz. Zaten Marksizmin düşündüğü üretim, KİT'ler, sosyalizmin istediği birçok olgu Türkiye'de vardı. Bunlar darmadağın edildi, satıldı, dağıtıldı. Biz Türkiye'deki sol hareketin mutlaka Atatürkçülük üzerine, Kemalizm üzerine oturmasının zorunlu olduğu görüşündeydik. Halen de bu görüşteyim. CHP Atatürkçü anlayış üzerine kurulmaya mecburdur. Türkiye'de sosyal demokrat hareket, Atatürkçülük üzerine oturmak zorundadır.

Baykam: Hangi kitaplar etkiledi sizi o dönemde?

Ertem: 60'tan sonra Türkiye'de sola açılımı, bilhassa gençliği etkileyen Yön oldu. Yön'le sola akmaya başladık. Ondan sonra Kapital'i okuduk.

Baykam: Hangi yıl başladı bu?

Ertem: 61-62. Yön hareketiyle beraber solda yayınlar çoğalmaya başladı. Lenin basıldı. Kapital basıldı, onu okuduk. Basılabilen bütün yayınları okuduk. Ama bizi en çok Yön etkilemiştir. "Türkiye'nin Düzeni" ve Doğan Avcıoğlu olmuştur. Kapital'i 60'tan önce kaçak okuyorduk parça parça. Lenin'i okuduk. Arkasından Che Guevara olayları başladı. Guevara olaylarının başlaması, tam 65'te Demirel'in, yani AP'nin iktidara geçmesine rastladı. Che Guevara hareketi aynı günlere denk geldi. CHP de, 60'tan önce olduğu gibi gençliğe yeterli desteği

vermeyince boşluk oldu, mesela 60'tan önce CHP gençliğe yeterli desteği veriyordu. Kafamızdan o zaman en büyük ümit; "Menderes istifa edecek, yerine CHP gelecek" düşüncesiydi, seçimlere girildiğinde CHP güvenimizdi. Ama 65'lerde gereken desteği vermedi CHP, çekingen davrandı.

Baykam: *Onu iki açıdan araştırdım. Bir, gençliğin CHP'ye duyduğu güvenin sarsılmaya başlaması ve CHP'nin yetersiz kalması; iki TİP'in statükocu ve diktacı bir parti gibi bir iç tavır geliştirmesi. Önce CHP'den sonra TİP'ten kopuş sürecini sizce gençlik neden yaşadı?*

Ertem: CHP'nin gençliğe ilgisi çok azaldı. Gençlik sorunları, o kadar da uğraştık, meclise bile getirilemedi. Üniversite forumları başladı. Üniversitede tekrar bağımsız yönetim üzerine baskı yapılmaya başlandı. Öğrencinin üniversite yönetimine katılması sorun oldu. CHP de kendi içinde büyük çalkalanmalar yaşamaya başladı.

Baykam: *Ortanın soluna karşı olanlar, ortanın solunda olanlar...*

Ertem: Ve CHP, Türkiye'deki olaylara dönük çabasından çok, kendi içindeki kavgalara gömüldü. Kendi içinde boğuşmaya başladı. Arkasından TİP de aynı şeyi yaşadı. Behice Boran-Sadun Aren çatışması başladı. İkiye bölündüler. Her iki grup da kendilerine yakın olmayan genç kesimi partiye üye bile yapmamaya başladılar. Gençlik ister istemez partilerden, TİP'ten de, CHP'den de koptu. TİP kendi içinden bölündü, o da Türkiye mücadelesini bıraktı. Türkiye'nin ekonomik ve sosyal sorunları ortada. TİP kendi iç kavgasıyla Türkiye'den koptu keza CHP de öyle... Siyasi gündeme AP hakim olmaya başladı.

Baykam: *Ortanın solu size doyurucu geliyor muydu?*

Ertem: Aslında ben solu bu böyle merdiven basamağı gibi ayırma taraftarı değilim. Böyle bir ayrım yoktur. Ortanın solu, sol dediğimiz, eğer demokratik sistemle yürüyecekse CHP, ben onu o şekilde algılıyorum, ortanın solu sosyalist hareketi demokrasi içinde yürütmek olarak demokratik sosyalizm olarak algılıyorum. İnanıyorum demokratik sosyalizme. Öbür

sol eski Rusya'dan kalan tek parti dönemi olarak çizdiğim sınır. Yoksa sosyalizmin tüm değerleri kullamlabilir. Hiçbir engel yok. Ama demokrasiyi tercih ediyorum.

Baykam: Peki o dönem demokrasiyi tercih etmeyen sosyalist arkadaşlarınızla çok keskin fikir tartışmalarınız oluyor muydu?

Ertem: Oluyordu.

Baykam: Gerginlikler yaşanıyor muydu?

Ertem: Kavgaya kadar varacak ölçüde dövüştüğüm oldu. Beyazıt'ta lokalde öğrenci kesim ile, yani sosyal demokrat solcular sistemi benimseyenler ve benimsemeyenlerle ortak büyük bir toplantı yapıldı. Toplantıyı da ben organize etmiştim. "Arkadaşlar, Türkiye'de birbirimize girmeyelim. Birbirimize ihtiyacımız var. Ortak bir nokta bulalım. Şu AP baskısından kurtulalım, bir sol hareket gelsin, ondan sonra biz bunu kendi içimizde çözeriz" diyordum.

Baykam: O toplantıyı düzenleyen bir kurum var mıydı?

Ertem: Kurum olarak değildi. Daha çok ben organize etmiştim.

Baykam: Kimler katıldı?

Ertem: İsim olarak hatırlamıyorum, ama o zaman üniversitedeki talebe birliği başkanları, gençlik örgütleri, aktif olan 68 kuşağındaki gençler herkes vardı. Mesela Deniz vardı.

Baykam: Kaç kişi?

Ertem: 150-200 kişi falan vardı. Epey kalabalıktı yani. Tartışıldı, ondan sonra dedik ki, "bu tartışmalara devam edelim, ama kavgaya dökmeyelim". Sonra sol hareket içinde bu tartışmalar öyle bir gelişti ki, bir ara sağa karşı mücadele, ikinci plana düştü, sol içindeki kavgalar daha da sertleşti. Bunu önlemek istedik. Toplantılar devam edecekken tam çıkışta iki tarafın da sert grubu birbirine girdi, ondan sonra da toplantılara devam edemedik. Ama grup grup toplantılar sürdü.

Baykam: 60-68 arasında ne yapıyordunuz? Göreviniz neydi?

Ertem: 60-68 arasında avukatlık yapıyordum. 60'ta öğrenciydim.

Baykam: Örneğin Ahmet Güryüz Ketenci ve Toktamış Ateş'le

ilişkileriniz nasıldı o dönemde?

Ertem: Tanıyordum ikisini de. Daha çok açıkoturumlar yaptığımız zaman konuşmacı olarak Toktamış'ı çağırırdım, ona konuşmalar yaptırırdım. O zamanlar açıkoturumlar modaydı.

Baykam: *O zamanlar adına forum deniyordu değil mi?*

Ertem: Hayır, daha sonra forum oldu. İlk önce açıkoturumdu. Sonra da forumlar panel oldu. Bu şekilde sürdü gitti. Ahmet Güryüz Ketenci de öğrenciydi o zamanlar. Arkasında Karadeniz Grubu'nun büyük desteği vardı. Talebe birliği başkanlığı yaptı. Sonra federasyon başkanı oldu.

Baykam: *Ahmet Güryüz Ketenci o dönem çok etkili miydi?*

Ertem: O dönem bize yakın olan Bozkurt'tu. Ahmet'in o dönem pek etkisi yoktu. Daha çok 60'tan sonra ortaya çıktı.

Baykam: *60-65 arası falan mı?*

Ertem: Yani o aralarda. Hatta 65'ten sonra. 60'tan sonra ufak ufak yer aldı. Daha sonra talebe birliği, talebe cemiyeti, o tip çalışmaların içindeydi.

Baykam: *Peki 66'dan itibaren, mesela Deniz Gezmiş'in üniversiteye girmesinden sonra, Bozkurt ne oldu? Deniz Gezmiş, Mustafa Zülkadiroğlu, Mustafa Gürkan, İstanbul Üniversitesi'nin hareketlenmesi, giderek üniversitelilerin kendi guruplarını kurmaları, TİP'ten kopuş sürecinin başlaması... O dönem bu öğrencilerle nasıl ilişki kurdunuz?*

Ertem: Az önce kısaca söz ettim, TİP ile CHP'nin sanki Türkiye'nin dışındaki partilermiş gibi kendi içindeki kavgaları ağırlık kazanınca, Türkiye'nin gündemine AP hâkim oldu. Gençlik bu partiler içinde bazı çabalar yapmak istedi. Ama TİP'ten Denizler atıldı mı, yoksa atılmak mı üzereydiler, yoksa onlar istifa mı ettiler? Biz de CHP'den iyice koptuk. Olay kendi iç kavgalarına döndü. Buraya bulaşmak istemedik. Gençliğin partiler dışında örgütlenmesi başladı. Tam bu örgütlenmeler başladığında, Bolivya ve Che olayları gelişince, o bir nevi kıvılcım oldu. "Demek ki, partilerin dışında da bu hareket gelişecek" düşüncesi yerleşti. Bu harekete karşı siyasi iktidarlar silah kullanan karşı hareketi organize edince iş iyice sertleşti.

Baykam: O genç kuşakla nasıl tanıştınız?

Ertem: Onlar gelip beni buldular.

Baykam: İlk önce hangileriyle tanıştınız?

Ertem: Bozkurt Nuhoğlu 27 Mayıs olaylarına karışmıştı, arkadaşımdı. Denizler, Bozkurtlar bir grup olarak geldiler. Avukatlığa başlamadan önceydi, partideydim daha. Birlikte birçok şey yaptık. Hatta ortak programlar hazırladık. Ama benim onlara tavsiyem şuydu: "Kitlesel hareketten kopmayın yoksa tepenize binerler. Kitlesel hareketler epeyce devam etti. Ama bölünmeler başlayınca, karşı tarafın hareketleri mi diyelim, yoksa siyasi iktidarların gücü mü diyelim, bu hareketler ikinci grubu da bölmeye başladı, aralarında çatışma başladı. Benim bütün çabam, o zaman kitlesel hareketin bozulmaması idi. Hatta 1967'de ilk tutuklanmamız da böyle olmuştu. Bir toplantı düzenledik, Demirel'in açmasını önerdik. Amacımız geldiği zaman Demirel'i yuhalamaktı. Demirel bunu sezinledi, bir devlet bakanını gönderdi. Denizler falan hep beraber gençlik teşkilatında oturduk, devlet bakanı geldi o yuhalandı. Bakan toplantıyı terk etti. Ama konuşma yaptı. Arkadan hepimizi bir bir topladılar. Gözaltına alındık. Ben Sultanahmet Cezaevi'nde 6 ay yattım.

Baykam: Ben 5-10 gün diyeceksiniz sandım...

Ertem: Şimdi ilk önce beni, Bozkurt'u, Deniz Gezmiş'i, Mustafa Gürkan'ı, Mustafa Lütfü Kıyıcı ile, Mehmet Mehdi Başpınar'ı gözaltına aldılar. İlk duruşmada, Deniz, Bozkurt ve beni, üçümüzü içeri attılar. Diğerlerini tahliye ettiler. Sonra Bozkurt'da gitti galiba. Deniz'le biz kaldık.

Baykam: Deniz'le beraber mi kalıyordunuz? Biraz o günleri anlatır mısınız?

Ertem: Şimdi konuşulan, Türkiye nasıl kurtulur? Yeni bir devrime gerek var. Bu devrimin de bir nevi halk hareketi niteliğinde olması düşünülüyor. Ordudan en fazla beklenen karşı çıkmaması.

Baykam: Ordu karşı çıkmaz mı diyordunuz?

Ertem: Hayır. Bizim düşüncemiz "karşı çıkmasın yeter"

yönündeydi. Karşı çıkacağını da pek tahmin etmiyorduk.

Baykam: *Deniz'in ailesinin CHP'li olduğunu, Atatürk'ten çok etkilendiğini biliyoruz. Daha sonra Castro'dan çok etkilendiğini biliyoruz. O dönem bu onun kafasında nasıl şekilleniyordu?*

Ertem: Deniz orada gençlerle toplantılar yapıyordu. Türkiye'de devrim zorunluluğu, devrim nedir? Kitlesel hareketliliğin önemi, bölünüp parçalanmamamız, bunları konuşuyorduk. Ben Deniz kadar mert, dürüst birisini görmedim. Deniz'e diyeceksiniz ki, "geç karşıya sana bir kurşun atacağız. Öleceksin, ama Türkiye'de devrim olacak". Geçer karşıya ve bekler. Öyle bir adamdı. O kadar inançlı bir insanı ben çok az gördüm.

Baykam: *Yani kendini hedefe ölümüne kilitlemişti... Boşuna lider olmadı, diyorsunuz.*

Ertem: Evet. Bu kadar inançlı çocuğu ben az gördüm. Bu inancın üzerine yürüdü.

Baykam: *Biraz arkadaşlığını anlatır mısınız? Hapishanede insanın özel hayatı olur mu? Özel hayatını soruyorum. Neler konuşurdunuz? Spor yaparlar mıydı? Dışarıyla ilişkileriniz nasıldı?*

Ertem: O zaman Sultanahmet Cezaevi'nde yatıyoruz, buranın son konuklarıyız. Spor yapacak yer yok. Yalnızca akşamüstleri volta atardık, atmak zorundasın. Yoksa uyuyamıyorsun. Bir nevi yorulmak için. Sonra arada bir de Denizler'in ve bizim çabamızla bir voleybol sahası kurduk. İlk defa voleybol sahası yapılmıştı. Voleybol oynamaya başladık. Deniz'in bütün konusu, Türkiye ve devrim. Devrimci bayan arkadaşları gelirdi, onlarla da devrim konuşurdu.

Baykam: *Değişik kızlar mı gelirdi Deniz'i ziyarete?*

Ertem: 5-6 değişik kız gelirdi.

Baykam: *Kızlar gittikten sonra şunu çok seviyorum, bununla ilgileniyorum filan diyor muydu?*

Ertem: O zaman görüşmelerde beraber olduğu için görüştüklerine bile devrim anlatıyordu. Hatta benim de bir kız arkadaşım vardı, solcuydu okulda. Daha sonra tutuklanmamla beraber ipleri kopardı. İlk ben alındım. Ben alınınca kız arkadaşıma haber gönderdim "al götür, onu, Deniz'i sakla" dedim. 4

gün saklamış, ama Deniz duramamış ki, belki bulamayacaklar, çıkmış dışarı, çıktığı gün almışlar. Benim yamma getirdiler.

Baykam: *Demek ki, AİSAEC olayından birkaç gün sonra yakalandı Deniz?*

Ertem: Beş altı gün sonra. Yani epey saklandı.

Baykam: *Peki şakacı biri miydi?*

Ertem: Evet çok, ama son zamanlarda bütün esprileri, tavırları devrim üzerine kurulmaya başlandı.

Baykam: *Çok kitap okur muydu?*

Ertem: Çok. Cezaevinde de hep okurdu.

Baykam: *Hangi kitapları okurdu.*

Ertem: Daha çok roman ve çevirileri. Yaşar Kemal'in romamn da okuyordu.

Baykam: *Peki çıktınız, sonra?*

Ertem: Sonra tahliye olduk, ama ortamdaki gerginlik artmış.

Baykam: *Hava gergin ve siz cezaevi süresinde Deniz ile, diğer solcu gençlerle daha yakın bir iletişime girdiniz. Aranızda dostluk bağları oluştu.*

Ertem: Dostluk bağları oluştu ve o olaydan sonra Denizler ve diğer bütün arkadaşlar kitlesel harekete yöneldiler. Yani kendi iç dağınıklıklarından kurtuldular. Orada gayet etkili oldum. Çünkü bana "ağa" derlerdi, onların ağalarıydım!

Baykam: *1967'de Che öldürüldü. Castroculuk gündemdeydi. Dünyada Amerika'ya karşı, kendi içinde bile Vietnam Savaşına, Amerikan emperyalizmine karşı bir rüzgâr, gittikçe yükseliyordu. 68'le beraber dünyada olaylar patlama noktasına geldi ve Türkiye'de de üniversiteler de birden hareketlilik yoğunlaştı. Sizin onları yönlendirmeniz etkili oldu mu?*

Ertem: Ara sıra görüşüyorduk, ama onlar artık kendi dünyalarım yaşamaya başladılar. Mesela ben boykottan çok, üniversiteye devam edilmesini doğru buluyordum. İlk boykot eylemini yaptıkları zaman beni çağırdılar. Hatta gazetelerde çıktı, "Öğrenci olmayanlar geldi" diye. 68'de avukat olarak gitmiştim oraya. Orada önce işgali bırakmalarını kesin bir dille

söyledim. Dedim ki, "hemen kaldırın bu işgali, üniversiteye devam edin. İşgal demek üniversitedeki gücün boşalması demektir. Kitlesel hareket yapmak demek, aydın ve gençliğin mutlak birlikte olmak zorunda olmasıdır. Bu şekilde aydın kesimi karşınıza alırsınız." Gerçekten de üniversite işgalleri iyi olmamıştır.

Baykam: *Devrimci gençlerle ilişkinizin en yoğun dönemi, 66-68 arasında mı?*

Ertem: Hemen hemen öyle.

Baykam: *Yani 68'den sonra onları daha az mı gördünüz? Onlar çok içeri girip çıkmaya başladılar, hangi sıklıkla görüşüyordunuz?*

Ertem: Ben tamamen avukatlığa döndüm, sıkça görüşüyorduk, ama artık hareketlerinde etkili değildim. Karar vermişlerdi, kendi çizdikleri yolda yürüyorlardı. Konuşuyorduk, bizi dinleseler de "yok, yanlış düşünüyorsunuz, bizim yaptığımız doğru" diyorlardı.

Baykam: *O yıllarda sağcı cinayetlerin başlamasıyla solcu gençler önce korunmak için silah taşımaya başladılar. Kitlesel eylemlerde sonra daraldılar, marjinalleştiler ve kendilerini devrim yapabileceklerine inandıran elli-yüz kişilik Ankara İstanbul gruplarını oluşturdular. Onların silahlı eylemlerini durdurmaya çalıştınız mı hiç?*

Ertem: Çok oldu. Katiyen silaha sarılmamalarını söyledim. Ama "nasıl korunacağız?" diyorlardı, "yolda kimin vuracağını bilmiyoruz ki". Ben "yapmayın, kitlenin içine girin, kitlenin içinde kimse sizi vuramaz" diyordum. Ama sağdan silahlı militanlar gelince, bunlar da silahlandılar. Silahlanınca da, o geniş kitle geri çekildi.

Baykam: *Bu bahsettiğiniz silaha sarılıp sarılmama konusu nerede tartışılıyordu?*

Ertem: Değişik yerlerde oluyordu. Talebe federasyonunda, birliklerde... Özel toplantılar yapılıyordu. Beyoğlu'nda bir lokantada veya birisinin evinde oluyordu.

Baykam: *Hazır yeri değinmişken, bu 60'larda nerelere giderdiniz? Sinema, tiyatroyla ilişkileriniz nasıldı?*

Ertem: Sıklıkla sinemaya gidilirdi. Ama daha çok, fırsat

buldukça toplantılar yapılırdı. İş bir konunun tartışmasına dökülürdü. Böylece yavaş yavaş kültür ve sanattan, 68 döneminde bir kopma yaşanmıştı.

Baykam: Tek yol devrim!

Ertem: Evet "Tek yol devrim!" Hatta zamanla bizlerden bile koptular. Son zamanlarda bizi aramaz olmuşlardı.

Baykam: Banka soygunları, yabancıları kaçırma gibi eylemleri başlayınca neler hissettiniz? Hafızanız size 1960 28 Nisan'ına götürdü mü, ilerici demokratik sol çabanın, bu şekilde yanlış bir mecraya çekildiğini, marjinalleştiğini, onca emeği farkında olmadan boşa çıkardığı düşüncesine kapıldınız mı?.

Ertem: Kapıldık. "Bu yanlıştır, aman bunu yapmayın" dedik. Ama sonra öyle bir meşru müdafaa ve korkuya düşmüşlerdi ki, nerede kim vuracak, nasıl vuracak bilemiyorlardı. Yaşamları çok sıkıştı...

Baykam: Bir yandan bu idealist gençlerle gönül bağınız vardı; düzenin hem onları hem sizleri ezebileceğini düşünüyordunuz. Daha eski kuşaktan kimlerle bu konuları tartışıyordunuz?

Ertem: Umudun yerini hiç koparmadık tabii. Bu sorunlar nasıl olsa çözülür diyorduk. Bu sorunları yaratanlar, sonradan gittikleri yolun riskli olduğunu anlayacak, çıkış yolunun kitlesel hareketle olacağını kabul edecekler ve tekrar bir araya geleceğiz diye tahmin ediyordum. Umudumuz buydu. Ama buna fırsat olmadan 12 Mart geldi.

Baykam: Deniz'i en son ne zaman serbest gördünüz?

Ertem: Zaten galiba 71'de yine beraber alındık.

Baykam: 71'de 16 Mart'ta Gemerek'te yakalandı.

Ertem: 20 Mart'ta evlendim. Balayına gittim, Mart sonunda döndüm. Ertesi gün de beni aldılar.

Baykam: Bunu 1 Nisan şakası mı sandınız? Bekliyor muydunuz?

Ertem: Aslında bekliyordum. Neden bekliyordum? İlhan Selçuk, Doğan Avcıoğlu falan alınınca bana da yol gözüktü diye düşündüm. Çünkü nikâh şahidim İlhan Selçuk olacaktı. 12 Martta onu aldılar. Alınca bir tedirginlik düştü içime.

Baykam: *Bu gençlerin kimisi eylemler yaparken, 27 Mayıs gibi Kemalist, sosyalist bir hareket olacağı ihtimalini düşünüyorlardı. Gerçekten de ordu içinde 9 Martçılar olarak bilinen grubun uzun süren hazırlıkları vardı. 9 Mart'a gençler ve Yön ekibi nasıl bakıyordu?*

Ertem: Şimdi ordu ile direkt bir ilişki yoktu aslında. Yalnız böyle bir hareketin geleceği artık gazetelerde filan yazılmaya başlamıştı. 27 Mayıs gibi bir hareket bekleniyordu artık... Çünkü "siviller bunu çözemedi, ordu hareketi geliyor" diye hepimiz bekliyorduk.

Baykam: *Yön'de mi çıkıyordu bu yazılar?*

Ertem: Her yerde, benzer yorumlar da çıkıyordu. Bilmem kim paşa hangi paşayla buluştu, ne konuştu, bunlar yazılıyordu. O günün gazetelerini tararsanız ilginçtir bunlar.

Baykam: *Biraz açalım bu 9 Mart'ı. Örneğin Avcıoğlu'nun ordu içinde haberleştiği subaylar olduğu biliniyordu. Bunları sizlerle paylaşıyor muydu? Acaba ihtimal hesapları yapılıyor muydu, yoksa kesin müdahale geliyor diye inanarak mı bakıyordu Yön grubu? Gençler bu haberlerden ne kadar etkileniyordu?*

Ertem: Gençlerdeki olgu şuydu; bir hareket geliyordu. Ama ne zaman gelir, nasıl gelir, bilgileri yoktu Doğanların başka ilişkileri var mıydı, kesin olarak bilinmez. Ama genel olarak sohbet toplantılarında falan bu konuda en çok konuşan Mahir Kaynak'tı.

Baykam: *İstiyor muydu bunu?*

Ertem: Evet tabii.

Baykam: *Mahir Kaynak eski bir komünist görünümündeydi değil mi?*

Ertem: En hızlı komünistti. Bizleri son zamanlarda toplamaya başladı. "Mutlaka hareket geliyor, hazır olun. Ordudan hareket geliyor", diyor, toplantılar yapıyor, konuşuyordu.

Baykam: *Peki bugünkü Mahir Kaynak'a baktığınızda neler geliyor aklınıza?*

Ertem: İki zıt insan. İnsan, kendine nasıl bu kadar zıt olabiliyor diye şaşırıyor. Aynı insan olduğuna zor inanıyorsunuz.

Tabii, onun görevi sonradan ortaya çıktı. Adam MİT'miş. Komünistliği de rolmüş.

Baykam: *Şimdi merkezciliği ve MİT'i de bıraktı, sanki ılımlı İslam ya da sıcak İslam'a kaydı. Onu nasıl değerlendiriyorsunuz?*

Ertem: Belli olmaz. Bir insanda belli bir dünya görüşü oturmamışsa ve dünya görüşü ilişkileri çıkara dayanıyorsa, her yere kayabilir. Hiç sorun değildir.

Baykam: *Peki Madanoğlu ile ilişkileriniz?*

Ertem: Madanoğlu ile de iki defa beraber oturduk. Görüşü şuydu; "Türkiye'de sivil kadrolar sorunları çözemeyecek. Tekrar bir askeri ihtilal gelecek", diyordu. Aslında keşke bu duruma düşmeseydi, sivil kadrolar, parti başkanları ile birçok görüşme yaptılar. "Yanlış yapıyorsunuz, aman yapmayın, düzeltin şu işleri" dediler. Çünkü bütün bu olaylar gelişirken CHP kendi içinde kavga ediyordu! Sanki, Türkiye'de yaşamıyorlardı. Sonradan öğrendik onu biz. Sözde 12 Mart'tan önce 9 Mart'ta ordunun içinde devrimci bir hareket gelme ihtimaline karşı tasfiye edildi bir grup. Ondan sonra 12 Martta darbe geldi.

Baykam: *Ama 12 Mart olduğunda, bunu 9 Mart ilerici darbesi sanan birçok solcu oldu. Siz nasıl yaşadınız 12 Mart'ı? Nerede öğrendiniz, 9 Mart sandınız mı?*

Ertem: Sandık aslında. Evdeydim galiba o zaman. Belki de yazıhanedeydim. Tahmin ettim. Tam da evlilik hazırlıkları içindeydim o aralar. Nikâh gününü falan almıştım. Dedik "tamam" Hatta bir yerde sevindik. Bir bekleyiş içinde umutlandık ama çok da 27 Mayıs gibi bir umut besleyemedik.

Baykam: *Halkın olayı dışardan algılayışı şöyleydi; Türkiye'de terör var, ülke ciddi sosyo-politik patlamalar eşiğinde. Partiler olaya sahip çıkmadığı için ordu devreye girdi. Halk olaya ne faşist darbe, ne de sosyalist darbe diye bakıyordu. Halbuki, o ordu içinde birbiri ile aylardır çekişen, bir sağ bir sol ve bunları dışardan izleyen sağ güçler ve sol güçler var. Halksa, kendi hayatını yaşıyor, güvültü patırtı; halk "polis bastıramadı, asker bastıracak" diye bakıyordu. Bunu hissediyor muydunuz?*

Ertem: Bir bakıma anarşinin bitmesi, Türkiye'de tekrar

normal bir düzenin gelmesi açısından ordunun müdahalesi yerinde olacak diye düşünürdük. Aksaklıkları, dağınıklıkları giderecek bir hareket diye gelişmişti, tamamen tersi oldu işte. Sağ darbe olarak geldi. Demirel'in de bilgisi olduğu kanısındayım.

Baykam: Yani Demirel'i düşürmesine rağmen mi?

Ertem: O kendi çekilmiştir. Benim kanım odur. Nasıl pat diye geldi başbakan koltuğuna. Ondan sonra kim geldi? Turgut Özal. Turgut Özal Amerika'da yetişmiş, Demirel'in müşaviri. Ondan sonra Tansu Çiller. Tansu Çiller Amerika'daydı. 24 saatte geldi Amerika'dan ekonomiden sorumlu devlet bakanı oldu, 1.5 sene sonra da başbakan!

***Baykam:** Peki, 20 Mart'tan sonra Nisan başında tutuklandınız. Mamak'a götürdüler. İşkence yaptılar mı?*

Ertem: Bize pek işkence yapmadılar, ama diğer çocuklara yaptılar.

Baykam: Eski kuşağa yapmadılar. İlhan Selçuk'a yapıldı o ayrı.

Ertem: İlhan Selçuk'u özel aldılar, Ziverbey'e götürdüler.

Baykam: Ama size yapmadılar.

Ertem: Yapmadılar. Bağırış, çağırış, bir iki tokat. Yani büyük işkence görmedik.

Baykam: Hava nasıldı? Kafanızda birçok soru beliriyor muydu? Türkiye nereye gidiyor? Bunun sonu nereye varır?

Ertem: İlk önce ne oluyor ne bitiyor, bir karar veremedik. Orta yerde kaldık. Uzun bir düşünceden sonra Kurucu Meclis kuruldu, birtakım tasarılar gelmeye başlayınca anladık.

Baykam: Mamak'ta yanınızda kimler vardı?

Ertem: Doğan Avcıoğlu, Ahmet Güryüz Ketenci, Avukat Orhan vardı.

Baykam: Avcıoğlu ile neler konuşuyordunuz?

Ertem: Avcıoğlu oraya geldi, bir iki konuştuk. "Konuşma bitti, yazacağız" dedi. Türklerin Tarihi'ni yazdı. Gece gündüz onunla uğraştı.

Baykam: O süreyi çalışarak değerlendirdi demek.

Ertem: Başka kimse onun odasında kalamıyordu çünkü

sabaha kadar çalışıyordu. Türklerin Tarihi'ni orada yazdı. Elle yazıyordu sonra rica ettik daktilo getirdiler. O yazıyordu ben daktiloya çekiyordum.

Baykam: Avcıoğlu ne kadar süre kaldı orada?

Ertem: Beraber, 4-5 ay kaldık galiba. Sonra takipsizlik kararı verildi. Yön grubundan sonra, Madanoğlu davasına bağladılar. Sonra "Ankara'da böyle bir olay yoktur" diye takipsizlik kararı verildi. Salıverdiler bizi. Bir gün kaldık orada ama cezaevinden çıktıktan sonra yoldan çevirdiler. Getirdiler Davutpaşa'ya koydular bu sefer.

Baykam: Avcıoğlu, içerde size "9 Martçılar bu işi başaramadılar; şu oldu bu oldu", gibi şeyler söyledi mi?

Ertem: Doğan'la orada, hâlâ saklarım onu duruyor, "2000 tarihine imza atacağız, ülkede devrimi yapacağız" diye imzalamıştık. "2000 yılını yaşayacağız, Türkiye'de devrim yapacağız". Son olaydan sonra da "Türkiye'de zorunlu hale gelmişti artık, mutlaka devrim olur" dedi. Doğan hiç inancını kaybetmedi. "Bunların hepsi geçecek" dedi. Denizlerin idam edildiği gün Mamak'taydık biz. Gece yarısı birçok Jandarma geldi. Kapıları tuttular. Her koğuşun içine jandarma doldu. Bir iki saat sonra sabah oldu, öğrendik. Denizleri idam etmişlerdi.

Baykam: Tahmin ettiniz mi böyle bir şey?

Ertem: Edemedik. Ne oluyor dedik, isyan mı çıktı. Öyle bir tuttular ki her tarafı...

Baykam: Bu üzerinizde herhalde yılgınlık yaratmıştır.

Ertem: Yılgınlıktan çok kine dönüştü.

Baykam: Ağlayan oldu mu aranızda?

Ertem: Ali Sirmen de benle beraberdi, üzüntüden gözümüz yaşla doldu.

Baykam: Bu gençleri asmasalardı, Deniz sizce politikaya atılır mıydı? Çıktıktan sonra nasıl bir kişilik çizerdi? Devrimci bir sosyalist lider olma yolunda ilerleyebilir miydi?

Ertem: Bir şey söylemek çok zor. Ama şu vardı ki, sürükleyici bir liderdi. Etrafındaki insanları çok iyi yönlendiriyor'

Baykam: Uzun ve ikna edici mi konuşurdu, yoksa az ve öz,

sloganlarla mı konuşurdu?

Ertem: Az konuşurdu daha çok. Uzun konuşmazdı. İnandırıcıydı. Sırf sloganla değil. İyi okuyan bir çocuktu. Benden birçok kitap aldı gitti. İnandırıcı bir liderdi. İkincisi katiyyen kaçamak göstermezdi. Kitle o kadar inandı ki, Deniz'in ağzından ne çıkarsa onu yapardı. Ne söylerse onu yaptıran bir çocuktu. Yaşasaydı sanmıyorum taşkın hareketler yapacağını. Daha kendini dizginleyen bir görünüme girebilirdi.

Baykam: *O kadar insancıl ki, kaçırdığı Amerikalıların iki yumuşak lafı karşısında, hemen onları serbest bırakmıştı.*

Ertem: Öldürmeye katiyyen taraftar değildi. Çok yumuşak, çok insalcıldı.

Baykam: *Siz Çekoslavakya işgalini 68'de nasıl değerlendirmiştiniz? İçinde bulunduğunuz gruplar ikilemleri, tartışmaları nasıl yaşamıştı?*

Ertem: Biz Rusya'ya karşı çıktık. Her ülke kendi kaderini kendi çizer. Gençlik olarak Denizler de karşı olduklarını söylediler. Dışardan müdahale ister sağdan, ister soldan olsun bir ülkeye bir şey getirmez, terslik getirir.

Baykam: *Peki bunun aksini savunan solcu arkadaşlarınız da oldu. Aranızdaki tartışmalar ılımlı mıydı, gerilimli miydi?*

Ertem: Kavgaya dönüştüğünü sanmıyorum, ama böyle dar görüşlü kişiler arasında kavgalar oldu. Kitlesel çatışmalar olmadı ama. Bu işgale sol üzüldü. Bir sosyalist ülkenin başka bir ülkeyi işgal etmesi, sosyalist teoriye ters geldi. Bir nevi, emperyalizmin başka bir şekli olarak algılandı.

Baykam: *Deniz'in Kemalizm'e bakışını nasıl özetlersiniz?*

Ertem: Kemalist devrime taraftardı Deniz. Sol hareketin içindeydi, ama Kuvvaici bir insandı.

Baykam: *Araştırmalarına göre sosyalist bir Kemalist çıkıyor. Özetle doğru bir tanımlama mı bu?*

Ertem: Doğru. "Atatürk devrim yaptı, onu sürdürmemiz lazım" düşüncesi vardı onda.

Baykam: *Deniz'in, 9 Mart gerçekleşse, gençlikten sorumlu bakan olacağı söylentileri dolaşıyordu ortalıkta. Siz bunları duydunuz*

mu?

Ertem: Birtakım söylentiler duyduk. Ama o konuda çok net bir şey söyleyemeyeceğim. Sadece 9 Mart olsaydı, birçok bakan gençlerden olacaktı.

Baykam: *Peki Madanoğlu ve Yön ilişkileri nasıldı?*

Ertem: Madanoğlu ve Yön ilişkileri davadaki konu değil tabii. Beraat etti Madanoğlu. Yön'e gelip giden, Yön'ün fikirlerine yardımcı olmaya çalışan insanlardık. Giderdik, oturur, konuşurduk. Yakın dostluklar kurulmuştu. Toplantılar yapardık. Toplantıları da Mahir Kaynak organize ederdi. Madanoğlu, Mahir, ben, bir defasında Doğan da vardı galiba. Ortak toplantılar yaptık. "Türkiye nereye gidiyor, ne yapılıyor müdahale yapılır mı, yapılmaz mı", kendi aramızda birçok konuşma yapıyorduk.

Baykam: *Madanoğlu'nun ordu içinde yetkili bir ağız olarak muhakkak çeşitli umutları, gündeme getirmemesi düşünülemez...*

Ertem: Şu vardı, "bu gidişe Türkiye evet diyemez. Ordu evet diyemez. Ordu mutlaka bir şey demek zorunda". Ama şu gün olacak, bu olacak yoktu.

Baykam: *Bu düşünsel alışveriş içinde sizlerden politik analiz, yorum mu alıyordu destek mi alıyordu. Karşılıklı iletişim mi sağlıyordu?*

Ertem: Daha çok olaylar ve ordunun durumu konuşuluyordu. Basının, hükümetin durumu, siyasi partilerin durumu, her olay tartışılıyordu. Kimse inkâr etmez, bir şey bekleniyordu.

Baykam: *Madanoğlu, bu beklenen olayın ne kadar içindeydi?*

Ertem: Ufak tefek bilgileri olup olmadığını bilmiyorum, olabilir, ama cuntanın içinde olduğunu sanmıyorum.

Baykam: *Muhsin Batur'un saf değiştirmesi konusu...*

Ertem: Sonradan öğrendik. İlk önce 9 Martçılarla birlikteymiş. Sonra saf değiştirerek tamamen öbür tarafa geçmiş.

Baykam: *O dönem gençler saklanırken, kaçarken sizin kuşak onları kollamada ne kadar etkiliydi?*

Ertem: Fazla etkili olduğumuzu sanmıyorum.

Baykam: *Onları koruyacak ve saklayacak yer bulabiliyor muy-*

dunuz? Kaçaklarla aranızda iletişim ne kadardı?

Ertem: Son zamanlarda artık bizden kopmuşlardı.

Baykam: *Hücre konumuna geçtikten sonra mı?*

Ertem: Koptular. İlişkimiz artık yemek yemek içmekle sınırlı kaldı.

Baykam: *Mahir Çayan'la tanıştınız mı?*

Ertem: İstanbul'da bir kez yemekte karşılaştık o kadar.

Baykam: *Aralarında bir Ankara-İstanbul rekabeti olduğundan söz ediyorlar. Bunlar gündeme gelmiyor muydu?*

Ertem: Oradaki çelişki şuydu, Yön'ün görüşleri belli zaten. Türkiye'de sol hareketin demokrasinin üzerine oturması zorunluydu. Bu, Doğan'ın esas fikriydi. Farklı düşünceler sonradan girdi aramıza. Onlar, mutlaka Kemalizm'in üzerine oturmasının gerekmediğini, hatta Kemalizm'in şart olmadığını tamamen bir sol hareket, sosyalist hareket gelmesi kanısındaydı. Ayrılık oradaydı.

Baykam: *Avcıoğlu'nun askerlerle ilişkisi yoğun muydu?*

Ertem: Avcıoğlu'nun böyle bir direkt cunta hareketi ile ilgisi olduğunu sanmıyorum. Ama hepimizde bir beklenti vardı. "Bir şey olur" deniyordu. Beklentiye, eğer devrimci isek, karşı çıkılmaması gerektiğini söylüyorlardı. Doğan, 27 Mayıs'ta Kurucu Meclis üyesiydi.

Baykam: *Bugün o kuşağın dönek Marksistlerine nasıl bakıyorsunuz?*

Ertem: Kendimi zor tutuyorum desem doğru olur. Karşılaşmamaya uğraşıyorum. Bunlar aslında Mahir'in dediği gibi, bir yer, bir umut gördüler mi oraya geçerler. Sağdan umut gördüler mi sağa geçerler.

Baykam: *İlhan Selçuk'la bu konularda sohbetiniz nasıldı?*

Ertem: Türkiye devriminin ne yapıp yapıp Kemalist hareketin üzerine oturtulması gerektiğini düşünüyordu. "Bunu kitleye yazı ile yayalım, konuşarak yayalım" diyorduk, toplantılara gidiyorduk. Yani bu hareket Kemalizm'in üzerine oturmadığı, kitlesel olmadığı sürece yürümez. Her tarafa beraber gittik, konuştuk devamlı.

Baykam: *Solun bölünmüşlüğünün "herkes birleşsin ama ben*

yürüteyim" sendromu olduğundan söz ettiniz.

Ertem: Liderlik kavgası yani. İşi ben götüreceğim, ben yürüteceğim. Bu birinci planda gibi geliyor bana. Yani aralarında çok ideolojik ayrılıklar olduğunu sanmıyorum.

Baykam: *Bugün bazı sosyalist partiler, birbirini bir kaşık suda boğabilecek gibi davranıyorlar. Buna ne diyorsunuz!*

Ertem: İlkel bir anlayış, geçmişten ders alınmadı.

Baykam: *80 darbesi öncesindeki eylemlere ve illegal eylemlere karışan sol fraksiyonlardan, isim çıkmadı. Yani onların bir Deniz'i, bir Mahir'i, bir Sinan Cemgil'i olmadı. Neden sizce?*

Ertem: 12 Mart ve 12 Eylül'ün içinde de büyük siyasi dehlizin başı var gibi geliyor. O zamanki siyasi iktidar işin içinden çıkamadı. Çıkamayınca yeniden başlamak, generallere bir hareket getirdi. 12 Eylül bence kendiliğinden yaratılan bir olaydı. İşte hepsi çekilip gittiler, yani 12 Eylül siyasi iktidarın kendisinin yarattığı bir olaydı. Kendisi çok partili sistemde istediği anayasa değişikliğini yapamadı. İstediği yasaları çıkaramadı. Ne yapacak? Askere yaptıracak.

Baykam: *Ecevit'in İnönü'ye karşı verdiği mücadele, parti için demokrasiyi talep eden insanların ve aynı zamanda parti içinde sosyal demokrasinin de savaşımı sayılıyordu.. Ecevit'in, 72 kurultayında kendi arzuladığı parti meclisini seçtirip İnönü'nün istifasına neden olmasını ve Denizlerin idamını gün farkıyla bir dönemin kapanması olarak görebilir miyiz? Siz İnönü'ye karşı Ecevit'in bu tavrını, o dönemlerde nasıl yaşadınız?*

Ertem: Ecevit'i genel sekreterliğinde çok destekledim. Hatta 73 programı mıdır nedir, bir şey çıkarılmıştı. İlk hedeflerle ilgili programında, Aslan Başer'le ikimiz çok çalıştık. Bülent Ecevit'in evinde kaldık haftalarca. O programın hazırlanması için uğraştık. Fakat genel başkanlığında Ecevit'i desteklemedim ben. Çünkü gördüm ki, genel sekreterliğinden sonra yalnızca "ben" diyor, başka şey demiyordu.

Cemil Gezmiş

Baykam: *Cemil Bey, bize kısaca aile serüveninizi özetler misiniz? Aslen nerelisiniz?*

Gezmiş: Ben, Erzurum, Ilıca'danım, eşim Kütahyalı. 44'te evlendikten sonra o yöreden ayrıldım. Öğretmendim, eğitim müfettişliği yaptım İstanbul ve Ankara'da bulundum. Sonra beş sene Sivas'ta kaldım. 12 sene müfettişlik yaptım. Çocuklar üniversite çağına yaklaşınca 1962'de İstanbul'a geldim... 62'den beri de İstanbul'da oturuyorum.

Baykam: *İstanbul'a geldiğinizde Deniz kaç yaşındaydı?*

Gezmiş: Ortaokulu bitirmişti.

Baykam: *İstanbul'a gelmeden önceki dönemleri anlatır mısınız? Deniz ikinci çocuğunuzdu. Biraz çocukluğunu anlatın. Kardeşleriyle*

arası nasıldı? Çok hareketli miydi?

Gezmiş: Bunların hepsini çok anlattım.

Baykam: *Cemil Bey, her röportajın bir ayrı önemi vardır. Yani aynı yerin resmini bir ressam başka, ötekiler başka türlü yapar. Röportaj da öyledir. Konuştukça başka şeyler çıkar. Sizi biraz yoracağım ama...*

Gezmiş: Deniz'in kimliği, kişiliği, karakter özellikleri, davranış özellikleri... Herkes konuştu. Herkes bir şeyler söyledi. Herkes meseleyi görmek istediği yerden gördü.

Baykam: *Bu nedenle ben en yetkili kişiye soruyorum.*

Gezmiş: Deniz'i en iyi, Deniz anlatır. Taşındığımızdan beri sandıklar açılmadığı için bulamıyorum. En iyi anlatım kendi mektuplarındadır. Cezaevinden yazdığı mektuplardadır. Bu anlatımla Deniz çok samimidir. Yaradılış itibariyle yalan söylemez, duygularını izlenimlerini olduğu gibi söyler. O kadar dürüsttür.

Baykam: *Peki neler oynardı çocukken? Futbol mu oynardı, saklambaç mı oynardı? Nasıl bir çocukluğu vardı? Kitap mı okurdu?*

Gezmiş: Deniz kitap da okurdu, arkadaşlarıyla oyun da oynardı. Öyle futbolla falan pek ilgisi yoktu, akşamları konuşurduk. Babam rahmetli üç sene Sibirya'da kalmıştı, onun anılarını öğrenmek için beni konuştururdu.

Baykam: *Tanımadı dedesini değil mi?*

Gezmiş: Tanımadı. Üç yaşında falandı babam öldüğünde. O bakımdan onları çok merak ederdi.

Baykam: *Aile geçmişine meraklıydı demek...*

Gezmiş: 1. Dünya Savaşı'nda üç yıl Sibirya'da kalmıştı dedesi, aile mezarlığımızda şimdi.

Baykam: *Adı ne oranın?*

Gezmiş: Çırıklı köy.

Baykam: *Sırf ailenizden insanlar mı var orada?*

Gezmiş: Aile mezarlığımız var orada. Mezartaşlarını okuturdu bana. Kim kim diye sorardı. Herkesi tanımaya çalışırdı.

Baykam: *Aileye düşkündü yani.*

Gezmiş: Aileye düşkündü. Bir keresinde sekiz tane yeni

doğmuş köpek yavrusu bulmuştu.

Baykam: Eve mi getirdi? Sokakta mı bulmuş?

Gezmiş: Nereden bulmuşsa, daha çocuktu. Çuvala koymuştu onları. Hayvanları çok severdi. Atları severdi. Bizim atlarımız vardı, atlarla konuşurdu. Hareketli bir çocuktu. İlkokulu bitirdiği zaman "baba bana bisiklet al" dedi. Daha bisiklete binmeyi bildiği bile yok. Doğru evden çıkmış, git kulübelere, orada bir bacağı sakat bir kızcağız vardı. Onu almış yanma sonra beraber düşmüşler.

Baykam: Yaşı kaç?

Gezmiş: İlkokulu bitirmişti.

Baykam: Anladım, 11 olmalı. İki tekerlekli bisiklet değil mi?

Gezmiş: İki tekerlekli. Gözüpekti. 15 kilometre uzakta bir kaplıca var Sivas'ta... Kayboldu, gelmiyor. Akşam oldu, yok. Anladım ben, bu bisikletle bir yere gitti diye... Kalktım arabayla aramaya gittim. Yolda karşıladım. Bitkin vaziyette dönüyor artık, yorulmuş, geldi. Daha orta bire başlamamıştı.

Baykam: Yani genel olarak pek yerinde duramayan bir çocuk muydu?

Gezmiş: Hareketliydi, çok hareketliydi.

Baykam: Kardeşleri de öyle miydi?

Gezmiş: Kardeşleri de öyleydi. Özellikle küçük kardeşini çok severdi. Büyükle pek geçinemezdi, yaşları yakındı onların... Küçükle aralarında epey yaş farkı vardı. Küçük 52 doğumlu, Deniz 47 doğumlu... Beş yaş fark vardı aralarında...

Baykam: Ona tam ağabeylik yapardı, öyle mi? O zamanlar İstanbul'da nerede oturuyorduk demiştiniz?

Gezmiş: Harem'de. Hürriyet gazetesinde bir haber çıkmış, öğrenciler ona çok kızmıştı.

Baykam: Konu neydi?

Gezmiş: Bir öğretmen... O sözde öğrencilerinden birine sataşmış, bununla ilgili haber çıkmıştı. O öğretmen de öğrencileri çok severdi. Öğrenciler orada bir yürüyüş yapıyorlar ve Hürriyet'i protesto etmek için taşlıyorlar.

Baykam: Bu Deniz'in belki ilk yürüyüşü müydü?

Gezmiş: İlk yürüyüş, beden eğitimi öğretmeni için... Fizik öğretmeni bir bayan vardı, Haydarpaşa Lisesi'nde. Dört buçuk verdi de, beş vermedi, fizikten bir sene sınıfta kaldı Deniz. Sonra ertesi yıl aynı öğretmen, "sınıfta kalanlar en arkaya otursun. Onları bu sene, arka kapıdan yolcu edeceğim", demiş.

Baykam: *"Belge vereceğim" demiş oluyor yani.*

Gezmiş: Belge vermek istiyor. Sonra bir öğretmen toplantısına gittim. Hoca olan bayanın şikâyeti şu, "efendim beni konuşturmuyor". "Niye hanımefendi?" "Ben tam bir şey anlatacağım zaman hemen sorular soruyor", diyor. Dedim, "hoca hanım eğer bir sınıfta bir öğretmen hiç konuşmayan çocuğu beğeniyorsa, o çocuğa hak verirse, ben onu öğretmen olarak tutmam. Eğer sizin başınızda müfettiş olsam ikinci gün sizi arka kapıdan geçiririm". Bıraktım çıktım. Aksaray'da müdür arkadaşlar var, durum böyle böyle dedim.

Baykam: *Lisede, Hürriyet gazetesi o hoca aleyhine yazdı diye oraya yürüyüp taşladı öyle mi?*

Gezmiş: O olayları hatırlıyor musunuz? Cağaloğlu'na gittiler.

Baykam: *Demek, orada Deniz yine liderlik yaptı...*

Gezmiş: Yok pek lider değildi de, öğrenciler arasındaydı. Demek ki orada biraz aşırı mı gitmiş, ne olmuşsa... Bir de o federasyon toplantısı yapıldı.

Baykam: *Biraz açın o federasyon olaylarını...*

Gezmiş: Şimdi bunlar federasyon seçimlerini, o sene Adapazarı'nda yaptılar. Türkiye Milli Talebe Federasyonu toplantısını Adapazarı'nda yaptılar. Adapazarı'nda o zaman böyle sağcılar solcular yok da, gericiler var. Tutucular var. Yani öyle sağcı solcu yok.

Baykam: *Yıl 67 mi?*

Gezmiş: O civarda... Federasyon toplantısı yapıldı. AP, yani Demirel iktidardı, İçişleri Bakanı Sükan'dı. Orada demokrat öğrenciler seçimi kazandılar.

Gezmiş: Ankara'da İçişler Bakanlığı'nda, seçim yapılmış, bitmiş buna rağmen yeniden bir federasyon toplantısı yaptılar.

Bu sefer tuttular kendi yandaşlarını seçtiler, daha önce kazananlar Halk Partisi taraftarı, ötekiler de AP taraftarı...

Baykam: Veya CKMP falan...

Gezmiş: Evet. İkinci toplantıyı yaptılar ve kendi adamlarını seçtiler. Şimdi oraya geldiler. Orada onlar teslim olacaklar. Öteki çocuklar birleşti, "teslim etmezseniz vururuz" diye... En sonunda mahkemeye düştüler. Mahkeme teslimine karar verdi.

Baykam: Biri legal olarak seçilmiş, öbürü kafadan...

Gezmiş: Seçilmiş gelmiş, ondan sonra bunlar kendi kendilerine bir toplantı yapmış, kendilerine başkan seçmiş. Bunun üzerine zaten tüm olaylar seçim rezaletiyle başladı. Bunun üzerine çocuklar binayı terk etmediler. İşte 68 olaylarının asıl başlangıcı bu federasyonunun devir teslim sırasıdır. Bunlar içerde, bu sefer polis geldi, sardı. Başlarında o zamanın emniyet müdür muavini İbrahim Ural var. Sonra Halkçı Parti kalktı, o adamı milletvekili yaptı! Onun yönetiminde federasyonu devir teslim almaya geldiler. Çocuklar içerde, onlar dışarda. Bir kavga başladı. Toplantı, kavga filan derken ertesi günü bunları Denizleri topladılar ve mahkemeye sevkettiler. İtiş kakışta İbrahim Ural'ın başında çizik. Olay oldu..

Baykam: Bu Deniz'in ilk mahkemeye çıkışı mı?

Gezmiş: İlk mahkemeye çıkışı... Topladılar götürdüler mahkemeye bunları. İbrahim Üral bir aylık rapor almış, o çizik yüzünden. Üstelik o raporda şöyle bir madde var; "yarasında hayati tehlike vardır".

Baykam: Şaşılacak şey!

Gezmiş: Bu kelime çok kullanıldı, ceza hukukunda... Çünkü "yarasında hayati tehlike vardır" sözü, bütün sorumluların tutuklanmasını gerektirir. Tutuklu yargılanır. Gittik 5. ağır ceza mahkemesinde görülen davaya coplamışlar bunları. Ondan sonra mahkeme bunları tutukladı. Deniz'in ilk tutuklanması. Deniz ve arkadaşları ardından bir de AISAEC davasından yargılandılar...

Baykam: Kimler vardı o zaman bu davada? Mustafa Gürkan var mıydı?

Gezmiş: Vardı.

Baykam: *Mustafa Zülkadiroğlu?*

Gezmiş: Emin değilim. Şimdi bu adam bu raporu aldıktan bir ay sonra emniyet müdürlüğüne terfi etti. Bunun üzerinde çok duruyorum. Çünkü sonra da Halkçı Parti milletvekili oldu. İlk önergesi de o zaman "Beyoğlu'nda porno film afişleri neden duruyor, hâlâ toplatılmadı", gibisinden bir öneriydi.

Baykam: *Halkçı Parti milletvekili böyle bir önerge mi verdi?*

Gezmiş: Evet, ne yazık ki öyle oldu. Bu parti SODEP'le birleştikten sonra, ilk seçimde 87'de, Urfa'dan ikinci sıra kontenjandan bu adamı bizim SHP aday gösterdi. Bereket adam yerini beğenmedi de, adaylıktan çekildi. SHP kendi kendini böyle temizledi. Bizim partinin çok hataları var. Ben ta babadan, dededen kalma Halk Partiliyim. Anadolu ve Rumeli müdafaa hukuk cemiyetinden başlamak suretiyle...

Baykam: *Deniz de çocukluğundan itibaren hep o ideolojiyle büyüdü...*

Gezmiş: O havada büyüdük biz. Ben ilk memuriyetimde, 20 yaşında bir adamken Midyat'ta ilçe başkanıydım. Düşünebiliyor musunuz? Politikanın p'sini bilmeyen bir adam, 20 yaşında, o zaman tek parti, gerçi bugünkü kadar hareketli değil, ama gene de politika yapıyor. Bana dediler ki, "gel ilçe başkanısın" Pekâlâ dedik. İlçe başkanı ölmüş, yeri boşalmış. O zaman "memurlar eski Halk Partisi'nde partinin tabii üyesidir" diye bir kayıt vardı. Ben de partinin tabii üyesiydim.

Baykam: *Şu anda hâlâ CHP'ye kayıtlısınız değil mi?*

Gezmiş: Tabii. Belki biraz da bunun etkisiyle, evdeki konuşmalarımız, sohbetlerimizle, çocuklarımı da bu yöne çekmiş oldum. Belki benim etkim oldu. Deniz bu 68 olaylarından sonra bir akşam konuşurken, "Baba" dedi, "Bunlar bizi hedefe ulaştırmayacaklar, hükümet gericilerin arkasında. Bize bir faaliyet alanı bırakmayacaklar." O zaman o meşhur gençlik örgütleri yok. Türkiye'nin ilk talebe milli cemiyetleri filan var. "Siz üniversitede örgütlenin, yeni bir öğrenci derneği kurun", dedim. "Ben de öyle düşündüm baba, onu kuracağız" dedi. O

zaman DÖB'ü kurdu. İstanbul Üniversitesi'nde... Sonradan Fikir Kulüpleri falan DÖB'ün içinden çıktılar... Başlangıç çekirdeği DÖB oldu.

Baykam: *27 Mayıs öncesi, büyürken CHP ideolojisini sizden aldı, demek.*

Gezmiş: 27 Mayıs'ta benimle köyleri gezdi, konuşmalarımızı dinledi.

Baykam: *27 Mayıs'ın coşkusunu yaşadı. Öğrencilik yıllarında 27 Mayıs'a sahip çıktı öyle mi?*

Gezmiş: Şimdi bunlar artık bir defa o atmosfere girdiler. Dünyanın her yerinde de o yıllar 68 kuşağının yılları... Avrupa'da da Almanya'da Kızıl Rudy, Fransa'da Cohn-Bendit ortaya çıkmaya başladılar. Dünya gençliği hareket halindeydi. Fakat bizim 68 kuşağının biraz üstün bir tarafı vardı. Bizde 68 kuşağı bir bütün olarak toplumu ele alıyordu. Onlar o toplumun bütünlüğü dışında sırf gençlik ve öğrenci hareketi olarak bunu almışlardı.

Baykam: *Öğrenci yalnız kendi konumunu değil, işçinin köylünün konumunu da düzeltmek için hareket ediyordu....*

Gezmiş: Çok doğru. Zaten 68 kuşağının en büyük vasfı odur. Yani bu çocuklar şimdi şu anda 68 kuşağından gelenlerin çok azı kendi çıkarları uğruna faaliyet göstermiştir.

Baykam: *Bazı 2. Cumhuriyetçiler hariç...*

Gezmiş: Var, birkaç tane... Biliyoruz kimler olduğunu... Fakat çok az bunlar. Çok özverili bir kuşaktır 68 kuşağı... Hayatı hiçe sayan, yaşamı hiçe sayan, kendini topluma vermiş, ezilenlere adamış bir kuşak... Yeryüzünde hiç yoktur bu. Bizimkilerin üstün tarafı olur. Aydın Çubukçu'nun bunları anlatan "Bizim 68'liler" kitabı çok güzel bir kitaptır. Şimdi, bu hava içerisinde DÖB kuruldu. Ondan sonra olaylar gelişmeye başladı. Olaylar gittikçe hızlandı, işgaller, boykotlar çoğaldı.

Baykam: *Deniz'in üniversite içinde gittikçe hareketlenen günlerinde, belki biraz kızıyor, onu dizginlemeye çalışıyordunuz değil mi?*

Gezmiş: Dizginlemeye çalıştığım şuydu; dedim ki "oğlum, askerlikte bir kural vardır. Askerlik ölmeden öldürme sanatıdır

Bu kuraldır askerlikte... Sen öldükten sonra askerliğin anlamı kalmaz. Sen daha birçok şey yapacaksın. Şimdi bu askerliğin kuralını size uygularsak, siz pasifize edilmeden birtakım şeyler yapmak durumundasınız, mecbursunuz. Devlet gücüne karşı çok dikkatli hareket etmeniz lazım gelir. Haklı olmanız lazım gelir. Ve bir kuraldır ki, hiçbir zaman haklı yere düşmez. Haklı haklıdır. Ve en güçlü de haklıdır, buna çok dikkat etmeniz lazım" dedim. Davası devam ediyordu, üniversitede. Bir bakan gelmişti, yuhalamışlar falan... AİSAEC Davası devam ediyor. Güçsüz kalıyoruz. Hem nasıl güçsüz kalıyoruz? 5. Asliye Ceza Mahkemesi'nde içerde dava devam ediyor, dışarda çocuklar var. Beni kimse tanımıyor o zaman, ben bir kenardan izliyorum. Dışarda bir komiser toplamış üç dört polisi... "Bak" diyor. "Şu uzun boylu var ya... İşte onu içeri aldıracaksınız." Ne diyeceksiniz? Deniz çıktı bağırdı, bilmem kimin yakasından tuttu, şöyle yaptı, böyle yaptı.

Baykam: *Yani Deniz'i içeri almak için tezgâh kuruyorlar.*

Gezmiş: Komiser, polislere talimat veriyor, böyle ifade vereceksiniz, diye... Benim yanımda söylüyor bunları. Bilmiyorlar kim olduğumu... Dava bitti, duruşma bitti, dışarıya çıktım. Ben ne yapayım şimdi, diye kendi kendime düşünüyorum. Bu herifin gırtlağına mı sarılayım? Ulan ben de girerim içeriye... Kim benim hakkımı arayacak? Savcıyı yakaladım. Savcı da Basri Giray. Bizim milletvekilimiz oldu sonra. Dedim ki, durum böyle böyle... Bu nasıl mahkemedir? Şu herifler içeri girip ifade verecekler, bunlara uyacak mısınız? "Ne yapalım", dedi. "Delil, kanıt..." Hey gidi adalet, delil ve kanıt! Adalet mermimin ucunda, ama benim yaşım geçti. Yoksa ben şimdi dağa çıkardım. Onlar uzun süre kaldılar içerde. Sonra çıktılar, daha sonra o günlerde cinayetler başladı.

Baykam: *Taylan Özgür'ü vurdular.*

Gezmiş: Taylan Özgür'ü Deniz'in yakalanmasından sonra vurdular. Deniz Filistin'e gidip döndükten sonra Deniz'i üniversiteden ihraç ettiler. Ben de o zaman zatürree geçirmiştim, istirahat ediyordum. Ben oradayken bir zarf geldi. Aldıkaçtı

imzasıyla... Onları hep saklarım, duruyorlar. İşte şöyle oldu da, böyle oldu da, Deniz okuldan uzaklaştırılmıştır. Deniz içeriden çıktıktan sonra, Taylan Özgür'ü vurdular. Taylan Özgür yukardan polislerin üzerine atladı, giderken arkadan vurdular Taylan'ı. Orada karşıda pasajda bir terzi var, terziye gitmiştim de, o anlattı bana. Onun yeri, Beyazıt Meydanı'na bakıyor da... "Arkadan vurdular çocuğu iki siyah elbiseli polis" dedi.

Baykam: *Görmüş yani... Deniz Filistin'e gideceği zaman sizden izin aldı mı?*

Gezmiş: Hayır, haberim bile yoktu. Zaten hapisten çıkar çıkmaz gitmiş.

Baykam: *Peki oradan mektup mu yazdı?*

Gezmiş: Hayır, Filistin'e gittiğini hiç söylemedi. Döndükten sonra da söylemedi.

Baykam: *Peki üç ay nerede diye biliyordunuz?*

Gezmiş: ODTÜde olduğunu söylüyorlardı. Hapisten çıktıktan sonra yine bir çatışma oldu. O çatışmada başından yaralanmış Deniz. Bir kamyonla onu Ankara'ya kaçırmışlar. Ondan sonra hiç haber alamadık. O zaman, o müddet içinde gitmiş Filistin'e... Filistin'den dönüp geldikten sonra bu olay oldu.

Baykam: *Yani üç beş ay haber alamadınız.*

Gezmiş: Alamadık.

Baykam: *Arada böyle dönemler olur muydu? Filistin dönemi dışında, 3-5 ay habersiz bir yere kaybolduğu olur muydu?*

Gezmiş: 3-5 ay olmazdı, bir hafta-on gün falan gelmezdi. Üniversitede kalıyordu.

Baykam: *Duyduğuma göre gençken bazen siz bunu dizginlemek için "evde oturacaksın" dermişsiniz, pencereden kaçarmış, arkadaşları öyle anlatıyor.*

Gezmiş: Yok öyle şey. Deniz evde oturacaksın desem, ya beni ikna eder çıkardı, ya da sesini çıkarmaz otururdu. Hatta arada ben, "Deniz bugün benimle geleceksin" derdim. Çıkar beraber teftişe giderdik. Onu oturttururdum müdür odasına, ben derslere girer çıkardım. Hiç itiraz etmezdi, çok saygılıydı.

Baykam: *Yine bir arkadaşı bir röportajda şunu anlatıyor. 60*

devrimi öncesi DP'nin baskı döneminde bunlar arkadaşlarıyla 7 Bela Çetesi diye bir grup kurmuşlar. Hatıra fotoğrafı çektirmişler. Fotoğrafta Deniz, altıok işareti yapıyormuş, CHP işareti.

Gezmiş: Haa o mu? Altıok işareti... Bulmam mümkün değil. Aydın'la beraber. Aydın'ın sınıf arkadaşıdır."

***Baykam:** Aydın Çubukçu'nun...*

Gezmiş: Aydın Çubukçu'nun amcası rahmetli Nüzhet Çubukçu, CHP'nin milletvekiliydi. İnönü Sivas'a geldiği zaman bunların evinde kalırdı... İnönü geldiği zaman Deniz kaybolurdu. Aydm götürürdü onu.

***Baykam:** Altıok işareti yapıyordu Deniz elleriyle o fotoğrafta...*

Gezmiş: Annesi de orada öğretmen. Öğretmeni gelmiş, fotoğrafı görünce, "aman" demiş hoca hanım, "görüyor musun Deniz başıma ne işler açtı? Bak şu resme" Birden aklıma geldi. Bakın burada Deniz aranırken Demirel'e çektiğim telgraf var. O zaman, Deniz için "vur emri" verildiğini gazetelerden okumuştum. "Tertipler zincirinin son halkası yargıç eliyle çözülmeden cinayet işlenmesinin önüne geçilmesini hukuk devletinin başbakanından dilerim." 14.1.1971'de saat 10'da çekildi bu telgraf.

***Baykam:** Mucip Ataklı?*

Gezmiş: Ataklı'yla, daha çok Osman Köksal'la. Muzaffer Yurdakul, Sami Küçük hepsiyle görüşürdük. Çok denediler, ama tüm isteklerine rağmen yardım edemediler. Ama gene de birçok Milli Birlikçiyle temasım oldu. Yukardaydı grup odaları mecliste. Mucip'le daha yakın olduğumuz için dedim ki, "bu işe biraz gayret et". Yani bu Meclisten bu idam kararı çıkacak. Bundan hiç şüphe yok. Çünkü Demirel el atmış olaya. Onlarla konuşurken olaylar nereye kadar gidecek, nasıl gidecek? Dedim ki, "Muzaffer Bey, bu işi burada durdurmazsanız, bu kan davası bir gün size de bulaşır. Bugün bana, yarın size..." Allah söyletti sanki. Oğlunu 12 Eylül sıralarında faşistler vurdu. Şimdi Muzaffer Yurdakul'a öyle söyledim de, sonra çocuğunu maalesef vurdular. Rahmetli Niyazi Ağırnaslı'yı da. Sami Küçük'le bu konuları çok tartışırdık. Niyazi Bey de senatördü 'TİP'ten.

***Baykam:** Deniz içerde, bu idamları durdurmak için çalışırken*

dışarda öğrencilerin onları kurtarmak için yaptıkları eylem girişimlerine karşıymış ve Kâzım Kolcuoğlu'na, "Bizim arkadaşlara söyle, dışarda bir şey yapmasınlar. Bunlar bizi astıracak", demiş. Ve hatta en son Jandarma Komutanı Kemalettin Eken'e yapılan bir eylem vardı, adam ne kaçırılabildi, ne de vuruldu... O başarısız eylemden sonra senatoda imzalar geri çekilmiş.

Gezmiş: O bizi mahvetti işte. Ankara'da gökdelenin yedinci katında Anka Ajansı'nın bürosu vardı. Anka, Altan Öymen'in elindeydi. Örsan Öymen, TRT'den atılan çocukların hepsi oradaydılar. Orada oturuyoruz. Bir arada da Niyazi Bey'in evinde gençler harıl harıl milletvekillerini dolaşıyorlar. Milletvekillerinden, senatoya intikal etti. İmza topluyorlar. Bu imza sırasında CHP senatörlerinden hastanede yatan birisi var. Gidiyorlar geliyorlar o hastanede yatan adamdan imza alamıyorlar. En sonunda alırız veririz diyorlar. O arada ben işte Mucip'le görüşmeye gittiğim zaman bana dedi ki, hocam bak biz 16 kişi hazırız. MBK üyesi olarak. Bir tanesi hariç. Bir tanesi hariç deyince, haaa anladım, dedim.

Baykam: *Kim o?*

Gezmiş: Mehmet Özgüneş. Bir tanesi hariç, 16 kişi hazırız dedi Mucip. Hakikatten Milli Birlik Komitesi 16'sı birden imza verdi. Öteki senatörleri dolaşıyor çocuklar, sayı 28'e geldi. Üç senatörün imzası kaldı. Biz "kime gidelim, kimden alalım" diye tartışırken birden bir haber geldi. Altan dedi ki, "eyvah!" "Ne olmuş", dedim. "Jandarma Genel Komutanını vurmuşlar", dedi. Hemen foto muhabirlerini alıp gittiler. Ondan sonra ben Niyazi Beyi aradım. Dedi ki, "telefonlar yağmaya başladı. Senatörlerden benim imzamı çek, benim imzamı çek diye..." MBK üyelerinden değil.. Öteki CHP senatörlerinden birer birer çoğu imzasını çekti. 28'e çıktığımız halde, 23'te mi kaldık ne. 31 imza gerekliydi. Ve olay orada bitti artık.

Baykam: *Peki CHP'nin Anayasa usul hakkında yaptığı başvuru kabul edildi. İkinci defa CHP'nin tekrar Anayasa Mahkemesi'ne sunamamasının arkasında Kemalettin Eken olayı var mıydı?*

Gezmiş: CHP'nin ikinci defa parti olarak Anayasa Mahke-

mesi'ne gitmemesinin altında o günlerde kurultay yatıyordu.

Baykam: *İnönü-Ecevit kurultayı. Nasıl oldu o?*

Gezmiş: O kurultayda araştırdılar onlar. Daha kurultaya gitmeden evvel. "Niye gidiyorsunuz ki Anayasa Mahkemesi'ne falan", diye baskı başladı. O kurultayda gruplar ayrılıyorlar ya... Kemal Satır falan Ecevit'in karşısındaki grupta.

Baykam: *Ama normalde onlar İnönü'yle beraberdi. Buna rağmen İnönü'yü eleştirdiler diyorsunuz.*

Gezmiş: Buna rağmen eleştirdiler.

Baykam: *Yani İnönü'nün tekrar Anayasa Mahkemesine gitmesine Kemal Satır mı engel oldu?*

Gezmiş: Onlar baskı yaptılar. İnönü de çekildi.

Baykam: *Gitseydi ne olurdu peki?*

Gezmiş: Gitseydi tamamen esastan bozulacaktı. Esastan bozulunca biliyorsun dava görüşülmez bir daha, öyle kalırdı.

Baykam: *Siz, tekrar Anayasa Mahkemesi'ne gitsin diye CHP'ye baskı yaptınız mı?*

Gezmiş: Baskı yaptık, ama kâr etmedi. Çıkar gruplarına karşı direnemem ki... Artık bizi kimse kaale almadı.

Baykam: *Senatörlere imzasını geri aldıran Eken suikastiyle aynı zamanda Satır ve arkadaşlarının, "aman bu olaydan sonra biz tekrar Anayasa Mahkemesi'ne vermeyelim" diye baskı yapmalarının nedeni kurultay arifesi oluşuydu demek. Yani Kemalettin Eken suikasti hem CHP'nin tekrar mahkemeye gitmesini engelledi, hem de senatörlerden 6-7'sinin imzasını çekmesine neden oldu. Demek ki Deniz'in arkadaşlarına, "dışarda eylem falan yapmasınlar" demesi çok haklıymış.*

Gezmiş: Haklı tabii.

Baykam: *Onlar bunu büyük bir içtenlikle yapıyorlardı oysa, Deniz'i ve arkadaşlarını düşünüyorlardı.*

Gezmiş: Mesela uçak kaçırmalar şunlar bunlar, idamdan birkaç gün önce iyi niyetle yapıldı. Bulgaristan'a kaçırmışlardı... Uçak kaçırma olayı tam müspet netice verecekken, askerler ağır bastı.

Baykam: *Yoksa ne olacaktı?*

Gezmiş: O zaman Ferit Melen'di başbakan. Sivil kanat razı

oldu onların bırakılmasına... Bizim çocukları göndereceklerdi Bulgaristan'a...

Baykam: *Denizleri?*

Gezmiş: Evet, sivil kanat kabul ediyordu. Niyazi'nin evine haber gelmişti. Ama bekleyin demişler; askerler, "olmaz" demiş. Faruk Gürler Çankaya'ya oynuyordu, Cumhurbaşkanlığına oynuyordu. O yüzden tansiyonu yüksek tutmak için Denizleri bırakmadılar.

Baykam: *Evet, Özdilek'ten söz ettiniz...*

Gezmiş: Fahri Özdilek'ten bahsediyordum. Mucip Ataklı dedi ki, "Hocam, Deniz için Cumhurbaşkanıyla görüşün". "Ben Cumhurbaşkanıma mektup yazdım", dedim, "Türkiye Cumhuriyeti'nin Sayın Başkanı" diye başladım. "Bu konuyu kan davası, haline getirmeyin, ilerde bunun altından kalkamazsınız". Biliyordum bugünlere geleceğimizi. "Bunu daha kısa yoldan halledin. Gerekirse ben size arabuluculuk yaparım gençlik ve öğrenci kesimleriyle... Birtakım tekliflerde bulunun, siz bunları bu herife anlatın". Bu ısrar ediyor, Cevdet Sunay. Mucip Ataklı bana dedi ki: "Faruk Gürler'le işbirliği halinde, Cevdet Sunay kendi hesabına bunu sömürüyor. Faruk Gürler de kendi hesabına sömürüyor." "Ben ara yere gireyim" dedim. Dedi ki, "hocam bu adam bizimle konuşmuyor. Bir şey olduğu zaman bizim adımıza, Fahri Özdilek onun sınıf arkadaşı Fahri Özdilek'le, temas ediyor. Geçenlerde kokteylde hiç yüzümüze bile bakmadı Cevdet Sunay. Yani bizim bu yönden, asker olarak ne onun üzerinde, ne de Tağmaç'ın üzerinde bir etkimiz var." Tağmaç deyince, ben de "Tağmaç aile dostumuzdu bizim, ama öyle dost düşman başına, boynu altında kalsın" dedim. Bana bu konuda bir şey yapamayacaklarını, ama Anayasa Mahkemesi'ne gitmek için her türlü yardımda bulunacaklarını söylediler. Ne o oldu, ne de bu oldu. O sırada uçak kaçırmada çocukları iade etmekten vazgeçtiler. "Hele biraz beklesin falan" dediler. Ne oldu? Karanlıkta kalan olaylardan bir tanesi de odur. Bir ara dediler ki, hükümet söz vermiş, fakat sözünde durmamış. "Çocukları bırakin" demişler, "uçağı da bırakalım". Çocuklar bırakılmamış.

Uçak serbest bırakılmış. O olay öyle karanlıkta kaldı.

Baykam: *Peki çocuklar nasıl kabul etmişler bunu? O belli mi? Uçağı kaçıranlar neden karar değiştirip, uçağı bırakmışlar?*

Gezmiş: Galiba hükümetin verdiği teminat üzerine bırakmışlar. Fakat bunlar sözünde durmamış. Baştan belliydi zaten. Yasa gereği iç tüzüğe göre, başkan soruyor ya, komisyon katılıyor mu diye. Ondan sonra soruyor, hükümet katılıyor mu? Komisyon katılıyor deyince komisyon başkanı, hükümetin görüşünü öğrenelim diyor. Nihat Erim çıktı kürsüye... Sordular parlamentoda, nasıl bir sonuç doğurur bu idamlar? diye. Nihat Erim dedi ki, "hiçbir sorun çıkmaz, kimsenin kılı kıpırdamaz".

Baykam: *"1 Ekim 1971 Cuma, Mamak. Baba, sana mektup yazmaya söz vermiştim. Aslında daha önce yazamamam tembelliğimden oldu. Bugün savunmamız bitti. Mahkeme kararı 9 Ekim'de açıklanacak. Benim için bu kararın fazla bir önemi yok. Önemli, tarihin vereceği karar. Geçmiş olayları tekrar düşündüm ve şimdiye kadar görevimi yaptığıma iyice emin oldum. 947'nin Şubat 28'inde başlayan hayatım mutlaka sona erecek. Bu şimdi sona erse de fazla önemli değil. Önemli olan inandığım dava için yaşamak. Yoksa hiçbir şey yapmadan yaşamak, sadece yaşamak, yarım solunan havadır. İnandığım biçimde yaşadım şimdiye kadar. Elimden gelse tekrar aynı biçimde yaşardım. Neyse bu kadar felsefe yeter. Sen nasılsın? Çarşamba günü senden sonra ağabeyim geldi ziyaretime... 6 Kasım'da erteleniyormuş, çok sevindim bu habere... Hamdi ne yapıyor? Mahkemede onu görünce bayağı şaşırdım. Epeyce boy atmış. Buradan okul durumunu sordum Hamdi'nin... Söyle ona mutlaka okulu bitirsin ve bunu sene kaybetmeden yapsın. Bana bakmasın. Ben bitiremediysem seninde dediğin gibi tembellikten değil, üzerime düşen devrimci görevi başarmak için gerekti bu. Anneme gelince, onun çok üzüldüğünü biliyorum. Ama ona üzülmemesini söylemek de imkânsız. Sen teselli et onu. Sen de kendini çok yıprattın, ben ve kardeşlerim için... Benim fakülteyi bitirmemi çok istedin. Ama böylesi benim için daha iyi oldu. Her ne kadar beni bu yaşa sen getirdin, ama unutmaman gerekir ki, vatana karşı namus borcum var. Onun için bu borcumu ödedim ve şimdi iç rahatlığı içindeyim. Neyse şimdilik hoşça kal. Deniz Gezmiş" Çok güzel bir*

mektup. Çok bilinçli ve derin yazıyor. Hiçbiri öylesine lâf olsun diye yazılmış mektuplar değil.

Gezmiş: Onun edebiyat, tarih eleştirileri var Ömer Hayyam hakkında filan yorumları da var.

***Baykam:** Şimdi bu olaylar olduktan sonra CHP tekrar Anayasa Mahkemesi'ne gidemedi. Avukatlar sizi aradı mı, "artık yapacak bir şey kalmadı", diye o dönem... Halit Çelenk ve arkadaşları.*

Gezmiş: Hep bir aradaydık zaten. Biliyorduk.

***Baykam:** Ama siz 6 Mayıs günü olacağını bilmiyordunuz değil mi? Tam tarihi belli değildi.*

Gezmiş: Belliydi... O gece sokağa çıkma yasağı koydular. Sonra idam haberi geldi.

***Baykam:** Siz radyodan mı duydunuz, avukatı mı telefon etti?*

Gezmiş: Yok canım, Ankara'daydım ben. Polisler gördüm ortalıkta her yerde. O gece kaldığımız otele, ortalık ağarırken polisler geldi... Aşağıdan telefon ettiler benim odaya. O saatte aranınca anladım. Zaten giyinik oturuyorduk yatakta. Sonra gelip aldılar, bindik arabaya. Doğru mezarlığa gittik.

***Baykam:** Defnedilirken oradaydınız öyle mi?*

Gezmiş: Tabii mezarlığa gittik. Mezarlıkta tartıştık.

***Baykam:** Kiminle tartıştınız?*

Gezmiş: Ankara Emniyet Müdürü, MİT'ten bir görevli siyah gözlüğünü hiç çıkarmıyor, mezarlıkta... Yenimahalle jandarma komutanı, bir yüzbaşı. Oturduk. "Ben cenazeyi İstanbul'a götüreceğim" dedim. Onlar, "olmaz" dediler. Elimde İnfaz Kanunu var. İnfaz Kanunu'nu açtım. İdamdan sonra cenaze ailesine teslim edilir, diye. "Nerede istersem orada gömerim. Neye göre olmaz? Yasaya göre olmaz diyorsanız söyleyin, hangi yasaya göre olmaz diyorsunuz?" Ses yok. "Olmaz", Allah Allah!

***Baykam:** Yani ölüsünden bile korkuyorlar.*

Gezmiş: Şimdi asıl sorun bir topal savcı vardı, öldü mü bilmiyorum. Çocuklar mektup yazmışlar, mektup bırakmışlar. O mektup onda kalmış. Fakat bize bir türlü vermiyor..

***Baykam:** Son mektup mu?*

Gezmiş: Son idam sehpası altında yazdıkları mektup.

Savcı bey o mektubu alıyor koyuyor masasına... Mektubu bana hemen vermiyorlar ki... Çocuk mektubunda diyor ki, "baba beni İstanbul'a götürme, burada göm. Ben Ankara'da Taylan'ın yanına gömülmek istiyorum" diyor. Haberim olsa ben de diretmem.

Baykam: *Sonra mı verdiler size o mektubu?*

Gezmiş: Definden sonra verdiler... Bunlarla mücadele ederken Yusuf'un babası Beşir girdi araya... "Ya Cemil Bey", dedi. "Peki sen İstanbul'a götüreceksin. Ben Yusuf'u nereye götüreyim? Yozgat'ın Saray Köyü'ne mi götüreyim? Gel bunlardan vazgeç, yan yana olsunlar." Düşündüm taşındım, bir taraftan Ankara bana ters geliyor, uzak geliyor, burada yanımda olsun diyorum. Bir taraftan Beşir'in sızlanmasına dayanamadım. Mezarlıklar müdürüne, "istediğim yeri seçebilir miyim?" dedim. "Çok bakımlı, çok güzel yer var" dediler, çıktık ileri gittik, anacadde üzerinde gayet güzel bir yerde. Yan yana değil. Aralarında ikişer üçer metre mesafe var. İlla yan yana olmayacak. "Peki kardeşim, siz ne demek istiyorsunuz? Yani elinizde silahınız var. Bu silah sizin değil, devletin silahı. Devlet bu silahı size vatandaşa çevirin de yasa masa tanımayın diye mi verdi? Alın sizin olsun, ben gidiyorum", dedim. Sonra Bora'nın da, zaten sinirleri bozuktu. Bu sefer o sinirlendi, "sabahtan beri niye müşkülat çıkarıyorsunuz da, şimdi vasıta bulacağız getireceğiz falan ne istiyorsunuz bizden?" dedim, "sinirlenme". Bunun üzerine bu sefer Beşir araya girince ben bundan vazgeçtim, "peki" dedim. Gitmeye kalktık. Gittik çocuklarla her yer etrafımız hep polis. Mezarlığı polis çevirmiş, hiç kimseyi bırakmıyorlar içeriye... Birkaç tane gazeteci girmiş... O zamanın meşhur Tercüman gazetesinin adamları vardı. Çocukları getirdik mezarın başına... Namaz kılmadan çocukları mezara indiriyorlar! "Ne ediyorsunuz ya!", dedim. "Ermeni mi gömüyorsunuz, Musevi mi?" İmam da çekiniyor, elleri böyle koynunda, arkasında polisler.

Baykam: *Korkuyor imam!*

Gezmiş: Evet. Tabutu taşıyanlar var. Çektim kendim tabutu, koydum taşın üstüne. Geçtim tabutun başına. Beşir'e dedim,

"geç arkama". Beşir arkama geçti. Cenaze namazında bir usul vardır. Üç kişiden fazla olmazsa cenaze namazı kılınmaz, saf durulmaz. "Geçin arkaya" dedim. "İçinizde aptesli olan var mı, geçin arkaya..." Polisler bakıp hep başlarını yere eğdiler. "İçinizde namaz kılmasını bilmeyen var mı, aptesli olmayan var mı", dedim. Hiç kimse yok. Hepsi kenarda duruyor.

Baykam: Yani polisle jandarma namaz kılmadı.

Gezmiş: Yok. Hayır demediler, ses çıkarmadılar. Aptesli olan var mı, dedim. Aptesimiz yok diyecek oldular, "Allahü ekber" dedim, baktım imam geldi.

Baykam: Kefenle mi koydunuz?

Gezmiş: Kefenle. Sonra da benden cenaze masraflarını aldılar orada...

Baykam: O parayı da sizden mi aldılar?

Gezmiş: Aldılar tabii, makbuzları hâlâ bende. Neyse çıktık oradan, atladık arabaya dönüyoruz. Mezarlığın kapısına çıktık. Yüzlerce asker ve polis geliyor.

Baykam: Hâlâ?

Gezmiş: Evet, hâlâ.

Baykam: Ne yapmaya geliyorlar?

Gezmiş: Ne bileyim korku işte...

Baykam: Hâlâ korkuyorlar! Asmışlar hâlâ korkuyorlar!

Gezmiş: Ondan sonra geldik, avukatın bürosuna gittik.

Baykam: Niyazi Beyin mi?

Gezmiş: Hayır, Niyazi'nin ki değil, başkası. Neyse şimdi aklımda değil. Orada dediler ki, "size mektupları verdiler mi?" Ne mektubu? Dediler, "ya çocuklar mektup bıraktı.

Baykam: Halit Bey mezarlıkta yanınızda mıydı?

Gezmiş: Hayır. Halit sabaha kadar zaten ayakta kalmış, o yoktu. Neyse gittik Topal Sami'ye... "Ya bizim çocukların mektubunu ver" dediler. "Adresinize göndereceğiz". "Ya ne adresi? Ben buradayım, verin bana" diyorum. Hâlâ müşkülat çıkarıyorlar. Adresinize göndereceğiz falan derken sonra nihayet çıkardı verdi.. Açtık sonunda, meğer çocuk beni İstanbul'a götürme diyormuş... Halit perişan. Beklediğimiz bir şeydi. Ani

gelmedi, bizi alıştıra alıştıra geldi acılar.

Baykam: *Filistin'e gittikten döndükten sonra, size Deniz bir şey anlattı mı? Baba şöyle yaptım, böyle yaptım diye...*

Gezmiş: Filistin konusunda bana hiçbir şey söylemedi. Döndükten sonra karşı karşıya gelemedik ki hiç; cezaevinde karşılaştık ancak.

Baykam: *Deniz son tutuklanmasından önce sizinle uzun uzun neler konuştu? Yani "baba hedefimiz şu, şunu şunu yapacağız" dedi mi? Siz onu silaha sarılmaktan caydırmaya çalıştınız mı?*

Gezmiş: Silaha sarılma diye bir şey zaten yoktu.

Baykam: *Adam kaçırma olayları....*

Gezmiş: Adam kaçırma olayları da yoktu. Onlar adam kaçırmadılar ki!

Baykam: *Deniz bıraktı zaten kaçırılanları...*

Gezmiş: Amerikalıları kaçırdı, sonra bıraktı. Yüreği dayanmadı.

Baykam: *Şunu soruyorum, yani siz "oğlum illegal eylem yapma. Sen öğrenci liderisin" falan dediniz mi?*

Gezmiş: Bunları ben özet olarak, üstü kapalı olarak demin size anlattığım gibi söyledim "öyle bir iş yapılacağı zaman evvela kendinin bundan zarar görmeyeceği bir yöntemle yapacaksın. Askerlikteki prensip budur. Askerlik sanatı, ölmeden öldürme sanatıdır. Sen öldükten sonra hiçbir işe yaramaz yaptıkların. Yasaların üstüne, yasaların dışına çıkmayın" dedim. Ama zorunlu hale geldiği zaman bu başka. Adam gelmiş senin boğazına dayamış, "yok yasa beni kendimi savunmaktan men ediyor" diyemezsin. Kaç defa kurşunladılar Deniz'i vapurdan çıktıktan sonra.

Baykam: *Ne zaman kurşunladılar? Kim kurşunladı?*

Gezmiş: Boykotlarda, işgal sırasında... 68-69, o yıllarda... Polis kurşunluyordu. Görgü tanıkları söyledi, siyah elbiseli, yeşil plakalı jeeple... O zaman poliste böyle lüks arabalar yoktu. Ona binip kaçtılar, dedi. Harem otelinin yan tarafında bir çamlık vardır ya... Çamlığın üstündeki apartmanda oturdum, Harem Palas'ta... Oraya gelirken kurşunlamışlar, ama Deniz

kendini atmış çamlığın arasına, kurtulmuş.

Baykam: *Onunla Kemalizm'i konuşur muydunuz? Mustafa Kemal'e nasıl bakardı? Onu çok etkilemiş miydi Mustafa Kemal? Daha sonraki yıllarda, Castro'dan da etkilendiği söyleniyor. Bunları konuşur muydunuz?*

Gezmiş: Toktamış Ateş'in yazdığını okudunuz mu? Deniz'in Kemalistliği ile ilgili.

Baykam: *Onunla da röportaj yaptım, kendi düşüncelerini anlattı, Deniz Kemalistti diye...*

Gezmiş: Deniz'in bir mektubu vardı. Çok aradım o mektubu... Eş dost falan geldi. Çok şey kaybettim. "Getiririz sana" dediler, alıp götürdüler. Kim aldı? Ergin Konuksever mi aldı? Yoksa Oktay Ekşi miydi? Bir zaman geldi, birtakım şeyler istediler. Geri getirin bari ya! Yani arada o mektup kayboldu. Kim bilir belki eşyalar arasından çıkar mektup. Atatürk hakkındaki düşüncelerini yazmıştı. Kemalizm hakkındaki düşüncelerini... Mustafa Kemal'i çağımızın en büyük devrimcisi olarak kabul ederlerdi. Hatta Mustafa Kemal Yürüyüşü diye bir yürüyüş yaptılar. Samsun'dan...

Baykam: *O yürüyüşte Deniz'in, Mustafa Kemal'in portresini taşıdığı söylendi bana...*

Gezmiş: Portresini de taşıdı, her şeyi de yaptı. Giderken zaten geldi, "baba", dedi. "Böyle bir yürüyüşe çıkıyoruz." Ne yürüyüşü oğlum, dedim. Mustafa Kemal yürüyüşü... "Mustafa Kemal'in 19 Mayıs'ta Samsun'dan başlattığı 1. Kurtuluş Savaşını, 2. Kurtuluş Savaşı olarak başlatacağız", dedi. İyi, güzel bir hareket. Ben memnun oldum. Gittiler. Ve acıdır ki, o yürüyüşü çok isteyen, destek veren Ecevit, Ankara'ya dönüşlerinde bu sefer çark etti. Tutukladılar Samsun'da... Aldılar içeriye...

Baykam: *Yarım gün alıkoydular.*

Gezmiş: Samsun'da aldılar gözaltına sonradan mahkeme serbest bıraktı onları, aynı gün. Samsun valisi de o zaman benim okul arkadaşımdı güya. Hiç cevap bile vermedi telefonuma... Çok dostlarımı böyle gördüm ben, yüzleri kararmış

olarak... Döndükten sonra bana anlattı. Dönüşte hep köylerde kalmışlar misafir olarak... "Bu Türkiye'de", dedi, "Köy öğretmeninden daha büyük bir adam yok, çok büyük adamlar bu köy öğretmenleri", dedi. "Onların yaşam tarzlarını çektikleri sıkıntıları, yani öğretmenliğin nerede, nasıl olduğunu bu yürüyüşte öğrendim", dedi. "En büyük, köy öğretmeni", dedi. "Onun için bana bir yerde sordukları zaman", dedi, "sen bana kızma" dedi. "Niye kızayım oğlum" dedim. Babam köy öğretmenidir demiş benim için...

Baykam: Küba devriminden daha sonra çok etkilendi mi?

Gezmiş: Bütün bu konudaki devrimcilerin hepsini Deniz, bir derya kadar... Yani benim kaç senede okuyabildiğim kadar kitabı bir iki sene içinde bitirmiştir. Onun kitaplığı bir deryaydı.

Baykam: Ne oldu o kitaplık?

Gezmiş: Çoğunu alıp yaktılar.

Baykam: Kim yaktı?

Gezmiş: Faik Türün'ün Fırtına 1, Fırtına 2 operasyonları vardı ya... Çoğunu onlar yaktı.

Baykam: Evinizden götürüp mü yaktı?

Gezmiş: Tabii tabii. Geri kalanları, onları zaten o mektubunda vardır. "Kardeşime, Hamdi'ye verin" dedi.

Baykam: Parlamentoda idamlar görüşülürken konuşmaları dinlediniz mi?

Gezmiş: Partiler adına konuşmalar yapılıyor ya, Demokratik Parti adına Erzurum milletvekili bir herif vardı, Cevat Önder. Demokratik Parti adına konuştu, çıktı kürsüye, "ben milliyetçi ve mukaddesatçı bir partinin temsilcisi olarak bu konudaki görüşlerimi arz edeyim" dedi. Biz arkadaydık.

Baykam: Üç baba beraber misiniz?

Gezmiş: Üç baba oturuyoruz, arkamızda da altı tane polis oturuyor. Sanki ben oradan, balkondan atlayıp, boğazına sarılacağım. Öyle bir gücüm olsaydı, Demirel'in boğazına sarılırdım, o gün. Rahmetli Uğur Mumcu ne adamdı.

Baykam: Büyük adamdı.

Gezmiş: "Hocam", dedi, "bunlar, mesela Ecevit beni kabul

etmiyor."

Baykam: Kim dedi bunu?

Gezmiş: Uğur Mumcu. Portakal Sokak'ta, Çankaya'da Anka'nın bürosu vardı ya orada. "Bir haftadır bu herifler bizi kabul etmiyor, bizi atlatıyor. Birtakım girişimlerimiz var, onlarla görüşmemiz lazım", dedi.

Baykam: Bozbeyli'nin partisinden birinin konuştuklarını anlatıyordunuz.

Gezmiş: Evet, "ben milliyetçi ve mukaddesatçı bir partinin vekili olarak bu hainlerin, bu Moskof uşaklarının idamında büyük yarar görüyorum", dedi. Ben kendimi zor tuttum, arkada polisler var. Kalkıp bağıracağım, "ulan senin soyadın Şakirof değil mi? Önder'i neye aldın? Şakirof soyadını kim verdi sana?" Bunlar Oltuludur, yani üç vilayetten biri olan Oltu, 93 savaşında Rusların işgaline geçti. Kars, Artvin, Ardahan, Oltu. Rus birliklerini tuzlu ekmekle karşılamış, onların dedeleri, Şakir'in, buna karşılık olarak Rus çarı tarafından kendisine Şakirof soyadı verilmiş. Bunu bütün Erzurum bilir. "Şimdi şurada çıkıp bir bağırayım" dedim, ulan dedim şimdi, burada hadise çıkaracak oluruz, arkada polisler oturuyor, kelle paça seni götürecekler dışarıya... Zaten bir olay oldu ya, ondan sonra, kim aldı buraya bunu, kimin kartıyla geldi. AP'nin milletvekili olan Turhan Bey bize verdi kartı. Kartı alan da bizim Altan Öymen. Turhan Bilgin'den almış. "Ya başka adam bulamadın mı?" dedim. Gazeteci ya, getirdi, kartı. "Niye bunları buraya aldın?" diye sonradan onu bir hayli taciz etmişler. Böyle konuştu. Sonra Ecevit çıktı. Eveledi geveledi, "yani istiyoruz ki her şey kanuna uygun olsun, bilmem ne olsun" gibi laflar etti.

Baykam: Yani "Kanuna uydur, as" mı demek istedi?

Gezmiş: Öyle demek istedi. Halbuki İnönü bu işin üzerinde çok hassasiyetle durdu.

Baykam: Yani Ecevit iyi konuşmadı o gün...

Gezmiş: Bekleneni veremedi. Aybar iyi konuştu. Boyuna susturdular onu. Akıl almaz bir şey, AP'den Nevşehir Milletvekili, Esat Kıratlıoğlu, dolanıyor sıralar arasında... Lehte konu-

şanlar oldu mu hemen kalkıyor, laf atıyor, söz atıyor. "Ya bu herifi iyi tanırım, vururum bu herifi bir yerde", dedim. Hiç olmazsa içim rahat eder. Sıra Demirel'e geldi. Yasanın tümü kabul edildi de, maddelere geçilmesine geldi sıra. Sıra Demirel'e gelince, herkes, "kabul" diye elini kaldırıyor. O ayağa kalktı. Geriye döndü. Grubuna şöyle bir baktı. Elini de şöyle kaldırdı, bakıyor grubuna... Yani "haberiniz olsun, ben kabul oyu vereceğim" diye... Ne anasının gözüdür o... Ve en kötü konuşan da, Nuri, Adapazarı milletvekili...

Baykam: *Bir de diyorlar ki, o meşhur iddia var ya, nasıl siz Menderes ve arkadaşlarını astınız. Bu da üç. Üçe üç.*

Gezmiş: Tamam, o akşam Anadolu Kulübü'nde AP'liler toplanıyorlar, kafayı çekiyorlar. "Üç sizden, üç bizden, borcumuzu aldık", diyorlar.

Baykam: *Deniz'le ODTÜ'de saklandığı günlerde görüştünüz mü?*

Gezmiş: 70'te yakalanmış, hangi yıldı o? Son sendika toplantısında Türk İş salonunda genel kurul toplantısındayız. Ben divan başkanıyım, oturumu yönetiyorum. Bir baktım, bir çocuk geldi yanıma.... Genç. "Biraz konuşabilir miyim", dedi. "Sen kimsin", dedim. "Ben ODTÜ'den geliyorum", dedi. Anladım. Yanımdaki başkan yardımcısına dedim ki, "sen biraz idare et, ben geliyorum". Dışarı çıktım. Genç bana dedi ki, "Deniz sizi istiyor, ODTÜ'de bekliyor. 202 numaralı odada..." O meşhur kaldığı oda. "Peki oğlum", dedim. Geldim, başkan yardımcısına talimat verdim. Dedim ki, "bir yarım saat sonra oturumu kapat. Yarın 10'da toplanmak üzere ben gidiyorum". Oradan çıktık, atladık bir taksiye. ODTÜ'ye, yurdun önüne gittik. Pencerede birisi oturuyor. Yanımdaki çocuğa eliyle işaret etti. "Ne o? Kimi getiriyorsun?" Her gelene polis gözüyle bakıyorlar. Çocuk, "yok yok" dedi. Neyse girdik içeriye... Bir kişilik oda. Bir masa, tahta sandalyeler... Demir karyolanın üstünde birisi yatmış, saç sakal birbirine karışmış. Çocuk dedi ki, "siz oturun, ben Deniz ağabeye haber vereyim". Dışarı çıktı. Biraz sonra Deniz geldi. Dedim ki, "oğlum beni niye buraya kadar getirttin?" "Baba beni izliyor-

lar, askeri mahkeme kararı var, yakalayıp askere sevk edecekler", dedi. "Bu çocuk kim?", dedim. "Biz buna Azeri Metin deriz" dedi. "Bu bizim olayları duyunca Kars'tan silahı kapmış gelmiş", dedi. "Şimdi uykusuz, yorgun, uyuyor", dedi. Çay getirdiler, içtik falan. "Oğlum gel", dedim. "Annenin seni göreceği geldi. Yarın kongre bitiyor, arkadaşların arabaları var, özel arabaları, onlardan biriyle seni götürürüm", dedim. "Baba geleceğim", dedi. "Üniversiteye, Danıştay'a başvurduk, onun sonucunu alayım, geleceğim". Kandırdı bizi. Bekle ki Deniz gelecek. Sonra Mart geldi. Bir baktım ki, olayların içindeyiz.

Baykam: *Deniz'i en son ne zaman serbest gördünüz?*

Gezmiş: Bu ODTÜ'den çıktıktan sonra bir daha serbest göremedim. Yakalandıktan sonra Kayseri'ye gittim. Onu getirdiler Ankara'ya. Ankara'ya gittim. Ankara'da bir sorun oldu görüşmek... Cezaevi göstermiyor. Ankara savcısına gittim. Savcı izin vermiyor. Sonra Cumhuriyet Başsavcısı'na gittim. Yargıtay'a... Cumhuriyet başsavcı yardımcısı, şimdi, 6. mı, 3. mü, ağır ceza dairesi başkanı Sami Selçuk. Başsavcı yardımcısı o zaman. Benim bir müfettiş arkadaşımın kardeşi. Kendimi tanıttım. "Hocam hoş geldin, buyrun" falan dedi. Anlattım, durumu... Cezaevine gittim, görüştürmediler. Ankara savcılığına gittim, görüştüremediler, çekiniyorlar. "Hocam, bir dakika otur sen, ben başsavcıyla bir görüşeyim", dedi. Kalktı gitti başsavcının yanına... Ne konuştular, ne konuşmadılar bilmiyorum, döndü geldi. Dedi ki, "hocam şu anda Ankara'nın Türkiye Cumhuriyeti hükümetinin tek bir sorunu var, o da Deniz", dedi. Herkes gölgesinden korkuyor. Yani şimdi burada başsavcı dururken ben Ankara savcısına telefon edip de, hadi şunu görüştürün diyemiyorum. İşi ona anlattım. Anlatmasaydım daha iyi olurdu. Ben telefon ederdim. "Kusura bakma, yapamıyoruz. Gene de sen bir Ankara savcısına uğra", dedi. Ankara savcısı kimdi bilmiyorum şimdi... Kalktım oradan çıktım, bunu denemek için... Ben yoldayken herhalde Sami telefon etmiş, başsavcıya. Başsavcıya gittim, anlattım durumu. Savcı dedi ki, "ben biraz önce cezaevi müdürüne telefon ettim", dedi. "Sizi bir

süre görüştürecek, gidin tekrar", dedi. Gittim kapalı cezaevine... Haber gönderdik çıktık yukarı, müdürün odasına... Oturduk. Çayımız falan geldi. Müdür Karslıymış. Biraz da devrimci bir karakteri var, iyi de bir adam. İşte anlattı, nasıl geldiğini Deniz'in. Yorgun gelmiş falan. "Çayını verdim, istekleri var mı, diye sordum. Bir şeyler istedi, onları aldırttım", diyor. "Şimdi gayet iyi, rahat". Gardiyanı çağırdı, "git Gezmiş'i getir buraya", dedi. Bir de şaka yaptı, "aman dikkat et, pencereden mencereden kaçmasın ha", diye...

Baykam: *Eminim o şakada küçük bir ciddiyet payı vardı.*

Gezmiş: Yok, ortam ona müsait değil. Gitti gardiyan, getirdi Deniz'i. Geldi, yorgun, bitkin. Yatmış, uykusunu almış, ama bitkin bir haldeydi. Biraz konuştuk, "neler istiyorsun oğlum" dedim. Biraz yanına para bıraktım. Oradan çıktık geldik. Bir de duyduk ki, bunları Kayseri'ye sevk etmişler. Oldu mu bu yani? Tekrar başvurduk Adalet Bakanlığı'na... Bu bizim işimizi zorlaştırmaktır, şöyledir böyledir diye... 22 Nisan'da Hamdi'yi aldım yanıma, gittik, gece. Doğru Kayseri... Bayram, herkes bayram yapıyor. Nöbetçi savcıya gittim. Nöbetçi savcı o yanı vurdu, bu yanı vurdu, bilmem ne etti falan, en sonunda dedim ki, "Ankara'da da böyle yaptık. Uğur'la görüştüm, ben geldim çocuğumun ihtiyacı var mı, yok mu" diye... "Bir göreyim, gideceğim. Kaçırmaya gelmedim", dedim. "Yok, hocam mesele o değil", dedi. Cezaevine telefon etti. Deniz'e vermem için faşist bir kitap verdi. Ne olur ne olmaz diye aldım. Cezaevi müdürüne telefon etmişler, izin verdi görüştük. Hükümet binasına gittik, savcıya teşekkür etmek için. İki polis rica ettiler, "polis müdürü sizinle kahve içmek istiyor" dediler. Adam üzüldüğünden, Deniz'e çok iyi muamele ettiğinden bahsedecekmiş bana. "Sizin yerinizde oturuyordu, çay verdim, içti falan" diyor. Ankara'ya getirirken kolları birbirine bağlı idi. O işte, Kayseri emniyet müdürü, o adam. Ve bu adam soruyor "bu çocuk niye bunları yaptı?" Dedim, "müdür bey burası tartışmaya müsait değil". Ha bir tanesi de, "böyle bir oğlum olsa başını keserim" dedi. "Senin böyle bir oğlun olamaz ki", dedim, "Senin kafandan

böyle bir oğul olur mu hiç?" "Eğ kafanı eğ" dedi, mahkemede hâkimlerden birisi... Onlara böyle nasihat ediyorlar. Deniz, Sağmalcılar'dayken bir de Hamdi'yi aldılar içeri, küçüğü.

Baykam: Gereksiz yere...

Gezmiş: Hem de nasıl gereksiz! MTTB'den çıkmışlar bir arkadaşıyla Karaköy'den geçerken yanındaki çocukta iki tane kitap varmış. Bu yasak kitap diye onu yakalamışlar. Hamdi de beraber diye sürüklemiş götürmüşler. Bedri Bey, 80 sene yaşadım, ama o yılların verdiği dersi, olgunlaşmayı hiçbir şey vermedi. Hele insan tanımında, insanlar hakkında hüküm vermede o kadar iyi dersler aldım ki, insan sarrafı oldum. Öyle arkadaşlarım vardı ki benim İstanbul'da, 100 tane müfettiş vardı. Akşam daireden çıkardık. Cağaloğlu'nda sohbet ede ede Karaköy'den vapura binerdik, öyle geçerdik. Her gün beni bekleyip de "hadi ya gidiyoruz" diyenler... Aa bir baktım ki, seyrelmeye başladılar. Çıkarken, "hadi gidelim" dediğim zaman, "ben şurada bir yere uğrayacağım da, işim var, sen git, ben gelirim" demeye başladılar.

Baykam: Korktular demek...

Gezmiş: Korktular. Yani insanları tanımada o kadar çok deneyimim oldu ki. Acı oldu, ama çok da iyi insan tamdım.

***Baykam:** Peki daha sonra Ankara'da cezaevinde Deniz size neler anlattı görüştükçe?*

Gezmiş: Çok kalmadı ki Ankara'da. Zaten bir kere müdür odasında görüştük, ondan sonra bir yerde bir istasyon şefini öldürdüler. Onu da Deniz'in üzerine atmak istediler de, "ya baba bunlar ne kadar suç varsa dedi, bize atacaklar. Biz iyi ki çıktık meydana... Yoksa hepsini bana yükleyeceklerdi bunlar" dedi. "Hiç öyle şey olur mu" dedim. Kesinlikle öyle bir şey yok. İnsana sevgisi, insana saygısı, adam öldürmeye müsait değildi. Olsaydı Amerikalıları temizlemişti. "Acıdım, bıraktım Amerikalıları" diyor.

Baykam: Cezaevi görüşmeleriniz uzun muydu?

Gezmiş: Uzun uzun görüşmedik hiç. Uzun görüştüğümüz sırada da Mamak'ta özellikle, biraz süreli görüştük fakat sağı-

mızda bir silah gözükür, solumuzda bir silah. Bunların arasında ne konuşacağız?

Baykam: *Deniz yakalanmadan önce de hakkında gazetelerde dizi yazılar çıkıyordu. Yani daha yaşarken efsaneleşmişti, gerek sizi, gerek çevrenizi, Che Guevara gibi bir adam haline gelmesi şaşırttı mı?*

Gezmiş: Bu toplumsal bir olay. Eski tabiriyle toplumsal şuur, maşeri bilinç. Yani insanda toplumda bir bilinç meydana geliyor. Biliyorsunuz toplumlar zaman zaman böyle insanları efsaneleştirirler. Bizim toplumumuzda efsaneleşmemiş ne var ki? Nasrettin Hoca var mı? Nasrettin Hoca bir efsane olarak ortaya çıktı ve devam ediyor, yıllarca da devam edecek. Daha kimler Battal Gaziler, şunlar bunlar... Che Guevara o da öyle biriydi. Aynı şeyi yaptı.

Baykam: *Aynı şeyi yaptı dediniz, nasıl yani? Che Guevara, Deniz gibi anlamında mı?*

Gezmiş: Che Guevara'nınki daha başka türlü belki. Deniz gibi değil de... Ama temelde aynı şey. O da Güney Amerika'nın aşağılanmış, ezilmiş insanları için ömrünü verdi.

Baykam: *Deniz'in farkı ne?*

Gezmiş: Deniz'in farkı bulunduğu ortam. Güney Amerika' da daha çok ezilen insan vardı Türkiye'den. Kendini dinletmek daha kolaydı herhalde. Bir gün dedim ki, "oğlum tamam yapıyorsun, ediyorsun. Bu toplum kokuşmuş diyorsun, bu düzen kokuşmuş diyorsun. Bunlarla uğraşıyorsun. Çok güzel bir amaç. Fakat bu kokuşmuş düzende, bu toplum düzeninde, bu Allahın belası düzende cebinde bir diploma olmazsa hiçbir yere seni kabul etmezler". "Baba" dedi, "kendisini topluma kabul ettirmiş insanlar için sıfata gerek yoktur". "Tamam" dedim, kabul ettim. Ve belli de oldu şimdi. Topluma kendisini kabul ettirmiş birçok insan var. Bugün Ecevit politikada bir yer sahibi. Ama cebinde bir parlak diploma yok.

Baykam: *Bence Ecevit bu konuda iyi bir örnek değil.*

Gezmiş: Hatalar yapıyor. Ecevit ruh sağlığı bozuk bir adam. Yoksa Ecevit pekâlâ kendisini topluma kabul ettirmiş bir insan.

Baykam: Gerçek bir lider olabilirdi, ama treni kaçırdı.

Gezmiş: Hangi alanda ele alırsanız alın sanatta, edebiyatta, politikada, diğer alanlarda kendisini topluma kabul ettirmiş insanların hepsinde parlak diplomalar yoktur.

Baykam: Deniz'le hâlâ övünüyorsunuz değil mi?

Gezmiş: "Allah herkese öyle bir evlat nasip etsin" derim her zaman. Benim yüzümü yere baktırmadı ya.. Birisinin koltuğuna, kuyruğuna girip şahsi çıkar için herhangi bir kötü iş yapmadı ya... Kendisini topluma feda etti ya... Yeter bana. Benim çocuklarımın üçü de öyledir. Bugüne kadar hiçbirisi yüzümü kara çıkarmadı. Büyük oğlum belki isteseydi milyarların üstüne otururdu. Bugün 70 milyon sermayeyle kurulmuş şimdi dev işler yapan baskı şirketi vardı. Tifduruk'ta çalışırken sizin bir kataloğunuzu basmışlar.

Baykam: 84 yılıydı.

Gezmiş: Bora basmış onu.

Baykam: Tanışmış mıyız o zaman?

Gezmiş: "Babasıyla birlikte gelirdi" diyor.

Baykam: Bana söylemedi, "Gezmiş'in kardeşiyim", demedi.

Gezmiş: Tabii ticaret müdürüydü orada. O ihalelere girdiği zaman en azından her ihaleden milyonları vuracak bir ortamdaydı. Kimse cesaret edip de Bora'ya yanaşıp "ya al şunu da şu ihaleyi ver" demedi. Tifduruk da bunu bildiği için bütün işleri onun eline vermişti. Bu şirkette küçük oğlum doktora yaptı İktisat Fakültesinde. Fakat öyle bir dönemde yaptı ki, ben onu Londra'ya gönderdim. Öyle bir hale geldik ki, bir devlet dairesinde iş bulamadık. Maliye Bakanlığı müfettişliği imtihanına girdi. İstanbul'da 370 kişiden üçüncü sırada kazandı.

Baykam: Deniz yüzünden mi?

Gezmiş: Tabii, Ankara'ya mülakata girdi. "Kazanamadınız" dediler. İş Bankası müfettişliği imtihanına girdi. Gene burada büyük bir başarıyla kazandı. Mülakata girdi yine "kazanamadınız" dediler. "Oğlum bu ortamda sana iş vermezler", dedim. Ama niyeti üniversitede kalmaktı, hoca olmaktı.

Baykam: Hamdi'nin mi?

Gezmiş: Evet. Fakat o dönemde üniversitede kan gövdeyi götürüyordu. O nedenle, "senin burada kalman mümkün değil" dedim. Ne yapalım? Ben fakir bir adamım, sermayem yok, malım yok mülküm yok. Babadan deden kalkma birkaç parça toprak seni tatmin etmez. "Kendine bir iş bulacaksın" dedim. Neyse İETT müfettişliği imtihanına girdi, orayı kazandı. Beş sene kadar müfettişlik yaptı orada... 12 Eylül geldi çattı. O yasayı çıkardılar. 12 Eylülün meşhur yasası. Bir de pislik atarlar. Oradan da istifa etti. 600 lira aylıkla bir muhasebecinin yanında işe başladı. Ondan sonra kendine uygun bir tezgâh kurdu. Ondan sonra mahkemelerde bilirkişiliğe başladı. Şimdi hamdolsun iki kardeş işlerini kurdular. Şirketlerini kurdular, kendi işleriyle uğraşıyorlar

Baykam: *Deniz yaşasaydı politikacı olur muydu?*

Gezmiş: Deniz'in yaradılışında vardı. Bir sosyalist partiye mutlaka girerdi. Zaten TİP'e kayıtlıydı.

Baykam: *Rasih Nuri İleri'nin evinde onun TİP'e kaydolduğu formu gördüm. Yani legal solda mücadeleye devam ederdi. Ve herhalde bugünkü kimi eski 68'lilere çok kızardı. Geçenlerde bir laf ettiler. "Deniz yaşasa bizimle ve Fethullah'la bu masaya otururdu" diye.....*

Gezmiş: Benim ona bir cevabım vardı okudunuz mu?

Baykam: *Okudum, Cumhuriyet'te*

Gezmiş: Yedikleri herzeye bak: Deniz sağ olsaymış, o sofraya otururmuş. Deniz sizinle o sofraya oturur mu hiç? Fethullah Hoca'nın sofrası Milliyet'te birisi vardı, Şahin Alpay, "Hocam Deniz sağ olsaydı şimdi aramızda olurdu" demiş. Ulan Deniz senin yanına gelir miydi? Oraya gelecek en son insan Deniz olurdu.

Baykam: *Deniz'in 9 Mart'ta olacağı söylenen, ama olmayan askeri darbeden bir ümidi olduğu söyleniyor. Bu tip bir bilginiz var mı?*

Gezmiş: Deniz de biliyordu, herkes biliyordu. Biz de biliyorduk.

Baykam: *İstiyordu bunu Deniz öyle mi?*

Gezmiş: Tabii, daha önceden imzalanmış bir kitap var

bende. Doğan Avcıoğlu'nun Deniz'e imzalamış, Türkiye'nin Düzeni. "Deniz" diyor "çoğu gitti azı kaldı." Öyle imzalamış onu.

Baykam: "Geliyor" diyor yani "gelmek üzereyiz"

Gezmiş: Gelmek üzereyiz. "Deniz çoğu gitti, azı kaldı" diyor.

Baykam: Peki Deniz sizinle konuştu mu bu konuyu? 27 Mayıs gibi bir darbe filan dedi mi?

Gezmiş: Hiç. Deniz onlara dair hiçbir şey söylemedi bana. Ben biliyordum bildiğini... Aralarına girmişti, onların bütün ilişkilerini biliyorduk.

Baykam: Hatta deniyor ki, 9 Mart olsa, Deniz de gençlikten sorumlu bakan olacakmış...

Gezmiş: Çok laf ettiler. Bu hikâyelerin bünyesinde bulunan şeylerdir. Deniz'e bir gün bunu hatırlattım. "Oğlum Türkiye'deki değil, dünyadaki bütün ihtilallerin tarihini şöyle bir gözden geçir" dedim. "Bak göreceksin ki ihtilali yapan insanlardan hiçbirisi ihtilalden sonra ayakta kalmamıştır."

Baykam: İhtilal kendi çocuklarını yer...

Gezmiş: Bu bir kanun haline gelmiştir. "İhtilal bir süre sonra kendi evlatlarını yemeye başlar. Ve ilk sırada, en önde gidenler vardır, haberin olsun" dedim. Yani bir gün hasbelkader böyle bir şey yapsanız ilk temizleyecekleri adam sensin. Çünkü önlerini kapayan sensin. Sen gideceksin ki onların önleri açılsın. Bu belli bir şey. Fransız ihtilali var, Rus ihtilali var, Amerika'daki ihtilalleri ele alın. Dünyanın neresinde bu ihtilaller yapılmışsa ihtilaller ilk önce kendi evlatlarını yemiştir.

Baykam: 27 Mayıs'ın 14'leri gibi?

Gezmiş: 27 Mayıs, en hafifi olmuştur. 14'lerin ki... Eğer 27 Mayıs biraz daha radikalleşseydi.. Ama o zaman iyi olurdu. Bu Türkeş mürkeş işi bozdular.

Baykam: Peki Deniz'in kulağına da geliyor muydu, bakan olacağı söylentileri? Hiç konuştunuz mu?

Gezmiş: Yok halk arasında kendi kendine söyleniyordu. Yakıştırma, olacak şey değil.

Baykam: *Ama buna rağmen sizin 9 Mart'tan ümidiniz vardı. İhtilal kendi çocuklarını yer demenize rağmen...*

Gezmiş: 9 Mart'tan ümidim vardı.

Baykam: *27 Mayıs modeli bekliyordunuz değil mi?*

Gezmiş: Daha solda bir ihtilal bekliyorduk. Aslında 27 Mayıs tam Kemalist bir devrimdi.

Baykam: *Bu da belki Kemalist-sosyalist bir devrim mi olacaktı?*

Gezmiş: Bu sosyalist bir devrim olacaktı. Belki çok daha ileri gitmeden Kemalizm'in bütün öğelerini uygulamaya koyacaklardı. Ondan sonra giderek daha sola doğru bir kayma olacaktı. Ama her halükarda yine de iyi bir şey olmayacaktı. İhtilallerin bu ülkeye getirdiği şeyler belli. Darbeler, ihtilaller...

Baykam: *6 Mayıs olayından sonra size Deniz'in giysilerini verdiler mi?*

Gezmiş: Elbette verdiler. Üstünde olan elbiseleri aldık.

Baykam: *Halit Beyle arada görüşüyorsunuz değil mi?*

Gezmiş: Görüşürüz.

Baykam: *Halit Bey olayı her anlattığında hâlâ ağlıyor biliyor musunuz? O kadar derin yaşamış ki o acıyı... İnsan çok etkileniyor. Onu dinlerken, gözü yaşarıyor. Bu olaylar tabii kardeşleri çok etkilemiştir. Üzerlerinde kalıcı bir etki yapmıştır. O yüzden mi Hamdi politikayla ilgilenmedi? Hani Deniz'in dediğini yapmış olmak için mi?*

Gezmiş: Valla pek ilgilenmedi değil. Fiilen girmedi, ama ilgilendi.

Baykam: *Fiilen girmemesi Deniz'in o lafı yüzünden mi?*

Gezmiş: Ben zaten CHP'liydim, benimle çalıştılar. Benim oğlum, üç adamı beş adamı Abdullah Çatlı gibi öldürseydi, canını yaksaydı hak etti der teselli bulurdum. Ama bu kadar insan sever yaradılışta birinin kendisinin kurbanı oldu diye. Çok insansever oluşu, onu bu hale getirdi.

Baykam: *Peki o günler hakkında bugüne kadar hiç söylenmemiş, yazılmamış, hiç söyleme fırsatı bulamadığınız bilinmeyen bir şey var mı?*

Gezmiş: Var, kendime sakladığım şeyler var.

Baykam: *Bir tanesini bize verin.*

Gezmiş: Özür dilerim veremem. Bu tamamen benim özel yaşamıma aittir. Aile yaşantımıza aittir.

Baykam: O günlerde bana hediye gelmiş bir viski vardı dediniz...

Gezmiş: O viskiyi açmadım. "Deniz ne zaman cezaevinden çıkarsa o zaman açacağım" dedim. O da nasip olmadı. Ben görür müyüm bilmem, üstüne kart da koymuşum. Ne zaman Türkiye'de Deniz'in haksız idam edildiği, haksız ölüme götürüldüğü kabul edilirse, o zaman bizler ve arkadaşlar tarafından açılacaktır. Başka birtakım konular var. Mesela Demirel'in bütün açıklarını ortaya dökeceğim. Her şeyi konuşabileceğim söyleyebileceğim bir ortamı bekliyorum.

Baykam: Politik olarak mı?

Gezmiş: Politik olarak. Şimdi bu ortamı sağlığımda bulamazsam çocuklarıma bırakacağım vasiyetim olacak. Çocuklarıma torunlarıma... O ortam geldiği zaman şunları şunları açıklayın.

Baykam: Elimizden geldiği kadar biz o özgür ortamı sağlamaya çalışıyoruz Cemil Bey.

Gezmiş: Çok zor, çünkü bunlar suçluluk zinciri içinde birbirlerine öyle kenetlenmişler ki...

Baykam: Cemil Bey, Deniz, o bahsettiğiniz kıza âşıktı öyle mi? Cezaevindeyken de sürdü mü bu?

Gezmiş: Âşık sözü yerini buluyor mu, bulmuyor mu bilmiyorum. Ama üniversitede beraber gezerlerdi. Cezaevinde tutuğu günlükte hep ondan bahseder. O Ankara'daki olaylara kadar, ondan sonra arkadaşlığı kesmiş.

Baykam: Hangi olaylara kadar?

Gezmiş: Ankara'daki banka soygunundan sonra Deniz kayboldu ya... Arandı iki üç ay o zaman kesildi. Başka bir günlüğü vardı Deniz'in, orda bahsetmiştir mutlak. Günlükten bana söz etti içerdeyken "Onları iyi sakla" dedi. Fakat o günlük gelmedi. İdamdan sonra bana bir yazı geldi. Cezaevine gittim emanetleri teslim aldım. 60-70 parça vardı numaralanmış küçük küçük not defterleri. "Onların arasında bir tane günlük olacaktı"

dedim. "Hayır" dediler. Mamak'ın Halkla İlişkiler Müdürü var. Üç tane Albay oturmuş oraya ellerinde gazeteler birbirlerine soruyorlar var mı bir şey yok. Ne yazık ki bugüne kadar hâlâ bir şey yok. Yani suç unsuru var mı? "Maalesef bugün bir şey yok" diyor. Araştırıyorlar yani. Dedim ki, "albayım bakın bana böyle söylemişti çocuk, bu defter ne oldu?" "Biz mi çaldık?" dedi. "Öyle bir şey iddia etmedim, ama bu defter nerde?" dedim. Meşhur bir Metin Denli üsteğmen vardı, bunlar Azrail gibi cezaevinde dolaşıyorlardı. Burhanettin Poturna vardı, o da üsteğmendi, belki o da general oldu. Bir günlüğü vardı. Fakat o günlük benim elime geçmedi. Kime ne diyeceksiniz, yoksa birisi mi aldı sakladı bilmiyorum. Deniz bana, "Baba defter gelip seni bulacak, onu iyi sakla" demişti.

Baykam: *Muhakkak onlar almışlardı. Acaba Deniz'in arkadaşlarından biri zarar görmesin diye almış olabilir mi?*

Gezmiş: Deniz'in hücresine kimse giremedi ki, hücre kapalı...

Baykam: *Yani günlük varsa o hücredeydi diyorsunuz.*

Gezmiş: Varsa kendi hücresindeydi. Kendi hücresinde olanları toplamış koymuşlar bu çuvalın içine böylece bana teslim ettiler.

Baykam: *Cemil Bey, Deniz, hiç Mahir Çayan'dan bahseder miydi? THKPC'den filan hiç söz ediyor muydu?*

Gezmiş: Deniz onlardan hiç bahsetmezdi. Mahir Çayan'la yolları ayrılmıştı. Bir süre sonra Mahir Çayan biliyorsunuz ki, onları kurtarmak için Kızıldere'de hayatını verdi. Ve bana bir adam geldi, "illa bunu mahkemeye anlat. Mahir Çayan'la arası açılmış şöyleymiş böyleymiş" bunu söyleyen de bir albay.

Baykam: *Mahir Çayan'la arasının açık olduğunu kim söylüyor?*

Gezmiş: Osman Alkış'ın babası Mehmet Alkış. Onlarla beraber yargılanan... "Bu belgeleri mahkemeye ver" diyor. "Mahir Çayan'la arası açık olduğu için işte, böyle davrandı" de diyor.

Baykam: *Deniz yaşarken mi diyor bunu?*

Gezmiş: "Yahu" dedim, "sen ne akılsız adamsın koskoca albaysın, Mahir hayatını verdi bunları kurtarmak için sen

gelmişsin, beni Mahir hakkında kötü konuşmaya zorluyorsun."

Baykam: Demirel'e telgrafınız gittiği zaman yanında bir milletvekili varmış. Demirel telgrafı alınca, "Ah gördün mü demiş şimdi babasıyla uğraşmaya başladık."

Gezmiş: Bunu dedi mi demedi mi bilmiyorum. Cindoruk'la bir mahkemeye girdim ben Yargıtay'da. Mutlu Menderes'i savunuyordu. Mutlu Menderes'i mahkemeye vermiştim.

Baykam: Ne diye?

Gezmiş: Deniz'e hakaretten.

Baykam: Ne demişti?

Gezmiş: "CHP vatan haini, Deniz Gezmiş'i savundu" diye, seçim konuşmasında söylemişti ya, dedim ki ben de, "bu adamın babası 146'dan mahkûm oldu ve idam edildi. Ben hiç, Adnan Menderes vatan hainidir diye idam edildi dedim mi? Çünkü biliyorum ki hiyaneti vataniye diye iki ayrı kanun vardır. Hiyaneti vataniyeden mahkûm olan, bu kanunla mahkûm olur, iki ayrı kanun. Ceza kanunun 146. maddesi hiyaneti vataniye değildir. Acaba bu çocuklar başarılı olsaydı yerine gelecek meclis bundan kötü mü olacaktı?" Cindoruk savunuyordu onları.

Baykam: Neye mahkûm oldu Mutlu Menderes?

Gezmiş: 11 bin TL.'ye

Baykam: Ağır para cezası. İyi yapmışsınız iyi uğraşmışsınız Cemil Bey. Deniz'in idamından bu yana çeyrek yüzyıldan çok oldu. Bu süre içindeki Deniz Gezmiş adının, efsanesinin oluşum sürecini nasıl yaşadınız?

Gezmiş: Beklerdim ki hatalardan ders alsınlar. Yaptıkları hatalar nelerdi? Bu hatalardan ders alsınlar ve daha sağlam bir zemine dayansınlar.

Baykam: Politikacılar mı?

Gezmiş: Hayır fraksiyonlar. Şu anda bizim politikada siyaset bir fraksiyon oyununa dönüştü. Kaç parti olduğunun hesabını bilmiyorum ya herhalde 30'u geçti. Yani bunlar fraksiyonlardan daha becerikli davrandılar. 30 tane partinin bulunduğu bir ülkede kim neyi savunacak belli değil. Solun başarısızlığı

fraksiyonlar üzerinedir. Bugün bu fraksiyonlar hâlâ aym yolda devam ediyorlar.

Baykam: *Yani bu yeraltı sol fraksiyonlar.*

Gezmiş: Evet illegal olan solun fraksiyonları, hâlâ solu tüketmek için ne lazımsa yapıyorlar.

Baykam: *O yüzden de sol Türkiye'de kendi görüşüne sahip çıkamıyor.*

Gezmiş: Kesinlikle böyle hiçbir yere gidemez. Bu çocuklardan biri elime geçse, soracağım. "Oğlum neyi amaçlıyorsunuz? Anarşizmin başarılı olduğu dönemler olmuştur. Nerede ne zaman hangi ortamda olmuştur? Çeşitli yöntemler olmuştur. Bunların hangisi başarıya ulaşmış hangisi başarısız olmuştur? Bunlar hakkında hiç bilginiz var mı? Üç tane kitap, iki broşür okuyup solcu oluyorsunuz." O bizim Mustafa Yalçıner, hâlâ bugün Tanrı gibi Stalin'e tapıyor. Oğlum Stalin gideli, hataları pazara çıkalı ne kadar oldu? Yani biraz kendi kendinize düşünüp taşının, biri gidiyor Sakıp Sabancı'yı öldürmeye çıkıyor, kardeşini öldürüyor. Ne kazandı, ne kaybetti?

Baykam: *Bunu yapınca halktan sempati mi kazandı sanki. Doğru...*

Gezmiş: Öyle ya, kazancını bir ölç bakalım dışarıdan. Bir de kaybettiğini ölç. Bir zaman oldu ki, çocuklar üniversite boykot işgallerinde sokağa döküldükleri zaman, herkes ayağa kalkardı. Pencerelerden alkışlardı, şunlar bunlar olurdu bugün var mı? Niye gözünüzü açmıyorsunuz? İşçi çıkıyor alkışlıyor. Ama bir solcu slogan attığı zaman kim alkışlıyor? Zaten yok ya bugün onlar. Ortada yok. Yeraltına intikal ettikten sonra yandaşı 10 kişi, 20-30 kişilik bir örgüt ne yapar? "E amca, sen katıksız bir Kemalistsin anlıyoruz" diyorlar. "Oğlum Kemalizmden başka bugün Türkiye'yi kurtaracak bir şey var mı?" Yok, ben öteden beri böyleyim. 60 yıldan beri böyleyim. Ben 61. senedir politikacıyım. Ha bir şey söylediğim zaman, "efendim bu burjuva kültürü" diyorlar. Oğlum burjuva kültürü olmayamn devrimci kültürü olmaz. Bir temele dayanacaksınız. Bu temel yoksa sen onların kültürünü bilmiyorsun, dışlıyorsun, atıyor-

sun bir kenara... Devrimci kültürden haberin yok, üç broşürle devrimci olmuşsun. Senden ne gelecek bu memlekete? Bileceksin evvela, karşıdevrimin de ideolojisini, dayandığı ilkeleri bileceksin. Ve ona göre sen kendi kültürünü, kendi ideolojini kuvvetle savunup, yaratma imkânına sahip olacaksın. Bunu yapmadıkça hiçbir yere varamazsın. Deniz'den sonra oluşan soldaki bu dağınıklık sürüyor. Kuvvetli bir lider de çıkıp bunları bir araya getiremiyor ki...

Baykam: *Ecevit yaşadığı sürece imkânsız. Bugün bu sol fraksiyonların Deniz'in, Mahir'in adını, geçmişin, kimliğini, rozetini kullanarak Kemalizm karşıtlığı yapmaları ve şuna buna karşı çıkıyoruz derken, neredeyse 1923 devrimini toptan dinamitlemeye kalkışmaları Deniz'in yaptıklarına ihanet değil mi?*

Gezmiş: İhanettir, başından sonuna kadar Deniz'in kurduğu şey nedir? THKO. Amacı nedir? Bugünkü, bu çürümüş toplumu, bozuk toplumu temelden değiştirmek. Bunun yolları nedir? Kemalizm'dir, bunun yolu budur, buradan geçer. Sosyalizmin bir tatlı, bir de acı tarafı vardır. Başarıya ulaşacak tarafı vardır, bir de başarısız olma niteliği vardır. Bugün Rusya'da sosyalizm 70 küsur seneden sonra yok oldu. Slogan olarak ortaya attığı altın çağı gelmiş midir? Aç, sefil ve fuhuş yuvası haline gelmiş bir Rusya. Ne oldu? Demek ki bir yerlerde hata yapıldı. Neresidir o hatalar? Onları arayın çıkarın.

Baykam: *Özgürlüğe karşı çıkmaktı en büyük hataları herhalde...*

Gezmiş: İnsan yaradılışına ters davranışlar hiçbir zaman sonuç vermez. İnsanın yaradılışında özgürlük vardır. İnsan bu özelliklerle doğar. Neyle gelirse gelsin. Küçüklüğümde bir kitapta okumuştum. Şöyle bir başlık hatırlıyorum: "Doğaya ve onun kanunlarına uymak suretiyle egemen olmuştur. Doğa kanunlarına ters düşen hiçbir şey hâkimiyet kuramaz." Şimdi Türkiye ne durumda? Gene bir köylüden, 90 yaşında bir ihtiyardan duyduğum bir cümle vardı. DP'nin iktidara geldiği yıl 1950, 14 Mayıs'tan sonra köylere, teftişe çıktım. Köye gittim, Mustafa Efendi diye bir çiftlik sahibi var. Sevimli bir ihtiyar. 90 yaşını geçmiş güngörmüş. Konuşurken dedi ki, "Müfettiş bey

oğlum, ne var ne yok şehir âleminde?" O zaman böyle radyo, televizyon falan yok. "Valla Mustafa efendi seçim oldu, iktidar değişti" dedim. "Bu gelenler kim?" dedi. Saydım. "Bizim kazada bunların önde geleni kim?" dedi. Saydım, işte Berber İsmail, Mustafa, Solak, Cemal şu bu... "Hıımm" dedi. "Sana bir şey söyleyeyim mi oğlum, sürü ters dönünce koyunun aksağı öne düşer." Şimdi köylünün benzetmesi bu; o gün bugün sürü ne zaman ters döndüyse hep koyunun aksağı öne düştü. O aksak koyunlar kimler? İşte DP'den AP kuruldu, DP'den üç gömlek gerideydi. Onun arkasından kurulan partiler de onun üç gömlek, dört gömlek gerisinde.. Bugünküler ise ondan çok daha geride. İşte geldiğimiz nokta bu. Sürü ters döndü, koyun aksağı önde. Necmettin Erbakan çıkıp laf söylüyor, Hasan Mezarcı çıkıyor, Atatürk'e söveüyor. Bir tane salak var. Bir avukat. Bir açıkoturumunu izledim TV'de. Yanında oturan o bilim adamları, profesörler, açıkgörüşlü adamlar ne kadar güzel konuşuyorlar. Avukat hazmedemiyor. Çünkü kavrayamıyor kültürü yok.

Baykam: O kaybolandan başka, Deniz'in günlüğü var mıydı?

Gezmiş: Yok.

Baykam: Daha önce günlük tutmuş muydu?

Gezmiş: Daha önce tutmamıştı. Birtakım küçük defterleri falan da vardı ya, onları hiç karıştırmadım. Hamdi'nin kütüphanesinde onlar, küçük not defterleri var. Hepsi dolu değil, bazı yerleri boş...

Baykam: O kız arkadaşını sizinle tanıştırmamış mıydı?

Gezmiş: Hayır.

Baykam: O günlerin gazetelerini sakladınız mı?

Gezmiş: Büyük bir çuval gazete koleksiyonum var. O konuyla ilgili hangi gazete çıkmışsa, o gün onu almışım. Cumhuriyet çok var. Cumhuriyet devamlı yazdığı için bu konuyu. Ötekilerden de kestim.

Baykam: O gazete koleksiyonu nerede?

Gezmiş: Çuvallarda.

Baykam: Çuvallar zor bir yerde mi, kolay bir yerde mi?

Gezmiş: Çok zor. Onlar tasnif edilecek. Dolap yapılsın

bitsin ki, her şey yerli yerine konulsun.

Baykam: *Ne zaman yapılacak dolap?*

Gezmiş: Marangozun biraz işleri var. Birkaç ay sürer.

Baykam: *Peki, çok teşekkürler Cemil Bey.*

Celil Gürkan

Baykam: *Celil Bey, nasıl bir aile yapısından geldiniz, politik bilinciniz, hayatınızın hangi evresinde etkili olmaya başladı? Asker olmaya nasıl karar verdiniz? Ailenizin politik yapılanması ve politik bilinci nasıldı?*

Gürkan: Şunu ifade edeyim. Siz söylediniz diye görüşmeyi kabul ediyorum. Sizin kişiliğinize olan güvenim dolayısıyla en ufak bir şüphe aklımdan geçmiyor. Mesela Show TV'de Birand'la da konuştum. Ama M. Ali belli bir hedefe varmak için belli bir konuşma stilini ve sınırlamasını ısrarla empoze etmek niyetinde olan bir insan. Onun için bütün ısrarıma rağmen, benim vurgulanmasını istediğim şeyleri, bir kısmını zorla yayınladı, bir kısmını da atladı. Bunun burada özellikle vurgu

lanmasını istiyorum. Emekli bir nahiye müdürünün çocuğuyum. 1918 senesinde Tokat'ın Erbaa ilçesinin bir nahiyesinde, Hayati köyünde doğmuşum. Yalmz ailevi durumum bir özellik arzeder. Babam 6 hammla 7 defa evlenmiş. Birisiyle boşamp tekrar evlenmiş o yüzden 7 defa. Ben ilk anneden doğan üç kardeşten biriyim. Ondan sonra arka arkaya 6 tane hamm ortaya çıkmış. Böyle olunca aile kavramında ideal bir birlik ve beraberlik içinde yetişmiş değilim. Ancak büyükannemin ve dayımın himayesi ile yetiştim. Bu yüzden onlardan çok etkilenmiş vaziyetteyim. Amasya'da ilkokulu, ortaokulu, aşağı yukarı lise 1. sınıfına kadar okuduğumu söyleyebilirim. Nasıl asker oldum hikâyesine gelince. O küçük yaşımda inanın buna, bakıyorum aile yapısına çok eşli bir baba, hanımlarından olan çocuklar, bu durumlar içinde, babamın beni istediğim şekilde öğrenime tabi tutmayacağı kamsına vardım. Ama babam söylerdi; "Oğlum seni mühendis yapacağım, seni Galatasaray'da okutacağım" diye. Bir gün ilginçtir, akşam üzeri, Amasya'da 7. sınıftayım. Gece çalışıyorum, ertesi gün coğrafyadan imtihamm var. Hoca dedi ki, "İtalya'yı soracağım" Büyükannem ve ablam komşuyu ziyarete gitmişlerdi. İtalya'nın sanayi bölgelerini okuyorum. Milano, Venedik, Roma'da ne gibi endüstri kolları vardır. Hangi dallarda gelişmiştir falan. Okuyorum okuyorum anlamıyorum, aklımda tutamıyorum. Saat 9.30 civarına geldi. Amasya'nın yüksek bir mevkiinde Piyade Alayı'nın kışlası vardı. Kışladaki eratın yat borusu çaldı. Çok ilginçtir, bugün gibi ammsarım. Aklım takıldı dedim ki, "Şu askerler nasıl bir hayat geçiriyorlar. Dışarıdan bakıyorum, merasimlerde, törenlerde kılıçlar silahlar falan. Askerlik çok ilginç olsa gerek" Ve o zaman, Amasya'da o yıllarda yani 1930 ve öncesi yıllarda öyle sosyal hayat da gelişmiş değil. Yalmz arada bir Mahvel'de balo varmış sözü Amasya'da dolaşır. Balo, Mahvel, subaylar ne demek, kimse bilmez fakat halk o balonun verildiği Mahvel binasının önünden geçerek illa bir şeyleri görmek, seyretmek isterdi. Böyle bir hisle düşündüm, "Herhalde bu asker ocağında, bu coğrafya filan gibi dersler yoktur. Binanaleyh ben subay olursam, bunları

öğrenmek zorunda kalmam. O halde askeri mektebe gideyim" dedim, coğrafya kitabını kapattım. Yatağa girip, hayal kurarak uyudum kaldım. Ve ilk defa o sesten sonra asker ocağına girmek bende yer etti.

Konya Askeri Orta Mektebi'ni okuduktan sonra liseye geçtim. Kuleli Askeri Lisesi'ne geldim. 1934 öğrenim yılından itibaren Kuleli Askeri Lisesi'nde okudum. 1937 yılında Kuleli Askeri Lisesi'ni bitirdim. Harbiye'ye geçtim. İsteğim üzerine, üstün derecede not alanlar arasında bulunduğum için topçu sınıfına ayrıldım. Ve Harbiye Mektebi'nde de 1937-1939 yıllarında iki senede bu tahsilimi tamamladım. 1939 yılının 31 Mayıs'ında asteğmen oldum. Teferruata girmeyeceğim. Halıcıoğlu Topçu Mülkiyesi'ne geldik. Orada aşağı yukarı 1.5 yıl kadar Halıcıoğlu'nda topçu ve atış okulu vardı, orada okudum. 1.5 yıl geçti. 1940 yılının Ekim ayında topçu mektebini de bitirerek çektiğim kura sonunda Çanakkale'deki bir kıtaya, 4. Tümen Topçu Alayı'na atandım.

Baykam: *1960 devrimi öncesi, hangi görevdeydiniz, neler yaşadınız?*

Gürkan: 1960 senesinde ben yine Mayıs ayının bunalımlı dönemlerinde İzmir NATO karargahındayım. Bir NATO heyeti ile beraber Amerikalılar ve İtalyanlar, Yunanlı var mıydı kesin bir şey söyleyemeyeceğim, tahmin ederim Yunanlılar yoktu, kırgınlık dolayısıyla ayrılmışlardı, bir karargah ziyareti yapmak suretiyle Erzurum'a gittik. Bir-iki Türk subayı kara kuvvetlerinden gelmiş, bir-iki Amerikan subayı, bir-iki İtalyan subay uçakla Erzurum'a gittik. Erzurum'dan arabalarla Kars'a gittik. Aramızda da kara kuvvetlerinden Salih Teoman diye de bir kurmay albay var. Akşam üzeri Sarıkamış'tayız, yemeğimizi falan yedik, ertesi gün Kars'a gideceğiz. Sabah oldu, bir de baktık ki, Salih Teoman yok. Nerede filan diye sorduk. "Efendim, jipe atladı gitti" dediler. Nereye gitti? Belli değil. Sabahleyin bizim konvoy hareket etti. Doğru Kars'a gidiyoruz. Kars'a geldik, gelmeden Selim denen bir bucak var, orada bir mola verdik. Yanımıza köylüler falan geldiler. Birisi, "Duydunuz mu beyler?"

dedi. "Neyi duyduk mu?" dedim. "Radyoyu dinlediniz mi?" dedi: "Asker idareye el koymuş". Biz yolda bu haberi aldık.

Baykam: *27 Mayıs sabahı mı?*

Gürkan: 27 Mayıs sabahı. Saat aşağı yukarı 7.30-8.30'da. Şaşırdık biz hemen arabaya bindik. Doğruca Kars'a gittik. Hemen oradan bir süvari birliği vardı. Süvari Alay Komutanlığı galiba, adamcağızın odasına gittik, ziyaret ettik falan, "böyle büyük hadiseler meydana geldi" dedi. Arkadaşınız Salih Teoman şimdi sizi teftiş edecek. Ben de İtalyanlara, Amerikalılara tercüme ediyorum. Çünkü özel tercümanımız yok. Hepsi şaşırdılar. Hele o İtalyan subaylarının yüzleri bembeyaz oldu. Tam panik oldular. Tam Rus sınırında bir yerde oldu. Ankara'da olsa bu kadar panik olmazlar. Ondan sonra Albay Salih Bey içeri geldi. Elini vurdu "Arkadaşlar, dinleyin" dedi. "Dün geceden itibaren sabaha karşı Türk Silahlı Kuvvetleri idareye el koymuştur, şöyle olmuştur, böyle olmuştur, sıkıyönetim ilan edilmiştir, dışarıya çıkma yasağı vardır" falan deyince son derece sevindik. Tabi albay da süvari alayı komutanı ki, Afgan asıllı Talat Tazzi adında bir Afganistan Türk'ü albaydı. Tabii İtalyanlar soruyor, "Yarbay Gurkan, Yarbay Gurkan diyor. "Ya dur" diyorum, yok bilmem ne diyorum, ne söylediğimi ben de bilmiyorum. Deyince bunlar sapsarı kesildiler. Fakat oradaki Afganlı çok sakin bir zat, "sakin olun, şimdi ben aldığım emir üzerine sokağa çıkma yasağını uygulamıyorum" dedi. "Çünkü buraların halkı sakindir" dedi. "Bugün de pazar günü, işler devam etsin, merkez kumandan duruma hakim, sizin de aldığım emir üzerine Erzurum'a dönmeniz gerekiyor" dedi. Emirde "NATO heyeti geri dönsün" denmiş. Yemeğimizi yedik, arkasından arabalar bindik, Erzurum'a geldik. O gece yattık, ertesi sabah hava meydanına gittik. Uçuşlar yasaklanmış, Ankara'ya iniş kaldırılmış. İtalyan subayları, Amerikan subayları şaşırmışlar, "Yahu, bu nasıl yaptı? Yarbay Gurkan, ordu komutanına söyle de bize bir uçak versin" dedi. Neyse Ankara'ya döndük geldik. 27 Mayıs'ın olduğu gün paniğe uğramıştı İtalyan subayları...

Baykam: *Herhalde teskin ediyordunuz onları?*

Gürkan: Tabii teskin ediyorduk. "Siz müsterih olun, Silahlı Kuvvetler duruma hakimdir. Sınır bölgesindesiniz ama emniyettesiniz" falan deyince biraz sükunet buldular.

Baykam: *Peki bu olay oldu, 61 Anayasası geldi ve ilerici bir anayasaydı. Eminim 27 Mayıs'tan herkesin kafasına göre bir beklentisi vardı. Ama belki 27 Mayısçılar dahil hiç kimse kendi kafasında var olan beklentiyi tam alamadı. Tabii ki, geriye baktığımızda "İyi ki oldu" diyoruz. Ben şahsen öyle diyorum. 1961 Anayasası önemli bir anayasaydı. Sol fikirler Türkiye'de gelişmeye başladı. 1961 Anayasası, dünyada neredeyse 68 rüzgârını 7 yıl öncesinden gören bir anayasaydı. 1961'den 68'e giden dönemi soruyorum. Bu dönemde bu gelişen sol fikirlere karşı subayların, albayların, binbaşıları, yarbayların bakışları nasıldı? Bu dergiler, bu kitaplar, bu düşünceler askerler arasına da giriyor muydu? Ne ölçüde konuşuluyor ve tartışılıyordu. Kemalizmle, sosyalizmin ilişkisi ne ölçüde gündeme getiriliyordu?*

Gürkan: Şimdi şunu peşinen tesbit edin ki, Türk Silahlı Kuvvetleri'nde yetişme tarzının icabı silahlı kuvvetlerdeki geçmiş geleneğin kemiği olarak bir Atatürkçü görüşe kendini bağlamış olunca bu görüş dışındaki diğer görüşleri ki, Marksizm, solculuk, ifrata gitmiş solculuk, radikal solculuk veya şeriatçılık, sağcılık vs. şekilde belirleyecek olan ideolojik eğilimler daima Türk Subayı nezdinde şüpheyle karşılanmıştır.

Baykam: *Talat Aydemir olayını nasıl yaşadınız?*

Gürkan: Talat Aydemir benim sınıf arkadaşım. Kuleli Askeri Lisesi'nden beri çok sevdiğim, ve karyolamızın yanyana olduğu harbiyede sevdiğim bir arkadaşımdır. Gerçekten temiz ve iyi niyete dayalı saf tarafı da biraz ağır basan bir devrimci ihtilalci çocuktu. Talat Aydemir'in yapmaması gereken bir girişim varsa o da devrimcilikti bence. Kader onu ihtilalci mecraya getirmişti.

Baykam: *Milli Birlik Komitesi'ne giremediği için, o dönem yurtdışında olduğu için, içinde bir eziklik olup "Biz de bu işte varız" demek gibi bir psikolojik baskıya girdi mi? Böyle rivayetler var.*

Gürkan: Girdiğini kesinlikle kabul etmiyorum.

Baykam: *Talat Aydemir olayını nasıl duydunuz ve nasıl yaşadınız? Birinci ve ikinci kere bu ihtilal denemelerini nasıl gözlemlediniz?*

Gürkan: Birinci deneyişinde biz Kıbrıs'taydık. Turgut Sunalp, Necdet Üruğ, ben tanıdıklarımız, tanıyacak kişilerimiz olduğu için orada görevdeydik. Ben albaydım. Üçlü karargâh komutan yardımcısıydım. Turgut Sunalp, alay kumandanıydı. Necdet Üruğ da karagahta teşkilat eğitim subayıydı. Kazım vs. Birincisini radyodan duyduk. Gelen emirlerle aydınlandık. İkincisinde 21 Mayıs olayında ben işin tam göbeğindeydim. Neden göbeğimdeydim çünkü 1962'de Kıbrıs'tan döndüm. Cevdet Sunay Paşa'nın özel kalem müdürü ayrılmış, Rüştü Naipoğlu, dil bilen bir kurmay albay bulun demişler, kent şubesi de beni seçmişler. Hatta şöyle olmuş; aym tarihte Milli Savunma Bakam İlhami Sancar vardı. Onun özel Kalem Müdürü de ayrılmış, Cevdet Paşa'nın da ayrılmak üzere tayin edilmiş, Cevdet Paşa da, özellikle "Bana lisan bilen bir kurmay albay bulun" demiş. İkisi üzerinde çalışırlarken, neticede benim ismim üzerimde mutabık kalmışlar, ilgili tayin şubesi Cevdet Paşa'ya özel kalem müdürü olarak getirmek için atama emrimi hazırlamışlar. Kıbrıs karargah komutanlığından dönecek olan kurmay albay Celil Gürkan Genelkurmay özel kalem müdürlüğüne... imza için kara kuvvetleri komutanlığına götürmüşler. Orada imzalanmış. Milli Savunma Bakanlığı'na da bilgi vermişler, demişler ki, böyle böyle. Size çok iyi bir özel kalem müdürü bulmuştuk, Celil Gürkan Kıbrıs'ta gelecek Fransızca ve İngilizce de biliyor. İyi bir arkadaş hazırlamışlar. Cevdet Paşa'ya imzaya götürmüşler. İmzaya götürünce Cevdet Paşa demiş ki, "yahu bu Celil'i bana tavsiye ettiler, onu ben özel kalem müdürlüğüne alacağım. İlhami Bey'e ben söylerim, onu ikna ederim" demiş. İlhami Bey'de "Peki" demiş. Gel zaman git zaman biz Paris'te NATO toplantısına gittik. İlhami Bey'le aym otelde kalıyoruz, "Celil Bey buyurun, yemeğe oturun siz Kıbrıs'tan dönüyorsunuz, bana bir özel kalem müdürü bulun" dedim. Sizi teklif ettiler. Ama sizi Cevdet Paşa istiyormuş, fakat merakımı da anlayın. Celil Gürkan kimdir ki, Genelkurmay Başkam ile Milli

Savunma Bakam arasında bir çekişme konusu, olsun falan. Şimdi görüyorum ki, siz hakikaten iki taraftan da çekilecek kişiymişsiniz" falan diye, böyle bir hava içinde Cevdet Sunay'ın özel kalem müdürü oldum. Kıbrıs'tan geldim, odasına girdim, "Celil Gürkan, Kıbrıs'tan geldim efendim" dedim. Cevdet Sunay da bana bu tarihi direktifini şöyle verdi; dedi ki, "Seni tayin ettiler özel kalem müdürlüğüne, ben memnuniyetle kabul ettim. Şimdi senden bir ricam var" dedi. "Burada özel kalem müdürlüğü görevini yaparken, sakın ola ki Orgeneral Cevdet Efendiye özel kalem müdürlüğü yapıyorum diye aklına birşey gelmesin. Ben Org. Cevdet Sunay'ım ama genelkurmay başkam değilim ve ben Türkiye'nin güçlü adamıyım. Ben güçlü adam olmak iddiasında değilim fakat Türkiye'nin güçlü adamıyım. Neden güçlüyüm, çünkü süngünün üzerine oturuyorum, süngüye dayanıyorum" dedi. Bu tarihi sözdür. "Sen hiç süngü gibi sivri bir şeyin üzerine oturdun mu?" dedi. Espri falan yapıyor, "Adamın kıçına batıyor" dedi. "Güçlüsün ama alttan o süngünün ucu çok rahatsız ediyor dedi. O halde sen burda Cevdet Efendiyi değil, Türk Genelkurmay Başkanlığı makamını belgelemeyecek icraatta bulunacaksın aman bu makama en ufak bir gölge düşmesine müsaade etme. Senden bunu istiyorum" dedi. "Müsterih olun" dedim. Hakikaten ben üç sene özel kalem müdürlüğü yaptım. En uzun yapanlardan biriyim. Cevdet Paşa'nın, deyim yerindeyse ailesine yazacağı tebrik mektubu varsa onu bile ben kaleme almışımdır. O da gözü kapalı imzalamıştır. Cevdet Paşa hiç bir yazımı değiştirmeden imzasını basmıştır. Aradan bir süre geçtikten sonra Amerikan Cumhurbaşkanı kendisine çok önemli bir nişan verdi. Genelkurmay çalkalandı. "Cevdet Paşa bu nişanı kendisi almadı, özel kalem müdürü Celil Gürkan ona aldırdı" dediler. Hatta birçok arkadaş da "Bu adamı başımıza ilah gibi tutmamıza sebep sensin, çünkü sen onu bütün açıklarım kapattın, örttün ve onu parlak bir genelkurmay başkam olarak gösterdin" falan dediler. Cevdet Sunay'ın özel kalem müdürü olarak başladığım zaman, ben o yılların siyasi havasının tam içindeydim. Cevdet Paşa,

tam manasıyla benim tekliflerime açıktı, öyle ki NATO başkamna yazılan bir ağır yazı benim tarafımdan imzalandığı halde onun imzalamasına rağmen geri almışımdır. Yerine başka bir biçimde göndermişimdir. NATO'nun yapacağı tatbikatın senaryosu meselesini Cevdet Paşa'ya uyarmışımdır. Çok uyumlu bir çalışma oldu. Şimdi Talat meselesine gelelim. Ben genel kurmaya gelip de özel kalemde dosyalara el koyduğum zaman dosyaları karıştırıyordum. 22 Şubat'la alakalı hiçbir dosyaya rastlamadım. Demek ki benden evvelki özel kalem müdürü bunu kaldırmış. O zaman Kıbrıs'taydım. O dosyalar doldurulmuş, boşaltılmış, kaldırılmış falan yalın bir dosya elime geçti. Onun da almadığıma yahutta kopyasını çıkarmadığıma üzüldüm. Koca bir klasörde iki yapraklı bir tutanak diyar falanca gün 28. Tümende yapılan toplantı, toplantıda hazır bulunanlar, sayın genel kurmay başkam Cevdet Sunay, Kara Kuvvetleri falanca, filanca, Harp Okulu Kumandam Talat Aydemir, oda var, Necati Ünsalan gibi kimler katılmışsa bir de Cevdet Sunay birşeyler söylüyor işte arkadaşlar durum şöyledir şöyledir diye. Talat Aydemir "efendim bu durum karşısında şöyle yapmamz lazımdı" filan diye deyim yerindeyse genel kurmay başkanına direktif verircesine bir eda ile bir konuşması, Cevdet Sunay'ın cevabı, "Talat Bey oğlum çok rica ederim, benim de içinde bulunduğum durumun nezaketini kabul et, ona göre benim de bazı kayıt şart altında olduğumu gözönüne alarak bu teklifte bulun" filan diyor. Şimdi anladım ki, Kurmay Albay Talat Aydemir ile Genel Kurmay Başkam Cevdet Sunay arasında böyle bir nüfus mücadelesi var. Ve bundan bu mana çıkmaz mı? Ama Cevdet Sunay, aradan 6-8 ay geçtikten sonra özel kalem müdürlüğüne gelen bana "Ben süngünün üzerinde otururum, en güçlü adamım" diyor. Ama o zaman Talat'ta Ankara'da serbest ama 22 Şubat'ı yapmış. Şimdi 21 Mayıs olayı nasıl oldu? 20 Mayıs akşamı Ankara Orduevi'nde General İrfan Tansel Hava Kuvvetleri Komutam, Ankara'yı ziyaret etmekte olan İran Şahının da enişte si İranlı Hava Orgeneralı şerefine bir resepsiyon veriyor orduevinde. Resepsiyona katılanlar hepsi mestresli, (hani var ya

kokteyl elbiseli) smokinli ben de özel kalem müdürüyüm kalabalık davetli kitlesi yiyiliyor, içiliyor saat 10.30'a kadar sürdü bu resepsiyon. Bu saatlerde Talat 21 Mayıs'ı tatbikata koyuyor. Talat harp okulunu falan kuşatma altına alıyor bizim bir şeyden haberimiz yok. Kokteyl bitti ben de Bahçelievler'de oturuyorum eşimle beraber çıktık. Sabaha karşı bir arkadaşımız kapıyı çaldı. Kıbrıs'ta beraberdik Kazım Özfatura, o geldi, "Celil Abi, Talat ihtilal yapmış" dedi. Kazım ayrıldı ben giyindim sonunda kendi arabamla gittim. Bahçelievler inzibat komutanlığına gittik. Ondan sonra emir verildi sokağa çıkma yasağı var. Onun için, "Ya genel kurmaya gidin ya da evinize gidin" dediler. Genel Kurmay'a gittik. "Hayrola" dediler. "Parolayı bilmiyoruz" dedik, "Geçemezsiniz" dediler. Orada Beşevler'de baktım sten tabancalı öğrenci "Enişte" demez mi! Benim hammın teyzezadesinin çocuğu, Harbiye'de talebe, ikinci sınıf öğrencisi. "Aydın sen misin?" dedim, "Ne yapıyorsun?", "Valla beni de buraya koydular. Parola söylemeden kimseyi bırakamıyoruz içeri" dedi.

Baykam: Nedir parola dediniz?

Gürkan: "Onun için ben bırakamayacağım seni içeri Celil Enişte" dedi. Sonra "Peki" dedim "Sen beni bırak Tandoğan'a gideyim". Gittim orada da karşıladılar, "Parola bilmiyoruz evladım" dedim. Biri bir şey mi söyledi neyse bıraktılar. Kalktım Genel Kurmay'a geldim.

Baykam: Parolayı uydurdunuz mu? Yoksa biliyor muydunuz?

Gürkan: Yamlmıyorsam Aydın verdi parolayı. Arabayı Namık Kemal Mahallesi'ne yakın bıraktım. Doğru içeriye girdim özel kalem müdürü odasına girerken benim masamdan Cevdet Paşa çıkıp kendi odasına gidiyordu. Benim odam onun odaları karşılıklı kapılar, genel kurmayın önü içişlerine bakar benimkisi bahçeye bakar. Aym binada Cevdet Paşa önde oturmuyor çünkü ön tarafta silah alabilir. Nitekim orada bir genel kurmayı vurdular. Cevdet Paşa ne oldu, ne bitti falan diye sordular. Anlaşıldı ki, Talat, şöyle yapmış, böyle etmiş kayıplara karışmış. Ondan sonra koridorlarda herkes tabancayla dolaş-

lıyor. Bende birşey yok. Cevdet Paşaya sordum benden istediğiniz birşey var mı? "Celil" dedi, "Şimdi İsmet Paşa gelecek buraya, saat 10 falan oldu bunun için hazırlık yapın, yemek vereceğiz" dedi. Odada Deniz, Kara ve Hava Kuvvetleri, Jandarma Komutanları var. İrfan Tansel, Necdet Uran, Halil Keskiner, ikinci başkan Memduh Tağmaç ve Fikri Esen Jandarma genel komutam, ama genel kurmay ana baba günü herkes, Çerkez Ethem gibi omuzuna silah asmış öyle dolaşıyor. Derken başbakanlık özel kalem müdürü açtı telefonu "Celil Bey" dedi, "İsmet Paşa, Cevdet Paşaya gelmek için yola çıktı" dedi. Ondan biraz evvelde TRT'den bir teyp cihazı getirdiler. Kayıt cihazı falan. Genel Kurmay masasına konuldu, kordonlar bağlandı. O zaman tabii televizyon falan yoktu. Yan kapıdan indim İsmet Paşa'yı karşıladım, aldım yukarıya Cevdet Paşa'nın odasına götürdüm. Ayakta karşılaştılar sonra oturdular ben dışarı çıktım odamdayım. Cevdet Paşa zili bastı, girdim içeri, "Celil" dedi, "Sayın Başbakan millete hitaben bir konuşma yapacak hazırlık yapıyor dediler. Sen de benim Türk Silahlı Kuvvetlerine hitaben yapacağım konuşmayı hazırla" dedi. İsmet Paşa dedi ki, "Ben yapayım hemen arkasından sen konuşmayı yap". Hemen içeriye çekildim.

Baykam: *Ne doğrultuda hazırlayacaksınız konuşmayı?*

Gürkan: Silahlı Kuvvetlerine durumu anlatacağız. Duruma hakimiz sakın paniğe kapılmayınız, Talat'ın emrine uymak söz konusu değil, şudur budur. Türk Silahlı Kuvvetlerini sakinleştireceğiz. İnönü de Türk Milletine bir beyanname verecekti. Çünkü Talat yakalanmıştı. Saat 11'e doğru yakalandığı haberi geldi. Odama çekildim. Hatta bir genel sekreter vardı. O da bana yazı için akıl veriyordu. Ben Cevdet Paşa'nın huyunu biliyorum, uslubuna göre yazarım. Yazdım yazıyı götürdüm Cevdet Paşa'ya, okudu. Ben eski Türkçeyi yazardım. Cevdet Paşa'da eski Türkçe olursa daha rahat okuyor. Onun için eski Türkçe'yle yazdım. "Tamam İsmet Paşa'ya oku" dedi. Şimdi Kuvvet Komutanları ayaktalar. İsmet Paşa'da koltukta, ayak ayak üstünde yazıyor. Gittim şöyle, çünkü ayakta durmak

olmuyor. İsmet Paşa oturuyor. Dedim ki, "Paşam, Sayın Genel Kurmay Başkanımızın yapacağı konuşma hazırlandı, göz atmanızı istirham ediyor. Cevdet Paşa'da orada o söylemiyor, bana söyletiyor. İsmet Paşa zannediyorum ki, "Oku" diyecek, ben de okuyacağım. Ama biliyorum İsmet Paşa'nın eski yazıyı yeni harflerin kabulunden sonra kullanmadığını, çok alerji duyduğunu ama iş aceleydi Cevdet Paşa da acele istiyordu. Çekip almaz mı benim elimden kağıtları! Aramızdaki mesafede inanın bir karış böyle. Bir de baktı ki eski Türkçe, "Sevgili silah arkadaşlarım" diye başlıyor mesela, eski Türkçeyi görünce şöyle bir bana baktı. O bakıştaki şiddeti hiçbir zaman tasavvur edemezsiniz elim ayağım titredi. Ondan sonra başladı okumaya benim yazdıklarımdan imla hatası falan varsa onları düzeltti. Kalemimle benim omuzuma iki tane vurdu ve güldü. Anladım beğendiğini, "Okuyabilirsiniz Sayın Sunay" dedi. Ve biz o metni hazırlamıştık İsmet Paşa'nın hazırladığı metin blok nota yazılıydı. TRT'deki baş spiker hazırlamıştı radyo kayıtlarını. İsmet Paşa, Cevdet Paşa'nın koltuğuna oturdu aldı eline, "Başlayın" dedi. "Sevgili vatandaşlarım" diye başladı. Çok iri yazardı bilmem gördünüz mü? Aralıklı ve iri yazmıştı. Ve başladı şakır şakır okumaya. Birinci sayfa bitiyor, kağıdı değiştiriyor, kağıt sesleri geliyordu. Arkasında Cevdet Paşa okudu, zaten Talat da yakalanmış, Çankaya Emniyet Karakoluna götürülmüştü. Malum hadiseler gelişti. Mahkemesi Mamak'ta oldu. Mamak'ta Sıkıyönetim mahkemesinde Talat Aydemir yargılanıyor. Cevdet Paşa mahkemede dedi ki, "Celil sen her sabah doğru Mamak'a git, duruşmaları dinle, önemli noktaları not al getir bize". Kendisi gidebilecek halde değil. Ben gittim ilk gün, ilgililer biliyorlar özel kalem müdürü, "Paşam sizi şöyle alalım" dedi. "Sakın ha arkadaşlarımın beni görmesini istemiyorum". Onlar böyle oturacaklar solda da kuvvet komutanları gelecek diye yer ayırmışlar. Ben geriye geldim, üçüncü sıraya oturdum. Önce Talat arkasından Necati falan filan sırayla içeri girdiler. Ben hemen kafamı kapatıyorum çünkü sınıf arkadaşlarım yalnız dönem arkadaşım değil. Talat, Dündar falan hep topçu sınıfı,

not alıyorum. 12'ye kadar sürüyor sonra bunları geri götürüyorlar ben de genel kurmaya gidiyorum. Genel Kurmaya gittim içeride Kuvvet komutanları var sabahtan oturuyorlar meğer beni bekliyormuşlar, Cevdet Paşa "Gel otur" dedi. "Neler oldu, neler sordular?" diye sordu. Baktım hepsi de heyecan içinde. Acaba Talat bunları da suçlayan bir ifadede bulunuyor mu?

Baykam: *İnönü birinci defa onları kurtarmıştı. Ama ikincide artık devreden çekildi. Sizce Talat Aydemir'in hırsı neydi? Tek başına ne yapabileceğine inanıyordu? Biraz hayal kurduğunun farkında değil miydi? Türkiye için politik projesi neydi?*

Gürkan: Ben Talat'la topçu mektebinden çıktıktan sonra, hiçbir yerde beraber bulunmadık. Talat orada benim gözümde konuştukça yüceldi mahkemede. Şuna benzetirim, 2. Dünya Savaşı'nda Almanlar yenilip çekildikten sonra, Kızılordu Romanya'yı da işgal etti. Romanya'nın diktatörü, mareşalı Antinesko vardı. Onu tabii tutukladılar halk mahkemesinin önüne çıkardılar ve adamın savunması şöyleydi, dedi ki, "Dahiliye vekilini, hariciye vekilini, genel kurmay bakanını filan, süngüye çekip sıkıştırmanıza gerek yok, sizin vereceğiniz kararı ben biliyorum. Bizi yok etmeye kararlısınız bütün herşeyin başı bendeydi. Çünkü ben diktatördüm benim verdiğim emri yerine getirmeyecek babayiğit yoktu, onun için çok rica ediyorum onları suçlamayın hesabını ben vereyim" Onu Avrupa gazeteleri "Mareşal Antinesko'nun tarihi savunması" diye verdiler. Şimdi tabii Talat o duruşmalar sırasında mesuliyetine müdrik, aşağıya suç yükleyip kendisini kurtarma çabasına asla iltifat etmeyen şövalye müdafaa yapmış adamdır. Orada rahatlıkla samimi ortaya koydu. Talat'ın iyi niyeti ortadaydı ama şartlara uygun değildi.

Baykam: *Biraz açar mısmız?*

Gürkan: 22 Şubat'ı denemişsiniz, olmamış. Şartlar 21 Mayıs'ta daha iyi değildi. Talat başlangıçtan itibaren yenilgiye mahkumdu. Öte yandan etrafta sağladığı prestij ona böyle bir müdahalede başarılı olacağını gösteriyordu. Ankara'ya fiilen hakimdi, birlikler onun emrindeydi ama Türkiye genelinde asla

değildi. Çünkü Talat, albay olunca Silahlı Kuvvetlerin dört yıldızlı, üç, iki, bir yıldızlı paşaları Talat'ın emrinde tekrardan hiyerarşiyi bozan otoriter bir rejime boyun eğmezlerdi. Başlangıçta neticesi belliydi. Öncede söylediğim gibi Talat orda son derece dürüst, inanılır ve cesur bir savunma yaptı.

Baykam: *Peki Türkiye projesi neydi? 61-60 darbesinin yarıda bıraktığı şeylerin ötesinde, daha sosyalist bir Türkiye Projesi miydi?*

Gürkan: Ortada bir 61 Anayasası var. Onun getirdiği yenilik, onun getirdiği tatlı sol eğilimli bir hava vardı. Talat'ın ideolojik kültüründe 61 Anayasasının getirdiklerinin de ötesinde daha ayrıntılı, radikal bir sosyalist görüşün yer aldığına asla inanmadım. Formasyonu müsait değildi. Bunu açıkça söyleyeyim hiçbirimizin de formasyonu müsait değildi. Milli birlikçilerde ancak milli birlik komitesi olarak mesuliyeti ele aldıktan sonra mektep olarak parlamentoyu kullanmışlar ve öyle yetişmişler. Yoksa bunların başlangıçtan oluşmuş bir sosyalist ya da sosyal demokrat kültüre sahip oldukları kanısında değilim.

Baykam: *Daha içgüdüsel miydi?*

Gürkan: Tamamen, ve bunda herkesin etkisi vardır. Değişmeyen etki Atatürkçü görüştür. Bir yönüyle İsmet Paşa'nın, Atatürk'ün ikinci adamı olması dolayısıyla onun icraatından süzülüp gelen bir İsmet Paşa görüşü, onun otoriter ve totaliter taraflarını benimsememekle beraber işte bunların sentezini yapmak isteyen fakat 21 Mayısa kadar bunların yapılamadığına kanaat getiren bir hareketti. Ve aşağı yukarı kişinin şahsiyeti bellidir. Talat hiçbir zaman büyük badirelere yol açacak girişimlerin adamı değildi.

Baykam: *Peki o zaman benim sorduğum uzun soruya geliyorum. 61-68 arası Türkiye kaynamaya başladı, "ortanın solu" oldu. TİP gelişti, kitaplar tercüme oldu, dergiler çıktı, Yön çıkmaya başladı. Doğan Avcıoğlu'nun yazıları, kitapları ortaya çıktı. Sizin ve çevrenizdeki diğer subayların sola, demokrasiye, gidişata bakışları daha sonra Türk gençliğine bakışları nasıl değişmeye başladı?*

Gürkan: Türk gençliğinde daha sola kayma eğilimi silahlı kuvvetlerde asla sempati görmemişti. Bunu kabul ediyorum.

Deniz Gezmiş efsanesi onun arkadaşları filan değil ama, Doğan Avcıoğlu'nun düzenle alakalı kitapları, yayınları, silahlı kuvvetlerde genel ölçüde bir ilgi uyandırdı. Özellikle Faruk Gürler'de.

Baykam: Faruk Gürler?

Gürkan: Faruk Gürler, bana demiştir ki, "Celil, Doğan Avcıoğlu'nun "Türkiye'nin Düzeni" kitabının başucu yapmayan ve bunu okumayan subaya ben entelektüel subay demem, bunu arkadaşlarına anlat". Faruk demek ki başucu kitabı olarak kabul etmiş ve o kitabı benimsemiş. Ama bu kitabı benimseyen söz sahibi generallerin, subayların çoğunluk olduğu söylenemez. Ben 12 Mart'ın içindeydim. 12 Mart'ın sözümona baş koordinatörüydüm. Faruk Paşa'nın sağ kolu olarak görülürdüm.

Baykam: İsimleri sayıyordunuz?

Gürkan: Evet işte Muhsin Batur, Kemal Kayacan jandarma komandamydı o zaman. Faruk Gürler, bunların belli ölçüde sistemli şekilde gelişmiş sol görüş sahibi olduklarını kabul etmiyorum. Askerlerin mesleki bağlantıları dolayısıyla buna ayıracakları zamanlarda yoktur... Buradan bugün bir sol yazıyı veya sosyal demokrat bir metni bizden bir gün evvel okumuş olmanın sağladığı avantajla karşımıza çıkar. Hiçbiri kazdıkça bu kitapların derinlerinde ne bilgi var, diyecek halde değildir.

Baykam: Ama Kemalizm'i içgüdüsel olarak genlerine geçirmişler.

Gürkan: Genlerine geçmiş. Yani bu gerçeği teslim ederseniz daha birçok sorunlar çözülebilir. Yani silahlı kuvvetler için bir sağlıklı teşhis koymak istiyorsanız en birincisi bu. Yani Kemalizm, Atatürkçü görüş sinmiştir içine Türk Silahlı Kuvvetleri'nin. "Müstakbel Genel Kurmay Başkanlığı hazırdır Celil için" derler. Ben bu itibarlı durumu biliyordum. Bir fevkalade durum olmayıp, normal koşullar içinde devam etseydim, normal bir Türk Silahlı Kuvvetleri çalışmasında en üst kademeye kadar gelebilirdim. Faruk Gürler'in de, Muhsin Batur'un da, Kemal Kayacan'ın da gerçekten peşlerinden gidilmesi değer liderler olduğu kanısına bir ara bende kendimi kaptırmıştım. Fakat büyük hata işlediğimi de anladım, bu bir gerçek.

Baykam: *Siz Yön dergisi okur muydunuz? Doğan Avcıoğlu'nu takip eder miydiniz? Onun Türkiye'nin Düzeni'ni okudunuz mu?*

Gürkan: Takip ederdim, tabii okumuştum. Uğur Mumcu ile çocuğum arkadaştılar.

Baykam: *Yakınlığınız var mıydı?*

Gürkan: Çok. Uğur Mumcu bizim evin bir çocuğuydu. Ben okumasam, Uğur Mumcu getirir önüme koyar "Paşam sen bunu oku Allah rızası için" diye baskı yapardı.

Baykam: *Ortanın soluna ve TİP'e bakışınız nasıldı?*

Gürkan: O zaman bilinçli, sistemli orta sol görüşüne sahip olduğum iddiasında değilim. Ben değilim benim gibi diğer arkadaşlar da değiller. Demokratik sol hareket nedir bunu hakkı ile bilen insanlar değiliz.

Baykam: *Yüzeysel mi kaldı?*

Gürkan: Benim görüşüm de yüzeyseldi. Hem de kalburüstü entelektüel bu işlerden anlayan bir subay geçiniyordum, buna rağmen.

Baykam: *Yön Dergisi size yetmiyor muydu?*

Gürkan: Ben hep Yön'ü okuyordum. Yanlız tekrar ifade ediyorum. Nerede Atatürkçü görüşe ters çıkan bir ifade görsem o metin hakkındaki genel yargım gölgelenmeye başlardı. Yani Doğan Avcıoğlu'nun çok güzel bir yazısını okuduğumda biraz silintili, biraz Atatürk mevzusunda benim kriterlerime göre reddedici eleştirel bakışını sezdiğim anda o metne verdiğim kıymet bir hayli düşerdi ama benim dışımda bu işleri meslek edinmiş kişiler arasında rahatlıkla Doğan Avcıoğlu'nun bütün yazılarını bütün görüşlerini ayeti kerime gibi kabul etme eğiliminde olanlar da vardı tabiatıyla.

Baykam: *Sol kitap okur muydunuz?*

Gürkan: Çok fazla sol kitap okuduğumu hatırlamıyorum.

Baykam: *Peki bugün genel sol kültürde bilinen yelpaze şudur: Ordu içerisinde, "9 Martçılar" diye adlandırılan grup, Türkiye'nin bağımsızlıktan uzaklaşması, Demirel'in de AP'nin fazla Amerikan yanlısı politikaları, fazla işçiyi ezen kapital yanlı, politikalarından rahatsızlık duyuyorlardı. Bu 68 kuşağı gençliğinin rahatsızlıklarıyla*

birleşti. Bu İlhan Selçuk, Doğan Avcıoğlu'nun, Mümtaz Soysal gibi yazarların rahatsızlıklarıyla birleşti. TİP'in tepkileriyle de dalgalandı ve bunlar Türkiye'de sol bir askeri darbenin, yani 27 Mayısvari fakat 27 Mayıs'tan daha da solda bir askeri darbenin hazırlanması konusunda bir ortam yarattı. Öğrenci liderleri de bu askeri cunta projesinde endirekt olarak rol aldılar. Onlar da 27 Mayıs anma gününde Harbiye'nin önünde "Ordu Gençlik Elele" sloganı attılar. Sokaklarda, meydanlarda polisi dövdükten veya polisten dayak yedikten sonra yine de sloganları attılar. Daha Türk ordusuyla gençliğin arasına kara kediler girmemişti, kanserden ölen Ayhan Kırışlıoğlu'nun da bulunduğu hareketin, 9 Mart'ta Faruk Gürler ve Muhsin Batur'un son anda geri çekilmesiyle yörüngeden çıktığını, bunun 12 Mart'ta tam tersine bir karşı darbeye dönüştüğü anlatılır. Muhsin Batur'un ve Faruk Gürler'in tavır değiştirmelerini, başka başka yorumları vardır. Bunun Muhsin Batur'un anılarında ele alınış biçimi vardır, sizinkiler de vardır. Siz olsanız bu bildik özet toparlamalara ne eklemeler ve çıkarmalar yapardınız?

Gürkan: Bu çizdiğiniz tablonun özü Türk silahlı kuvvetlerinde 9 Martçılarla gençliğin bir uyum halinde bir hedefe doğru bir yönelmek istediği izlenimi var. Ben 9 Mart'ın göbeğindenim. 9 Mart toplantısının hazırlanması gündemlenmesinde çeşitli arkadaşlarla beraber çalıştım.

Baykam: *9 Mart tarihi kim saptamıştı?*

Gürkan: 9 Mart günü, saat iki üç falan civarında ben kara kuvvetleri plan prensipleri başkanıyım. Yanılmıyorsam Muhsin Batur, Faruk Gürler'e geldi. Odada oturdular birlikte konuştular çıkıp gittiler. Öğleden sonra Hava Kuvvetleri'nden yanılmıyorsam Ömer Çokgöz general, bana telefon etti, "Paşam böyle böyle, Faruk Paşa'yla görüştüm, bugün saat 6'da mesai bittikten sonra, bizim komutan Muhsin Batur'un odasında bir toplantı yapılacak. Toplantıya Faruk Paşa da gelecek, Muhsin Paşa bulunacak, hava kuvvetlerinden kurmay başkanı Ahmet Vural bulunacak, kara kuvvetlerinden siz bulunacaksınız" dedi. Şükrü Köseoğlu, Amiral Medihi Bilge, İhsan Ömer Paşa bulunacak, Atıf Erçıkan bulunacak, Hava Kuvvetleri Harekat Başkanı

Hulusi Kaymaklı bulunacak olan diğer komutanlar. Belli saatte bulunduk. Ondan sonra saat 17'ye doğru ya da 18'e doğru karargâhlar boşaltılmış, biz de kalktık gittik Muhsin Batur'un odasına girdik. Biraz sonra Faruk Paşa geldi işte o ekip bunlardan ibaret fazla kimse olmadığını zannediyorum. Bu toplantı hiç beklemediğimiz ummadığımız şekilde sonuçlandı. Bizim beklediğimiz şeylerin hiçbiri olmadı ve Faruk Paşa tipik şekilde cephe değiştirdi. Ürküntü içinde yuvarlamaya başladı karşımızda bol bol terleyen şaşkın şaşkın etrafa bakan zaten o günleri hiç unutamam, ... öksürüyorsun "Sen bir şey mi dedin?" diyor. O kadar panik olmuş durumdaydı. Muhsin Batur da çabuk teşhis etti durumu. Faruk Paşa'nın yörüngesinde kaldı "Bekleyelim bakalım durum merkezde nasıl" diye. Yani mesele öyle bir soldaki gençlik topluluğunun davramşı ve felsefesiyle silahlı kuvvetlerin 9 Martçılar ve onların felsefesiyle davramşlarının birbiriyle uyum halinde olduklarım zannetmiyorum. Ben hiçbir zaman inamr mısınız ne Deniz Gezmiş ne onun ekibi ne Avcıoğlu ne de onun ekibiyle bizim asker kanadını bir işbirliği içinde olmalarım ne talep ettim, ne de istedim.

Baykam: *Mesela, bazı deniz subayları, havacı subayların öğrencilerle ilişkilerini biliyoruz. Öğrenci liderleri ve solcu yazarlar arasında bir genel kurmayla milli savunma bakanı arasında olduğu gibi birebir direk resmi ilişkiler yok ama Deniz Gezmiş, İlhan Selçuk'a gidip geliyor. Doğan Avcıoğlu'ya Uluç Gürkan ilişikli, efendim Uluç Gürkan'la Deniz-Mahir ilişkide, sonuçta bu gayriresmi ağlar o solcu yazarlar ve gençlik liderleri arasında var. O Kemalist solcu yazarların yazılarının harbiyede öğrenciler üzerinde etkisi var. Ben sizin adınızı 9 Martçı'ya çıkaran o 9 Mart gününe gelmeden önceki günlerde bu olaya Demirel'e bakışınız, öğrencilerin hoşnutsuzluğuna bakışınız nasıldı?*

Gürkan: Baktığınız zaman bu hareketlerde belli şekilde ayrılan üç grup mevcut. Birisi üst komuta kademesi, Muhsin Batur, Faruk Gürler ve bir ölçüde de Kemal Kayacan, bakın deniz kuvvetlerini söylemiyorum. Celal Eyiceoğlu daima uzakta durmuştur. Donanma kumandam olarak Kemal Kayacan,

biraz bulaşmıştır. Muhsin Batur, Faruk Gürler ikilisine, ikinci ekip 9 Martçılar, ki onun içinde de bir iki tanesi mesela Hulusi Kaymaklı Hava Kuvvetleri Harekat Başkam ve Ahmet Dural Kurmay başkam bunlar bizim çalışmalarımızda değildi o toplantıda emrivaki halinde Muhsin Batur tarafından hazır bulundurulmuşlar. Ondan sonra bir de 9 Martçılarla teması olmayan o deniz ve hava talebeleri yok mu? Rütbeli subaylar yok mu? Onların oluşturduğu bir üçüncü grup ve onlar bir hayli de fire vermişti. Onların 9 Martçı zihniyeti ve onların üst kademesindeki Faruk Gürler, Kemal Kayacan ve Muhsin Batur üçlüsüyle sizi temin ederim bir işbirliği, hedef birliği diye birşey yoktu. Onlar ayrı alemin mücahitleriydi ve daha çok sivil kanattan Doğan Avcıoğlu'ndan, İlhan Selçuk'tan etkilenen kimselerdi.

Baykam: *9 Mart 1971'den önceki aylarda sizin "Bu Demirel iktidarını düşürelim Türkiye'de sol Kemalist işte bir hareket yapalım. 27 Mayıs vari bir yenilenme olsun" gibi arzularınız, temennileriniz ve uygulama planlarınız, onları yaşama geçirme metodlarınız veya kararlarınız nelerdi?*

Gürkan: Türkiye'de 61 Anayasası'nın getirdiği atmosfer içerisinde, rejimin oturduğu rayda dürüst ve selametli gitmesini istiyorduk biz. Bunu aksatacak her türlü davramşa son derece karşıydık. Bizim dediğimiz olmuş olsaydı. 61 Anayasası ve Atatürkçü görüş doğrultusundaki özgürlükçü felsefe gerçekleşecekti. Bizim istediğimiz buydu. Bunun dışına çıkan uç görüşler de... bizde kesinlikle rağbet görmedi.

Baykam: *Yani siz 27 Mayısvari bir Kemalist darbe yapmak istiyordunuz?*

Gürkan: İşte onu sağlayacak şartları meydana getirmek, gelmiyor ise onun gereğini yapmak istiyorduk. Darbe dediğimiz de ondan ibaretti. Biz 27 Mayıs'ı tasvip edenleriz. 27 Mayıs'ın getirdiği reformist hareketin pürüzsüz sürmesini istiyorduk. Bunu sağlayacak tedbirlerin alınmasını istiyorduk. Bunun dışına çıkmak ütopist, felsefi, fantazi sol görüşler bizim nazarımızda asla rağbet görmemiştir.

Baykam: *9 Mart günü saat 18'de çeşitli askerlerin bir araya*

gelerek "Ya ne yapıyoruz?" diye yan yana gelmesi ve oturması, "Artık ok yaydan çıksın" demesi herhalde tesadüf değildi. Muhsin Batur'la ya da Faruk Gürler'le, diğer komutanlarla ne kadar zamandır konuşuyordunuz? Yani ne kadar zamandır bu ilişkiler dizisi sürüyordu.

Gürkan: Hani İngilizlerin söylediği gibi beni ilgilendiren çapıyla söylüyorum. Ben 1970 yılında Adapazarı Tümen komutanlığına atandım. Adapazarı'na gidiyorum. Galiba 69'da gitmemden bir gün evvel, eski sınıf arkadaşım Orhan Kabibay benden randevu istedi. Benim o zamana kadar da durumum sütten çıkmış kaşık. Yani öyle ihtilalci, devrimci, reformist falan o taraklarda benim bezim yok. Geldi Fatih blokunda gece yarısına kadar konuştuk. Ve dedi ki, "Celil böyle böyle biz bir işin içindeyiz senin de kulağına çalmıştır işte. Gürler, Batur, Kayacan vs. var. Memleketin aydın bir generali olarak senin de bir ismin var, bu işlerde bizimle beraber olmanı istiyoruz." Ben bazı aydınlatıcı hususlar için sualler sordum. Bilgiler verdi. Ben de neticede bu işe katılabilirim, omuz verebilirim şeklinde bir vaatte bulundum. O zaman "Biz seninle Adapazarı'na irtibata geliriz" dedi. Kucaklaştık ayrıldı gitti. İki, üç gün sonra arabaya atladım Adapazarı'na gittim yani 1970 oldu. Adapazarı'nda tümen komutanlığı yapmaya başladım, Orhan Kabibay ve arkadaşları ile irtibata geçtim ve kuryelerle bana bilgi aktarıldı. Direktifler alınıyor benden falan. Ben de Faruk Paşa'nın namı hesabına onun baş koordinatörü olarak hem tümen komutanlığını hem de bu işleri yapıyorum. Çünkü yol üzerinde olduğu için İstanbul, Ankara, İzmir arasındaki trafik daima Adapazarı'ndan geçer. Herkes benimle irtibata geçer falan. Böylece toplantılar yapıyoruz subaylarla, fakat bu subaylar sizin sözünü ettiğiniz genç Deniz ve Hava subayları düzeyinde değil.

Baykam: *Daha yüksek?*

Gürkan: Daha yüksek. Yani 9'ların yüzeyine yakın bir düzeyde. Gelip gidenler vasıtasıyla Orhan Kabibay, Süleyman Esir vs. suretiyle Faruk Paşa'nın düşünceleri bize aktarılıyor. Aydın Kırışoğlu mesaj getiriyor, götürüyor vs. görüşmeler

devam ediyor. Hatta Uğur Mumcu da devamlı olarak Mümtaz Soysal'la konuşur, temas eder, gelir, kitabını getirir, "Celil Paşa'ya" diye. Ankara havasım bana yansıtıyor. Benim görüşlerimi alıyor hatta bir ara şöyle bir şey de geçmişti elinde, "Ya Paşam" dedi. Ankara'da aydın kesim profesörler, Mümtaz Hoca şunlar bunlar bana dediler ki, "Celil Paşa'ya sor bakalım onun görüşü ne? Merkezde herhangi bir müdahale olduğu taktirde bu kupkuru bir asker müdahalesi mi olacak, müdahaleden sonra yapılacak işler bakımından, yoksa asker sivil bir entegrasyon içinde filan mı yapılacak?" Ben de şöyle yarı yarıya diye bir el hareketi yaptım iyi hatırlarım, Uğur da gitmiş yamlıruyorsam Mümtaz Bey'e ya da diğer arkadaşlara bunu aktarmış. Yani bizim neticeyi alışımıza kadar siviller devreye girmeyecekti.

Baykam: *"Darbe siville yapılmaz, disiplinle yapılır" demiş oluyorsunuz.*

Gürkan: Darbe siville yapılmaz. Fakat ondan sonra onun uygulamasını ancak sivil asker el ele gönül birliğiyle yapması lazım dedim de, gitmiş bunu anlatmış. Ondan sonraki gelişinde Uğur, dedi ki, "Çok nisbetli müsbet tesir bıraktı Paşam".

Baykam: *Sizler solcu yazarlarla endirekt olsa da ilişkideydiniz değil mi? Mesela Uluç Gürkan, Mumcu aracılığıyla.*

Gürkan: Evet.

Baykam: *Endirekt olarak Doğan Avcıoğlu'yla ilişkideydiniz? Belki bütün bu ilişkiler dizisinde bir tek alt kademedeki subayların sizinle ilişkisi yoktu.*

Gürkan: Yoktu.

Baykam: *Tek kopukluk orada mıydı?*

Gürkan: Oradaydı.

Baykam: *Ama onlar da sizinle konuşulduğunu öbür taraf vasıtasıyla biliyorlardı. Şöyle ifade edeyim, sizlerle görüşüldüğünü o alt kademe subaylar da biliyorlardı. Deniz Gezmiş'ten, Uluç Gürkan'dan biliyorlardı, yani öğrencilerden ve Uğur Mumcu'dan, Avcıoğlu'dan biliyorlardı. Bir tek o alt kademe subayların sizinle "Asansör" ilişkisi yoktu. O durumda demek ki, daha önce 27 Mayıs'ta olduğu gibi adım adım hastayı izliyordunuz. Hasta Türkiye Cumhuriyeti idi ve hasta-*

nın gelişimini izliyordunuz. Belki de hedefiniz illa yüzde yüz darbe yapmak değildi. Hasta iyiye doğru gitmeye başlasa belki buna gerek olmadığına kanaat getirecektiniz. Hasta kötüye doğru gitmeye başlasa da olayı devreye sokacaktınız. Orada sizin en üst kademe olan muhataplarınız, yani, Muhsin Batur, Faruk Gürler, Kemal Kayacan gibi isimler dışında bir oda yanınızda size arka çıkan, destek veren, bu konuları daha rahat konuştuğunuz başka subaylar da vardı, sizin rütbeniz civarında olan. Mesela Aydın Kırışoğlu bunlardan birisiydi. Biraz o konuyu açabilir miyiz? Mesela "Aydın Kırışoğlu kanser olmasa veya 6 ay daha geç olsa, 12 Mart değil, 9 Mart yaşanırdı ve Türkiye başka bir eksene girerdi" cümlelerinin biraz içini deşelim.

Gürkan: Aydın Kırışoğlu Hava Kurmay Albay'dı. Bu faaliyetlerimiz içinde, ben Adapazarı'ndayken ziyaretime geldi. Sonrasında benim Ankara'ya atanmam dolayısıyla burada benim en sıkı temasta bulunduğum kişiydi, Hava Kuvvetleri Komutanlığı'nda Muhsin Batur'un sağ kolu idi deyim yerindeyse, ben Kara Kuvvetleri Komutanlığı'nda Gürler'in sağ kolu. Fakat kıdem dolayısıyla ben Deniz, Hava ve Kara'nın koordinatörlerinin de başı oluyorum. Kırışoğlu gerçekten, TSK'nın yetiştirdiği ender kıymetlerdendi ve bana öyle gelir ki, sol felsefeye iyi niyetle ve Atatürkçü görüşle en doğru teşhisi koyan, en doğru yolu izleyen bir elemandı. Onun kanser olup tedavi için götürülmesi, getirilmesi ve ölmesi bu hareketin büyük ölçüde felç olmasına yol açtı diyebilirim. Aydın Kırışoğlu belki, hadisatı tersine çeviremezdi. Nehiri aşağıdan, yukarıya doğru akıtamazdı, akıtamayabilirdi ama herhalde ağırlığı çok büyüktü. Ve dediğim gibi en birleştirici, en fikir üretici en teknik arkadaşımızdı. Ancak benimle olan yakın ilişkisinden edindiğim kadarıyla benim düşündüğümün ötesinde bir sol görüş, bir sol düşünceyle ortada dolaşmıyordu. O da ılımlı idi. Vedii Bilget vardır, amiral o da, Deniz Kuvvetleri'nden, içimizde bu meseleyi solcu perspektiften bakmada en fazla kalem oynatmış, kafa yormuş, mürekkep yalamış bir kimseydi. Yani deyim yerindeyse bizim o 9 Mart ekibinin düzeyinde en radikalce görüşün müdafiliğini yapan, ortaya konan görüşlerde onun yandaşlığını

yapan Vedii Bilget'tir. Onun dışında fazla bir şeyi olduğunu tahmin etmiyorum. Mesela bir Hulusi Kaymaklı, sağdan bakın, soldan bakın, her yönüyle bir salon korgenerali idi, öyle felsefeye falan itibar edeceğini zannetmiyorum. Ahmet Dural, omuzunda 4 yıldız vardı, Allah rahmet eylesin, fakat yapıcı bir rolü yoktu. Zaten başlangıçtan da işin içinde değildi. 9 Mart toplantısına Muhsin Batur'un ısrarı ile katılmıştım. Öyle olunca genç subaylar camiasının "9 Martçılar bizim doğrultumuzda düşünüyorlar ve icraatta bulunuyorlar" gibi bir kuruntuya kapılmaları bence yanlış. Ben bu önemli görevime rağmen, bu deniz ve hava subaylarının hiçbiri ile bir temasım oluşmamıştır. O kadar İstanbul'da toplantılar yaptık, Ankara'ya geldik. Orada görüşmeler yaptık ve benim temas edebildiğim kişilerde de hiçbir zaman uç bir görüş sezinlemedim.

Baykam: *Bu toplantıları yapıyordunuz. Burada mesela Muhsin Batur'un anılarından biliyoruz ki, Batur, komutanlar arasında bir ihtilal anketi yapıyor. 13 generali topluyor ve onlara bir ihtilal anketi uyguluyor. Siz bu toplantıda var mıydınız?*

Gürkan: Hayır yoktum, ama biliyordum.

Baykam: *Muhsin Batur, yayınlanan o anısında adım adım bu ihtilale kayışını ve bunun artık Cumhurbaşkanı ve Demirel'in de bilgisinde konuşulmaya başlandığını açık açık ve hatta onların da "Canım ihtilal yapıp da ne yapacaklar" demeye başladıklarını ve olayın artık kokusunun açık bir şekilde oralara kadar gittiğini söylüyor. Başbakanlıktan falan buna gelen pek bir tepki de yok. Çünkü herhalde öyle bir gelenek yoktu. Başbakan ancak "umit ederim yapmasınlar" gibi bir konumdaydı. "Vay efendim, siz bana darbe mi yapıyorsunuz? Ben sizi yarın emekli edeyim" deme gücünü kendinde hissetmiyor. Burada devrim öngören askeri grubun Orgeneral Batur'a önerisi, ki bu grupta siz de varsınız; askeri grubun Batur'a öngördüğü dosyada yeni bakanlar kurulunun da listesi bulunuyordu. Dosyada devrimci ve reformcu iki şekil öneriliyor ve devlet şeması yeniden çiziliyordu; mesela Batur'la tekrar bu önerdiğiniz şemaya gözatın, mesela Batur, sizlerin ona götürdüğünüz projeyi anti-demokratik bulduğunu, çok partili parlamenter rejime ve demokratik anlayışa ters düştüğünü düşündü-*

günü ve bu projeye sizlerle devam etmemesinin arkasında bu ideolojik ayrılık olduğunu bana anlattı.

Gürkan: 9 Mart'ı ortaya koyduğumuz zaman Batur'un şu yaptığınız yorumda görüşü tamamıyla havada kalıyor. 9 Mart günü toplantıda şu devlet düzenini gösteren şemayı, yani bu dosyanın hazırlanmasında ben de mevcuttum. Evvela Kara Kuvvetleri tetkik etti. Ondan sonra Batur bunu görmek istemiş, kendisine bilgi verilmiş. Faruk Paşa'ya, "Bir devlet başkanlığı var, bu zatıaliniz olacaksınız, bir devrim konseyi olacak, bu doğrudur, bir başbakan olacak, onu söylemedi, kendisinin olduğunu biliyor. Bir başbakan yardımcısı, aynı zamanda yanılmıyorsam, Devrim Partisi'nin genel sekreteri olarak da beni öngörmüşlerdi. Ömer Çokgör'e okuttu Batur. "İşte devlet başkanı zatıaliniz", Faruk Paşa'nın beti benzi zaten orada attı.

***Baykam:** Niye, devlet başkanı olmak istemiyor muydu?*

Gürkan: Aman efendim o ayrı bir alem, onun benimle bir konuşması vardır "Bana aslanlı kapıyı verebiliyor musunuz Gürkan?" demişti. İlginçtir o, sonra anlatayım. Sonra bakanlar okundu, Ömer Çokgör okudu, hiç unutmam, Ticaret Bakanı Adnan Başer Kafaoğlu veya Selahattin Özmen denmiş. Buraya geldiği zaman bugün gibi hatırlarım, Faruk Gürler, "Olmaz" dedi. Şuraya kadar gelmiş Bahri Savcı adına bile ses çıkarmamış. Buraya gelince "Olmaz o sıkı Marksist" dedi. Böyle deyince Muhsin Batur, "Paşam, biz o görüşte değiliz, nereden çıktı bu?" Sonra birimiz söyledik, "Bunlar iki kardeş. Aslan Başer Kafaoğlu mizaç itibariyle Marksist ama, Adnan Başer Kafaoğlu, Demirel hükümetlerinde revizyon hükümetlerde görev aldı, onun Marksistliği diye bir iddia yok, ama iyi bir ekonomistti" deyince, "Tamam" dedi. Demek ki, şu liste ve şu görev taksimatı, Faruk Paşa'ya, Muhsin Paşa tarafından nakledilmiş. Bunu söyleyen bir adamın bizleri başka bir niyetle müdahale ediyorlardı diye suçlaması çok yanlış.

***Baykam:** Bu şema çok partili rejimi askıya alıyordu. Türkiye'yi nasıl bir yörüngeye koymayı düşünüyordunuz?*

Gürkan: Normal rayına oturuncuya kadar Devrim Partisi'

nin, CHP döneminde olduğu gibi olmasını düşünüyorduk. Yalnız bu Devrim Partisi öylesine organize edilecekti ki, Ankara'da, meclis kürsüsünde veya parti genel meclisinde alınan bir karar, günler değil, saatler değil, dakikalar sonra Hakkari'nin bir köyünde de aynen tekrarlanacaktı. Öyle çok kapsamlı bir parti teşkilatı öngörülüyordu. Ankara'da pişirileni, kotarılanın sapa köydeki Devrim Partisi'nin yetkilileri köye telkin edecek, anlatacak, sindirecekti. Öyle bir çalışma içerisinde anayasa da, Faruk Paşa'nın, Muhsin Paşa'nın da tasdiklerinden geçmiştir ama, 9 Mart'tan çok seneler sonra ifade etmiştir, bu tavrı çok yanlıştır.

Baykam: *Ama herhalde siz Batur'un bu eleştirileri, sizin şemanıza yaptığını çok duydunuz. Gürler ve Batur'u biraz zorla o liderlik mevkiine oturtup sonra da, onlardan emir alıp, "Buyrun generalim, şimdi ne yapıyoruz, emir veriyor musunuz?" diye onları zorla bu direksiyon koltuğuna oturttunuz, bu çelişki biraz da 9 Mart'ı yaşama geçirtmedi gibi de bir yorum var, buna ne diyorsunuz?*

Gürkan: İhtilaller tarihinde, pek nadir ihtilal girişimcileri, Gürler-Batur ikilisi kadar iyi niyetli, yakın takibe sahip olabilmişlerdir. Kesinlikle söylüyorum. Faruk Paşa, Muhsin Paşa, baştacı ettiğimiz liderler durumundaydılar. Zaten içimizden atamadığımız kırgınlığın kökeni de bu. Bizim Batur ve Gürler'e karşı açtığımız kredi, hizmet arzedişimiz, sadakatle bağlılığımız tarihte pek nadir görülmüştür. Ama aynı Batur, ondan sonraki yıllar tüm demeçleriyle ve en son meşhur kitabıyla bizleri Marksist radikal harekete teşni, maceracı olarak nitelemiştir. Ben bu iddialara gazetelerde de cevap verdim. Kendi kitabımda da ifade ettim. Tamamen gerçek dışı.

Baykam: *Peki sizce neden Muhsin Batur bu gerçek dışı addettiğiniz yoruma ihtiyaç duyuyor?*

Gürkan: Batur geçmiş hadiselerden sonra, Türkiye'nin kaderinde daha ciddi roller oynamasının mümkün olduğu kanısına vardı. Yani bu yolda gölgeleyebilecek olan geçmişteki bağlantılardan sıyrılmak, anılardan kurtulmak için yapacağı şey buydu ve bunu yaptı. Başka çaresi yoktu. Yani alın bakalım,

Ömer Çokgören'i bulun, Batur'un 9 Martçılar için ileri sürdüğü iddiaları tasvip edene rastlayamazsınız.

Baykam: Yani siz diyorsunuz ki, bu şemaya bir itirazı yoktu. Peki burada demokrasinin askıya alınması geçici bir süre miydi?

Gürkan: Geçici bir süre.

Baykam: Ne kadar, bir kaç yıl mı?

Gürkan: Tam hatırlayamayacağım ama anayasamızda tek partili rejimin geçici olduğu, ilk fırsatta şartlar elverdiğinde çok partili rejime geçileceği yazılıydı. 61 Anayasası'nı savunan girişim, elbette çok partili bir girişim olacaktı. Biz de 61 Anayasası'nın tekrar itibar kazanması, yürürlüğe konması veya en azından iyi niyetle uygulanmasını isteyen bir akımın insanlarıydık.

Baykam: Aydın Kırışoğlu, ne zaman kanser oldu, ne zaman tedavi gördü, ne zaman öldü?

Gürkan: Aydın Kırışoğlu, 1970'in ortalarında hastalandı ve tedavi için yurtdışına gitti. Biz de gövde gösterisi yaparcasına gittik, uğurladık, sonra döndü geldi, gövde gösterisi yaparcasına karşıladık. Evini ziyaret ettik. İnancını kaybetmemiş, ama her geçen gün ölüme biraz daha yaklaşıyordu. 71'in ortalarında veya sonlarında öldü.

Baykam: Yani darbeden sonra?

Gürkan: Tabii, darbeden sonra.

Baykam: Atıf Erçıkan'a "Muhbir general" dendi. O olayı açar mısınız?

Gürkan: Atıf Erçıkan, silahlı kuvvetlerin yetiştirdiği çok zeki, çok cin gibi olan, dünya görmüş, dış yörelerde bulunmuş, lisan bilir, en kuvvetli silahı da ikna gücü olan, tatlı konuşmasını bilen bir generaldir. Bizim 12 Mart noktalanıp ayrılıncaya kadar ki dönemde birçok maceralı girişimlerin içinde bulunmuş ve fakat dışında görünmenin sanatını yerine getirmiştir bizzat.

Baykam: Yani ikili oynuyordu açıkçası. Bir yandan Faruk Gürler'le oynuyordu, bir yandan sizinle oynuyordu.

Gürkan: Evet ikili. Asıl oyunu bizimle oynuyordu. Hatta o kadar ki, kesinlikle bizim aldığımız bilgiler, genel kurmay,

genel sekreter kurmay albay Mehmet Tuğcu'nun bize intikal ettirdiği, günü gününe intikal ettirdiği ve oturaklı bir generaldi tuğgeneral, Atıf Erçıkan'ın bizim gruba girmesi sonradan olmuştur. Çünkü Atıf Erçıkan'ın geçmişteki dosyası bozuktu. Bundan önceki olaylarda da kaypaklık göstermiştir. 21 Mayıs veya Silahlı Kuvvetlerde böyle bir müdahale hareketinin ortaya çıkması, çimlenmesi belirdiği zaman o hadiseye gitmiştir. Bakıyor, ordu da bir gelişme var, orada da bulunuyor. Rizikolu limit aşıldığı zaman ayrılıyor, yan çiziyor.

Baykam: *Yani bir var, bir yok!*

Gürkan: Tam öyle. Ondan sonra da bu zat bizim dışımızdaydı. Biz burada aylarca devam ettik. Çalışmalar sürdü. Kara kuvvetlerinde ben, Şükrü Köseoğlu genelkurmayda işleri yürütüyoruz. Atıf Erçıkan sık sık beni ziyaret ediyor. O sırada genelkurmay plan prensipler başkanı, ben kara kuvvetleri plan prensipler başkanıyım. Görev ikizliğimiz var. Ben kendisini eskiden de tanırdım. Akademide bizden iki sınıf öndeydi galiba. Bir gün geldi, çok maharetle yaklaşımlar yapıyor, tam söylemiyor "Ya Celil böyle bir işin içindesiniz, Faruk Gürler filan. Ben de girmek isterim" yok öyle diyemiyor, yaklaşım da yanlış olur, bana şirin görünmek için kelime oyunları yaptı durdu. Ben hiç alıcı olmadım. Sonra genelkurmayda karargâh subayı olan kurmay albaylardan bir ikisi bana geldi ve dediler ki, "Atıf Erçıkan Paşa'nın genelkurmayda biz albaylar arasında bir ünü var."

Baykam: *Kim dedi bunu size?*

Gürkan: Mesela Kenan Güven, kurmay albay hatırlarsınız. Antakya'da, Kırıkkale'de valilik yaptı filan. "Atıf Erçıkan'ı da teşkilata alsanız iyi olur" gibilerinden şeyler söyledi. Dediğim kişiler, bizimle sıkı fiili işbirliğinde değil de, dışarıda kalıp, sempati gösterip omuz verenler, bu durum karşısında ben Şükrü Köseoğlu Paşa'ya, sınıf arkadaşımdır, genelkurmay merkez dairesi başkanı, o da benimle beraber emekli oldu, ona açıldım. Dedi ki, "Ben de aynı görüşteyim, Atıf Paşa'yı alalım. Çünkü adam ayarlamada taraftar kazanmada katkısı büyük olur.",

"Pekâlâ" dedim. O zaman Aydın Kırışoğlu hayatta. Bahçelievler'de oturuyor. Bir gün Atıf Paşa'nın da katılacağı bir toplantı düzenlemeye karar verildi. Ben Namık Kemal Caddesi'nde oturuyorum. Şükrü Paşa, "Akşam, 20.00'de, yemekten sonra gelir, seni alır gideriz" dedi. "Atıf Erçıkan'la Aydın Kırışoğlu da gelecek, orada görüşürüz" dedi. Erçıkan, aşağı yukarı bizim mason locasına alır gibi alma takiplerinin tam ortasında o sıralarda. Akşam üzeri yemekten sonra ben hanıma "gideceğim" dedim. "Nereye" diye sordu, anlattım. "Şükrü Paşa gelecek, Aydın Paşa'yı da alacağız, Atıf Bey'in evine gideceğiz" diye. "Sen çıldırdın mı Atıf Paşa gibi bir adamı nasıl içinize alıyorsunuz?" dedi. Bazen kadınların içine doğuyor demek ki. "Benim hissettiklerim bunlar. Bu çocuk ikili oynayacak, sizi gammazlayacak" diye tartışırken Şükrü Paşa geldi. Aynı şeyleri ona da söyledi. Şükrü Paşa, "hanımefendi, yetenekli bir kimse, bize adam lazım. Olurdu olmazdı" derken, Şükrü biraz yumuşama gösterdi. Ben yatıştırmaya çalışıyorum, nihayet hanım dedi ki, "Ben şu eşiğe yatayım, benim cesedimi çiğnemeden Atıf'a gidemezsiniz" Bu kadar radikal bir pozisyon öne sürdü. "O şimdi evinde tertibat kurdurmuştur, sizin konuşmalarınızı kaydettirecektir. Yarın götürüp ilgililere verecek." Sonra sabıkası öyle çıktı ya! Sonra biz çıktık Şükrü Paşa'yla dedik ki, "Biz Atıf'a uğrayalım, onu alıp Aydın'a gidelim. Yani mekân değişsin. Atıf evinde tertibat almışsa bu iflas etsin. Biz gittik Atıf'ı aldık. Aydın'a gittik. Sonra Atıf toplantılarda, yavaş yavaş içimize girdikten sonra kıta komutanlarını çağırıyorduk, hazırlığımız ne merkezdedir, durumu takip ediyorduk.

Atıf'a aramızda en kıdemli o olduğu için, "toplantıyı siz idare edin" diyorduk. Sonra zaman ilerledi, bilhassa Mehmet Tuğcu'dan aldığımız sağlam bilgiler, bizim akşamları evlerde yaptığımız konuşmalardan sonra Atıf ertesi günü Memduh Tağmaç'ın odasına gidip, belki biraz abartılmıştır, şöyle dediği kulağımıza geldi, hadise bunu fazlasıyla teyit etti ama illa kelimeler böyle olmayabilir. "Sayın başkanım, siz bu masada oturup rehavete kapılıyorsunuz, altınız kaynıyor, bunlar -bizleri

kastediyor- hazırlıkları ilerletiyor. Yarın gelecekler, sizin karnınızı deşecekler." Tam böyle mi söylendi bilmiyorum ama, bu toplantıların Memduh Tağmaç'a Atıf vasıtasıyla intikal ettirildiği bir gerçektir ki, zannederim Memduh Tağmaç'ın da galiba, Muhsin'in kitabındaydı, bilemeyeceğim, "Atıf aldığı talimat üzerine bizim o toplantılarımıza girip bilgi getiriyordu" itirafında bulunmuştur.

Baykam: *Ama size göre ne o, ne öteki, yani kim kazanırsa "Sizin tarafınızdayım" diyecekti, hatta diyecekti ki, "Ben öbür tarafı ne olur ne olmaz diye izliyordum.*

Gürkan: Şimdi bunu teyid edecek bir husus söyleyeceğim, ismini söylemeyeyim, Faruk Paşa bir ara, bir yakını vasıtasıyla bana şu mesajı göndermiştir; samimi söylüyorum, bir general vasıtasıyla "Celil Paşa'ya söyle, Atıf'a fazla güvenmesin. Fazla açılmasın, çok tehlikelidir." Meşhur 70 yılında söylüyor bunu, plan ve prensipler başkanlığında, hazırlığın tam ortasında. Faruk Gürler Paşa gönderiyor bu haberi. Atıf Erçıkan'ın temasından haberdar tabiatıyla, fazla açılmasın, dikkatli olsun diyor.

Baykam: *Peki sizin Memduh Tağmaç'a bakışınız nasıldı? Gürler ve Batur'a açılıp, herşeye rağmen onlarla mecburi bir güven ilişkisi aradığınız ortamda, Memduh Tağmaç'ın sizin olayınıza destek vermeyeceğinden emin olduğunuz için mi olayın dışında tutuyordunuz?*

Gürkan: Memduh Tağmaç, silahlı kuvvetlerde gelmiş geçmiş, kapasitesi en sınırlı bir genelkurmay başkanıdır. Ben onun binbaşılığını da akademide hocamız olarak görmüşümdür. Son derece kibrit kutusu gibidir, eni, boyu derinliği sabittir, bunu kesinlikle söylüyorum. Ve yıllar bu zata hiçbir şey kazandırmamıştır. Yetenek itibariyle öyle tesadüflerin ve orduda kıdem müessesinin getirdiği bir genel kurmay başkanıdır. Ben Adapazarı'ndan tayin edildim, geldim buraya Kara Kuvvetleri plan prensipler başkanlığı makamına oturdum ve komutanlara ziyarette bulunuyorum. Bizim askerlikte öyledir, iki üst kademeye ziyaret yapılır göreve geldiğimiz zaman. Ben şimdi Kara Kuvvetleri plan prensipler başkanlığına geldiğime göre, bir üstüm Hayati Savaşçı, korgeneral, onun da bir üstü Faruk

Gürler, orgeneral kuvvet komutanı. Tamamdır, benim işim bitti. Başka ziyaret mükellefiyetim yok. Ben bu ziyaretleri yaptım sonra düşündüm taşındım "Bir de Memduh Paşa'ya bir ziyarette bulunayım" dedim. Hem hocam, hem de plan prensipler başkanıyken genel kurmay başkanıydı. Binaenaleyh şimdi de kara kuvvetlerine geldik. "Bir ziyarette bulunayım, aldığımız haberleri teyit veya iptal edecek bilgiler sızdırırım" düşüncesiyle. Açtım özel kalemine. "Böyle böyle, ben geldim sayın başkanı ziyaret edip saygılar sunmak istiyorum" dedim. Bir dakika sonra, "Paşam sizi bekliyor" dedi. Memduh Tağmaç da öyle kolay kolay herkese randevu vermez. Kalktım gittim. İçeriye girdim ama kararlıyım. Oturdum, "Gel bakalım Gürkan, vazifeye başladın mı?" dedi. "Başladım" dedim. Çaylar söylendi, kıtlama içer o Erzurum'lu olduğu için. Hemen konuya girdi; "Gürkan biliyorsun Ağustos ayında (bu hadise 7-8 Eylül 1970'te oluyor) Adapazarı'nda sen tümen komutanıydın. Sebebi şu; kulağımıza haberler geliyor, bir cunta oluşmuş, darbe yapacaklarmış. Onun hakkında senin de adın geçtiği için bizzat birinci elden bilgiyi senden almak istedim. Diğer kuvvet komutanlarıyla, Batur da bu arada kuvvet komutanları arasında, fakat sen 7 gün izinle Antalya'ya gitmiştin, görüşemedik. Nedir bu işin iç yüzü, böyle bir hareket mi var? Sen de bunun içinde misin? Amacınız nedir?" filan dedi. Anlaşıldı ki, Tağmaç, benim hakkımda gerekli bilgilere sahip. Zaten MİT'te biliyor. Genelkurmaya da o verir biliyorsunuz. "Nedir bu, kimler var? Bir binbaşı sabahleyin erken kalkacak horoz olacak askerlik bu mu yani? Ben de biliyorum, bu meclisteki siyasetçilerin hepsinin hain olduğunu. Bugün istesem 7 dakikada TBMM'nin kapısına kilidi asarım. Ama mesele kilit asmakla kalmaz, ertesi gün devleti kim yönetecek?" dedi. "Binaenaleyh böyle şeyler bir levazım binbaşısının sabah erken kalkıp horozluk yapmasıyla halledilecek şeyler değildir, işler düşünülür, taşınılır, elbirliğiyle emir komuta zinciri içinde beraber yapılır" dedi. Memduh Tağmaç'ın konuşması bu. Bu kadar deşarj oldu bana.

Baykam: *Yani diyor ki, "Yapılacak bir şey varsa gel bana açıl,*

beraber yapalım."

Gürkan: Kesinlikle öyle. Ondan sonra bu yaklaşım üzerine benim verdiğim renk de çok ilginçtir. "Sayın başkanım ben Tümgeneral Celil Gürkan'ım, bu yaşa bu rütbeye geldim. Teğmen Celil Gürkan değilim. Binaenaleyh benim felsefem Teğmen Celil Gürkan'ın felsefesi olamaz. Yani talimnameyi alayım cebime sokayım sonra çıkıp, 'Merhaba asker' diyeyim. Arkasından bakayım talimnamede ne yazıyor. Bugün ne yapayım, selamlama, bir düdük alayım. Çavuşlar, mangalarınıza elle selamlamayı gösterin. Şimdi yürürken selamlamayı gösterin. Şimdi dururken selamlamayı gösterin. On dakika dinlenme derken saat 5. Talim bitti koğuşa. Ben de orduevine iskambil, tavlanın başına geç, ondan sonra git yat. Bunu yapamam. Bu Teğmen Celil'in yapacağı şey. Ben tümgeneralim, memleketin kaderiyle, kalkınması ile güvenliğiyle refahıyla ilgili meseleler benim kafamda dolaşır. Binaenaleyh memleketin içinde bulunduğu bu kötü halden kurtarılması için ben de frekansı frekansıma uyan arkadaşlarımla elbet oturup dertleştim. Konuştum, görüştüm tanıştım ama hayırlı bir niyetle. İyi niyetli bir mücadeleydi bu. Cuntacılık değil. Eğer benim bu meseleleri böyle konuşmam cuntacılıksa ihtilalcilikse, ben bir numaralı cuntacıyım, ihtilalciyim sayın başkanım" dedim. Aynen bunları söyledim. Memduh Tağmaç dinledi, "Doğru büyük çapta düşünmek lazım ama tekrar ediyorum, bir binbaşının kalkıp sabah horozluk taslamasıyla bu iş yürümez. Hadi Allah selamet versin" dedi. Beni oradan kaldırdı gitti. Şimdi ben bu kadar açık bir yaklaşım yaptım Tağmaç'a, o da benim niyetimi öğrenmiş oldu. Ondan sonra aldıkları bilgilere göre neticede tabii Faruk Gürler'in bu işin başında olduğunu kesinlikle biliyordu ama bize gelen bilgilere göre söylüyorum. Amerika'dan gelen Mr. Helms, Tahran'da büyük elçiymiş, ondan sonra CIA başkanı olmuş. Richard Helms, o Tel-Aviv'e gitmiş o günlerde, ondan sonra Ankara'ya gelmiş, bizimkilerle konuşmuş ve demiş ki; "Bizim CIA vasıtasıyla aldığımız bilgilere göre, orduda bir kaynaşma var. Tetikte olun." İlgililere söylemiş bunu. MİT'e mi

söyledi, hariciye'ye mi, elçiliğe mi söyledi bilemeyeceğim. "Tetikte olun ancak, Faruk ve Muhsin'i görevden almak çok sert tepkilere neden olabilir, onlara şimdilik dokunulmaması uygundur."

Baykam: *Tepkilere neden olur muydu?*

Gürkan: Muhtemelen olabilirdi. Olurdu demiyorum, olabilirdi. İşte, "Onları almayın, tepki yaratabilir. Ondan sonrakilere bir tasviye düşünülebilir" diye telkinde bulununca, meşhur 16 Mart kararnamesiyle 5 general, sekiz albayı, ilk etapta bizleri, ondan sonra da bir kısımlarını, takıntılarını tasfiye ettiler. Gürler ve Batur'a gidilmedi. Hükümet olarak, genel kurmay olarak Cevdet Sunay olarak, demek ki, o an için onları harcamayı uygun görmediler. Aksi takdirde Gürler ve Batur'un bu işin başında oldukları yukarı makamlarca biliniyordu.

Baykam: *Onlar da böylece tatlı sudan çıkıp, akvaryuma giren balık gibi zararsız atlattılar.*

Gürkan: Atlattılar ve ondan sonraki beyanları bu atlatmanın bedellerini ödemekti. İşte, "Biz o maceraperestlerle beraber değildik" diye, sonra bazı zamanlarda mesela Faruk Paşa, İstanbul Harbiye'de ordu karargâhında konuşurken, "O emekliye ayırdığımız vatandaşlar vatan haini değildirler, onlar da en az bizim kadar Atatürkçü ve memleket refahını isteyenler" diyerek bizim ağzımıza bir parmak bal sürdüler, çünkü tepki almıştı. Beni tanıyanlar, "Celil böyle maceracı bir şeyin içine girmez, eğer girdiyse isabetli gördüğü içindir" diyorlardı".

Baykam: *O zaman 9 Mart gününü anlatmaya başlayalım.*

Gürkan: 9 Mart dediğim gibi sabahleyin posta ve emir subayı dedi ki, "Efendim, Muhsin Paşa kara kuvvetleri komutanlığına geldi karşı odaya, bir müddet sonra çıktı. Öğle yemeğini yedik geldik. Öğleden sonra az önce söylemiştim. 15.00-16.00, o civarlarda, Hava Kuvvetleri'nden Ömer Çokgör Paşa telefon etti. "Bizim komutan Faruk Paşa'yla görüştüm. Bugün mesaiden sonra onun odasında toplanılacak. Siz de buyurun, Şükrü Paşa'ya da haber verildi" filan filan... Belli bir saatten sonra karargâh boşalmış, normal olarak boşalmış diyorum ve

fakat vazifeli birçok subay, tüfeğiyle, tabancasıyla gelmişler hava kuvvetleri karargâhına. Biz de Şükrü Paşa'yla gittik, yukarı çıktık, emir subayının odasına girdik. Arkasından Faruk Paşa'nın odasına girdik. Büyük bir oda, Faruk Paşa da geldiler, dekor tamam. Bütün subaylar geldi. Faruk Gürler, Muhsin Batur, Ahmet Dural, Hulusi Kaymaklı, Atıf Erçıkan, Celil Gürkan, Şükrü Köseoğlu, İhsan Över. Aklımda kalabilenler 8 kişi civarında. Oturuldu, biraz hoşbeşten sonra smokinli garsonlar girdi içeri. Herkesin önünde tabaklar, çikolatalı pastalar kondu, şekerler, fincanlar filan, onlar yenildi. Ondan sonra konuşulmaya başlandı. "Anlat bakalım" dedi Faruk Paşa. Muhsin Batur anlatmaya başladı. Yapılan hazırlıklar ne merkezdedir gibi...

Baykam: *O devrim konseyi projesi o gün mü konuşuldu?*

Gürkan: O gün o masada konuşuldu. Ama Faruk Paşa okudu, biliyor bu dosyayı, kendisine bizzat verdim, anayasası var içinde, devrim konseyi var, devrim partisi var vs. Muhsin de okudu bunu ama daha sonra taraftar olmadığını ifade etti. Neyse konuşuldu, bakanlar kurulu taksimatı geçti, görev taksimatı geçti. Faruk Paşa, Batur'a "Celal Eyiceoğlu'na haber verdiniz mi, niye yok?" dedi. Eyiceoğlu, Deniz Kuvvetleri Komutanı. Batur, "Efendim toplantıya çağırmadık onu" dedi. Hadi reddetsin bakalım, Faruk Gürler filan, hayatta hepsi. "Niye" dedi, "Efendim, o adam alargada bulunmayı tercih eden bir adam" dedi. Alarga, herhangi bir yere bağlanmadan rüzgâr nereye eserse oraya gideceksin demek. Faruk Paşa, "Olmaz. Ona toplantıdan sonra görüşlerimizi tebliğ et" dedi. Düşünebiliyor musunuz, kuvvet kumandanı olarak kolkola girdiği deniz kuvvetleri komutanı için 'alargada' diyor. Öyle suçlayıcı bir ifadede bulunuyor. Ondan sonra, Batur, yardımcısı Ömer Çokgör vasıtasıyla izahatini verdi, kabine nasıl oluyor filan. Adnan Başer Kafaoğlu meselesi gündeme geldi. Faruk Paşa, "İyi olur, evet, hayır" diyor falan böyle geçiyor. Neticede biçimi ne olacak meselesine geldi. Atıf Erçıkan orada meşhur bombayı patlattı: "Komutanım nedir bu iş? Memduh Tağmaç karşı çıkı-

yormuş" dedi. Çift oynuyor adamcağız. Ertesi gün de korgeneral ve yukarısı bir toplantıya geldi. Meşhur toplantıdır o, 10 Mart günü Türkiye'nin bütün korgeneralleri ve yukarısı toplandı. "Efendim bunun çaresi çok basit" dedi. "Müsaade ederseniz, yarın sabah toplantı açıldıktan sonra birkaç arkadaşla beraber salona girelim, diyelim ki; 'Beyler görülen lüzum üzerine silahlı kuvvetler olarak bizler müdahaleye karar verdik. Siz, siz, siz, salonu terkedin. Sizler silahlı kuvvetlerin nezareti altındasınız' diye bu işe ters bakanları ayıklayalım ve nötralize edelim" İşte, Tağmaç, Gürler... Tabii Tağmaç, menfi tarafta olduğuna göre eğer onun sözleri yerine getirilirse Tağmaç'a, sen de dur bu tarafta, Gürler, Batur, Kayacan ve ehli namuslar bir tarafa. Sonra korgeneraller arasında bize taraftar olanlar var tabiatıyla Faruk Gürler ekibine dahiller. "Böyle yapalım, olsun bitsin" deyince Faruk Gürler ayağı tam suya erdi, buram buram terliyor. Yani böyle korgeneral ve üstü toplanıyor. O toplantıda iki üç tane general elinde silahlar içeri giriyor, bunların bir kısmına "Tutuklusunuz" diyor. Bunları düşününce nefesi kesildi Faruk Paşa'nın. Benim başıma gelse benim de nefesim kesilir, burada çok büyük radikal bir karar var. Atıf'ın tahrikkâr davranışının bir örneğidir bu.

Baykam: *Ortalığı bulandırmak için mi bu lafı söyledi, yoksa inandığı için mi?*

Gürkan: Onu bilemiyorum. Buna inandığını tahmin etmiyorum. Faruk Gürler buram buram terledi filan, ben o zaman başladım Faruk Paşa'nın liderliğinin kritiğini yapmaya. Anlaşıldı ki, bu adamcağız sıkıntılı durumlar karşısında çok çabuk demoralize olan bir lider taslağı, öyle güçlü bir adam değil. Herkes Gürler'den karar vermesini bekliyor. Ya, yarın Erçıkan'ın dediği gibi müdahale edilsin ya da komuta kademesine gidilsin. Şöyle bir karar alınması talep edilsin, yani işin bir sonuca bağlanması lazım. Faruk Paşa dinledi, hiçbir tepki yok. "Evet komutanım" dedi Muhsin Batur, ne buyuracaksınız?

Baykam: *Hatta belki o gece hareket bekleniyordu. Büyük ihtimalle o gece tankların yola çıkmasını bekliyordunuz. Hatta deniyor ki,*

"o gece o andaki gözlerden bir yeşil ışık, tanklar sokağa çıksın emri bekleniyordu. Bunu bekleyen subaylar, generaller vardı."

Gürkan: Doğru. Ben şimdi subayların geldiğinin farkında değilim. Biz geldiğimizde yoktu kimseler. Çıktığımızda koridorlar silahlı subaylarla dolmuştu. Faruk Gürler böyle bir mücadele kararı almaya ne fikren, ne de bedenen hazır değil, dedi ki, Muhsin Paşa'ya, "Memduh Paşa'nın yemeğine gideceğiz. Bekletmeyelim ayıp olur. Hele durum bir gelişsin, yarın komite konseyinde nasıl bir hava esecek onu bir görelim ona göre durumu yeniden tezekkür ederiz" diye pamuk ipliğine bağladı ve kalktı. O kalkınca Batur da kalktı ve hepimizin yüzü sapsarı oldu. O gün orada, yarın sabah da olmadı. 13. gün, 15, gün neyse şunu yapalım veya bir başka somut kararın ortaya çıkması lazım. Bu işi şimdilik bir haftalık donduralım, bu da bir karar. "Bu akşam yemekte bastırın. Yarın komite konseyinde şöyle olsun veya ben kalkıp şöyle diyelim ya da Muhsin Paşa şöyle desin de böyle yapalım" gibisinden bile hiçbir şey yok.

Baykam: *Yani sizin için en kötü kararı aldı.*

Gürkan: Tabii kararsızlık en kötü karardır. Hepimizin eli ayağı kesildi. Samimi olan var, olmayan var içimizde. Bunlar önden çıktılar biz de arkadan birbirimize bakıyoruz. Koridora çıkıp bir de baktık ki, bir sürü subay etrafımızı sarmışlar. Gürler ve Batur arabalara binip gittiler. Biz daha komutan katındayız. "Ne oldu?" filan, ben dedim ki, "Faruk Paşa yarına kadar bekleyelim ondan sonra durumu tezekkür edelim" dedi. "Onun için evinize gidin" dedim. Günlerden galiba cuma. Hepsi, "olur mu efendim hazırlığımız vardı" filan dediler, neticede ben de indim. Şükrü Paşa da indi. Arabalara binip evlerimize gittik. Hanım "Ne oldu?" diye sordu. Ben "Dağ fare doğurdu, şimdilik böyle kalacak" dedim. "Olacak dava değil bu iş" dedi hanım da. Oturduk, yarım saat sonra telefon çaldı. "Ben filanca kurmay albay, orduevinden telefon ediyoruz. Yukarıda toplantıdalar, yemek yemeye başladılar, bir emriniz var mı, hepsini toplayalım mı?" filan diye sordular. Ben çıldırdım, "Sakın ha, siz gidin yatın" dedim.

Baykam: *Alt kademe darbesi teklif ediyorlar yani size?*

Gürkan: Alt kademenin etkisiyle, alt kademe darbesi tabiatıyla. Daha koridora çıktığımız zaman "Komutanım, madem böyle oldu siz komutayı ele alın düğmeye basın biz yapalım" diyorlardı. "Yapmayın sakın, böyle bir şey olmaz." Ben değerlendirmemi yaptım. Faruk Paşa'nın terlemesinden, Batur'un da fazla radikal bir davranışa hazır olmamasından anladım. Dedim ki, "Bu iş olacak gibi değil." İkincisi daima geniş perspektiften bakmışımdır. Gelil efendinin düzeyinde o şartlarda bu iş olmaz.

Baykam: *O gün komutanlara, "tamam ya" dememiş olmanız konusunda hiç pişmanlığınız olmadı mı?*

Gürkan: Hayatta doğruluğuna kesinlikle inanmış olduğum karar budur. Toplantıdan çıktıktan sonra subaylar "Komutanım sen emri ver, düğmeye bas" diyorlar. "Sakın ha evlerinize gidin" dedim. İşte buradaki karar doğrusudur. Çünkü bu ekiple, bu şartlar içinde beraber çalıştığımız kuvvet komutanlarını ekarte ederek bir müdahalede bulunmak silahlı kuvvetlerde telafisi kabil olmayan kopukluklara, yani iç savaşa gider. Ve bu kararda isabetli olduğumu Turan Paşa'ya da anlatmışımdır. Dört Mevsim Gazinosu'nda, Dikmen'de. Derken telefonlar başlıyor. Ertesi sabah geldik kara kuvvetleri komutanlığına. Tabii yer yerinden oynuyor. Hiç unutmam; Emin Değer bana akşama doğru telefon etti. "Paşam" dedi. "Personel başkanlığında bazı hazırlıklar varmış" diyerek bizim emeklilik isteğimizi ima etmek istiyor ama hiç oralı değildik. Bu iş oldu, ertesi gün karargâhta oturuyoruz, Faruk Gürler emir verdi, "Bütün karargâh subayları, generaller konferans odasında toplansın" dedi. Komutanlar geldi, toplandık. Yalnız generaller, daire başkanları, ben de plan prensipler başkanıydım. Oturduk, Faruk Paşa ve Hayati Paşa kurmay başkanı ile beraber, geldiler. Faruk Paşa kürsüye çıktı. O gün de komuta konseyi dediğimiz genişletilmiş komuta konseyi toplantı yaptı. 9 Mart'ın ertesi 10 Mart'ta, 9.00'da genelkurmayda, hani Atıf Erçıkan'ın basalım dediği toplantı olmuş. Öğleden sonra bu toplantı alınan karar-

ları tevdi edecek. Gürler geldi kürsüye çıktı oturdu. Gözlerini bana dikti Gürler, biraz gözleri de şaşıydı ya, başladı işte, şudur budur, "Bir gergin durum var. Çok sıkıntılı bir hal, silahlı kuvvetler birlik beraberlik içinde olmalıdır. Bazı girişimler var, bunlar çok yanlış şeylerdir. Benim müdahalem, benim emrim olmadan hiç kımse, hiç kimsenin emrini yerine getirmeye kalkmasın" diye hep bana bakarak bir şeyler söylüyordu. Demek ki, Gürler, dün akşamki retten sonra benim de içinde bulunduğum 9 Martçıların bir emrivaki yapmasına karşı karargâhtaki generalleri uyarıyor. Ben içimden dedim ki, bunun ithamı olduğu gibi bana ait. "Herşeyi komuta kademesi düşünmektedir, düşünecektir, gereği yapılacaktır müsterih olun" dedi. Ondan sonra biz dışarı çıktık, toplantı bitti. Sonra aynı gün akşam ben odamda çalışıyorum, Gürler de çalışıyor. Tam çıkacağım saat 19.00-19.30 falan. Tam çıkarken Gürler'in kapısı açıldı. O çıkacak, ben de Gürler'le karşılaşmak istemiyorum. Çünkü ilişkimiz koptu. Ne o bana bir soru sorsun, ne ben ona bir şey sormak durumunda kalayım. Muhsin bu arada kendi karargâhında. Gürler çıktı, ondan sonra ben de çıktım evime geldim. Bu tertip üzerine ayın 12. günü eve yemeğe geldim, henüz bize iletilmiş bir şey yok. Sezintiler var. Yemek yerken telefon çaldı. Şükrü Köseoğlu telefon ediyor. Dedi ki, "Radyoda saat 13.00 haberlerini dinledin mi?", "Dinlemedim" dedim. Silahlı kuvvetler müdahale kararı aldı. Muhtıra vermişler 12 Mart günü. Hemen çabucak karargâha gel." dedi. Hemen araba istedim. Geldim bir de baktım karargâh kaynıyor tabii. 12 Mart muhtırası verilmiş, memleketin çivisi çıkarılmış. Şükrü Paşa'yla irtibata geldim. Şükrü Paşa dedi ki, "Ben tabldot salonundayım, yemek yiyorduk. Saat 13.00 olunca herkes radyonun başına üşüştü" dedi. "Bir de baktım ki, muhtıra haberini verdi kara kuvvetleri, genel kurmay başkanları muhtıra vermişler" dedi. "Onun üzerine ben dedim ki" dedi, "Çok gülünç." O sırada Atıf Erçıkan demez mi, "Nesi gülünç? Bundan doğal ne olabilirdi, Şükrü Paşa?" Bu sefer muhtıracıların yanında olduğunu dışarıya vurmuş Erçıkan. Ondan sonra işler ortaya çıkıyor, anlaşılıyor. Biraz sonra Emin

Değer, adli müşavirdi, telefon etti. "Paşam" dedi, "Personelde bazı hazırlıklar var" dedi. "Neyin nesi, neyin fesi bilemeyeceğim." Ben bundan kendime bir pay çıkarayım diye aklıma hiç getirmedim doğrusu emekli edileceğimi filan. Neyse akşam üzeri evimize döndük. Sonra 16 Mart günü geldi.

Baykam: *O arada geçen üç günde bir şey olmadı mı?*

Gürkan: Hayır olmadı. Yalnız karargâhlarda nöbet ihdas ettiler, nöbetçi amirliği, kurmay albaylar. Aslında binbaşılar nöbet tutar. İlk nöbete de beni koydular karargâhtan ayrılmayayım diye. Sabaha kadar uyanık kaldık. Hayati Savaşçı da beni gözaltına almak için odasında yatıyor. Genelkurmayda da Şükrü Paşa gözaltında filan. 16 Mart sabahı, ben göz doktoruna muayene olmak için gidecektim. Telefon ettim emir subayına dedim ki; "Nihat, ilgililere söyle bana bir hastaneye sevk kağıdı hazırlasınlar, kurmay başkanlığına imzalatsınlar. Bana gönder, arabayla beraber, ben Gülhane'ye gidip gözümü muayene ettireceğim." Bekledim bekledim cevap yok. Telefon edip "ne oldu" diye sordum. "Efendim" dedi "Hepsini yaptırdık, kurmay başkanına götürdüler kurmay başkanı imzalamamış" dedi. "Gürkan Paşa gelsin karargaha" demişler. "Sizi bekliyorlar" dedi. Anlaşıldı bir şeyler var. "Hemen arabayı gönder, sen gelme" dedim. Araba geldi, karargaha gittim. İçeriye girdim. Nihat dedi ki, "Bir personel binbaşısı geldi sizi görmek istiyor." İşte orada ayağım suya erdi. "Gelsin" dedim, baktım bir personel binbaşısı içeride. Elinde sarı bir zarf var. Bizim emeklilik kararnamesi. "Komutanım" dedi, "Böyle bir vazifeyi üzerime almaktansa ölmeyi tercih ederdim. Çok üzgünüm ama bu zarfı size tevdi etmeliyim." Önüme zarfı koydu. Ben oturuyorum onlar ayaktalar. Bir de baktım ki; "Aşağıda adları yazılı 5 general şundan ötürü filan kanunun filan maddesi gereğince res'en emekliye ayrılması, gerekli muamelenin yapılması" diye, zarfı verdiler. Aynı şekilde diğerlerine de vermişler.

Baykam: *Hangi gerekçeler gösteriliyor kanunda?*

Gürkan: Disiplinsizlik, emirlere ittaatsizlik falan filan. Allaha şükür, hırsızlık meselesi filan değil. Ondan sonra ben

şöyle zarfı aldım, içindeki kağıdı çıkardım, dedim ki; "Binbaşım, isminiz ne?" İşte "Mehmet Ahmet", "Mehmetler, Nihatlar, Celiller fani, gidici. Ama millet, ordu ve bayrak kalıcı. Biz bugün emekli olur gideriz, mesele kalmaz, kıymeti yok" dedim. "Ordum daima muzaffer, milletim daima mesut, vatanım daima mamur olsun. Haydi hayırlısı." Bu cümleyi aynen söyledim. "Tebellüğ ettim" diye de tarihi attım, 16 Mart 1971, saat 09:00 mesela...

Baykam: *Zarfın üzerine mi imza attınız?*

Gürkan: O zarf alındı yerine geçer. Bastım imzayı, gönderdim. Emir subayı şakır şakır ağlamaya başladı, ne şövalye çocukcağız dediler, öbürü de balmumu gibi sararmış, aldı zarfı gitti. Biraz sonra Necati Özkanar Paşa diye bir havacı, kara ordusu havacı dairesi başkanı vardı, o kalktı geldi. Dedi ki; "Celil Paşa çok üzüldüm, emekliye ayrılmışsınız. Ben kurmay başkanından emir aldım, git Gürkan Paşa'dan vazifeyi devir al, o da karargâhı terk etsin" dedi. "Peki" dedim, "Merak etme, şu anahtar sicil dolabının anahtarı, şu, şu, şu." Emir subayına emir verdim, dedim ki; "Dairenin personeli toplansın." Albaylar, yarbaylar, binbaşılar falan. Onlar geldiler, dizildiler, tabii karargâh duymuş emekli edildiğimizi. Dedim ki; "Arkadaşlar şu saatten itibaren emekli edildim, ordudan ayrılıyorum. Hepinize farzı veda ediyorum, memleketim şöyle olsun, bilmem ne böyle olsun" filan diye. Herbirinin ellerini sıktım, alınlarından öptüm, kızların tabii -iki sekreterin- alınlarından öpmedim, ellerini sıktım, ağlayarak çıktılar gittiler. Ölü sükutu var. Necati Özkanar Paşa'ya anahtarı teslim ettikten sonra "Artık ben gideyim" dedim. "Peki uğurlayayım" dedi. "Uğurlamaya gerek yok" dedim. Nihat emir subayı, "Ben de geleceğim" dedi. "Gelme" dedim. "Arabayı da getirme, arabayı da istemiyorum, bitti artık benim işim" dedim ve emir subayıyla kucaklaştıktan sonra Necati Paşa'ya da veda ettim. Çıktık şapka elimde. Milli Savunma Bakanlığı'nın yan kapısından çıkıp Namık Kemal Mahallesi'ndeki evime doğru gittim. Telefon da ettim hanıma, "Hanım geliyorum, emekli oldum" dedim. Eve yakla-

şirken baktım hanım, kızım falan pencerede, işi hafif göstermek, beni üzmemek istiyorlar. İçeriye girdim, ceketi, şapkayı çıkardım attım. "Tamamdır hanım" dedim. Kısaca anlattık. Sükut içerisinde emekliliği kabul ettik. O akşam üzeri Kemal Tarhan Paşa içmiş, kafayı çekmiş, harekat başkanı, gece yemek yerken bana telefon etti; "Yahu Celil'ciğim ne oldu, ne yaptın sen?" Ben de "Niye bana soruyorsun? Ben yanlış bir şey yapmadım. En doğru bildiğimi yaptım" dedim. "Aynı şartlar içerisinde daima bu kararı veririm, memleket için hayırlı olsun" filan dedim. Ondan sonra telefonlarımız kesildi, evi tahliye ettik.

Baykam: *Evi tahliye edip nereye gittiniz? Başka bir eviniz mi vardı?*

Gürkan: Yukarıda, Çankaya'da bir çatı katı dairemiz vardı, oraya haber verdik. Ama bir aylık bir müddet de vardı evi boşaltmak için. Tam sıkıyönetim ilan edildiği gün, sıkıyönetim 12 Mart'tan tam bir ay sonra ilan edilmiştir, tam o gün eşyaları kendi arabamla ve bir başka kiralık arabayla Çankaya'ya taşıdık, yerleştirdik.

Baykam: *9 Mart yaşama geçirilseydi İnönü'yle ilişkilerinizi nasıl düşünürdünüz?*

Gürkan: İnönü'nün herhangi bir şekilde devlet başkanlığı gibi bir göreve getirilmesi söz konusu değildi. Faruk Paşa'nın devlet başkanı olması söz konusuydu. Orada bir saptamayı unuttum, bizim çalışmalarımızda Faruk Paşa devlet başkanı olarak görevlendirilmişti. Muhsin Batur başbakan, ben başbakan yardımcısı ve parti genel sekreteri, "Executive Power"ı elimde tutmak istiyordum ben de. İsmet Paşa'nın herhangi bir görev alması söz konusu değildi.

Baykam: *Ne yapacaktınız İsmet Paşa'yı?*

Gürkan: Biz İsmet Paşa'yı bütün ihtimama layık şekilde, saygı içerisinde korumak istiyorduk.

Baykam: *Yani, sanki onursal devlet büyüğü gibi mi?*

Gürkan: Devletin her sıkıntılı zamanında görgüsüyle, bilgisiyle ışık tutmuş bir tarihi anı olarak başımızda bırakmayı düşünüyorduk.

Baykam: *Peki İsmet Paşa'nın size bir muhalefet getirebileceği veya demokratik olarak size itiraz edebileceği gibi bir korkunuz var mıydı?*

Gürkan: Hiç öyle bir kuşkuyu aklımızdan geçirmedik. İsmet Paşa ancak yanılmıyorsam, ikinci günü müydü, üçüncü günü müydü. 12 Mart muhtırasından sonra, bizleri hafif yollu suçlar mı desem veya müdahaleyi biraz gereksiz görür şekilde bir demeci oldu.

Baykam: *Ondan sonra İsmet Paşa'ya olayın bazı başka iç yüzleri anlatıldı ve daha uyum içinde çalışıldı.*

Gürkan: Çok doğru yakaladınız o kısmı. İsmet Paşa, gerçek tablo gösterildiği zaman, o da ilk andaki yargısını değiştirdi.

Baykam: *Yani, hatta bu olmasa başka aşağıdan çalkantılar olup bir ordu içi harp olabilirdi filan anlatıldı.*

Gürkan: Evet bu endişe bu suretle bertaraf edilmiş oldu.

Baykam: *Demirel'i ne yapacaktınız?*

Gürkan: Demirel için herhangi bir şekilde bir sıfat filan yoktu.

Baykam: *Siyasi yaşamı bitecekti yani.*

Gürkan: Siyasi yaşamı bitecekti kesinlikle. Şimdi devlet başkanlığı meselesine gelince, bizim hazırladığımız anayasa icabı Muhsin'den evvel Faruk Paşa'ya dosya verildi. Faruk Paşa okumuş, beni çağırttı. Akşam üzeri saat 17:30-18:00 gibi karargâh boşaltılmış, hiç unutmam, kara kuvvetleri komutanlığı'nın ön penceresine yakın bir yerde, Gürler'le birlikte oturduk bir yerde karşılıklı. "Hazırladığınız anayasayı okudum, dikte ettim" dedi. "Yalnız, bir şey soracağım, burada devlet başkanlığına beni koymuşsunuz" dedi. Bu hadise 9 Mart'tan evvel oluyor tabiyatıyla. Ben de "Evet efendim" dedim. "Ben ne yapayım devlet başkanlığını, kukla olarak" dedi. "Bana arslanlı kapıyı veriyor musunuz, ona bakın" dedi. Arslanlı kapı dediği genel kurmay başkanlığı!

Baykam: *Yani, devlet başkanlığı yerine genel kurmay başkanlığı tercih ediyordu.*

Gürkan: Evet, tercih ediyordu. O sırada kara kuvvetleri

komutanı. Dedim ki; "Efendim biz de egemen düşünce şuydu; siz orada gölge devlet başkanı değilsiniz, her türlü gücün bağlandığı devlet başkanısınız. Tek otoritesiniz yani."

Baykam: *Amerikan usülü bir devlet başkanlığı yani.*

Gürkan: Amerikan usülü bir devlet başkanlığı. "Biz öyle düşündük" dedim. "Yoksa ben" dedi. "Necip olmak istemem". Mısır'daki Necip vardı ya, o "Necip olmak istemem, bana veriyor musunuz arslanlı kapıyı, onu isterim" dedi. Dedim ki; "Efendim, zatıaliniz böyle arzu ediyorsanız, yarından tezi yok onu düzeltir, o kısmı koruz. Ama şunu bilseniz ki, sizi bütün güçler mücehhez bir devlet başkam olarak görmüşüz. Gördük ki, onun için böyle karar verdik" dedim. Ondan sonra biraz sükunet buldu. Sonra ben muhtelif vesilerle yazmıştım ve söylemişimdir de, Faruk Paşa, 12 Mart'tan sonra tabii senatör oldu, gitti oturdu. Sonra Cumhurbaşkanlığına adaylığını koydu biliyorsunuz. Genel Kurmay başkanı oldu evvela da. Genel Kurmay başkanı oldu, ondan sonra ayrıldı, senatör oldu ve cumhurbaşkanlığına adaylığını koydu. O zaman ben her tarafta söylemişimdir: "Hani arslanlı kapıyı bana veriyor musunuz?" demişti bu paşa. İşte verdiler. Niye orayı bıraktın da Çankaya'ya tıknefes oldun gittin, rezil oldun, tek başına kaldın oylamalarda!" Perişan oldu, politikacıların darbesini yedi.

Baykam: *Mesela, Ecevit kalktı, "12 Mart bana karşı yapıldı gibi, benim egosantrik bulduğum, çok şüpheli bir cümle söyledi. Nasıl buluyorsunuz Ecevit'in o günkü tavrını ve istifasını?*

Gürkan: Valla, 12 Mart müdahalesinde, Ecevit faktörü diye bir faktör ağırlık kazanmış olarak gündemde hiç değildi ki.

Baykam: *Kalkıp Ecevit'in, "12 Mart müdahalesi biz ve CHP'deki sol dinamiklere karşı yapıldı" diye parti genel sekreterliğinden istifa etmesini nasıl buluyorsunuz?*

Gürkan: Yalnız şimdi dikkat buyurun. Bizim 9 Mart esprisinden hareket ettiğimizde, bizim gündemimizde Ecevit diye bir şey yoktu. Yani ne şuradaki listede vardır, ne de literatüre geçmiştir. Öyle bir alıp veremediğimiz yok Ecevit'le. Aslında birçok siyasi var burada, değil mi? Topaloğulları, şunlar, bunlar

filan var ama, Ecevit diye bir faktör yok. Eğer Ecevit müsbet ve yararlı bir kişi olmuş olsaydı, belki buralarda bir yere konulması düşünülebilirdi. Zararlı mütalaa edilmişse, ona ancak bir tedbir düşünülürdü. Hiç birisine de girmemiştir. Ecevit'in 9 Mart mantalitesiyle çakışan veya uyum gösteren bir tarafı yoktur. Ama 12 Mart muhtırasını verenlerde Ecevit'in nötralize edilmesi fikri egemen olmuş olabilir.

Baykam: *Peki sizin kişisel tahmininiz, 12 Martçılar için de Ecevit bir faktör oldu mu?*

Gürkan: Olduğunu sanmıyorum. Yalnız 12 Martçılardan diyelim, Memduh Tağmaç'ın, Ecevit'e sempatisinin olmadığını söyleyebilirim. Faruk Paşa bir anlayış gösterebilir. Muhsin Batur'un da bir sempatisi olmadığını söyleyebilirim.

Baykam: *Peki, Kabibay, Madanoğlu, Acuner. Bunlarla ilişkileriniz neydi?*

Gürkan: Benim Kabibay'la çok ilişkim vardı. Yani Kabibay devamlı olarak Adapazarı'na gelirdi, buraya gelirdi. 9 Mart ilk çıktığında. Yalnız 9 Mart'ın sivil kanadında, o da Faruk Paşa'yla ve Kayacan'la yakın ilişkisinden ötürü, Faruk Paşa'nın şüphesini çekecek davranışlarda bulunmuştur. Yani Orhan Kabibay'ın Faruk Paşa'yı endişeye sevkedici bazı müdahaleleri, silahlı kuvvetleri kendi istikametine çekme heveslerinden...

Baykam: *Dışarıda olmasına rağmen mi?*

Gürkan: Evet.

Baykam: *Ama Faruk Gürler'le beraber oynuyordu kartları. Buna rağmen mi korkuyordu Faruk Gürler?*

Gürkan: Efendim, Orhan Kabibay, Gürler'le irtibatının çok ileri derecede olduğunu yansıtmaya çalışmıştır. Ve konuşurken de Faruk'a dedim ki, "Bunu diyemezsiniz. O 931'lik bir kuvvet komutanıyken, sen 939 harbiye mezunu bir kurmay albaysın."

Baykam: *27 Mayıs'tan kalma bir havayı mı kullanıyordu?*

Gürkan: Aynen öyle, kullanıyordu. Faruk Paşa da kısmen bundan yararlanırdı yani.

Baykam: *9 Mart olayı o gün kürtaja uğradığından, Doğan Avcıoğlu'nun, İlhan Selçuk'un filan hemen haberleri oldu. Ve dolayı-*

sıyla 12 Mart günü yaşandığında, onlar bunun ümit ettikleri sol müdahale olmadığını biliyorlardı. Ama mesela, İstanbul'daki çeşitli sol gruplar bunu bilmiyorlardı ve Dev-Genç kalktı, çeşitli öğretmen sendikalarıyla beraber, hele ki Demirel istifa edince, 12 Mart'ı onaylayan bir bildiriye imza attılar. Bunları dışarıdan siz nasıl gözlemlediniz?

Gürkan: Biz gerçeğin bu olmadığını anlatmak istedik. Fakat ne yayın yapacak ne tebliği genişletecek gücümüz yoktu.

Baykam: *Madanoğlu ve Acuner'le ilişkileriniz nasıldı?*

Gürkan: Madanoğlu'na ben seneler sonra Gülhane Askeri Hastanesi'nde bir tedavideyken geçmiş olsuna gittim. Madanoğlu'yla bizim 9 Martçıların bir ilişiği yoktu.

Baykam: *Avcıoğlu'yla vardı.*

Gürkan: Avcıoğlu'yla yalnız şundan vardı. Bizim liderimiz olan Faruk Gürler, Avcıoğlu'nun "Türkiye'nin Düzeni" kitabını okumayanı ben adam saymam diyen bir yaklaşımla ortaya çıktı.

Baykam: *Ama mesela bir Uğur Mumcu bağlantısı da vardı.*

Gürkan: Uğur Mumcu bağlantısı vardı, tekrar ediyorum. 9 Martçıların faaliyetlerinde ne Avcıoğlu'dan ne Madanoğlu'dan gelen bir yardım olmuştur.

Baykam: *Peki Acuner?*

Gürkan: Acuner'le de kesinliklik bir ilişkimiz yoktu.

Baykam: *Peki Deniz Gezmişlerin idamlarının senatoda durdurulması için imzalar toplanırken, senatörler arasında son anda imza çekme serüvenlerini biraz da olsa dışarıdan takip edebildiniz mi?*

Gürkan: Valla onun iç yüzünü pek bilemiyorum. Yalnız Suphi Karaman'la olan yakın arkadaşlığım dolayısıyla ondan sızan bilgileri biliyorum. Böyle gelişmeler olmuştu fakat, biz Deniz Gezmişlerin affedilmesi için herhangi bir temennide bile bulunamazdık. Emekli statümüzden sonra oldu bunlar, olayların tamamen dışındaydık.

Baykam: *Geriye baktığınızda bir hayal kırıklığınız ya da bunu hak etmedim, ülkem için iyi şeyler istedim, beraber çalıştığım, güvendiğim arkadaşlarım beklemediğim anda kolumu bırakıverdi gibi geriye*

baktığınızda bir hayal kırıklığı duyuyor musunuz?

Gürkan: Başlangıçta da söylemiştim, silahlı kuvvetlerden benim perspektifime göre hak etmediğim bir şekilde emekli edildiğim kanısı, başından beri bende mevcut. Celil Efendi, davranışından ötürü, şu veya bu muameleye maruz bırakılırdı, bırakılmayı haketmişti, onu kabulleniyorum ama bu şekilde bir suçlamayla değil. Bir hayli ağır suçlamalara maruz kaldık. Muhsin Batur içimizden çıktı böyle şeyler söyledi. Ve bunların hiçbiri ne Gürler, ne Kayacan ne Batur, beraber teşriki mesai ettikleri kişilerle temaslarını kabul etmemişlerdir. Sanki bunlar sütten çıkmış ak kaşık gibidirler. Bu bizi mağdur etti diyebiliriz. Biz isterdik ki, kuvvet komutanı olan ve o badireden geçmiş kişiler, "Şöyle bir durum içindeydi bu arkadaşlar da ölçüyü kaçırdılar, bizler de şu işlerde yanlış davranışlarda bulunduk" diyebilirlerdi, demediler.

Baykam: *Objektif olmadılar ve gerçeği tahrif ettiler mi diyorsunuz?*

Gürkan: Gerçeği tahrif ettiler. Tarihsel bir konu bu kadar tahrifata uğramamalı.

Baykam: *O yüzden bu söyleşileri yapıyoruz. 9 Mart başarıya ulaşsaydı ve o dediğiniz yeni devlet düzeni şeması devreye girseydi bunda ne kadar emeğiniz vardı?*

Gürkan: Her aşamada. Arkadaşlar, bu akşam toplanalım da şu meseleyi konuşalım diye gündüz gece, pazar mazar toplanırdık ve son derece demokratik şartlar içinde işi sürdürürdük.

Baykam: *O zaman şunu soraym; 9 Mart başarıya ulaşsaydı Türkiye nasıl akardı? O kadro ne kadar görevde kalırdı? Ne kadar başarılı olurdu? Türkiye'ye ne kadar ekonomik ve sosyal açıdan, demokrasi açısından ne kadar iyi bir yörünge ve altyapı hazırlardı?*

Gürkan: Hadiseler gelişip de bu günlere geldiğine göre, yani 12 Mart döneminde Faruk Gürler'in güç merkezi, Muhsin Batur'un güç merkezi, Kemal Kayacan'ın güç merkezi durumlarını dikkat nazara alırsak, bu güç merkezlerinin ışığında ve bazı zamirî zamanla ortaya çıkan bizim işbirliği yaptığımız arkadaşların zaafları göz önüne alınırsa, pek fazla başarılı bir sonuç

alınmış olunabileceğini zannetmiyorum.

Baykam: *Yani bu arkadaşlar demek ki ümit ettiğiniz seviyede değildi. Özeti bu diyorsunuz.*

Gürkan: Biz bu çapın adamı değilmişiz. Noksanlıklarımız, hazırlık noksanlıklarımız mevcutmuş ve hareketimizin yarım kalmasının bazı menfi, negatif sonuçlarına rağmen, herhalde hayırlı olduğu kanısındayım.

Baykam: *Siz Muhsin Batur'a liderimiz olun teklifini götürmüştünüz, değil mi? Siz derken 9 Martçılar.*

Gürkan: Havacı kanat özellikle götürmüştü çünkü Muhsin Batur'la çok yakın ilişkileri vardı.

Baykam: *Muhsin Batur'un kod ismi Yavuz Bey'di.*

Gürkan: Onunki Yavuz Bey'di, benim ki Nuri Bey, Faruk Paşa'nınki Selim Bey, Atıf Erçıkan'ınki Erci bey.

Baykam: *Peki şöyle söyleyeyim, bu kodları bilen, bu olaydan haberdar olan, bu görünmez plan ve rüzgârdan haberdar olan kaç kişi vardı askerde? Böyle bir projenin hazırlandığını bilen kaç subay, kaç yüksek rütbeli komutan, kaç kişi vardı askerler arasında, aşağı yukarı? 100 kişi var mıydı?*

Gürkan: Belki o kadara çıkmamıştır ama belki de kaçak çoktu. Çünkü şimdi ismini addetmediğim bir general arkadaşım, önemli bir mevkideydi, ben daha emekli olmamıştım. Benimle görüşsek için sık sık telefon ediyordu. "Ya Celilciğim seninle bir görüşmek istiyorum" filan. Ben arkadaşa fazla bir itimat hissi ile müteali olmadığım için her defasında "yarın toplantım, öbür gün şu engelim var" diye hep savsaklıyordum. Ve bir gün geldi emrivaki halinde odama girdi. Oturdu, şundan bundan konuşmaya başladı. "Celilciğim, ben seninle bir türlü irtibata gelemedim" dedi. Nihayet bir yerde konuşurken, "Sen Celil Paşa'yla konuşurken onun kod ismini söylemezsen, pek seninle karşılaşmak istemez. Nuri Bey diye ararsan Celil Paşa'yı, o anlar ve seni kabul eder" diye kendisine söylediğini ve böyle elimi ayağımı kesen bir bilgiye sahip olduğunu anladım. Yani bence o zatın bu kod isimlerini bilmemesi icap eden insanlar listesinde özel bir yeri vardı. Ama bir de baktık ki, adam

benim Nuri Bey olduğumu biliyor.

Baykam: *Demek ki, belki de 100 kişi biliyordu.*

Gürkan: Muhtemelen.

Baykam: *21 General toplayıp Türkiye'nin durumu hakkında Batur görüş almış. Bunu tam yaptığı tarih galiba 1969 yılıydı. Mesela o toplantıda var mıydınız?*

Gürkan: Hayır yoktum. Batur'un bu tip faaliyetleri hep havacı karargâhında olurdu.

Baykam: *Demek ki, Batur kendi huzursuzluğunu ve kendi bu konudaki hazırlıklarını da epey ilerletmişti ki, sizler bu konuda onunla temasa ve direk diyaloga geçince, kendisi de ya bizim aklımızda böyle bir şey yoktu konumundan çok uzaktı. Fakat daha sonra sizler sanki "bad boys"lar oldunuz. Özetle olayın sunuluşu öyle değil mi? O gün değil, bugün olarak, anlatış şekliyle.*

Gürkan: Aslında biz "bad boys" rolünde değildik. Bunu Batur da biliyordu Faruk Paşa da biliyordu. Şimdiki durumuyla bizi o durumda görmek ve göstermek istiyorlardı. Ama unutmayın ki, şöyle ifade edeyim, bakın bir gün karargâhta oturuyorum, sabahleyin hava kuvvetlerinden Muhsin Bey'in emir subayı telefon etti. "Paşam, komutan sizinle görüşecek" dedi. Emir subayının adı galiba Galip Bülbül'dü. "Ver" dedim. Hazırlık dönemlerindeydi. Açtım, "Buyrun Paşam" dedim. Gürkan, "Serbest misin?", "Boş musun?" dedi. "Niye böyle sordunuz?" dedim. "Seninle hemen görüşmek ihtiyacındayım, acele bir durum var" dedi. "Ne zaman isterseniz geleyim" dedim. "Yalnız saat 10.00'da Tokyo büyükelçiliğine atanan bilmem ne bey bana ziyarete gelecek, onunla yarım saat oturup konuşacağım o gittikten sonra 10.30'da seninle görüşmek istiyorum, emir subayına başvur, o seni ilgili odadan içeri alacak" dedi. Ben 10.30'da kalktım gittim. Emir subayı içeri aldı. Muhsin Paşa yerinden kalktı. Büyük bir çalışma odası var. "Hoşgeldin Gürkan" dedi. Büyük salonun duvarının dibinde bir sigara masası ve iki tane de koltuk var. "Şurada oturup konuşalım" dedi. "Çünkü ne olur ne olmaz. Masam belki dinlenebilir" dedi. Düşünebiliyor musunuz, kuvvet komutanı masasının

dinlenebileceğinden endişe duyuyor. Onun üzerine oturduk karşılıklı, dedi ki; "Cumhurbaşkanı'na bir muhtıra verdiğimi duydun değil mi?" "Duydum" dedim. "Nasıl muhtırayı beğendin mi? Ben arkadaşlara, sana da okutsunlar demiştim" dedi. "Bana okutmadılar, getirmediler, yalnız ana hatlarını şöyle bir biliyorum" dedim. Muhtırayı verdim ve Cumhurbaşkanı Sunay, dün akşam üzeri bana şu haberi bildirdi, 'Muhtıranı aldım, gel bakalım ne demek istiyorsun, konuşalım' deyince işler sarpa sardı. Ben nasıl bir konuşma izleyeyim diye Faruk Paşa'yla irtibata geçeyim dedim. Fakat Faruk Paşa Ankara'da değildi. İstanbul'da teftişteymiş. Aradım İzmit'e gitti dediler. Anladım ki, benimle karşılaşmak, telefonda konuşmak istemiyor. Kendi görüşünü alacaktım. Çünkü paraleldeler bunlar biliyorsunuz. Cumhurbaşkanı'na muhtıra vermiş Muhsin Batur. "Bugün akşam üzeri Cumhurbaşkanına çıkacağım. Nasıl bir konuşma izleyeyim, ne dersin?" dedi. Dedim ki, "Sayın komutanım, evvela içimizden birisi olarak bir muhtırayı vermeden, bu muhtıranın içeriği bakımından arkadaşlarla bir istişare etmenizi çok isterdim. Ama malesef bu olmadı. Bir emrivaki halinde vermişsiniz. İsterdim ki, bu meseleyi aramızda konuşalım. Bir ortak görüş meydana çıksın. Ama artık ok yaydan fırlamıştır. Şimdi nasıl bir konuşma izleyeceğiniz sorusuna gelince, yarın siz bu muhtırayla, silahlı kuvvetlerde bu gelişmeler, hazırlıklarımız hakkında Cumhurbaşkanı'na bilgi aktarmış oluyorsunuz. O da bundan yararlanmayı düşünecektir. Siz bu konuşmada, Cum-hurbaşkanı'na şöyle diyebilirsiniz, "Silahlı kuvvetler, benim muhtıramda dile getirdiğim duygular içindedir, çok huzursuzdur, rahatsızdır. Binaenaleyh, biz bu davranışımızın tarafınızdan kabul edilerek gereğinin yapılmasını arzediyoruz. Bundan geri adım atmamız söz konusu değildir deyip kesip atabilir misiniz?" dedim. "Bunu yapamam ki, Cumhurreisi o karşımdaki" dedi. "O halde siz bu işi ifşa etmekle kalıyorsunuz, çok yanlış bir hareket, sonucuna katlanmak durumundasınız, fakat arkadaşlar tabiatıyla bunun açığa çıkmış olmasından üzüntü duyacaklardır" dedim. "Aklıma bir

şey geldi. Gittiğimde Cumhurbaşkanı'na konuşma hakkı tanımayayım, hep ben söyleyeyim, mülakat yarım saat sürsün. Onun bir açıklama yapmasına izin vermeyeyim, çıkıp geleyim" dedi. Dedim ki, "Onu da müsadenizle yapamazsınız, çünkü davet sahibi Cumhurbaşkanı'dır. Siz kuvvet komutanısınız. Binaenaleyh o inisiyatifi alır. Ben üç sene Cevdet Sunay'ın özel kalem müdürlüğünü yaptım. O kurt bir adamdır. Sizin bu oyununuza gelmez. O sizi konuşturmaz icabında. Bunu söylemeyeceğinize göre kabullenmekten ve akibetiyle sineye çekmekten başka yapacak bir şeyiniz yoktur." dedim. Şimdi şu gösteriyor ki, Muhsin Batur o muhtıraları verirken cakalı cakalı muhtıralı generale ismi çıkıyor, biliyorsunuz. Kamuoyu ve basın da sansasyon yaratıyor. Batur, muhtırayı dayadı, uçaklarla sis duvarı açtırdı gibilerinden. Mukabil övünme vesilesi olabilecek kısmından yararlanmak ve doğacak rizikoyu da üstlerine savurup atmak ihtiyacında olan bir mizaçta Muhsin Batur, ama Cumhurbaşkanı tarafından çağrılınca eli ayağı tutuşuyor. Faruk Hoca'ya akıl danışmak istiyor. Onu bulamayınca, onun sağ kolu diye benim kapımı çalıyor. Ben de dedim ki, "Yapılacak bir işlem yoktur. Sonucuna katlanacaksınız." Şimdi bu Muhsin Batur, seneler sonra verdiği demeçlerde benim için "Marksistti, maceracıydı" der durur. Akıl danıştığın adam Marksistse sana vereceği akıl da Marksist olurdu. Sen de onun getireceklerine katlanmak zorunda kalırdın!

Baykam: *Peki, Memduh Tağmaç, o "sosyal gelişim, ekonomik gelişimi aşmıştır" cümlesini ne zaman söyledi?*

Gürkan: Deniz kuvvetlerinde yanılmıyorsam, onu da banda almıştım ya, deniz kuvvetlerinde bir cumartesi günü öğleden sonra mıydı neydi, bütün garnizondaki binbaşı ve subayları çağırmak suretiyle bir toplantı yaptı kuvvet komutanlarıyla beraber, silahlı kuvvetlerin durumu hakkında o meselede "Komuta kademesi duruma hakimdir, memlekette işler şöyle gidiyor, böyle gidiyor, ama her şeyi özgürlük penceresinden ele alırsanız gelinecek nokta bu olur. Sosyal gelişme, ekonomik gelişmeyi geçmiştir" dedi.

Baykam: *Muhsin Batur ne dedi biliyor musunuz? "Memduh Tağmaç bu cümleyi etmemiştir. Çünkü onun aklı ermez böyle şeylere, bu cümleyi edecek çapta bir adam değildir" dedi.*

Gürkan: Ceddine rağmen çok doğru bir söz söylemiş. Çünkü formasyonu müsait değildi. Tağmaç'a böyle bir tümce kurması için 40 gün müsade verseniz, 41. gün yine boş kağıdı getirir verir. O zaman niye bu lafı söyledi diye tarihe geçti? O da demek ki, hoşuna gitmiş ki, böyle bir laf söylemiş olmanın gururunu taşıyor.

Baykam: *Ama siz "duydum, banda aldım" dediniz.*

Gürkan: Hayır orada mı konuştu diye tereddüt ettim.

Baykam: *Yani bu konuda Batur'la hemfikirsiniz. Tağmaç bu cümleyi kuramaz.*

Gürkan: Aman Allahım, Tağmaç rüyasında görse terler.

Baykam: *Peki 9 Mart sonrası bu üst düzey subayların toplantısı, hani bekleyelim, sonucunu görelim denen toplantı...*

Gürkan: Toplantıda görüşülmüş, konuşulmuş biz yokuz o toplantıda. Sadece korgeneral ve üstü vardı. Orada kuvvet komutanlarının karargâhları, arkadaşlarını ikaz etmeleri, sağlı sollu maceracı ekiplerin bir emri vaki yapmalarına meydan bırakmamaları hakkında bir karar alınmış. Yoksa onu hükümete yansıtacak bir karar yok. Bir defa Tağmaç edemez, çünkü o Çankaya'nın emrinde. Cevdet Sunay Cumhurbaşkanı, Cumhurbaşkanı hayatı boyunca hep kuvvetlinin yanında bulunmuştur. Faruk Paşa'nın kuvvetli olduğu dönemde ona omuz verir gibi olmuştur. Tağmaç'ın inisiyatifi alır gibi göründüğü yerde ona sahip çıkmıştır. Sonra ikisini de Muhsin'le, Faruk'u, Memduh'la beraber nezederek 12 Mart tatbikatını gerçekleştirdiler Çankaya köşkünde kokteyllerle.

Baykam: *Biliyorsunuz, ordunun iç yönetmeliğinde, "Atatürk ilkeleri tehlikeye düşerse, T.C. tehdit altında olursa, ordu iç ve dış düşmanlara karşı gerekeni yapar" gibi meşhur bir cümle var. Ordunun Atatürk'e akışı, dün, evvelsi gün, bugün ne kadar sekteye uğramıştır, ne kadar aynıdır?*

Gürkan: Bu iç hizmet kanununda 35. maddedir: "Türk

Silahlı kuvvetlerinin görevi, anayasayla belirlenmiş olan Türkiye Cumhuriyeti'ni korumak ve kollamak", deyim budur. Bundan TSK'nın çoğunluğu, belli bir miktar fire vermiş olabilir. Salt hukuk gözüyle özgürlük olabilir mi? Demokrasi varsa, silahlı kuvvetlere böyle bir yetki verilemez. Korumak, kollamak. Sen, hükümetin emrinde bir devlet kuvvetisin. Hükümet sana emir vermezse, rejimin de ırzına geçer iktidar fakat sen de bir şey yapamazsın gibilerden, fakat Türk Silahlı Kuvvetleri'nin ezici bir çoğunluğu bu 35. maddedeki hükümden asla bir adım geriye atmış değildir. Bugün de değildir kesinlikle. Ama, üç-beş sapık görüş olabilir. En güçlü taraf da budur, yüzde 95 kadar ve kendi düzeyinde şu felsefeye dayandırır; madem ki 35. madde silahlı kuvvetlere böyle bir koruma, kollama vazifesi veriyor ve siz de, demokrasi demokrasi diyenler bundan endişeleniyorsunuz, meclis elinizde, iki maddelik bir kanun tasarısı, iç hizmet kanunun şu maddesi kaldırılmıştır veya kollamayı atmıştır, korumayı koymuştur, değişiklik yapın, yapamıyorsanız, ama bunun bilincinde her davranış ortaya çıktığında silahlı kuvvetlerde, silahlı kuvvetleri demokrasiye ters düşen bir müessese olarak görüyorsunuz. Bu bizim mantığımızda kesinlikle rağbet görmeyen bir görüştür, niye karışıyorlar bunlar diye. Olmaz efendim, iki hidrojen bir oksijen bir araya geldi mi su olur, kimya bilgimiz böyle der. Aynı şekilde iç hizmet kanunun 35. maddesini koyacaksın, anayasada da buna paralel bir hüküm vardır, bundan Türk Silahlı Kuvvetleri'ne böyle bir görev altında kıymetlendirme ve hükmünü verme serbestisine sahipken, yapınca eleştireceksin. O takdirde bundan kurtuluş yolu yok; ya bu kanunu değiştirirler veya Türk Silahlı Kuvvetleri'ne tahtadan silah verirseniz, ondan sonra, "gel elindeki tahta silahla ne halt yiyeceksin" diyecek duruma getirmemek lazım, aksi takdirde böyle olur.

Baykam: Benim soracaklarım bu kadar, çok teşekkür ederim, güzel geçti.

Gürkan: Eksik olmayın, ben teşekkür ederim.

Rasih Nuri İleri

Baykam: *Rasih bey tüm dünyayı ve Türkiye'yi etkileyen 60'lı yıllara, o döneme baktığımızda, o dönemde yaşananların bugünkü Türkiye'nin siyasi çizgisindeki 30 yılı çok etkilediğini biliyoruz. 68'in, kendisinden önce gelen 27 Mayıs devriminden etkilendiğini ve onun getirdiği demokratik alt yapı üzerine yükseldiğini biliyoruz. O günlerin heyecanını 30 yıl sonra nasıl değerlendiriyorsunuz?*

İleri: Türk komünistleri olarak bizim için en karanlık 10 yıl, düşünmediğimiz şekilde ezildiğimiz 50-60 arası dönem. Özel teşebbüslerde bile çalışamaz hale getirildik o günlerde. O nedenle 27 Mayıs'ın bizim için anlamı çok önemli. Şunu da kişisel olarak ekleyeyim, onda da yalnız değilim, ben 27 Mayısçı değil, kendimi Nisancı olarak niteliyorum.

Baykam: *28 Nisancı.*

İleri: Turan Emeksiz öldürüldüğü gün Beyazıt Meydam' nda bildiri dağıtıyorduk. Atlı polisin hücumuyla birkaç kişinin vurulduğunu görünce, belgelerle yakalanmamın sakıncalı olacağını düşünerek Sahaflar Çarşısı'na gidip çantamı bırakıp öyle döndüm. Yoksa o vakit iki hareket karıştırılabilirdi. Yanımda olan belgelerinden birincisinde İnönü'nün yasak edilen "Ben dahi sizi kurtaramam" konuşması, öbüründe Nâzım Hikmet'in bir şiiri vardı. Demek ki dolaylı da olsa 27 Mayıs'tan evvel bir destek durumumuz vardı. O dönemdekiler 68 kuşağı değil, bir evvelki kuşak sayılır. Öğrenci hareketleri uzun bir süre dinmek bilmemişti. Nisan'da başlayıp, 27 Mayıs'a kadar devam etmişti, örneğin Mehmet Ali Aybarlar Rami Kışlası'na götürülmüştü. Öyle bir kompleks ortam içinden geldik. 27 Mayıs'ı bekliyorduk. MBK'mn isimleri okununca Türkeş'in orada oluşu şok etkisi yarattı. İlk dönemde sola karşı tedbirler alındı, 14'ler olayına kadar ve nihayet 27 Mayıs'ın 61 Anayasası çıktı. Bu anayasa tasvip ettiğim, özlediğim bir anayasa. Ama onu yapanların büyük bir kusuru olmuştu. İntibak kanunlarını anayasa sonrası kurulacak meclise bırakmışlardı. DP dönemi yasaları yürürlükteydi.

Baykam: *Büyük açığı vardı, yani...*

İleri: Evet, şüphesiz onda da İsmet İnönü'nün olumsuz bir rolü olmuştur. Şimdi neden bunun üzerinde durdum. Çünkü solun tekrar sahneye gelme nedeni 27 Mayıs ve anayasasıdır. Türkiye solunun bir parti olarak örgütlenmesine izin vermiştir. 57'de Dr. Hikmet'in partisi vardı. 59'da iki sosyalist parti vardı. Fakat bunlar bir sosyalist hareket değildi. 27 Mayıs anayasasından sonra sendika liderleri TİP'i kurdular. Bu partinin kuruluşu, yeterince önemsenmiş bir olay değildir. Oysa sanıldığından çok daha önemlidir. 27 Mayıs'tan sonra TİP kurulduğunda tamamen sosyalist bir parti miydi? Değildi. Bir bakıma komünizme karşı gibiydi TİP. Bunun belgeleri bende var.

Baykam: *Nasıl karşıydı?*

İleri: Örneğin iki örnek, milletvekili Feridun Şakir Öğünç aydınların partiye alınmasına karşıydı, parti sola kayar diye.

Adana ilinin karar defterinde, "komünizm partiye sızar" diye ilginç bir karar vardı. Parti bir sene etkin olarak çalışamayınca ve partiye karşı TÜRK-İŞ çalışanlar partisi teşebbüsüne girişince, bir yol ayrımına gelindi. Mehmet Ali Aybar'ı genel başkanlığa çağırdılar. Bu çağrış, bir kişiyi değil, bir ideolojiyi çağırmaktı. Aybar ve arkadaşlarını. O kadar ki Aybar, 9 Şubat 62'de partiye girdi, 12 Şubat'ta ben, Boran ve Yaşar Kemal aym zamanda girdik. Aybar'ın girdiğini işitir işitmez hepimiz partiye girdik. Kanuni bir şart vardı. O da eskiden hükümlü olmamak. Ancak takibata uğramamış ya da beraat etmiş TKP'liler girebilirdi. Parti kısa bir dönemden sonra birdenbire patladı, 63 senesinde. Patlama büyük tepkilere yol açtı. Tepki daha çok AP'den geldi tecavüzler halinde geldi. Gültepe'de kavgada kemiğim kırıldı.

Baykam: *Kimler saldırdı size?*

İleri: AP'liler.

Baykam: *Sokakta mı?*

İleri: İlçe binasında merdivenlere yaslayarak dövdüler. Hatta davet ettiğim Sadık Aldoğan Paşa da masanın altında saklanarak taş yağmurudan kurtuldu.

Baykam: *Kaç kişi saldırdı?*

İleri: Birkaç yüz kişi, jandarma iki saat sonra vaka yerine geldi. Bu tek olay değil. Aybar'a hücum oldu, yaptığımız salon toplantılarına hücum oldu. O kadar ki mecbur olduk, o zaman ki Başbakan İsmet Paşa'dan randevu aldık, Aybar gerekli açıklamaları yaptı. "Bu tecavüz şeklen bize, aslında anayasaya karşıdır" dedi. İsmet Paşa'ya, "böylece önce bize, sonra size en sonunda Anayasaya hücum edilecektir, siz buna müsamaha edecek misiniz?" diye sorduk. İsmet Paşa teminatta bulundu. "Hiçbir şekilde öyle bir şey olamayacak" dedi. Daha önemli bir kısmı var. Bize verilen randevu günü ilginç bir gündür. Aynı gün Tandoğan Meydanı'nda TÜRK-İŞ'in antikomünist mitingi vardı. O güne denk getirilmişti. Olumlu tarafı gerçekten İsmet Paşa hükümeti devredene kadar hiçbir taaruz olmadı. Bu da gösteriyor ki belirli bir kesimin, Demirel'in partisinin korkusu vardı

sola karşı. Bu korkusu şüphesiz biz seçime girme hakkı kazanıp 15 milletvekili çıkarınca daha da vahimleşti. Meclisin havası değişti sanki.

Baykam: *Evet, alışık olmadıkları tepkilerle karşılaştılar parlamentoda.*

İleri: Doğrudan doğruya emperyalizme karşı, NATO'ya karşı, İncirlik Üssü'ne karşı ilk defa konuşuldu. Hatta Demirel "bunlar üs değil tesistir" diye komik bir cevap verdi. O dönemin etkisi de çok ağır oldu. Tecavüzler ağırlaştı. İsmet Paşa hükümetinden sonra 12 Mart'a kadar, 68 döneminde 28 sendikacı ve İşçi Partili öldürüldü.

Baykam: *Kimler tarafından?*

İleri: Başlangıçta AP başta ve emrindeki kolluk kuvvetleri. Vedat Demircioğlu ilk öldürülen genç. Türkeş parti başkanı olduktan sonra Türkiye'ye gelip Mareşal Çakmak'ın kurduğu partiyi ele geçirdiği zaman MHP olayı çıktı. 'TİP'e tecavüzlerinden sonra olan bir olaydır.

Baykam: *Yani diyorsunuz ki AP'nin de kriminal diyebileceğimiz çalışmaları oldu. Bu AP'in üst kadrosunun bilgisi dahilinde miydi, yoksa militan kadronun işgüzar faşist tutumu muydu?*

İleri: Kadronun bilgisi dışında olamaz, çünkü İnönü saldırıları durdurup, Demirel gelince tecavüzler tekrar başlarsa, polise de ne emir verilirse o olur.

Baykam: *Birileri yeşil ışık yaktı mı diyorsunuz?*

İleri: Evet. Çok açık. Şüphesiz bunun da sebebi TİP'in çığ halinde gelişmesi. 61'de parti kurulması. 62 sol aydınların, "toplumcu aydınlar" diyorduk sosyalistlerin partiye girmesi, 65 seçimleri, 15 milletvekili ve ondan sonraki 68 dönemi buna rastlıyor. Burada bir noktayı vurgulamak gerekir. Deniz Gezmiş TİP üyesi olarak vefat etmiştir. Partiden ihraç edilmemiştir.

Baykam: *Ne zaman üye olmuştu partiye?*

İleri: Epey eski tarihli. Üye kayıt fişi bende var.

Baykam: *O belgeyi görmek isterim*

İleri: Gösteririm, tam günü belli olur. İstanbul'da Deniz, Ankara'da Mahir Çayan ve arkadaşları, Doğu Perinçek ve arka-

daşları, o dönemin bütün gençlik liderleri TİP gençlik kollarındandı. Bu önemli bir olaydır. 68 kuşağı, TİP gençlik kollarıydı dersek abartılı olmaz.

Baykam: *Siz, böyle diyorsunuz, ama Deniz Gezmiş, Mahir Çayan, Doğu Perinçek ve başkaları, TİP'e sempati beslediler diyelim, TİP'in yükselmesiyle beraber bu delikanlılar, dediğiniz gibi TİP'in gençlik kolları gibi militanca üniversitelere girdiler. TİP ile üniversiteler arasında bağlar yarattılar, neden sonra TİP'ten koptular, bağımsızlaştılar. FKF kuruldu, Dev-Genç kuruldu. TİP bunlara sahip çıkamadı mı ve rüzgârın nihilist bir tavra doğru gitmesine neden mi oldu?*

İleri: Bunların toplanma mihrakı TİP. Partinin gençlere karşı tutumu neydi? İlk karşı tutum, İzmir kongrelerinde başlar. Gençler kendilerine, bir ayrı kontenjan tanınmasını talep etmişlerdi. Ben dahil böyle bir ayrımı reddetmiştik. Sebebi bu gençler birçok yerde zaten il, ilçe yönetimindeydiler. Her mevkiye gelebiliyorlardı. Ayrı bir gençlik kontenjanına lüzum yok tezini kullanmıştık. Mesele bundan az vahim. TİP'in gelişmesi sırasında, meclise girmesinden sonra partiye bir baskı yapıldı. İnönü'den bahsettiğim konuşmada da vardı, "size Komünist diyorlar" dendi.

Baykam: *Kim diyor?*

İleri: İnönü'den tutun, bütün parti güçleri. Partiyi frenlemek istiyorlar.

Baykam: *Yani solda olun, ama komünist olmayın.*

İleri: Bir frenleme olayı vardı. Ve bu olay etkili olmuştu 66 senesinde. Benimle Halit Çelenk'in ihraç nedeni buydu. Parti içinde anayasada kanunların intibakı için bir süre tanınmıştı. Biz de, birçok kanunun ve bu arada 141. ve 142. maddenin değişmesini istedik. Anayasa Mahkemesi değiştirmedi. Ama öyle bir yorum getirdi ki, değişmiş oldu. Yorum şuydu: "Değişmesine lüzum yoktur. Bilimsel yazılar, sözler, demeçler 142'de kanun kapsamına girmez. Ancak komünist propagandayı yasak lar" 65 senesinde bu karar veriliyor. Sol yayınlar başlamıştır Bir tesadüf eseri, babamın çıkardığı Kafiero'nun Kapital i'in

özeti benim imzamla çıkan ilk kitap. Marx ve benzeri kitaplar çıktı. Şüphesiz mahkemeye verildi birçokları. Lenin'in bazı kitapları yasaklanırken, çok daha şiddetlilerini başka bir mahkeme rahat rahat beraat ettirdi. Demek ki 65 yılında gençlik bir literatür bulmaya başladı. 68 kuşağı oradan doğdu. Bu da TİP' in bir girişimi üzerine olmuştu. Bu girişimin sonuçları olarak, gelişen sol literatür, partinin üst kademesini tedirgin etti. Çünkü taban bunları okumaya başlanıştı. Ankaralı gençler Politzer' in "Diyalektik Materyalizm" kitabını illegal olarak basmaya başladılar. Bende var. Parti de bir panik oldu. Parti kapatılmasın diye gençleri frenlemek eğilimi doğdu ve bu eğilim mizah edebiyatı sayılabilecek bir genelgeyle sonuçlandı. "Üyeler, yalnız parti genelgelerini ve başkanın demeçlerini okusunlar" diye acayip bir karar çıktı.

Baykam: Hangi yıl?

İleri: 65-66. Bu genelgelerin birinde bir cümle vardı, Aybar'ın konuşmasında "kitaplar mürekkepleri kurumadan eskirler." 1848'de çıkan manifesto çoktan tarih olmuş bir kitaptır, diye bir hava esti. Bu da gençliğin yeni çıkan sol edebiyatı okuyup tartışmasından doğan bir tepkiydi. "Bunu ilçe ve illerde tartışmaya başlarsak parti, içinde mihrak teşkil ediyor maddesine göre parti kapatılır" korkusu vardı. İşte partinin gençlikle kopması, gençliğin muhalefete geçmesi böyle oluştu. Marksizm tartışılmaya başlanırsa parti kapatılır korkusu vardı. Yani parti bunları kanalize edip normal bir seviyede tutma gayretini gösterse, okumayı yasak etmese çok daha iyi olacaktı. Bundan dolayı mı oldu, yoksa parti içindeki sol kanadın iktidara geçmesinden mi korkuluyordu, o da başka bir şey. Çünkü Aybar'ın meşhur bir yazılı demeci vardır. "Partiyi bu hale getirdik, 69'da başa güreşeceğiz. Partiyi ele geçirmek isteyenlerin hevesleri kursaklarında kalacaktır" diye Aybar ve Boran iktidarı kaçırmak korkusuna kapılmışlardır.

Baykam: Peki siz ne zaman ihraç edildiniz?

İleri: 66'dan 68'e kadar olan süreçtir. 13'ler olayının Halit Çelenk ve benim olayım şu bakımdan önemlidir. Tamamen

kanunsuz olan ihracımızı protesto eden 150 kadar il ve ilçe yöneticisi bizden dolayı ihraç edilmişlerdir. Parti içinde bir dalgalanma, protesto olmuştur. Nitekim 13'e yakın ilçe ve il yöneticisi ihraç edildi. Ve ihraçlarımızın hakkında bir noktayı belirtmek lazım. İlk yazılan iddianamede ve genelgelerde bizim parti içinde gizli hareket yaptığımız iddia edildi. Mihri Belli ile beraber, parti içinde gizli komünist partisini oluşturma iddiasıyla divana verildik. Fakat bu iddianın çok ters tepki yarattığı görüldü. Taban kahraman gibi karşıladı. Bize puan verdi. Bu krediyi verince bir ay içinde dönüş oldu. 2. genelge çıktı. Hepimiz CIA ajam ilan edildik. Bu çok çirkin bir hücumdu. Ve üstelik öyle bir grup yoktu aslında organize bir fraksiyon olarak. Ben, Halit Çelenk, genel yönetim kurulunda eleştirilerde bulunuyorduk sol kanatta. Partinin çözülmesinin başlangıcı bizim hareketimiz oldu. Gitgide arttı. Bizi ihraç edenler arasından beş yönetici Behice Boran, Sadun Aren, Nihat Sargın, Minetullah Haydaroğlu, Şaban Erik. Genel Başkan'ın yetkilerinin kısılmasını talep ettiler. Sonunda da iki kongre geçti arka arkaya. İlk iki kongrede Aybar küçük bir farkla kazandı. Bizim ihraçların kaldırılması hakkında karar alındı ve uygulanmadı. Karar partiyi kurtarabilirdi. İki taraf da uygulamak istemedi. Aybar da, ondan ayrılan Boran tarafı da. Şimdi bunu söylerken üçüncü bir faktörü hatırlatmaya mecburuz. Mihri Belli siyasal haklarından o dönemde yoksundu. 53 duruşmasında hapse mahkûm edilmiş TKP Merkez Komitesi Üyesi. Ondan önemli bir kişi Reşat Fuat Baraner, Atatürk'ün yeğeni. Şimdi partiye müdahale etmek isteyen Mihri Belli'ydi. MDD tezini ileri sürerek partiye hücumda bulundu. Böyle bir fraksiyon yaratmak istedi. Nitekim partinin ikinci kongresinde Vahap Erdoğdu bu fikri savundu. Partinin tüzüğü ve programı demokratik devrimciydi. Yani sosyalist değil. Aybar'la Boran'da en mantıksal reaksiyon şu olmalıydı: "Mihri Bey programımızı okumamışsınız, biz de aym şeyi söylüyoruz" deseydi, Mihri'nin pek bir şey söyleyecek gücü olmazdı. Fakat bunun arkasında başka bir şey gizleniyordu. O da Yön dergisi, Doğan Avcıoğlu, İlhan Selçuk

vs. Mihri Belli aslında yeni bir 27 Mayıs hayalleri kuruyordu.

Baykam: *9 Mart'ın tohumu mu atılmıştı?*

İleri: 27 Mayıs'ı yapanların bir ideolojisi yoktu, sol yoktu.

Baykam: *27 Mayısçılar sola içgüdüsel yaklaşmışlardı, şimdi belki daha bilimsel yaklaşacaklardı.*

İleri: Bilimsel olarak ve "bunu biz yapalım" diyordu Doğan Avcıoğlu ve grubu. Esas ayrım konusu buydu, yoksa MDD tezi değildi. Asıl konumuza dönelim. 68 kuşağının doğmasının bir objektif nedeni var. Bir kısım gençlerin AP'liler MHP'liler tarafından hücuma uğraması.

Baykam: *Kışkırtılması...*

İleri: Ve bu hücuma uğramalara karşı nefsi müdafaa kompleksine girmeleri. 2. neden partinin sol tartışmalara olanak tammaması ve gençlerin örgütlenmelerinin yasaklanması. Bu iki faktör gençliği gitgide partiden uzaklaştırdı. Parti içinde yönetime karşı taraf tutmayı yarattı. Bunu doğru dürüst gören ilk kişi Sadun Aren oldu. O bir girişimde bulundu epey sonra.

Baykam: *Partinin nefes alması için mi?*

İleri: Evet. FKF'nin parti dışında bir öğrenci kurumu olarak kurulmasına ön ayak oldu. Yoğunluğu ile parti içinde etkili olabilir sandı ve yamldı.

Baykam: *Neden?*

İleri: Onlar kendi bağımsız görüşlerine kaydılar. Partiye ve Sadun Aren'e bağlı bir çizgide kalmadılar. Aksine Mihri Belli ve başkalarına Dr. Hikmet Kıvılcımlı'ya rahat faaliyette bulunabilecekleri bir alan oluşturdular. İç etken bu. Bu etken süregelirken gayet iyi bildiğiniz gibi dış etkenler de oynadı. Almanya'daki ve Fransa'daki öğrenci hareketleri. Bunu Türkiye açısından vurgulamak lazımdır. Fransa'daki öğrenci hareketleri uzun zaman Komünist Partisi'ni karşısında buldu, ama âdeta partiyi dahi sürükleyebilecek ciddi bir kitle, işçi- halk hareketi yaratabildi. Bunun tartışması da yapıldı. Parti hata mı yaptı, iktidara gidebilir miydi? Demek ki tam gençlik Türkiye'de yol ayrımına girdiği vakit, bu dış etken çok önemli hale geldi. Ayrıca şüphesiz aym dönemde Che Guevara, Vietnam, Ho-Chi-Min ve birçok başka

dış hareketler de örnek teşkil etti.

Baykam: *Türkiye'nin kendi iç dinamiklerinden yola çıkmışlardı ama...*

İleri: Bu ikisi birleşti.

Baykam: *Sizin Aren ve Mihri Belli ile ilişkileriniz nasıldı?*

İleri: Ben TKP'de doğrudan doğruya Aybar'a bağlıydım.

Baykam: *TKP, TİP'e bağlı olmasına rağmen daha önceyi diyorsunuz. TİP varken siz ayrıca TKP'liyim mi diyordunuz?*

İleri: Şimdi burada bir parantez açmak şart. 50 yılları, 51 tevkifatı, 53 davası kararı ondan sonraki dönem TKP'nin Türkiye tarihinden silinmesi dönemidir.

Baykam: *Sizin yeraltına girdiğiniz dönem mi?*

İleri: O derece ki, Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın 57'de kurduğu Vatan Partisi seçime gidiyor ve İstanbul'dan 300 küsur oy alıyor. Marjinal bile değil. Halk TKP'yi dışlamış bulunuyor. Birçok nedeni var. Taşradan yeni bir işçi sınıfı gelmesi, yapılan büyük inşaatlar vs. Şimdi o dönemde ben Aybar'a bağlıydım. Fakat bir şey yaptığımız da yok. Mahkemede Merkez Komite tamamıyla açığa çıkmış. Merkez komitede bir bölünme olmuş. TKP tarihinde en karanlık dönem. 27 Mayıstan sonra ne yapabiliriz meselesi ortaya çıkıyor. İki parti var. Adalet Partisi'nin muhalefeti, sosyalist parti. Bir de 12 sendikacının kurduğu TİP. Ya biriyle ya da ötekiyle kuracaktık. TİP'i tercih ettik, nitekim sosyalist parti de bize katıldı. O dönem için söylenecek çok önemli bir şey var. Türkiye'de kesin olarak bütün sol birleşmişti. Bu ne demek? Yurtdışında bir taraftan Zeki Baştımar, İsmail Bilen o dönemde Nazım Hikmet, Abidin Dino bunların hepsi TİP'i son dakikaya kadar desteklediler. Yurtiçinde Reşat Fuat Baraner, Mihri Belli, Kadıköy ilçesinden Dr. Hikmet Kıvılcımlı üyeliğini koydu, kabul edilmedi.

Baykam: *Niye kabul edilmedi?*

İleri: Tehlikeli bulundu. Kasım Gülek gelmek istiyordu. Tabanı istemedi, parti de genelge çıkardı ünlü kişiler hakkında. Birçok Milli Birlikçi girmek istedi. Kabibay vs. Reşat Fuat partinin lideri. Eski sosyalistler destekledi onu. Hiçbir sosyalist frak-

siyon yok ki TİP'i desteklememiş olmasın. Bizim ihraçlarımız başlayana kadar. Mihri Belli ile görüşüyorduk. Tarihsel hata olmasaydı, yani içerden Aybar, Boran, Aren dışarıdan Mihri Belli hatası olmasaydı şüphesiz 70 yıllarına birleşik bir parti olarak girebilirdik ve Türkiye'nin tarihi çok değişik olabilirdi.

Baykam: *Gençlik kitlesini önünüze alabilirdiniz.*

İleri: Bütün mesele gençliği de rüzgârımıza alabilirdik. Birçok kişi gençliğe lider olmaya çalıştı. Kıvılcımlı, Mihri Belli.

Baykam: *Peki, gerek o dönemden önce, gerek 65'te ortanın solu ile beraber CHP'ye bakışınız nasıldı? O yoğun DP öncesi, 61 sonrası o zamanlar İnönü'ye, Aksal'a, Satır'a, Baykam'a bakışınız nasıldı solcular olarak?*

İleri: Şimdi dönem dönem almak lazım. Biliyorsunuz her şeye rağmen TKP'in Atatürk dönemine, Atatürk'e karşı büyük bir sempatisi vardı, ne yaparsa yapsın. Neden? Bütün dünya komünistleri gibi TKP Moskova'ya bağlıydı. Atatürk ölünceye kadar Sovyet dostuydu. Tüm dünyada belki Sovyetlere tek dost devletti Türk devleti. Atatürk'ün Sovyet dostu politikasını tasvip etmekten başka bir şey yapamazdı. İkincisi, antiemperyalistti Atatürk. Milli bağımsızlık taraftarıydı. Yabancı şirketlerin hepsini tasfiye etti. Şüphesiz 29 -32 krizi döneminden sonra devletçiydik. Devletçiliğe parti karşı değildi. TKP ilginç bir durumdaydı. Esas politika konularında, tam bir laik tarafı vardı. Demek ki TKP'nin politikası 1) Parti bu konularda Atatürk'ten ayrılmıyordu. 2) İşçilere sendikal vs. haklar verilmesi gibi, çok partili rejim Atatürk döneminde ve daha sonra talep ettiği birçok şey gerçekleşmişti. İş kanunu vs, çok partili rejim talepleriydi.

Baykam: *TKP, Sovyet rejimi gibi tek partili bir rejim istemiyor muydu?*

İleri: Elbette. Yakın program buydu. Nihai amaçtan bahsetmiyorum. 2. dönem, İnönü 38 dönemi. İnönü dönemi dediğim, hatta Celal Bayar'm döneminden başlayan dönem. Türkiye siyasetinde değişiklik bu dönemde itibaren başlamıştır. Yani devletçilikten özel sektörcülüğe dönüş, âdeta Atatürk'ün ağır hasta

olduğu Bayar döneminde başlamıştır. 2. Dünya Savaşı'nda Sovyetlerle Türkiye'nin arasının açılması, Almanya tarafına kayılması partide büyük tepkiler yarattı. Sonra İsmet Paşa'nın politikayı değiştirme gayreti ve BM'ye girmek için çok partili döneme geçiş süreci görüyoruz. O dönemde TKP legal olarak iki parti kurmuştur. Parti müthiş bir atılım yapıyor 6 ay içinde. Savcının iddiasına göre on bin işçi sendikalamyor. Bir panik havası esiyor. 16 Aralık 1946'da sol kapatılıyor. İnönü döneminde parti, BM dolayısıyla yapılan değişiklikle legal atılım yapmayı başarıyor, fakat büyük darbe yiyor. O darbe DP iktidarına kadar devam ediyor. Memleket git gide sağa doğru kayıyor. Halk partisi'nde irticaya ilk kapı açan İnönü olmuştur. Din derslerini 46'da okullara sokan ilk o olmuştur. Köy Enstitülerinin kapatılması da o dönemde olmuştur.

Baykam: *Niye kapatıldı sizce?*

İleri: Toprak ağalarının şiddetli baskısı vardı.

Baykam: *Halk uyanır korkusu mu?*

İleri: Doğulu halk uyamıyor, feodal yapı yıkılıyor diye korktular. Mecliste şiddetli reaksiyonlar oldu.

Baykam: *CHP'nin bu tavrı üzücü, bugüne kadar gelen zararları var.*

İleri: Parti bölünüyor Sazaklar, Menderesler, Mocanlar vs. Seyir bu. Mustafa Kemal yapamayacağı şeyi yapmazdı. İnönü yapamayacağı şeyleri yapmaya kalkıştı ve geriye dönmek zorunda kaldı. O dönemde de TKP'nin durumu belli. 60'lar döneminde TKP yok, legal parti var TİP. O da sosyalist kelimesini kullanamıyor, "Toplumcu aydınlar" diyor. Sosyalist kelimesini ilk Çetin Altan değişik kullanmıştır. Ben ve bir arkadaşım tüzüğe sosyalist kelimesinin girmesini talep ettik. Boran ve Aybar reddettiler. Ondan sonra Mihri Belli demokratik tezi öne sürünce bu defa tam dönüş yaparak TİP, sosyalist devrim tezini ortaya attı. Normal olarak reddettiği şeyi, Mihri Belli'ye karşı daha ileri olmak inadıyla ortaya çıkardı. Bu bocalama, gençliğin tamamen elden çıkmasını, 2. şablonculuk dediğim olayı yarattı. Bu gençler bir kimlik arıyordu. Birçokları lider olmak istiyordu.

Lider olmak için de herbiri bir şablon aramaya kalktı. Bir grup Maocu oldu, bir grup Guevaracı oldu vs. Hatta Hint partisini taklit etmek isteyenler oldu. Türkiye'de Türk devrimi için ne lazım diye düşünmeden Küba'da, Vietnam'da ne yapıldı, Arnavutluk'ta ne yapıldı diye taklit şablonlar uygulanmak istendi. Fakat biz TİP tüzüğüne, sendikacılık döneminde dahi ilk sayfaya Atatürk'ün cümlesini koymuştuk. "Biz emperyalizme ve kapitalizme karşıyız" diye, onun 1921'de Mecliste söylediği bir cümleydi. İlginç bir nutuktan Atatürk imzasını partinin önüne aldık ve bunu Aybar da kabul etti. Dr. Hikmet, Reşat Fuat, Mihri Belli de aynı yoldaydı. Bütün eski kuşak âdeta DP irticaına ve dinsel irticaya karşı Atatürk'ü destekledi 60 döneminde. Bunu vurgulamak gerekir.

Baykam: *Devletçiliği, laikliği savunan...*

İleri: Tamamen ve Atatürk devrimlerini ve dönemini savunan bir partiydi. Deniz Gezmiş de öyleydi, hepsi öyleydi.

Baykam: *Burada Deniz Gezmiş dönemini biraz açar mısınız? Kendisini nerede tanıdınız, ortak anılarınız var mı? Kişisel dostluklarınız oldu mu? Neler konuştunuz ve Denizlerin o dönem silahlı eylemlere gidişlerine neler etken oldu?*

İleri: Evet bu çocukları ilk günden beri tanıdım. Parti içindeydim. Şişli'de gençlik kolu vardı. Hatta çok sevdiğim hâlâ görüştüğüm Herkül Millas gençlik kolu üyesi idi. Çok önemli bir kişidir hâlâ. Bu dönemde bu gençlerle partiden tanışıyoruz, fakat Deniz Gezmiş'le doğrudan doğruya arkadaşlığım çok garip bir yerde başladı: Sağmacılar Cezaevi'nde. Çok modern, yeni yapılmış o zamanlar. İşin garip tarafı berberde görüştük. "Ben Deniz" dedi, o beni, ben de onu ismen tanıyordum.

Baykam: *Yüzünü görmüş müydünüz daha önce?*

İleri: Belki, fazla dikkat etmedim. Duymuştum. Heykel gibi bir çocuktu.

Baykam: *Hangi tarih?*

İleri: 67 zannederim. Ondan sonra da Demokratik Devrim Derneği üyesi idi. Ben de kurucusu idim. Kongrede gençlik kolları sekreteri olarak Deniz'i seçtik. Fakat gençlik sekreteri

olarak seçilinceye kadar o günlerde çıkardığımız Türk Solu dergisinde yazıları çıkmıştı. Üniversite eylemlerinde, 6. Filo olaylarında beraberdik. Devamlı olarak güçbirliği, koordine hareket vardı. Şunu belirtmek lazım. Belki onu Demokratik Devrim gençlik koluna seçmemiz hata oldu, benim hatam oldu. Çünkü hiçbir toplantıya gelmedi.

Baykam: *Aklı fikri eylemde miydi?*

İleri: Sadece eylemdeydi. Onun da bir örneğini vereyim. Ben o toplantılara gitmezdim, ama Dev-Güç diye bir örgütümüz vardı. CHP'nin de bir kanadı katılıyordu. Dernek olarak Dev-Güç toplantılarına katılıyorduk. Bir gün beni yolladılar. Deniz de oradaydı. Toplantı uzadı ve Denizlerin DÖB diye bir örgütleri vardı, "Ben gidiyorum" dedi. "Deniz" dedim, "Sırası değil, önemli şeyler görüşülecek" O, "hayır gidiyorum, siz kararları alırsınız ben uygularım" dedi. Yani Deniz işin tamamen eylemindeydi. Militandı, dernekçi değildi. Zannediyorum ki, Deniz gerçekten sol darbeye yatmıştı. Eylem nedenlerinin sol darbeyi provoke etmek olduğu kanısındayım. Nitekim yakalandığı vakit biliyorsunuz kolcu kuvvetlere karşı gelmedi, adam öldürmedi. Bence Deniz Gezmiş bir solcu darbe beklentisindeydi. Şahsi kanatim bu. Bütün hepsiyle yakın ilişkim vardı. Aydınlık dergisi Ankara'da bir grup tarafından çıkarıldı, sonra ikiye bölündü.

Baykam: *Doğu Perinçek'in elinden almak mı istediler?*

İleri: Hayır öyle değil. Şahin Alpay'ın bu oportünist yapısı üzerine Türk solu dergisinde bir toplantı yapmışlar. Sevinç Özgüner, Mihri Belli, Doğu Perinçek ve arkadaşları hepsi oradaymış. Birlikte faaliyete devam edilmesine karar verilmiş. Oysa Mihri Belli, Doğu Perinçek grubuna şiddetle karşı çıkıyor. Yapılan anlaşma çiğnenmiş oluyor. Türk Solu dergisi Sevinç Özgüner, Doğu Perinçek ve arkadaşlarını tuttu. Ankara'daki dergi ikiye bölündü. Kırmızı ve Mavi Aydınlık diye, biri sosyalist diğeri sonra proleter devrimci oldu, 9. sayıdan itibaren. Yönetim kurulunda birçok defa Mahir ile beraberdik.

Baykam: *Mahir ile Deniz'in arası nasıldı?*

İleri: Arada bir şey olduğunu zannetmiyorum. İyiydi araları. Şüphesiz eyleme dönüşüldüğü vakit bir ayrım oldu. Mahir daha çok örgüt, Deniz eylem adamıydı.

Baykam: *Eylem ve kitle adamı.*

İleri: Evet. O dönemde TİP'in Çankaya ilçesinde Mahir vardı. Rekabet oldu biraz. "Kim hâkim olacak?" diye.

Baykam: *Mahir grubu mu, Deniz grubu mu? diye öyle mi?*

İleri: Evet. Nitekim biliyorsunuz örgütsel olarak iki isimle ortaya çıkıp yargılandılar THKP-C ve THKO. Eylem lideri Deniz idi. Ama çok defa Aslan ile İnan'ın rolü küçümseniyor. Hepsi birden aynı dönemde eyleme geçtiler. Aldanmaca var. "Yapabiliriz" sandılar. O vakte kadar kolluk kuvvetleri fazla üzerlerine düşmemişti. Deniz durmadan tevkif ediliyordu. Yaptığı, yapmadığı eylemlerden dolayı. Şüphesiz Deniz gibi bir genç için, durmadan içeri alınıp çıkmak, insanı çileden çıkaran bir tutum. Onu isyan ettiriyordu. Yine basına, Ankara'da, bir köyden beyanatlar vermişti. Röportaj ve fotoğraflar çıktı. Halk benimle beraberdir izlenimi yaratılmıştı. O izlenimin yanlış olduğu gerek Sinan Cemgil olayında, gerekse öteki olaylarda ortaya çıktı. Halk desteği gelmedi.

Baykam: *Halk düzene karşı gelme olayına şüphe ve korkuyla baktı, değil mi?*

İleri: Evet. Öteki taraftan, Mahir grubu, 3. grup Perinçek grubu, paralel faaliyette bulundular. Mahir grubunda havacı subaylar vardı. Orduyla sıkı ve açık bir ilişki vardı. Doğu Perinçek'te de subay vardı. Dr. Hikmet Kıvılcımlı'ya bağlanan deniz subayları vardı, Sarp Kuray ve arkadaşları. Bütün bu hareketlerde ordunun bazı kademeleri bulunuyordu. Gözardı edilmemesi gereken bir gerçek bu. Tamamen bilinmeyen bir şey değil. Deniz Harp Okulu'nda devrimci marşlar söyleniyor, eylemlerde bulunuluyordu. O dönemi hatırlamak gerekiyor. 12 Mart darbesi olduktan sonra bütün uğraştığım, "aman mağlup oldunuz, mümkün olduğu kadar az zaiyat verin, maceraya girişmenin sırası değil" mesajını aktarmaktı.

Baykam: *Doğu Perinçek, öteki arkadaşları silahlı eyleme girme-*

meleri için uyardığını, bununla bir yere varılamayacağını hissettiğini söylüyor.

İleri: Perinçek'in söylediği doğru. Silahlı eylemden kaçmak için elinden geleni yaptı. Ne kadar etkili olduğunu bilemem. Perinçek davasını incelerseniz, sandık davası, TİKKO davası iki dava paralel dava. Perinçek'ten ayrılan gruplar vardır. Eylemciler ayrılmışlardır. Neden ayrılmışlardır? Çünkü Perinçek'in öğretisi o dönemde Mao'nun modeliydi. Mao modeline göre "hadi eyleme geçelim" deniliyor, Perinçek bunu engellediğinde sözleriyle fiilleri bir olmayınca kopmalar oldu. TİKKO, o kopma sonucudur.

Baykam: *O da diyor ki, Mao öğretisi, işçi ve köylüyü ayaklandırmayı değil, onları yanımıza almayı öngörüyordu. "İşçi köylüyü bilinçlendirelim" diyordum, "onlar dağa çıkalım diyorlardı" diyor Perinçek.*

İleri: Şüphesiz. Perinçek'in yapmak istediğini, ben de yapmak istedim. Mihri Belli'nin Samandağ olayı vardır. İncirlik Hava Üssü'ne karşı bir roket taaruzuna kalkışmıştır.

Baykam: *Mihri Belli mi gençleri itti eyleme?*

İleri: Bu gençleri itmemiştir. Hatta Guevara'dan bahsederken bir konferansta, "Che Guevara'nın en büyük meziyeti, olamayacak şeylerin olamayacağını hayatıyla ispatlamıştır" diye demeci, yazısı vardı. O da bir bakıma Küba'da yapılanın Bolivya'da yapılamayacağını vurgulayarak Perinçek'le aynı çizgide hareket ettiğini gösteriyor. Ondan sonra da Mihri Belli'nin Samandağ olayı çıkıyor ortaya. Yazdığı yazıda modern silahlarla bu işin yapılabileceğini öngörüyor!

Baykam: *Bu çelişkili değil mi?*

İleri: Evet. Modern silahları devreye sokmak istediğini görüyoruz.

Baykam: *Yani elde modern silahlar olsa, Mihri Belli "yapalım" mı diyecekti?*

İleri: Belki. Hayal yürütemeyiz, ama bir nutku vardı. "Guevara'nın bize öğrettiği zamansız bir hareketin bize başarı kazandıramayacağıdır", diyordu.

Baykam: *Eken olayı örneğinde olduğu gibi...*

İleri: Hatta Mahirler hapisten kaçar kaçmaz, ben onlara mesaj gönderdim. "Aman büyük bir felaket olacak, mümkünse yurtdışına kaçın". Aldığım cevap çok manidar. Kendi grubunda bir bölünme vardı. Yusuf Küpeli ile Aktolga bölünmüşlerdi. Onlarla mücade etmek gerektiği kanısına vardı. Ayrıca Deniz Gezmiş hapisteyken onu orada kaderine bırakıp kaçmayı kendine yediremedi. Zaten Deniz'in birkaç arkadaşıyla Maltepe'den kaçmışlardı. Kızıldere'ye kadar giden operasyona girişti.

Baykam: *"Deniz içerdeyken kaçamam" mı dedi? Peki, bu mesaj alışverişi nasıl oldu aranızda?*

İleri: Ben kimin taşıdığını biliyorum.

Baykam: *Kimdi?*

İleri: En basiti, bizim dernek avukatı Sadık Akıncılar, bu yüzden yargılandı. Ben adliye vekiline yalan söyleyerek avukatlık aldırdım. Adliye Vekili İsmail Arar benim kuzenimdi. Davalarım var şu çocuğa avukatlık şeyi ver diyerek yaktım çocuğu. O da Mahirlerin, Denizlerin avukatlarındandı. Maltepe'de görüşüyordu. Çıkarken de onun evinde saklamak zorunda kaldılar.

Baykam: *Sadık Akıncılar'ın evinde... Peki, kaçırtan, bunu organize eden Sadık Akıncılar mı?*

İleri: Alâkası yok. Ayrıca bir askeri garnizondan hiç yardım olmadan kaçılabileceğini sanmıyorum.

Baykam: *O size geri cevap yolladı. Sadık Beyin evine telefon mu ettiniz?*

İleri: Edilmez, yüz yüze konuştuk. O dönemde çok dikkatliydik. Evde bile ben randevu verirken kâğıt üzerinde yazıp sonra yakardık.

Baykam: *Evde dinleme cihazı vardır diye mi?*

İleri: Ondan emindik.

Baykam: *Peki siz kaçtığı dönem, Mahir'le yüz yüze geldiniz mi?*

İleri: Hayır, ama Yılmaz Güney'de saklandığını biliyorduk. Levent'te idi evi.

Baykam: *Yılmaz Güney'in evi aranmış, burada mı saklanıyorlar*

diye. "Evet, yukardalar" diye şaka yapılmış. Polisler de utanıp gitmişler.

İleri: Enteresan bir anektod anlatayım. Bir kız meşhur bir holding patronu Ege'liyle evleniyordu. Zorla çağırdılar düğüne. Baktım, düğün de müthiş, herkes bana itibar ediyor. Büyük patronlar filan. Mahir'in kaçtığı günler idi. Mensucat Santral'ın patronu filan adeta ısrarla işçi dostu olduğunu söyledi.

***Baykam:** Sanki günah çıkarıyorlar?*

İleri: Bu adamların çoğu bana selam vermekten kaçman insanlardı. "Mahirlerin kaçması yukardan, askeri kanattan yapılan bir oyun mudur, iktidara mı geliyor bunlar acaba", diye değişmişlerdi!

***Baykam:** Peki, sizce, silaha sarılma olmasaydı nasıl gelişirdi, bu gençlik hareketi Türkiye'de?*

İleri: Bu gençlik hareketi silaha sarılmak zorundaydı. MHP provokasyonu vardı.

***Baykam:** Hangi yılda devreye girdi?*

İleri: Bakmak lazım. MHP provokasyonuna karşı üniversitelerde sol hâkim olmaya başladı mahalle mahalle hakimiyet çatışması oldu. Bırakın üniversiteleri oğlum Mehmet İleri Feriköy Lisesi'nde, faşistler orada hocalara saldırıyor. Gençler hocalarını müdafaa ediyorlar. Mehmet o aralar İstanbul güreş şampiyonu, karateci, faşistleri sindiriyor arkadaşlarıyla. Üç dört bıçak darbesiyle az kalsın gidiyordu. Karaciğer ve midesi delindi. Hat safhadaydı taaruzlar. Sol silahlanmaya mecburdu.

***Baykam:** Silahlanmanın daha ötesinde, banka soygunu ve diplomat kaçırma gibi daha ciddi eylemlere giriştiler. "Silahla biz bu işi kotarabiliriz", demeye başlamışlardı.*

İleri: Şimdi size bir örnek vereceğim. İTÜ'de büyük bir toplantı yapılıyor. Çıktım kürsüye konuştum. Ben her zaman pervasız konuşurdum. "Pencereden görüyoruz karşıda asker var. Siz burada devrimci nutuklar atıyorsunuz. Kaç tane tabancanız olduğunu bilmiyorum. 20 tane olsun. Kaç merminiz vardır? Menzilini biliyor musunuz, 50 metreden fazla etkilemez. Askerlerde de piyade tüfeği var. Üstelik, siz Mehmetçiğe

ateş edebilir misiniz? Etmeye kalkışsanız da cephaneniz kaç dakika sürer? Bu devrimci nutuklar boşunadır. Yapamadıklarından değil, yapmak istemediklerinden dolayı sizi ezmiyorlar. Aklınızı başınıza toplayın", dedim. Öyle bir hava oldu ki İstanbul'da, "biz hâkim olabiliriz" havasında olanlar var.

Baykam: *İnandılar buna demek...*

İleri: 15-16 Haziran olayları da böyleydi. İnandılar.

Baykam: *"Solun silaha sarılmama gibi bir seçeneği olamazdı o noktaya gelindikten sonra mı" diyorsunuz?*

İleri: Olamazdı. Çünkü faşistler adam öldürüyorlardı.

Baykam: *Vedat Demircioğlu ve Taylan Özgür'ün ölümü, bu provokasyonlardan sonra geri dönülmesi zor bir sona doğru akışı başlattı herhalde?*

İleri: Ve ne oldu? Halen kontrgerillanın, öteki timlerin başında olan MHP'liler var. Mecliste o Ayvaz vs. irticai faaliyette bulunuyorlar. Parti başkanı Yazıcıoğlu, o da onlardandı. Devletle özdeşleşmiş vaziyette. Yapılacak bir şey yok.

Baykam: *Bugün Çetin Altan'a rastladığınızda nasıl davranıyorsunuz? Politik çizgileriniz değişti, bu tür eski parti arkadaşlarınıza bakış açınız nasıl? Örneğin Cengiz Çandar'a bakış açınız nasıl?*

İleri: Cengiz, Halit Çelenk'in karısının yeğenidir. Babasını severim, kendisini çocukluğundan beri tanırım. Selamlaşırız. Selamlaşmak istemediğim bir tek kişi Mehmet Barlas, onunla da mecbur oldum, bir toplantı da. Ben herkesle selamlaşırım.

Baykam: *Peki Çetin Altan'ı nasıl değerlendiriyorsunuz?*

İleri: Çetin Altan'ın istemeyerek Meclise sokulmasının suçu bende. Suç değil aslında, başka çaremiz yoktu. Bakiye kanunundan istedikleri kişileri Meclise sokabiliyorlardı o vakit. Ve Mehmet Ali Aybar bana bir görev verdi. "Git, İlhan Selçuk'u bul, milletvekilliği teklif et" dedi. Ben de İlhan'a gittim, "Çok şeref duydum, fakat istemiyorum. Çetin'e gidersen, Çetin'in davaları var, hapse girmeye korkuyor, CHP de adaylığını reddetti koşarak kabul eder", dedi. Ben de geldim Aybar'a anlattım bunu. Çetin'e gittim. Çetin derhal kabul etti. Çok genç olmakla beraber parlak bir milletvekili oldu, tecavüze de uğra-

dı. Daha sonra "ben örgütlere, seçimlere girmem, şunu yapmam falan... Okurlarım partililerden daha önemlidir" gibi şeyler söylemeye başladı. Malatya kongresinde divan başkanlığı teklif edilince, beni haysiyet divanına vermekle tehdit etti. Bana söz vermemeyi aklına koymuştu.

Baykam: *Sanki Nasreddin hocanın fıkrası gibi... Siz ona iyilik yaptınız. O da ödetiyor.*

İleri: Evvela genel yönetim kurulunda su aklanıncaya kadar konuşamazsın. Behice konuşur. Yönetim kurulu üyesi olarak konuşamazsın, ötekiler konuşuyor. Böyle son derece kanunsuz işler görmeye başladım, takrir verdim, "yaptığın suçtur" diye.

Baykam: *Sıfatınız neydi partide?*

İleri: Genel Yönetim Kurulu üyesiydim. Suçtur diye takrir verdim 1966'da. Bunun üzerine "haysiyet divanına müracat edeceğim" dedi. Ondan sonraki kongrede tekrar divan başkanı oldu. Sonra gazetede partinin aleyhine olmayacak neşriyatta bulunmaya başladı. Divan başkanlığına yaraşmayacak konuşmalar yaptı. Biliyorsunuz gözaltına alındı. Çıkınca ziyaretine gittim. Dehşetle anlattı, paniğe kapılmış. Bir insanın bu kadar büyük bir panik yaşayacağını görmemiştim. Havalandırmaya çıkarmak için gelmişler. Kurşuna dizileceğini sanmış! Nitekim bir kitap yazdı, orada da aynı havayı yansıttı. Ondan sonra da söylemi değişti.

Baykam: *71'den sonra mı?*

İleri: Evet.

Baykam: *80'den sora Özallarla beraber tam dönüşüm yaşadı.*

İleri: Artık o vakit teslim olmuştu. TKP'de 6 sene beraber çalıştığımız Aybar, önce TKP üyesi, sonra CIA ajanı suçlamasını yapmıştır. Behice de aynı suçlamayı yapmıştır. Ben Sadun'u suçladım o cevap verdi. "Mihri Belli olayı" diye üç kitap yazdım. Birdenbire düşündüm karşı taraftan insanlarla görüşüyorum. CHP'lilerle, AP'lilerle görüşüyorum, ama solcularla selamlaşmayı kesecek vaziyetteyim. Basit bir kriter buldum kendime. Bana selam verene ben de veririm!

Baykam: *Bu kriter kurtardı mı sizi?*

İleri: Böylece bu kriterle selam vermediğim kişi kalmadı. Hatta Demirel'le bile selamlaşıyorum. Bir tek Evren Efendiyi selamlayacağımı sanmıyorum. Elbette Türkeş için söz konusu değil. Yalnız çok tuhaf bir şey vardır. Mihri Belli hakkında üç kitap yazdım, Aybar, Boran hakkında çok ağır bir kitap yazdım. Hiç olmazsa o kitaplardan sonra o kişilerle aram bozulacak zannettim. Tam tersine, hiç olmadığı kadar dost olduk onlarla. Aren'le can ciğeriz. Mihri ile yakın arkadaşız.

Baykam: *Onlara önem vermiş oldunuz onlar hakkında kitap yazarak. Geriye baktığınızda, 68 Çekoslovakya işgali ne gibi ayrımlar getirdi partiye, hangi kavgaları getirdi, siz bu kavgaların neresindeydiniz?*

İleri: Kavgaların içinde değildim, ihraç edildiğim günlere rastlıyor işgal. Fakat partinin belgelerini biliyorum. Bildiğime göre, gayet açık olarak söylemek lazım. Aybar, Aren ve Boran'da ilk tepki, bir isyan tepkisi oldu. Üçü de karşı idi. Ondan sonra saflara ayrıldılar.

Baykam: *Aybar aynı fikirde ısrar etti, Boran değişti...*

İleri: Doğru, öyle oldu. Derin bir meseleye temas etmek lazım. Ben çocukluğumdan beri sosyalist bir ortamda büyüdüğüm için Sovyet devrimini biliyorum. Troçki'nin rolünü biliyorum. Rolünü bildiğime ve eserlerini okuduğuma göre Stalin döneminde Troçki için söylenenleri doğru bulmama imkân yok.

Baykam: *Sizce Troçki'nin sürgünü ve katli çok korkunç bir olaydı değil mi?*

İleri: İşin garip tarafı Siqueiros'tan mektuplarım var.

Baykam: *Troçki olayı hakkında mı?*

İleri: Hayır, TİP resim sergisi hakkında. Siqueiros'tan, kız kardeşinden. İlk mektuplaştığımızda hapisteymiş. Sonradan öğreniyorum ki Orozko, Troçki'nin ilticasını ve evini sağlamış Meksika'da, Siqueiros da suikastı hazırlamış.

Baykam: *İnanmıyorum.*

İleri: Belgeler var, doğrudan doğruya. Rusya adına yaptırıyor.

Baykam: *Orozko tam tersine değil mi?*

İleri: Evet.

Baykam: *Siz olaya nasıl bakıyordunuz. Çekoslovakya'yı haklı görüyor muydunuz?*

İleri: Çekoslovakya'yı haklı buluyordum. Macaristan'ı değil.

Baykam: *Deniz Gezmiş de o dönem bir Sovyet revizyonizminden bahsediyordu ve Çekoslovakya'da olanları iyi okumuştu. Çok enteresan değil mi, bu militan tavırlarının yanında bu analizi yapabilmiş olması 68 yılında? Doğu Perinçek'e mektubu var bu konuda.*

İleri: Bu TKP'de fazla gelişemememin bir nedeni, rahatsız ediyordu davalar. Öteki taraftan Sovyetleri desteklemek zorunluluğu vardı. Eleştiremiyorum. Simone de Beauvoir'un çok güzel bir pasajı var hatıratında. "Aydın komünist partisi üyesi olamaz, çünkü parti çizgisi değişince fikirlerin de değişmesi gerek. Fakat komünist partisiyle beraber olmadıkça hiçbir eyleme katılamaz". İspanya savaşı bir rezalet aslında. Stalinciler Anarşistlere ve Troçkistlere karşı.

Baykam: *Peki, neden Macaristan'da haklı buluyordunuz Sovyetleri?*

İleri: Macaristan'da olayı doğrudan doğruya emperyalist bir komplo olarak gördük. Her olayda emperyalizmin katkısı vardı, ama yaptığımız bir hesap hatası var. Bize denseydi ki, 90 senesinde bir karşıdevrim olacak, işçi sınıfı müdahale etmeyecek denseydi, ordu müdahale etmeyecek denseydi, deve görmüş gibi bakılırdı. Size bir örnek vereyim. 39'da üniversiteye girdiğim zaman Marksist grubumuz vardı. İzak Katuano sonra Marsilya Üniversitesi'nin profesörü oldu, matematikçi. İzak'la sabahlara kadar tartışırdık. Demokratik sapma Sovyet rejimini dejenere edebilir mi, edemez mi? Bence edemezdi. "Sovyet işçi sınıfı ve parti buna mani olur", dedim. Sapma yok diye konuşmuyorduk. Sapma bir karşıdevrime varmaz. O ise, Troçkist olarak tam aksi tezi savunuyordu. Bu bakımdan hakikaten güç durumdaydık. 90'a kadar da Amerika ile Sovyetler Birliği söz konusu olunca Sovyetlerden yana olmak şarttı. Aslında Türki-

ye'nin de önceden daha çok uluslararası bağımsızlığı vardı.

Gayet açık. 1 Mayıs nutkunda Adnan Menderes işçi sınıfını onaylıyor. Rusya'ya gitmeye kalkışıyor. Daha sonra İsmet İnönü, Johnson mektubuna karşılık olarak "başka bir dünya da seçebiliriz" diyor. Alternatif vardı o zamanlar, bugün alternatif yok. Şimdilik.

Baykam: Ancak bağımsızlığın romantik söylemi var. Peki, sol genellikle kendi içinde bölünmeyi, parçalanmayı seviyor. Bu Rusya'da da, Fransa'da da, Türkiye'de de böyle. Bugün Türkiye'de solda İP, ÖDP, Emek, HADEP, CHP, DSP büyük bir alanı kaplıyorlar. Birçok küçük parti kurulmaya devam ediyor. Neden sol, ortak bir parti söylemini halka sunmak ve ona taşıyabilmek için, faşistlerin yaptıkları gibi tek güç, yumruk olmayı ve vurduğu yerden ses getirmeyi başaramıyor?

İleri: Faşizmin en büyük gücü, devlet gücüdür. İkinci bir güç, lazım olduğu vakit kapitalizmdir. İtalya'da nasıl doğdu? İtalya'da ekonomik kriz varken, komünizm ilerlerken eski bir sosyalist olan Mussolini'yi bulup lider yaptılar, Almanya'da da 33 senesinde çok enteresandır, Hitler'in partisinin adı "Nasyonal Sosyalist Arbeiter Parti" Yani Sosyalist İşçi Partisi. O baskıyı kullanarak bir nazi partisi kurma yolunu buldular, muvaffak oldular ve yoğun destek gördüler. Devlet destekledi. Sol karşısında burjuva deyleti var. En aşırı sağı lazım olduğu zaman destekleyen devlet. Ne vakit sağı desteklemez patron sınıfı? Soldan bir tehlike görmediği vakit. Türkiye'de ne oldu? TİP'e karşı MHP'yi görüyoruz. Devletle özdeşleştiğini ve solun ezildiğini görüyoruz. En bariz kanıt, 12 Mart'ta Tağmaç Paşa'nın sözü: "Halkın uyanışı ekonomik gelişmeyi geçti." Bunun çaresi imam hatip okullarını devreye sokup devlet kadrolarını dincilerin eline teslim etmekti. Devletin politikası, solun sloganlarını kullanan RP'e oy kazandırıyor. Normal seyrine bırakılsa, o oy şüphesiz sol partiye giderdi. Şimdi sol parti artık parti değil. Perinçek binde iki alıyor. Barajın yüzde ondan fazla olduğu bir dönemde, yüzde iki alsa birçok kişi oy vermez. TİP, yüzde üçten, yüzde 5, 6'ya çıkmıştı. TİP bölünmeseydi, hatta kapatıl-

saydı ve RP, DP gibi yeniden kurulsaydı bu atomizasyon olmazdı.

Baykam: Herkes en iyisini ben kurarım dedi.

İleri: Ben CHP'ye, sosyal demokrasiye hiçbir zaman sol diye bakmadım. Lenin zamanında sosyal demokrat parti bir sosyalist partiydi. 2. Dünya Savaşı'nda sosyal demokratlar değil, sosyalistler bile sol sayılmayacak duruma düştü.

Baykam: O zaman siz Fransız sosyalistlerini de sosyalist olarak görmüyorsunuz.

İleri: Onları düşünerek söyledim. Mitterand reform yapmaya kalkıştığı zaman, çokuluslu şirketler, sermaye çekilmeye kalkıştı. Mitterand reformları durdurdu. Sosyal demokrasi o bile değil dünyada ve Türkiye'de. Onlara taktığım bir isim var. Liberal, namuslu, burjuva partiler. Ancak onların dramı ne? Onlar da böyle düştü. Türkiye'nin dramı da bu. Türkiye'de örneğin Ecevit var. Lafını, hareketini çok kez tasvip ediyorum. Partisi, örgüt değil ama. Örgüt olmadan da iktidar olunmaz. Rahşan hanımla, Bülent beyle parti olmadan olmaz. Oysa parti olamama meziyet oldu Türkiye'de! Rejim partileri dejenere etmiş.

Baykam: Ertuğrul Kürkçü'nün polis ifadesinden söz ettiniz, biraz açar mısınız o konuyu?

İleri: O konuda "Dev-Genç başkanlığına seçildiğim vakit yeniydim, bu işlerden anlamazdım" diye başlayan gayet uzun metin var...

Baykam: Yani, polis baskısıyla bunu verdim diyemez çünkü, galiba hem savcılıkta hem de mahkemede aynı şeyleri söylemiş.

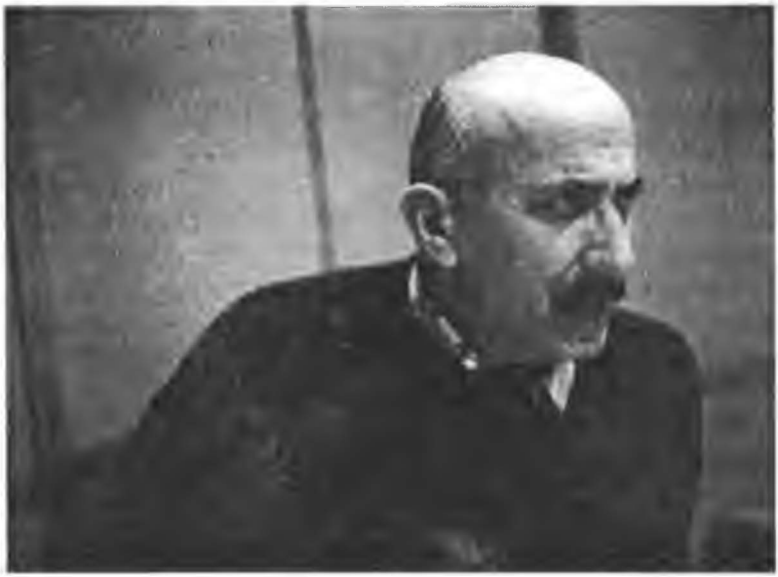
İleri: Daha fenası var. Selimiye'de Demirel'e oy veren grubun başındaydı.

Baykam: Nereden biliyorsunuz Demirel'e oy verdiğini? Hangi yıl?

İleri: 1974. Hangi koğuştan hangi oyun çıktığı belliydi. Grup olarak da Amerikan emperyalizmini destekliyorlardı, "yanıldık" diyorlardı. İsmen malum hepsi. Bodrumdaki koğuştaydılar.

Ahmet Güryüz Ketenci

Baykam: *1960'larda öğrenciliğe, nerede başladınız? Bundan önce nasıl bir aileden geliyordunuz? Politikaya ilginiz ne zaman başladı?*

Ketenci: Kasaba eşrafından bir ailenin çocuğuydum, dedem CHP'den belediye başkanıydı. Amcam da CHP ilçe başkanıydı. Babam o zaman gençti. Tam hatırlayamamakla birlikte, 1936 ya da 1937 yıllarında bir seçim vardı. O zaman tek parti döneminde adaylar hep merkezden atanıyordu. Bu sırada kasabanın çok çalışkan bir Kastamonulu kaymakamı var. Babamın tabiriyle, yol ve köprü yapan bir kaymakam bu. Merkezden atanan adaya karşı bizim aile "Ya ne gerek var? Böyle çalışkan bir kaymakam var. O milletvekili olsun" gibi itirazlar yükselmeye başlar. Gece, parti başkanı olan Mustafa amcam, PTT binasına girerek müdü

rü kaldırır. Mustafa Kemal'e Ankara'ya telgraf çekilir. Çekilen bu telgrafta "sizin gösterdiğiniz bu adayı kabul etmiyoruz, bizim adayımız falancadır" diye itirazlarını bildirirler. Tabii bu o zamanın tek parti döneminde müthiş bir olay biçiminde yorumlanır. Ve dolayısıyla, telgrafın başındaki PTT müdürü de kafasına silah dayandığını, bu telgrafı zorunlu olarak çektiğini ifade eder. Sonradan, o akşam askeri bir tedbir alınır. O zaman Rize'de alay vardı. Rize'de alaydan bir bölük asker, bizim evi kuşatırlar. Babam ve ailemiz, bütün herkes sabaha karşı gözaltına alınır. Ertesi gün Trabzon'daki parti müfettişliğine gönderilir. Dedem de belediye başkamdır. Şimdi, böyle bir dönemde çok masumane bir istek böyle akıl almaz sonuçlar doğurmuştur. Bir general, aynı zamanda hem parti müfettişi hem de devlet müfettişi konumundadır. Yani sonuç itibariyle birkaç gün bizimkiler Trabzon'da gözaltında tutulur. Ve bu gözaltı sırasında müthiş bir sorgulamadan geçirilir. Dedem bir süre sonra belediye başkanlığından ayrılır. Ve bizim aile partiden ihraç edilir. 1946'ya böyle gelinir. Bizim aile 1946'da Demokrat Parti'yi kurar. Demokrat Parti, babam tarafından kurulur. Zaten babam tarafından kurulmasaydı, böyle bir partinin bizim orada kurulması ihtimali yoktu. Hatta o zaman partinin Yönetim Kurulu üyesi Fehmi Ozan "Gece toplantıdan sonra babanla beraber korkar, başımıza bir olay gelir diye çekinirdik. Baban hepimizi evlerimize dağıtır, ondan sonra kendi evine giderdi" diye anlatmıştı. Ve 1960 senesine kadar babam DP İl Genel Meclisi Üyesi olarak devam etti.

Baykam: *Hangi ilçe?*

Ketenci: Çayeli ilçesi. 1954 yıllarıdır. Osman Kavrakoğlu, İzzet Akçal, Ahmet Morgül gibi Rize milletvekileri bizim evde. Ben çocuğum. Onlara servis yapıyorum. Babamla beraber yemek yerler, babam ta 1953-54 yıllarından beri yollarının yanlış olduğunu, bu gidişin doğru olmadığını söyler, onları uyarır. Hatta o akşam aralarında da böyle çok ciddiye varmayan ama soğuk bir tartışma devam eder. Babam DP ile ilişkilerini bu tarihten itibaren zayıflatır. Ama 1960 27 Mayıs ihtilaline kadar,

il genel meclis üyesi olarak kalır. Ve 1960'dan sonra siyaset hayatını noktalar. Ben o zaman üniversite öğrencisiyim.

Baykam: *Babanız CHP'ye bir tepki olarak, DP'nin kurulumasında yer alır. Fakat daha sonra DP'nin yanlış gidişatını gördükten sonraki 5-6 yıllık 27 Mayıs'a kadar giden süreçte hiç çelişkiler taşıyıp " Ben bu partiden istifa ettim" demedi mi?*

Ketenci: Babam enteresan bir adamdır. Bolşevik ihtilalini Rusya'da yaşamış. Nâzım'la mapushanede yatmıştır. Rize hapisanesinde Nâzım'ı korumuş ve kollamış. Hatta birgün böyle denizde boğuşuyoruz kendisiyle, yorgun düşmüştü. Dışarı çıktığı zaman Bahri hazeri okumaya başladı bana. "Yahu sen nereden biliyorsun bunu" deyince işte o zaman Rize hapisanesinde Nâzım Hikmet'in yanında kaldığını, bir süre birlikte olduklarını ve onun kendisine bahri hazer şiirini ezberlettiğini anlattı. Babam aynı zamanda şair yanı da ağır basan, yazmaya çalışan, özellikle destanvari şeyler yazmaya çalışan yapıda bir insandı. Cesur, yiğit ve gözüpekti. O nedenle 1954'te ilişkileri zayıflayınca "Anadolu'da partiden istifa etmek gibi şeyler olmaz. Falan büyük aile falan partidedir. Falan aile falan partidedir. Onlar için bu onur meselesidir. Bizim aile CHP'den ihraç edildiği zaman bütün Çayeli ayağa kalkmıştı. "Hacı Maksut asılacak, Hacı Maksut ölecek, öldürülecek" diye. Ama Hacı Maksut'un öyle bir itirazı yoktu. Hacı Maksut sadece iyi, çalışkan, yurtsever bir insanın milletvekili olmasını istiyordu. Dolayısıyla 2-3 günlük bir gözaltından sonra serbest bırakıldı. Yani aslında kökü Halk Partili bir aileden geliyorum ben.

Baykam: *27 Mayıs'ı nasıl yaşadınız?*

Ketenci: Ben 1960'da hukuk fakülkesindeydim. O hareketin tam da göbek noktasındaydım. Gençtim, arkadaşlarım, benim abilerimdi. Yani o kavganın içinde bulunan insanlardı. Turan Emeksiz kucağında ölürken resmi olan Yavuz Ketenci, benim kafasını ve yüreğini biçimlendirdiğim, amcamın oğludur.

Baykam: *Yani babanız DP'li olmasına rağmen siz o zamanların ordu ve halk safında mı yer alıyordunuz?*

Ketenci: Bu hareketi daha çok ordu yapıyordu ama ben

CHP'liydim. Biz doğrudan doğruya Sultanahmet'teki CHP Gençlik kolundan talimat alıyorduk.

Baykam: Babanız sizin CHP'li olduğunuzu biliyor muydu?

Ketenci: Tabii ki. 1960'dan sonraki gençlik mitinglerini ben yönettim. İnsanlar "Hacı Maksut'un torunu CHP'li olduğuna göre (yani partiden ihraç edilmiş bir ailenin torunu) demek ki bir hikmet var bunda" diyorlardı. Babam zaten ondan sonra DP'ye ve AP'ye hiç ilgi göstermedi. Yani yanlışı 1953-54'te saptadı.

Baykam: Özüne dönüş oldu yani?

Ketenci: Özüne dönüş oldu. Ve ondan sonra bütün aile tekrar CHP'ye döndü. Bundan sonra ailenin siyasal çizgisini ben belirlemeye başladım. Ben, CHP'nin gençlik kollarına fiilen 1961'de üye oldum. 1962'de Hukuk Fakültesi Talebe Cemiyeti başkanıydım. Örgütlü bir üniversite gençliğinin, örgütlü toplumun, üniversitedeki örgütlü yapının öğrencilik yıllarındaki ilk başkanlarından biriyim. Yani ilk başkanlığım Hukuk Fakültesi Talebe Cemiyeti başkanlığıdır. O zaman Hasan Fehmi Güneş de Ankara'da Hukuk Fakültesi Cemiyeti Başkanıydı. Hasan Fehmi'nin münazara kurulunda, rahmetli Uğur Mumcu vardır. Benim münazara kurulumda Turgut Kazan vardır. Arkadaşlıklarımız oradan başlar. Biz; Hukuk Fakültesi Cemiyeti başkanıyken, ilk defa yönetime katılmayı ortaya attık. Bu Tarık Zafer Tunaya hocamın kitaplarında var.

Üniversiteye ilk kara çelenk bizim tarafımızdan konmuştur. Üniversite yönetimine başkaldırmayı bizim Hukuk Fakültesi Cemiyeti'nin kongresini olağanüstü toplamak suretiyle yaptık. O zaman Dekan Naci Şensoy'un istifasının istedik. Telgrafın altında (Genel Kurul Başkanı olduğu için) doğal olarak da Raif Ertem'in imzası vardı. Dolayısıyla dekanın istifasını istediğimiz için bir yıl okuldan uzaklaştırıldık. Yıl 1961-1962. Ve sonuç itibariyle isteğimiz yönetime katılmak, harçların düşürülmesi, notlarımızın teksir edilmesiydi. Yani o zaman kitap yoktu. Tutulan notlarımızın teksir edilerek öğrencilere verilmesini istiyorduk. Tüm isteklerimiz bunlardı, çok sıradan demokratik talep-

lerdi. Yani okumaya yönelik, öğrenci olmaya yönelik, öğrencilerin araç gereçlerinin sağlanmasına yönelik demokratik talepler ve istemlerdi. Buna rağmen üniversite, o zamanki yapı itibariyle bunlara bile tahammül edemedi ve Raif Ertem 1 Haziran günü, herkesin sınava girdiği bir saatte okuldan uzaklaştırıldı. Sonuç itibariyle, üniversitede bir tepki gelişemedi. O zaman beni rahmetli Prof. Edip Çelik hoca çağırdı. "Ketenci seni çok seviyoruz, üniversite yönetimine karşı seni kaybetmek istemiyoruz. Çok sert ve keskin davranıyorsun. Bu davranış tarzın yanlıştır. Yapma daha yumuşak daha diyologçu yaklaşmaya çalış" dedi. Fakat itirazcı bir yapıdaydık. Aym zamanda kitleleri ajite ediyorduk. "Keskin sirke küpüne zarar" tabiri bizim için geçerliydi. Bu yüzden bir arkadaşımız üniversiteden uzaklaştırıldı. 1962 böyle geçti. 1963'te ben İstanbul Üniversitesi Talebe Birliği delegasyon başkanıyım. O zaman Talebe Federasyonu, yapı itibariyle üniversite cemiyetler birliklerinin en üst kuruluşuydu. İki büyük kuruluş vardı. Biri, Milli Türk Talebe Birliği'ydi, diğeri Türkiye Milli Talebe Federasyonuydu. Talebe Federasyonu yapı itibariyle üniversitede yüksek öğrenim gençliğini temsil ediyordu, daha çok sol bir çizgiyi takip ediyordu. Milli Türk Talebe Birliği ise, öğretmen okullarını vs. temsil ediyordu ve biraz daha sağ bir çizgide hareket ediyordu. Aramızda böylesine bir fark vardı. Türkiye Milli Talebe Federasyonu gerçekten etkin bir kuruluştu. Türkiye Milli Talebe Federasyonu Genel Başkam olduğum zaman, Sosyalist Gençlik Federasyonu'na üye oldu TMTF. Şimdi 1963 kongreler dönemi olarak geçti. Aşağı yukarı ben onları yönlendiren üç beş kişiden biriydim.

Baykam: *Diğerleri kimlerdi?*

Ketenci: Erol Ünal, TMTF 2. başkanıydı. Sonra CHP Gençlik Kolları Genel Başkanlığı yaptı. Nurettin Sözen vardı. Doktor Memduh Eren, üniversitede etkin bir abimizdi. Tıp Fakültesi Talebe Cemiyeti başkamydı. İdeolojik donanım bakımından özellikleri vardı. Metin Kumbasar vardı. TMGT Genel Başkanıydı. O dönemde Türk Devrim Ocakları başkanlığında Çetin

Özek vardı. Ben de bir ara Türk Devrim Ocakları başkanlığı yaptım. Aydın Aybay vardı. Tarık Zafer Tunaya vardı. Türk Devrim Ocakları böyle bir yapıydı. TMTF, 1948'de kuruldu. Şöyle bir kalemde sayabilirim o zamanki başkanlarım. Can Kıraç'tan başlayan, Orhan Fersoy'dan, Hüsamettin Canöztürk'ten, Hüsamettin Cindoruk'tan taa bana kadar yani 1965 ve benden sonra Niğde Senatörü Abdullah Emre İleri 2. başkandı. Konya Milletvekili Yücel Akıncı benden sonraki genel başkandı. Bir ara, Güneş Gazetesi'nin Genel Yayın Koordinatörü Sencer Güneşşoy görev aldı. 1962-64 döneminde, üniversitede büyük kitle eylemlerindeki aktif rolüm var. CHP Gençlik kollarıyla ilişkilerim devam ediyor. TMTF Kongre kararı aldı. İstanbul Üniversitesi Talebe Birliği toplamp beni Genel Başkan adayı olarak gösterdiler. Aslında ben o sıralar, üniversitedeki kitle eylemlerine katıldığım için derslerden çok uzak kalmıştım. Babam beni, "üniversiteden uzaklaşırsa, kitle eylemlerinden de uzak durabilir" diye Tekel Genel Müdürlüğü'ne aldırttı. D cetvelinde işe girdim. Malzeme Alım Şubesi'ne. Hiç unutmam, orada da bir isyanım var. Bir genç adamın yaşamından bir kesit olduğu için söylüyorum, malzeme alım şubesinde rahmetli olan Uğur diye bir arkadaşım vardı. Burdur'lu. İktisat öğrencisiydi. Onunla beraber çalışıyorduk. 178 ya da 179 tane memur var bu şubede. Malzeme alım şubesi, Tekel'in sigara makinelerini ithal eden bir şubeydi. Oysa ben Tekel'in sigara makinelerini doğrudan ithal edebileceğini, aracıların girmemesinin gerekli olduğunu genel müdüre söyledim. "Gidelim biz ithal edelim, niye araya komisyoncular giriyor" dedim. Hatta bir gün burayı 8 memurla ben bile yönetirim, 178 tane memur gereksiz, burada yığılma var" diye, bütün memurların arasında söyledim. Orada beni bir sene zor tuttular, ayrılmak zorunda kaldım. Daha doğrusu arkadaşlarım beni TMTF genel başkanlığına aday göstermesiyle, Tekel'den ayrıldım. Erzurum'a, Atatürk Üniversitesi'ne gittik, kongre için. 17 gün süren tartışma ve kavgalardan sonra, ben genel başkanlığa seçildim. Rakiplerim çoktu. Federasyon tarihinde ilk defa, ilk turda seçilen genel başkan oldum. Bizim

kazanacağımız anlaşılınca kongre yaptırmamaya çalıştılar. Sosyal Demokrat gençlerdik ama kendimizi 61'den itibaren yapı itibariyle sosyalist olarak niteliyorduk. 1961'de Politzer'in yasak olan "Felsefenin Başlangıç İlkeleri" adlı kitabını, Nâzım'ın şiirlerini teksir edip Site Öğrenci Yurdu'nda dağıttığımızı bilirim. Yapımız sosyalist ama CHP o zaman değişimin, solun öncüsü olduğu için parti üyeliği ilişkimiz sürüyordu. 1964-65'te federasyon başkanlığına seçildiğim zaman gençlik artık bağımsız hareket etmeye başladı. Bu döneme kadar, parti ve gençlik kolları, zaman zaman bizi kontrol ederdi. Yazar Orhan Birgit de eski bir gençlik lideridir. Dolayısıyla ben Kim dergisine kapak oldum. Birgit bunun esprisini yapardı: "Yahu çocuğu kapak yapıyoruz, yine yüz vermiyor" diye. Bunu bağımsız hareket ettiğimi göstermek için yapıyordum. Bir parti bünyesinde değil. Bakın o zamanki sloganlarımız "Kahrolsun Emperyalizm", "Türkiye bir Vietnam, Dominik, Bolivya olmayacaktır", "Petrol millileşecektir", "Toprak reformu istiyoruz", temel sloganlarımız bunlardı. "Go home" mitingleri ilk defa o zaman başladı. "Bağımsız, özerk üniversite" lafları da... Yani 1968'lerin zemini taa 1964'lerde atılmaya başlanmıştır. 1965'e, siyah çelenkler, petrollerin millileştirilmesi gibi eylemlerle geliriz.

Baykam: *Bir yandan CHP'yle organik bağınız var, bir yandan kabınıza sığmıyorsunuz. Adım adım organik ilişkilerinizin bozulması, sosyalist gençliğin bir kısmının dağılması, TİP'le de uyuşamaması ve daha sonra FKF ile Dev-Genç'te kendini ifade etmesi. Neden ve nasıl oldu bunlar?*

Ketenci: Biz bağımsız hareket ediyorduk. Eylemlerimiz büyük bir kitle tarafından sahipleniliyordu. O yürüyüşlerin bir kolu Beyazıt'ta, öbür kolu Taksim'dedir. 100 bin insanı, belki sayısız defa yürütmüşüzdür. O zaman İsmet Paşa hükümeti vardı ve düşürüldü. 13 Şubat 1965 tarihinde İsmet Paşa Amerika'dayken, AP Genel Başkam Süleyman Demirel'in başını çektiği bir organizasyonla düşürüldü. Ve biz o gün bir bildiri neşrettik. Bu bildiride, hükümetin CIA destekli olarak düşürüldüğünü ifade ettik. Rahmetli Abdi İpekçi'ye bu bildiri çok ilginç

görünmüş ve kalktı federasyona geldi, "nerden biliyorsunuz" diye sordu. Biz o zamanki sezgilerimizle, istihbaratımızla, okuduklarımızla böyle bir yargıya vardık. Biz bu tespiti yaparken yanımızda Prof. Bakır Çağlar var. Eski Burdur Milletvekili Ali Sanlı, rahmetli oyun yazarı Oktay Arayıcı gibi isimler vardı. Bu yazar arkadaşımız, uluslararası kültürel organizasyon başkanıydı. Türkiye Milli Talebe Federasyonu kurmuştur İstanbul Festivalini. Talebe Federasyonu'nun işlevini anlatmak bakımından ilginçtir. Bu İstanbul Festivali'ni uluslararası düzeyde oluşturan ilk biziz. Türkiye'de uluslararası turizmi ilk kez tanıtan, gençlik turizmini getiren biziz. Hatta Maliye Bakanlığı'mn hesap uzmanları bizim hesapları incelediğinde; o zaman Amerikan usulü defter tutuyoruz, zaman zaman ben istiyorum, "gelin, bizi kontrol edin" diye; çünkü, çok büyük paralar dönüyor... Bir hata olmasın diye hesap uzmanlarını çağırdım. Geldiler. Türkiye'de böylesine bir muhasebe sistemine hiç kimsenin sahip olmadığını söylediler, teşekkür ederek gittiler. Yani Oktay böylesine bir festival komitesi başkamdır. Coşkun Arıcı var, o zaman benim genel sekreterimdir. Edebiyat Fakültesi Talebe Cemiyeti başkanı iken çok genç olarak bulup da Talebe Federasyonu'na getirdiğim o zamanki gençlik liderleri arasında sunduğum kabiliyetli arkadaşlarımızdan birisidir. Yani yanımda, bugün siyaset ve bilim dünyasından etkin olan insanlar var, Mehmet Barlas var mesela, o zaman Barlas sosyalistti. Bakmayın şimdiki haline. Yanımda Toktamış Ateş var, daha bir yığın arkadaşımız. Yanımda kim var söyleyeyim. Merkez Yürütme Kurulu'nun üyesi Nizamettin Üstündağ, TİP Gençlik Kolları Genel Başkanı. Bakın ben CHP'nin kayıtlı üyesiyim. Aynı zamanda sosyalistim, aynı zamanda Türkiye Milli Talebe Federasyonu Genel Başkanı'yım, TİP'in Gençlik Kolları Genel Başkanı benim yürütme kurulu üyem. Yani biz o zaman Türkiye'de sosyalist gençlik, sosyal demokrat gençlik... tümü üzerinde etkimiz vardı. Türkiye'nin hiçbir yerinde, bizim bilgimiz olmadan bir eylem olamazdı. Olsa bile basın mutlaka açar bize "bu kimdir?" diye sorardı. Bütün ulusal bayramlarda, diyelim ki, İstanbul Valisi,

İstanbul Belediye Başkanı konuşuyorsa, Talebe Federasyom Başkanı da konuşurdu. Ben İstanbul'da gençliğin temsilcisi olarak protokollerde üçüncü sıradaydım. O zamanın meşhur Valisi Niyazi Akı, Emniyet Müdürü rahmetli Haydar Özkın her ikisi de gerçekten saygın bürokratlardı. Namuslu, yurtsever insanlardı. Bu arada ilginç bir iki anımı da anlatmak istiyorum. Bulgaristan Ulusal Talebe Birliği'nin davetlisi olarak Bulgaristan'a gidiyorum. Bulgaristan Ulusal Talebe Birliği Başkanı Raşkov beni davet eder. Niyazi Akı beni davet etti ve dedi ki; "MİT seni takip edebilir, dikkatli ol" Bende dedim ki, "benim gizli bir yanım yoktur. Biz demokrat, şeffaf, yurtsever insanlarız, bizim ulusal çıkarlardan başka hiçbir düşüncemiz olamaz". Önce MİT benim, yurtdışına çıkmama engel olmaya çalıştı ama başaramadı. Ben büyük tepki göstererek, beş arkadaşımla birlikte yurtdışına çıktım. Bulgaristan Ulusal Talebe Birliği'ni ziyaret ettik. Bulgaristan Milli Eğitim Bakanlığı'nı ve üniversitelerini inceledik. O zamanki Bulgar Radyosu'ndan konuştum. Yarının ülkelerinde bizlerin yaşayacağını, ülkelerimizi bizlerin yöneteceğini, Balkanlar'da ve Balkan Sulh'u için dayanışmamızın kaçınılmaz olduğunu gelecekte, Balkanlar'da büyük bir potansiyelin olduğunu, bu dayanışmanın ülkelerimize büyük mutluluk ve üretim getireceğini, refah getireceğini söylemeye çalıştım. Bizim Mustafa Kemal gençliği olduğumuzu, ulusal kurtuluş savaşlarından geldiğimizi ve böyle bir misyon taşıdığımızı, yalnız Türkiye'yi değil bütün mazlum ulusların yol göstericisi olduğumuzu söyledim. Ve İstanbul'a döndüğüm zaman vali beni ziyarete geldi ve "İşte bir Türk genci böyle olabilir, ben zaten senden emindim. Senin bu şekilde konuşacağını biliyordum" dedi ve bana iltifat etti. Belki de o ifade ile bana mani olmaya çalışan MİT elemanlarını da o vesileyle fırçaladı. O zamanın en önemli eylemlerinden birisi, ulusal petrol hareketimiz vardı. Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı'na Güneydoğu'daki petroller için ruhsat verilmemeye çalışılıyordu. Yabancılar özellikle ruhsat alabiliyorlardı.

Baykam: Muammer Aksoy bu konuyu ısrarla gündeme getirmişti-

değil mi?

Ketenci: Evet, hep beraberdik. Muammer Aksoy o zaman Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı'nda baş hukuk müşaviriydi. Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı Genel Müdürü İhsan Topaloğlu'ydu. O zaman kendisini "petrol mücahidi" diye tasvip ederdik. Ziya Hepbir o zaman Petrol-İş'in Genel Başkanı'ydı. Türkiye Petrol işçileri greve gidiyordu. Tabii daha çok yabancı petrol şirketleri ile rekabete ve ruhsat savaşına girmiş olan Türkiye Petrolleri'ni zayıf düşüreceğini düşünen gençlik, ve onun temsilcileri olan bizler, Petrol-İş'ten bu grevin ertelenmesini istedik. Petrol-İş buna karşı çıktı. Bizde 5.000 öğrenci ile Petrol-İş Genel Merkezi'ni bastık. Dedik ki, "Bu grev ertelenecek." Bu aşamada grevin ertelenmesinin zorunlu olduğunu savunduk ve Petrol-İş ile Türkiye Petrolleri'ni masaya oturmaya çağırdık. Hükümet araya girdi. O zaman Başbakan Yardımcısı Süleyman Demirel, Sanayi Bakanı da Mehmet Turgut'tu. Biz hükümetin Türkiye Petrolleri'ni karşısına alan tavrına karşı tavır almaya kalktık. İlk kez çok ciddi bir eylem başlattık, Türkiye'nin her tarafında. Bütün üniversitelerde "Kahrolsun Emperyalizm", "Petrol Millileştirilecektir" diye sloganlarla anlatan afişlerle caddeleri donattık. Üniversite gençliğinin bulunduğu her yerde 27 Mayıs sabahı başladı. Binlerce insan yazı yazıyor, afiş yapıştırıyordu. Bir taraftan, arkadaşlarımız toplanıyor, ben Talebe Federasyonu'ndan hareketi idare ediyordum, bir taraftan polis arkadaşlarımızı gözaltına alıyordu. Bu yüzden Emniyet Müdürlüğü'ne gittim. Dedim ki, "Onlara emri ben veriyorum, onları neden gözaltına alıyorsun, beni al." Haydar Özkan "Seni ne gözaltına alayım, sen şimdi başlayacaksın hükümete küfretmeye" diye espri yaptı ve arkadaşlarımızı serbest bıraktı. Bütün Türkiye'de Turhan Selçuk'un karikatürü konuşuluyordu, "Şahinlerin diyarında baykuşların yeri yoktur" diyerek Demirel'i bir baykuşa benzetmişti. Benim bu sözümü almış, karikatür haline getirmişti. Hiç unutmuyorum, İlhan Selçuk Cumhuriyet'teki köşesinde, "Türkiye Çiçekler Açtı" diyordu. Böyle büyük bir eylemdi ve sonuç itibariyle o zamanın Başbakan Yardımcısı

Süleyman Demirel'e ve Sanayi bakanına üzerine Mobil'in, British Petrol'ün ve Shell'in amblemleri yapıştırılmış iki tane avukatlık cübbesini özel kalemliklerine bırakıp yabancı petrol şirketlerinin avukatı olduklarını anlatmaya çalışıyorduk.

Baykam: *O zamanlar korumalar adam dövmüyor muydu?!!*

Ketenci: Bize yönelik tavırları, belki de çok güçlü olmamız yüzünden bu kadar sert olamıyordu. Bir anda yüzbinleri sokağa dökebilen bir örgütsel yapıya karşı koymak o kadar da kolay değildi. Hatta, Son Havadis gazetesinde bir sütun vardı. Aynen şu espriyi yapıyordu; "Yasa ne zaman uygulamaya girer? Meclisten çıkan karar yetmez. Ahmet Güryüz Ketenci de onaylayacak, ondan sonra ancak yasa, yasa olabilir" diye böyle bizi taşlıyordu.

Baykam: *Ama aynı zamanda büyük iltifattı bu.*

Ketenci: Evet, büyük iltifattı. Gerçekten biz solcuyduk ama, ulusalcılığımızı hiç yitirmedik. Bakın bir örnek vereyim size; ben o zaman Talebe Federasyonu Başkanı henüz olmamıştım, galiba 1963 yılıydı. Son Havadis gazetesi yine Mustafa Kemal'e ve Devrim Yasaları'na yönelik bir kampanyaya girmişti. On beş bin kadar bir gençlik kitlesi vilayetin önünden gazeteyi yakmaya gidiyordu. Tıpkı 1950 öncesi Tan olayında olduğu gibi. Tabii gençlik beni tanıyordu. Hiç unutmuyorum, Son Havadis gazetesine 50 metre mesafede bir elim çınar ağacında, arkadaşlarımın omuzları üzerinde, benim cesedimin üzerinden geçmeden daha fazla yürüyemeyeceklerini kendilerine söyledim. O gazetenin demirinin, kiremitinin, tuğlasının hepsinin bu ulusun serveti olduğunu söyledim. Ona el uzatmanın ulusal servete el uzatmak demek olduğunu söyleyince o topluluk birden bire geri dönmeye başladı. Bir taraftan düşünce bazında Son Havadis gibi, Yeni İstanbul gibi yayın organlarım eleştiriyorduk ama onların kılına, tuğlasına, kiremitine, makinesine el uzatılmasına da mani oluyorduk. Yani 1950 öncesi gerici gençliğin yaptıklarını yapmadık biz. Tan gazetesine saldırmadık. Yani, onların Tan'a saldırdığı gibi biz Yeni İstanbul'a, Son Havadis'e saldırmadık. Onların bütün değerlerinin bu ulusun malı

olduğunun bilinciyle, ulusallık düşüncesiyle o yapı ile sahip çıkmaya çalıştık. O zaman TİP gelişiyordu. Ben 1965'te, hiç unutmuyorum, rahmetli Aybar parti meclisi toplantısında "Yahu, bu Talebe Federasyonu bizden çok şey biliyor. Bunları izleyin" diyebiliyordu. O zaman başka bir girişim içerisinde de bulundum. Bakın, DİSK'in ilk kuruluşunu 1965'te biz oluşturmaya başladık. O zaman, UNEF diye Fransızların bir gençlik örgütü vardı. UNEF'in yapısı içinde, genç işçiler, genç öğrenciler var. Ben o zamanki ilerici sendikaları Lastik-İş'e, Kimya-İş'e, Devrimci Maden-İş'e, Cağaloğlu'nda UNEF gibi bir örgüt oluşturmamızı söyledim. Rahmetli Kemal Türkler ve özellikle Rıza Kuas çok etkindi. Sonra TİP'ten milletvekili oldu. Kemal Nebioğlu da vardı. O yapıda çok toplantılar yaptık birlikte. İşçi, öğrenci, yüksek öğrenim gençliği örgütünü ortak oluşturmaya kalktık. Fakat o sırada 27 Mayıs 1965'e girilmişti. Biz büyük bir petrol kampanyasına girdik. Türkiye'de mücadelemiz çok yaygınlaştı o zaman, hiç unutmuyorum, Türkiye'nin yabancı petrol şirketlerine istasyon açması için ruhsat vermemesini istedik bütün belediyelerden. AP'nin İzmir Belediye Başkam Asfalt Osman, yani Osman Kibar, bir sabah erkenden telefonu açtı, "Bonjur Timitef" dedi. Rahmetli çok esprili bir adamdı. "Bu saatten itibaren hiçbir yabancı petrol şirketine İzmir'de istasyon açması için ruhsat vermeyeceğim. Bütün Türkiye'ye ilan ediyorum" dedi. Hemen İzmir Talebe Federasyonu'na talimat verdim. Çiçeklerle Osman Kibar'ı ziyarete gittiler. Bu olay o günün çok büyük bir eylemiydi.

Baykam: Bu sahip çıkma ne kadar sürdü?

Ketenci: Bu sahip çıkma bütün 1965 yılı içinde devam etti. Bu petrol kavgası Türkiye Petrollerini kurtardı. Hiç unutmam, İhsan Topaloğlu'nun odasında oturuyoruz, sevgili Muammer Aksoy "Ketenci, sen bu ülkeye her yıl 168 milyon dolar kazandırıyorsun" diye iltifat etmişti.

Baykam: Muammer Aksoy da parlementoda sürdürdü bu mücadeleyi.

Ketenci: Sonra bilahere biz gençler parlementoda onlara

destek verdik. 1966 kurultayında Muammer Aksoy'u biz soktuk parti meclisine. Gençlik sahip çıktı Muammer Aksoy'a, Alp Kuran'a. Ortanın solu hareketi ilk kez 1965-1966'da başlıyordu. 1965 seçiminin sloganıydı. Yeni bir hareket gelişiyordu.

Baykam: *Mesela 1960 öncesi siz DP'ye karşı aktiftiniz. Size yol açan, diyaloğunuzu geliştirdiğiniz, diyaloğunuzu sağlayan CHP ile ilişkilerinizi canlı tutan milletvekilleri ile ilişkileriniz ne zamana kadar sürdü ve niye koptu? Çünkü CHP, 1965'ten sonra gençlikle olan ipini sanki hepten kopardı. Gençlik CHP'nin dışına taştı. Önce bir kısmı TİP'e gitti, sonra onu da aştı...*

Ketenci: Bakın, bir defa 1964'den itibaren üniversite gençliği bağımsız bir çizgi izlemeye başladı. Artık siyasi partilerden yavaş yavaş uzaklaşmaya başladı. Örgütlü yapı üniversitelerde güçlendikçe, kendi bağımsız çizgisini korumaya başladı. Bakın diyorum ki, ben talebe federasyonu başkanıyım. CHP kökenliyim, ama sosyalist bir çizgi izliyorum. Yönetimimde hem CHP'liler, hem de TİP'liler var. 1966'ya kadar böyle gelindi. 1966'dan itibaren TİP içinde bir milli demokratik devrim hareketi (MDD) gelişmeye başladı. Zaten TİP'i giderek bölen hareket budur. Başında Mihri Belli vardı. O sıralarda sosyalizm gençlik içerisinde netleşince, giderek bölünmeler de başladı. Önce TİP içinde MDD'ciler ve FKF vardı. Sosyalist Gençlik FKF'ye, giderek Dev-Genç'e dönüştü. Yani hepsinin alt yapısında 1964'deki bağımsızlıkçı, mücadeleci çizgi var. Abdi İpekçi'nin hayret ettiği, 13 Şubat'ta İsmet Paşa hükümetinin CIA numarasıyla düşürüldüğü iddiası, 20 yıl sonra CIA belgelerinde de geçti. İsmet Paşa CIA desteği ile düşürüldü. Bu olay daha sonralardan kitaplarda yazıldı çizildi. Yani bizim o zaman sezgilerimizle yakaladığımız bir olayı veya kendi istihbaratlarımızla yakaladığımız bir olayı 20 yıl sonradan belgeleri ile açıkladılar. Şimdi baktık ki, artık üniversite sorunları, üniversite sorunları olmaktan çıkmış, ulusal sorunlarla iç içe olmaya başlamıştı ki, birleşik kaplar gibi, tıpkı matruşkalar gibi. Yani üniversite sorunları ile yurt sorunları iç içe düşünülmeye başladı. O andan itibaren, gençlik örgütlerine müdahale başladı. Hatta Türkiye

Milli Talebe Federasyonu genel kurulunu zannediyorum Kasım ayı içerisinde İstanbulspor lokalinde toplandığımız zaman ben kendilerine önümüzdeki süreçlerde çatışmaların çok daha büyük olacağını Talebe Federasyonu'nun demokratik bir mevzi olduğunu bu demokratik mevzinin gençliği mutlaka koruması gerektiğini, bize yönelik saldırıların hangi iktidar gelirse gelsin mutlaka artacağını çünkü, artık etkin olmaya başladığımızı, siyasi iktidarların bu örgütlü yapıya tahammül edemeyeceğini, çünkü yapının bozuk olduğunu, vurgun ve soygun düzeni olduğunu, bu yapının Güneydoğu'da alabildiğine feodalleşen bir düzen olduğunu ve bu düzenin bir an önce değişmesi gerektiğini bu düzenin değişmesini istemeyenlerin bize yönelik saldırılar başlatacağını anlattım. Onlara Talebe Federasyonu'nu mutlaka korumaları gerektiğini bunun için özel bir militan takımının oluşturulmasının gerekliliğini, gerekirse her ne pahasına olursa olsun bu mevziyi savunacak özel bir militan ekibin oluşturulmasının kaçınılmaz olduğunu o zamanki genel kurula söyledim. Ve 1966'da askere gittim. Askere gittiğim sırada CHP'de bir "ortanın solu hareketi" TİP'te MDD hareketi gelişiyordu. Bu ikisi birlikte netleşmeye başladı. Üniversitelerde artık FKF, Dev-Genç'e dönüşüyordu. Yıl 1967-1968. 1968'e bakıldığı zaman tüm dünyada olduğu gibi bir gençlik hareketi gibi göründü. Ne var ki, özerk, demokratik üniversite, yönetime katılma, parasız eğitim, eğitimde fırsat eşitliği istemleri ile başlayan, üniversitelerin işgal edilmesine kadar varan bu hareket çok kısa bir süre sonra gençlerin, düzene karşı olanların hareketi ile iç içe olmaya başladı. Başında üniversiteye yönelik başlayan ama giderek, düzene karşı olanlarla bütünleşen bir harekete dönüştü. Gençlik eylemleri yüzünü, yurt ve dünya sorunlarına çevirmeye başladı. Çünkü onlar biliyorlardı ki, üniversite sorunlarını Türkiye'nin sorunlarından soyutlamak mümkün değildir. Düzene karşı olanlardan kastedilenler en soldan merkeze kadar. Hatta liberallere kadar. Ama ağırlıklı olan, etkin olan bu noktada sosyalist gençlerdir. Bu yüzden hareket çok kısa bir süreden sonra 1968 eylemleri "NATO'ya, Emperyalizme Hayır" kampanyalarına

Mustafa Kemal yürüyüşlerine köylü ve üretici mitinglerini grevleri destekleme eylemlerine dönüştü. Bu hareket sonuç itibariyle soygunun, sömürünün, ezenin olmadığı, hakça ve adaletli bir paylaşımın olduğu bir düzen amaçlıyordu. 1968 hareketi, bugün üniversitelerde istenenlere çok paraleldir. Aradan 30 yıl geçmiş olmasına rağmen aynı istemler geçerlidir.

Baykam: *1968 yılına kadar gelişen ve 1968'de çeşitli eylem ve olaylarla doruğa çıkan bu gelişim sürecinde sosyalizm ve -Kemalizm arasında gelişen ilişkiler nasıl gündeme geliyordu?*

Ketenci: Demokratik Devrimciler, Kemalizmi reddetmiyordu. Daha çok onlar çıkış noktasının Ulusal Kurtuluş Savaşı ve Kuvay-i Milliye olduğu yönünde birleşiyorlardı. Ben bir ara Demokratik Devrim Tezini uzun süre savundum. Yani orada Mustafa Kemal'i, Ulusal Kurtuluş Savaşı'nı reddetmek yoktu. O Ulusal Kurtuluş Savaşı üzerine Demokratik Devrim'in yapılmasının kaçınılmaz zorunluluk olduğunu söylüyorduk. "Türkiye Feodaliteden arınmalıdır, böyle bir yapı kazanmalıdır diyorduk. Yalnız sosyalist gençlik içinde TİP'ten ayrılan bir kanat özellikle TKP yanlıları buna karşıydılar. TKP'yi oldum olası pasif bir grup, olarak gördük. Yeni çok etkin olmaları, belki de biraz da gizli Türkiye Komünist Partisi'nin etkisinde kalmalarından dolayı idi. Bağımsız çizgi izleyemiyorlar, çok net bir tavır koyamıyorlardı. Ben üniversitedeki yapılanmanın böyle olduğu bir dönemde işgaller sırasında askerden döndüm. Henüz fakülteden mezun olmamıştım, birkaç dersim vardı. O sırada, üniversite işgalleri filan vardı. Tabii ben eski bir gençlik lideri olarak gittiğim zaman beni tanımayanlar oluyordu. "Görev almak istiyorum" dedim. Benim elime bir zincir tutuşturdular ve bir kapıda beni nöbete tuttular. "Sen bu kapıyı bekle" dediler. O arada işgalin önderleri Bozkurt Nuhoğlu, Kemal Bingöllü, beni gördüler; "Yahu, nerdesin falan, sen ne yapıyorsun burada dediler" dedim ki, "bana burada arkadaşlar görev verdiler." Sonra beni içeri aldılar "Ya olur mu senin burada nöbet tutman" dediler. Üniversite işgallerinin giderek yüzünü, Türkiye'ye ve dünyaya çeviren bir nitelik kazanması önemli bir gelişmeydi.

Baykam: *Sizin federasyonların kongrelerinde çift başlılık yaratılmak istenmiş. Biraz da onları anlatır mısınız?*

Ketenci: Özellikle kongrelerde yaratılmaya çalışılıyordu. Şike adayları çıkarmaya çalışmak suretiyle, kongrede tabii ki, bir kazanan bir de kaybeden grup oluyordu. Kaybedenleri bir araya topluyordu polis. Onlardan bir başkan seçiyordu. İki başlılık yapmak suretiyle, sözde sanki, başka birisi de aday seçilmiş gibi Talebe Federasyonunu bölmeye çalışıyorlardı. Ama hiçbir zaman başarılı olamamışlardı. Fakat 1966'dan itibaren özellikle Türkiye'de merkez sağ yapılanmalar gelişince, Demirel 1965'te ekseriyetle iktidar olunca gençliğe yönelik polis saldırıları yoğunlaşmaya başladı. Gençliğin örgütlü yapısı üniversitede kırıldı o zaman, gençlik 1968'den sonra giderek illegal işlere karışmaya başladı. Bakın bu üniversitedeki gençliğin örgütlü yapısının ortadan kalkması ile birlikte gençlik sokak eylemlerine yöneldi. Silahlı eylemler daha sonraya tekabül eder. Yani gençlerin sesini kamuoyu etkinliklerini baskıcı yöntemlerle kısmaya çalıştılar. Onları bastırmaya çalıştılar.

Baykam: *Faruk Sükan mı yapıyordu bunları?*

Ketenci: Tabii Faruk Sükan o zaman İçişleri Bakanı idi. Hatta ilginç bir şey daha söyleyeyim. Benim gençlik nazarında itibarımı kırmak için Moskova'dan para aldığım iddia edildi. Son Havadis ve Yeni İstanbul gazetesi Rusya'dan para aldığıma dair yayın yaptı. Oysa olay gayet basit. Rusya'dan gelen bir öğrenci gençlik kafilesi parayı soradan göndermiş, bizimkiler onları Ardahan kapısından Rusya'ya çıkışlarını sağladılar. Bütün gençlerin yatmasını, yemesini, içmesini Talebe Federasyonu sağladı. Ama sonra yollanan para yanlışlıkla Türkiye Milli Talebe Federasyonu yerine Milli Türk Talebe Birliği'ne gitti. "Vay, Talebe Federasyonu'na Rusya'dan para geliyor" diye Milli Türk Talebe Birliği bir yaygara kopardı. Günlerce yazılar yazıldı, ben soruşturmaya tabi tutuldum. Ve sonunda tabii ki, takipsizlik kararı verildi. O takipsizlik kararını dönemin savcısı bana tebliğ etmemeye çalıştı. Kararı aldım ve dava açtım. Dava bitmişti 17 bin lira tazminat aldım ve o parayla evlendim. O zaman bu cid-

di bir paraydı. Metin Kumbasar avukatımdı.

Baykam: *Peki 6. Filo'yu denize dökme olayları?*

Ketenci: Bu 1967-1968'deki iki dönemdir. ABD donanması Dolmabahçedeydi. O zamanın Teknik Üniversite öğrencileri başkanı rahmetli Harun Karadeniz'di. Hareket onun önderliğinde başlar, İstanbul Üniversitesiyle birleşir. Bakın bütün hareketlerin genellikle üniversitede yoğunluk merkezi hep İstanbul Üniversitesidir. Bu, şundan kaynaklanıyor; İstanbul Üniversitesinde, İstanbul'da bulunan bütün üniversitelerin talebelerinin toplamından daha çok öğrenci vardır. Oradan kaynaklanır. 6. filo Dolmabahçenin önünde olduğu ve Teknik Üniversite ona daha yakın olduğu için Teknik Üniversitede başlar. İstanbul Üniversitesi hareketi ile birleşerek Vedat Demircioğlu'nun öldürülmesi olayı ile bağlanır. İTÜ'nün basılması sonucu bir iddiaya göre polisler 3. kattan attı. Bir iddiaya göre kendi düştü. Ama bu olay böyle belirsiz kalmıştır. Ama öğrenci liderleri polisin attığı iddiasındadır. O konuda net bir bilgi yok.

Baykam: *Ahmet Bey, insan durup dururken 3. kattan düşmez.*

Ketenci: Yani olabilir. Vedat militandı. İstanbul Hukuk Fakültesi öğrencisiydi ama İTÜ yurdunda bu olaylarda onlarla birlikte hareket ediyordu.

Baykam: *Siz yoktunuz bu olaylarda değil mi?*

Ketenci: Ben vardım ama, yeni mezun olmaya aday yaşlı bir gençlik lideriyim, zaten askerim o zamanlar. Gidip geliyorum, askerden kaçıyorum, eylemlere ve olaylara katılıyordum.

Baykam: *Ağustos 1968 Çekoslavakya olayları ve Çekoslavakya'yı Ruslar'ın işgali ne gibi çelişkiler ve tartışmalar yarattı? Siz kimden yana tavır aldınız?*

Ketenci: Bakın o çok önemli bir olaydır. Ben o dönemde söylediğim gibi askerim ama olayları yakından izliyorum. Biz her zaman olduğu gibi Kurtuluş Savaşı'ndan, Kuvay-i Milliye'den geldiğimiz için her türlü işgale karşıydık. 1965'te Budapeşte'de Budin Kalesi'nde arkadaşlarla içiyoruz. Budin Kalesi'nde bir partizan heykeli vardı. Ve o heykel Budin'in her tarafından görünür. O heykelin altında bir genç kızla erkeğin seviştiklerini

gördüm. Yukarıdan onlara bağırdım, "bu heykelin altında sevişmek haddinize mi?" diye. Bir şey anlamadılar, biraz sonra gazinodan kalktım, indim aşağıya, başladım ikisine birden vurmaya, neyse polisler araya girdiler. Dedim ki onlara, "Sizin sevişmeye hakkınız yok ülkeniz işgal altındadır. 40 bin Rus askeri vardır Budin sokaklarında. Ne hakla burada sevişiyorsunuz, sevişeceğinize dövüşün" diye çıkışmıştım. Tabii biz o zaman daha sonraki Çekoslavak işgallerine bu anlayışla baktık. Biz o işgali reddettik. Hatta bir başka gözlemimi söyleyeyim, belki de aradan 30 yıl geçtikten sonra ancak anılarda kalacak özel bir anıyı anlatmış olayım. 1965'te parktayız. Bir diskoda benim yakamda o zaman "President" yazıyor. O zaman AÜS'nin toplantısına gittim. Ama o zamanki disko sadece dans edilen bir yer değil, aynı zamanda tiyatro yapılan, sanat gösterileri olan, müzik dinletilerinin olduğu her türlü eğlencenin yaşandığı küçük bir stadyum gibi. Bir Rus askeri Çek bir kızla dans etmek istedi. Benim de gözüm kıza takılıyor. Onu dansa kaldırmaya çalışıyorum. Fakat Rus askeri benim önümden geçti, onu dansa kaldırdı. Kız kurtulmak istedi ondan. Rus, kızı tokatladı. Ben de Rus askerine saldırdım. Böyle bir sürtüşme oldu. Kız benim yanıma geldi. Çekoslavakya'daki tepki taa 1965'lerden gelişiyordu. Nitekim Dubçek'le beraber o hareket bir başka boyut kazandı. Yani bizim o zamanki tavrımız o işgale karşı çıkmaktı. Bu sosyalist gençlik arasında büyük tartışmalara neden oldu. Özellikle TKP yanlıları işgali destekleyen tavırlar içerisinde oldu. Hatta hiç unutmuyorum. Mahir Kaynak üniversitede birinci sınıf anfisinde attığı nutuklarda bir taraftan Çekoslovak işgalini benimsiyor, bir taraftan silahlı başkaldırıyı savunuyor, bir taraftan Rus işgalinin haklı olduğunu iddia ediyordu. Hatta Türkiye Milli Gençlik Teşkilatı adına katıldığı uluslararası toplantılarda Çekoslovakya işgalinin haklı olduğunu savunduğu olmuştur.

Baykam: *Deniz Gezmiş'i ilk ne zaman gördünüz? Aranızda ne gibi anekdotlar oldu?*

Ketenci: Onlar Talebe Federasyonu'nun militanıydı. Yani üniversite içinde dövüşen, kavga eden, devrimci gençliğe ön-

derlik yapan, Deniz Gezmiş, Cihan Alptekin gibi isimler Talebe Federasyonunun en önemli militanlarıydı. Her eylemimize katılırlardı. Nahit Töre, Deniz Gezmiş, Cihan Alptekin, Yavuz Öztürk, bunlar sonra değişik fraksiyonların içinde oldular. Sonra İbrahim Kaypakkaya, Salman Kaya çok iyi tanıdığım insanlardı. Deniz, 1968'e kadar üniversitede sadece lokal kalan eylemlere katılan ama dirijan olmayan bir gençti. 1968'den sonra Deniz etkin olmaya başladı. Üniversite içinde, örgütlü bir yapıdan değil, eylem içinden çıkan bir lider oldu. Yani eylem içinde kendini gösteren, kendini kitleye kabul ettiren doğal bir lider oldu. Deniz'le ilişkilerim her zaman çok sıcak olmuştur. Çok sevdiğim, çok yakın bulduğum insanlardan biriydi. Hatta ilginç bir olay olmuştur. Milli Gençlik Teşkilatı'nda biz bulunuyoruz. Deniz Gezmiş, sekreterlik odasında tabancanın namlusuna mermi sürerken mermi dikildi, onu geri çekemedi, ben aldım elinden geri çekip kendisine verdim. Daha başlarında Deniz silah taşıyan bir adam değildi. Sağcıların, özellikle MHP'lilerin üniversitede öldürmeye başladıkları zaman onların silahlı saldırılarına karşı, savunma düzeyinde örgütlenme başladı sosyalist gençliğin, arasında. O nedenle, onların silahlanmaları daha sonradır. Zaten çok kısa süre sonra silahlı eylemler seyir değiştirdi. Banka soygunları, kamulaştırmalara kadar kendine özgü eylemlerle oluşturulmaya başlandı. Ama hiçbir zaman insana yönelik olmadı. Silah sadece kendilerine ekonomik destek sağlama aracı olarak gözüktü.

Baykam: *Deniz'i gerek tanıdığınız, gerekse o dönem rüzgârından algıladığınız kadarıyla nasıl birisi olarak tanımlıyorsunuz?*

Ketenci: Kimlik itibariyle atak, yiğit, cesur, gözüpek ve okuduklarını da özümsemiş bir insandı. Öyle ayakları yerden kesik değildi. İdeolojik bir donanımı da vardı Deniz'in. Ama sosyalist bir gencin aklında o zaman Mustafa Kemal var. Deniz Gezmiş, Cihan Alptekin, Mustafa Gürkan, Nahit Töre, Yavuz Öztürk, bunlar o zaman tanıdığım Talebe Federasyonunun iyi militanlarıdır. Her zaman üniversitede önde olan insanlardı.

Baykam: Peki Madanoğlu grubuyla ilişkilerinizi anlatır mısınız?

Ketenci: Madanoğlu hayatımda tanıdığım en yurtsever insanlardan birisiydi. Türkiye az gelişmiş bir ülkedir. Az gelişmiş bir ülkede demokrasi biçimsel olarak vardır. Biçimsel bir demokrasi Türkiye'yi demokratikleştiremediği gibi, Türkiye'ye demokratik mevziler kazandırması da mümkün değildir. Türkiye'ye, sanayileşmeye katkı yapması mümkün değildir. Türkiye emperyalist işgal altındadır. Dolayısıyla sömürülen bir ülkedir. Böylesine bir yapıda ciddi bir çıkış gereklidir. Türkiye'de en ciddi çıkışı devrimci geleneği olan askerler yaparlar. Asker, sivil, aydın ve bürokratlar bir araya geldiği zaman bir demokratik devrim hareketi içinde olurlarsa Tükiye kurtulabilir. Bu bir tezdi; Doğan Avcıoğlu etrafında gelişen ve Madanoğlu grubuna da hakim olan bir anlayıştı.

Baykam: Avcıoğlu ve Madanoğlu arasındaki ilişkileri anlatabilir misiniz?

Ketenci: Madanoğlu'nun ideolojik donanımını Avcıoğlu sağlamıştır. Hepimizinkini sağladığı gibi onun ideolojik donanımını da Avcıoğlu sağladı.

Baykam: Peki, Avcıoğlu, olayın ideolojik donanımını, Madanoğlu da eylemsel çekirdeğini mi oluşturdular?

Ketenci: Onu Madanoğlu'dan dinleyeceksiniz.

Baykam: Madanoğlu'nu kaybettik, biliyorsunuz!..

Ketenci: Onu, Madanoğlu davası tutanaklarına bakarak da öğrenebilirsiniz. Yargılandık, ben 7-7.5 ay tutuklu kaldım. Sonra beraat ettik.

Baykam: Bu grupla aranızdaki ilişki neydi?

Ketenci: Madanoğlu grubu olarak mahkemede o dönemin meşhur MİT ajanı Mahir Kaynak'ın ihbarları sonucunda gerçekçi olmayan istihbaratları ile, çok büyük bir darbe yapacak grup olarak sunulmaya çalışıldık. Oysa çok iyi niyetli bir aydınlar grubuyduk. Türkiye'nin ve dünyanın sorunlarına bir aydın gözüyle bakıyorduk. Asker aydınlar, bürokrat aydınlar, yazarçizer aydınlar, genç aydınlar hepsi Türkiye ve dünya sorunları-

na belli bir çerçeveden bakan demokratik insanlardı. Az gelişmiş bir ülkede, Ulusal Kurtuluş geleneği olan bir yapıda, ordu en demokratik çıkışı o yapabilir. Türkiye'nin en dinamik unsuru odur diye bakan bir grubun, yaklaşım tarzıdır. Duyarlılığıdır.

Baykam: *Peki ortanın solu dedik, yavaş yavaş bu sosyal demokrasiye doğru gitti. Özellikle 1968'den sonra hızla CHP'nin gençlik içindeki etkisinin kaybolduğunu, hatta TİP'in etkisinin bile kaybolduğunu ve önce müdafaa olarak, sonra eylem olarak silaha geçildiğini görüyoruz. Siz o zaman 1969-1970'li yıllarda gençliğin arasından ayrılmıştınız. Fakat bu eylemlere nasıl bakıyordunuz?*

Ketenci: Ben gayet açık ve net söylüyorum. Şimdi Rahmi Duman'ın çocuğu, Hakan Duman kaçırılmıştı. Yavuz Öztürk ve Nahit Töre, ben o zaman yeni evliydim, evime geldiler. Onlar kaçırmıştı. Birkaç gün önce de Ömer Ayna, banka soygunu sırasında kabzımallar tarafından yakalanmıştı. Nahit Töre'ler saat 11.00'de, bana geldiler, dediler ki; "Askerler bizimle ilgili ne düşünüyorlar?" Onlara dedim ki, "devrimci mevzilenme diye bir şey var, devrimcilerin temel stratejilerinden birisi, kurumsallaşmış bir yapı söz konusudur. Belli zamanlarda devrimciler mevziye girerler. Yapacağınız şey odur. Bakın arkadaşınız Ömer Ayna'yı kabzımallar yakaladı. Devrim yapmaya kalkan siz bunun hesabını sorabildiniz mi? Yakalayanların göğsünün üzerine yafta bırakabildiniz mi devrimcileri yakalayanların bedeli budur diye? Yapamadığınıza göre bu hareketi sorgulamamız lazım." Yavuz ile Nahit bana "Biz Nurhak Dağları'ndayız, örgütleniyoruz kırsal alanlardan şehirlere akacağız" diyordu. "Abi askerler, radikaller ne düşünüyor" diye bana ağzımı aramaya çalışıyorlardı. Ben de onlara "Sizi Nurhak Dağları'nda itlere boğdururlar. Gelin mevzilenin, yazık olur size. 14'lü silahınızla devrim yapılmaz. Dünyanın hiçbir yerinde böyle bir devrim olmamıştır. Yanlıştır bu yolunuz. Siperlenişiniz yanlıştır. Gelin yeraltına inin. Hepiniz telef olursunuz" dedim. Aynı düşüncelerimi Sinan Cemgil'e de söyledim. On gün geçmedi, Sinan ve arkadaşlarını kuş avlar gibi avladılar. Ve o hareketler

1971 müdahalesini getirdi.

Baykam: *Size geldiklerinde çocuğu kaçırmışlar mıydı?*

Ketenci: Çocuğu kaçırmışlardı. Yani aşağı yukarı bir saat kadar yanımda kaldılar. Ayakları çamur içindeydi. Belli ki kırsal alandan geliyorlardı. Ben o zaman yeni evliydim. Halılarım ve koltuklarım perişan oldu. Yani o çamurlardan. Kendilerine bu tavsiyelerde bulundum. Beni dinlemediler. Dinlemediklerini 15 yıl sonra itiraf ettiler.

Baykam: *Peki, ileride "sen haklıymışsın" dedikleri oldu mu?*

Ketenci: Kendilerine önerdim zaten. Aynen söylediğim şeyi dün gibi hatırlıyorum. "Sizi Nurhak'ta itlere boğdururlar" Türkiye'nin o zamanın 500 bine yakın askeri var. Havanı, uçağı, tankı, topu olan bir orduya karşı, elinizdeki Belçika yapısı bir silahla dövüşülmez, devrimci mevzilenme diye bir şey var, derhal yeraltına geçin, bunu yaparsanız hayatlarınızı ve yaşamlarınızı kurtarırsınız, yoksa darmadağın olursunuz" diye önermiştim kendilerine. Onlar benden "radikaller ne düşünüyor, askerler ne düşünüyor" diye soruyor ve benim askerlerle irtibatta olduğumu zannediyorlardı. Oysa böyle bir şey yoktu.

Baykam: *Madanoğlu bu olaylar hakkında ne düşünüyordu?*

Ketenci: Biz bu konuları konuşmazdık.

Baykam: *Hayır; konuşurdunuz, biliyorum. Madanoğlu, herkesle her şeyi konuşurdu, kendi hücresi içerisinde.*

Ketenci: Evet çok demokrat yapıda bir insandı. Her boyutta konuşabilirdi. Ciddi okuyan, tartışan, mutlaka tartışan yiğit bir adamdı.

Baykam: *Hangi sıklıkta görüşürdünüz Madanoğlu ile?*

Ketenci: Yani sık sık. Bir arada olmamız gerektiği zaman. Birine ihtiyaç duyduğu zaman.

Baykam: *Telefonda az mı konuşuyordunuz onunla?*

Ketenci: Telefonda konuşmazdık.

Baykam: *Yani bu gençler 9 Mart'ın saflarına mı katılmalıydılar?*

Ketenci: O konuda İlhan Selçuk'la konuşacaksınız. Benimle değil.

Baykam: *Kimi konuştuğumuz insanlar, bu gençlerin 9 Mart olayı ile ilişkide olduklarını ve bu ajitasyonu onun alt yapısını hazırlayıp ona destek olmak için yaptıklarını söylüyorlar. Kimileri ise tam tersini. 9 Mart'a ve tüm askeri olaylara karşıydılar diyor. Bu ikilem konusunda sizin özet görüşünüz ne?*

Ketenci: Bakın, o zaman bu 9 Mart'a kadar inmez, bu ta 1963'lere kadar gelir. Bu olayların öncesi var. Özellikle 22 Şubat hareketi var. O zaman Ekrem Acuner var. Milli Birlik Komitesi üyesi, o da ordu içindeki hücrelerde, Albay Ekrem diye amlan etkin bir adamdı ve her zaman gençlerle irtibatını sürdürürdü. Benimle de 1964-65'te ilişkileri vardı. Ama bu organik ilişkiler dostluk düzeyindeydi. Ben kendisi ile konuşurdum, saygı duyardım. Hatta evine giderdim.

Baykam: *Sosyal demokrasiden gençlerin hızla uzaklaştığını görüyordunuz. Siz 1969-1970'de CHP'ye yakın mıydınız? Ecevit'in çıkışını nasıl buluyordunuz?*

Ketenci: Gençlikteki değişim çok hızlı yaşandı. Özellikle 1964'ten 1968-69'a kadar. Bu daha sonraki Dev-Genç'in ayrılmasıyla birlikte farklı grupların, farklı fraksiyonların ve siyasetlerin oluşmasına varan noktaya kadar çok çabuk değişim gösteriyor gençler. Ben 1966-68'de askere gitiğim zaman Anadolu'da bir başka hareketin gelişmekte olduğunu gördüm. Bu "ortanın solu hareketi"ydi. Gerçekten, CHP kökenli olmakla beraber, o zaman Russel mahkemesinden dönen M. Ali Aybar'ı, Açık Hava Tiyatrosu'nda dinlediğim zaman (Vietnam suçlularını yargılamak üzere uluslararası mahkeme kurulmuştu. O Russel mahkemesinde Aybar yargıçtı.) ve askere giderken arkadaşlara "ben dönüşte TİP'li olacağım, hepimiz TİP'e gireceğiz. Yeni dönemdeki kavgamız TİP'tir. Kavga yerimiz orasıdır" demiştim. Biz üniversitede çok ciddi bir takımdık. Askere gittikten sonra özellikle demokratik devrim hareketi TİP içinde gelişmeye başlayınca bölünmeler başladı. Ama tam aksine sosyal demokrasi cenahında bir hareketin yıldızı parlamaya ve yükselmeye başlamıştı. Anadolu'da kitlelerde halk nazarında ortanın solu hareketi büyük bir gelişme kaydediyordu. Ben bunu askerlik yaptığım

köyde at sırtında dolaşırken görüyordum.

Baykam: Hangi dönemlerde askerlik yaptınız?

Ketenci: 66-68. 68'de askerden kaçıyordum, zaman zaman gelip burada eylemlere katılıyordum, tekrar askere gidiyordum. Öğretmenlik yaptığımız için cumartesi pazar günleri eylemlerin içinde oluyordum, pazartesi okulumda oluyordum. Yani o hareketi gördüm mü, 68'de askerden döndükten sonra edebiyatçılar birliğinde bizim meşhur bir toplantımız var. Bu toplantıda Namık Kemal Behramoğlu var, Raif Ertem var, ben varım. Sonradan Bozkurt Nuhoğlu var, toplantıda pek çok aydın üniversitede gençlik önderliği yapmış arkadaşlar var. 30-33 kişiyiz. Ben kendilerine Anadolu'da bir hareketin gelişmekte olduğunu, CHP'nin ortanın solu hareketinin boyutlanmaya başladığını anlatıyorum, gelin, bu partiye girelim diyorum. Bana da asker dönüşü İstanbul il sekreterliğini öneriyorlardı. Bir gece sabaha kadar aramızda bir arkadaşımız Nâzım'ın şiirini okudu. Bir başka arkadaşımız da "ben de Sakarya'yı okumak istiyorum" dedi. Sakarya, biliyorsunuz, Necip Fazıl'ın şiiridir. Arkadaşlar arasında "Nâzım'ın okunduğu yerde Necip Fazıl'ın şiiri okunmaz" dendi ve kavga başladı. Ben de sonra, kavga eden ikisine birden vurmaya başladım. Dolayısıyla biz 30-35 kişi birlikte CHP'ye girelim, CHP'de bir hareket gelişiyor ve buna katılalım, omuz verelim, parti gelecekte bizim olacaktır" dedim. Arkadaşların kimi demokratik devrim diyordu, kimi Dev-Genç diyordu, kimi silahlı devrim diyordu, aramızda böylesine büyük tartışmalar yaşanmaya başladığı yıl 1969.

Baykam: Raif Ertem ne diyordu?

Ketenci: Raif Ertem CHP'ye katılmaya karşı çıkıyordu. "CHP sosyalist değildir" diyordu. Şimdi o harekette, o konuda, sonra ben 70'te baktım, bizim kadromuz dağılınca kendim gittim, Bakırköy'de o zaman evlenmiştim, yerleştim. Tabandan partiye girdim. Sade üye olarak girdim. Eskiden 1962'lerde gençlik kolları üyesiydim. Gittim, ana kademeye kendim kaydoldum, bir süre sonra da, ama CHP içindeyken askerlerle ilişkilerim devam ediyordu. Böyle bir ikilem içindeydim. O grup içindeki

ilişkilerimiz devam ederken, aynı zamanda partiliydim ben.

Baykam: *Madanoğlu'nun CHP içindeki uzantısı sayılabilir miydiniz?*

Ketenci: Hayır.

Baykam: *O zamanki gençlerle aranız nasıldı, yaşam tarzınız neydi? Müzik, sinema, tiyatro 60'lı yıllarda nasıl yaşandı?*

Ketenci: Ben hiç Beyoğlu'nda sinema kaçırdığımı hatırlamıyorum. Tiyatrolara da giderdim. Beyoğlu'nda yaşadım ben. Kız-erkek ilişkileri günümüz anlayışına göre daha çok platonik düzeydeydi. Yani birisine arkadaşlık teklif ettiğin zaman, arkadaşlığın sadece elini tutmaktan öteye gitmezdi.

Baykam: *Sizi etkileyen müzikler nelerdi? Dinlediğiniz müzikler?*

Ketenci: Öncesinin etkilediği dönemler olmuştur. Beatles'in etkilediği dönemler olmuştur. Özellikle sosyalist gençleri etkileyen Ruhi Su. Ciddi anlamda etkileyen bir sanatçıydı. Ben bir taraftan hem batı müziği dinlerdim, rock da dinlerdim, bir taraftan da Ruhi Su'yu da dinlerdim. Beyoğlu'nda etkili güzel sinemaları kaçırmazdım, tiyatroları izlerdim. Özellikle o zaman sol tiyatrolar, AST her zaman gittiğimiz tiyatrolardı.

Baykam: *Barış Manço, Fikret Kızılok, Modern Folk?*

Ketenci: Tabii, Barış Manço, Fikret Kızılok. Fikret Kızılok benim yaşamımda önemli yer tutar.

Baykam: *İnönü-Ecevit parti meclisi kapışması Nisan 72 kurultayında kimden yana tavır koydunuz?*

Ketenci: Ben bütün yaşamımda Ecevit'ten yana tavır koydum. Ama şimdi Ecevit oligarşik yapının uçtaki adamı!

Baykam: *72 kurultayında Ecevit'ten yanaydınız. Onu Sosyal demokrasinin ve solun demokratik çizgisinin devamı görüyordunuz.*

Ketenci: Evet. Yani genel olarak değişim, yapı değişikliği içerdiği için ortanın soluna sahip çıkıyordum.

Baykam: *Deniz asılmasaydı bugün ne olurdu tahminen? Başarılı bir politikacı, solda alternatif lider olabilir miydi?*

Ketenci: Hayır. Deniz yapı itibariyla refleksleri yüksek, tepkileri keskin olan bir arkadaştı. Demokrasi daha çok uzlaşmacı

tavır ister. Deniz'de o yoktu. Deniz, tepkiliydi, itirazcıydı, başkaldırandı. Deniz demokrasinin aradığı değil, devrimci kavganın adamıydı yapı itibariyle.

Baykam: 20 yıl onu başka bir olgunluğa geçiremez miydi?

Ketenci: Onu bilemem. İnsanların ne ölçüde değişip değişmeyeceği konusunda bir şeyler söyleyemem. Ben Deniz'in yapısını ve karakterini söylüyorum.

Baykam: Siz Mahir Çayan'la tanıştınız mı?

Ketenci: O Ankaralı takımıdır, mülkiyeli takımıdır. Meşhur dönüşüm olayı vardır. Ataol Behramoğlu'nun başında bulunduğu Dönüşüm Dergisi'ni Kızılay'da dağıtır. Polis kendilerine saldırır. Ben talebe federasyonu genel başkanıyım. Onlara bu eylemde yanlarında olduklarını söylerim ve onlara telgraf çekerim, o telgrafımı basarlar, teşhir ederler, bütün Kızılay'a dağıtırlar.

Baykam: Dönüklerle aranız bugün nasıl?

Ketenci: Ben dönekleri sevmem. İdeolijisine ihanet eden her adam benim için ayıptır.

Baykam: Bugün onlarla karşılaştığınızda konuşuyor musunuz? Yoksa görmezlikten mi geliyorsunuz?

Ketenci: İmkân olsa görmezlikten gelirim. Ama uygar bir insanın tavrı ne ise yine de onu sergilerim.

Ergin Konuksever

Baykam: *Engin Bey, Dünyada çok az gazeteciye nasip olacak şekilde 68 olayları diye adlandırılan dönemi öğrencilerin içinden gün be gün onlarla birlikte yaşadınız. Bu gazetecilikte ender olan bir olay.*

Konuksever: Öyle zannediyorum. Biz, yani o dönemde birbirlerimize karşı büyük bir güven içindeydik. Onlar da, öğrenci liderleri de benim satılmamış olduğumu biliyorlardı. En ufak problemlerinde bana gelirlerdi. Hep beraberdik. Aşağı yukarı onların fikirlerini tamamen benimsemiş insandım. Hâlâ aynı fikirdeyim, devrimci yolda kavgamı yine veriyorum. Bir sürtüşme olmadı.

Baykam: *Onlardan 10 yıl daha büyüksünüz. Üniversitedeki gençlerle ilgilenmeye ne zaman başladınız?*

Konuksever: 60 olaylarından itibaren içindeydim. Federasyon olayları başladı ilk. Devlet yönetimi federasyonu devrimci gruptan alıp, sağcı gruba devretti. Devlet otoritesi, orada federasyon binasının, TMTF'nin devrimci gruptan alınarak sağcı kesime tesliminde görev aldı. Devlet otoritesinin bu işe girmesi olaylı yılların başlangıcı oldu. Bu da 64-65'tir başlangıcı, sonradan gelişip bir çığ gibi büyüdü.

Baykam: *Siz bu olaylarda İstanbul'daydınız, ama nerede olay varsa Ergin vardı. Nasıl bu kadar anında "portatif" olabiliyordunuz?*

Konuksever: O olaylar başladığı zaman ben gidiyordum Ankara'da iki ay kalıyordum.

Baykam: *O zamanlar hangi gazetede çalışıyordunuz?*

Konuksever: Günaydın'da. Sonra Cumhuriyet'e geçtim.

Baykam: *Hangi yıllar Cumhuriyet'teydiniz?*

Konuksever: 12 Mart döneminde 72-73 yıllarında. Sonra Cumhuriyet gazetesinde yönetim değişikliği oldu, Nadir Nadi beyi gazeteden uzaklaştırdılar. Benim arkadaşlarımdan Oktay Kurtböke'yi, İlhan Selçuk'u, rahmetli Çetin Özbayrak'ı uzaklaştırdılar. Onları uzaklaştırdıkları dönem ben de ayrılıp tekrar Günaydın gazetesine döndüm.

Baykam: *Kim yapmıştı bu darbeyi Cumhuriyet'te?*

Konuksever: Niyazi Nun o zaman hissedardı. Nadir Beyin enişteşiydi. Kızlar ve ölen Doğan Nadi'nin hanımı, sonradan müessese müdürü olan Emine Uşaklıgil'in annesi hepsi Niyazi Nun'a vekâlet verdiler. Yönetim Kurulu kararıyla Nadir Nadi'nin Cumhuriyet'te kalmasını sakıncalı bulup uzaklaştırdılar.

Baykam: *Ne kadar sürdü bu dönem, nasıl geçti?*

Konuksever: 5-6 aydan fazla sürdü. Nadir Nadi Yeni Ortam'da, yazmaya başladı. Cumhuriyet tiraj kaybetti. Sonunda baktılar ki olacak gibi değil, Nadir bey tekrar yönetimi ele aldı ve gazeteye geri döndü. Annesi Nazime hanım da hayattaydı. Nadir bey geri döndüğü zaman ayrılmıştım, geri dönmedim. Belki de Cumhuriyet gazetesi bizi bir daha istemedi. Bunu böyle değerlendirebiliriz. Ama benim Nadir beyle münasebetim gayet yakın. Uzaklaştığı zaman Yeniköydeki evine gider dertleşir-

dik. Arada bize Mozart'tan kemanıyla parçalar çalardı. Nadir beyin evine gittiğimiz zaman Cumhuriyet'te olay olurdu, duyulurdu. Hatta o dönemde çok enteresan birşey oldu, benim at merakımı biliyorsunuz. Atlı Spor kulübünde grev oldu, seyisler greve gitti. Ben bunlarla ilgili yazı yazdım. Niyazi Nun bu yazıları alıp okumuş ve küplere binmiş. "Bu adam atların ölüme mahkûm edilmesini istiyor" demiş. Ben çünkü seyisleri tutuyorum. Zannediyor ki seyisler atlara yem vermeyecekler, atlar açlıktan ölecek. Sadun Tanju'ya demiş ki "bu adamı gazeteden uzaklaştırmak lazım, o atları ölüme terk ediyor". "Siz demiş onun masasına bakin", benim tavana kadar at resimleri vardı. Niyazi Nun enteresan bir adamdı. Nadir Bey dövdü, tokat attı, kaçtı gitti.

Baykam: 1965'ten sonra 66-67'yi hatırladığınızda, 68 döneminin gençlik değerleriyle ilk nasıl tanıştınız, arkadaşlıklarınız nasıl başladı, nasıl pekişti?

Konuksever: Olayların içinde tanıştık. Olaylarla bir de daha eski benim dönemimden kalma öğrenciler vardı. 60'tan sonra birtakım olaylar oldu üniversitede. Yassıada mahkûmlarının affan istifade edip etmemesi konusunda, Celal Bayar'ın salıverilmesi konusu gündeme geldi. İki önemli olay oldu. Sağ sol kavgası o sırada oldu İstiklal caddesinde.

Baykam: Hangi yıldı?

Konuksever: 62'de. Celal Bayar çıktığı zaman. Öğrenci liderleri akranlarım. Mustafa Ünaltay vardı, rahmetli oldu. Ondan sonra toplandılar, askeri kesim, ihtilalcilerle işbirliği yapmaktan onları yatırdılar. Balmumcu'da. Ketenci vardı, Bozkurt Nuhoğlu, Raif Ertem. O dönemde benim onlarla beraberliğim olduğu için sonraki dönemde öğrenciler bana güveniyorlardı.

Baykam: "Ergin abi" derlerdi...

Konuksever: Evet, toplantıları olur beni çağırırlar.

Baykam: Arkadaşlığınız aynen sürüyor.

Konuksever: Evet. Vakfa da üyeyim 68'lilerin. Silah gösterisi yapacakları zaman bana gelirlerdi. Anılarımızı yaşıyoruz arada.

Baykam: Bana biraz Deniz'i anlatır mısınız, nasıl tanıştınız,

nasıl bir kişiydi?

Konuksever: Toktamış Ateş öğrenci lideriydi üniversitede. Deniz onların yanına gelirdi, İdris Küçükömer'in yanına gelirdi. Ben onu o zamanlardan tanırım. Gençti, fakat hareketliydi. Bir yürüyüş olduğu zaman ağabeyleri "Deniz nerede, Deniz nerede" diye ararlardı ve mutlaka aralarına alırlardı. 62-63'te.

Baykam: *Deniz lisede iken.*

Konuksever: 64 falan. İdris Küçükömer'in yanında fotoğraflarımız vardı. Tabii o zaman sivrilmiş değildi, daha sonra onlar alam terk ettiği zaman ortaya çıktı.

Baykam: *Deniz'in daha genç fotoğrafları var mı elinizde?*

Konuksever: Üniversite 63-64'te çekilmiş fotoğrafları var.

Baykam: *İlk tanıştığınız zamanı hatırlıyor musunuz?*

Konuksever: İdris Küçükömer'in yanında tanıştım. Rektör Ekrem Şerif Egeli'nin odası basılmıştı, Celal Doğan'la beraber, ilk o zaman lider olarak gördüm onu. O olaydan sonra.

Baykam: *Deniz o olayda durmadan "faşistlerle pazarlık etmem" diyormuş.*

Konuksever: Ekrem Şerif'in odasına girdi, akşam üzeri, sonra üniversite işgal edildi. İlk atak hareketini orada gördüm.

Baykam: *Nasıl bir kişilikti, arkadaşlığınız nasıldı?*

Konuksever: Bana karşı son derece saygılı, karşı çıkmayan bir tavrı vardı. Birgün hiç unutmuyorum. Son Havadis gazetesinde foto muhabiri bir arkadaş vardı, sonra Milliyet'te çalıştı Bahattin Şenol. Son Havadis'te çektiği fotoğraflar çok saptırılarak yayınlandı. Ertesi gün yine üniversiteye gelinmişti, gene bir olay var. Bahattin de gelmiş, gazeteci arkadaşlar "aleyhinize fotoğraf çeken bu" diye tanıttılar onu. Tamam dediler "Bahattin'in leşini çıkaralım" Ben gittim. "Bu emekçi bir arkadaş, bunu bilerek yapmamıştır, onu dövüp öldüreceksenız önce beni dövmelisiniz, dövdürtmem" dedim. "Peki" dedi, "al abi çıksın gitsin bir daha gelmesin" Ben Bahattin'i alıp çıktım. Dayak yemeden çıktı gitti. Bahattin Milliyete geçti. Çok iyi bir çocuktu. Kanlı pazarda bir yerde baktım bir sürü adam bir kişiyi linç etmiş öldürecek. Ben oraya fotoğraf çekmek için koştum. Bir baktım dövülen

Bahattin. Dedim ki "Ya ne yapıyorsunuz". Sağcılar dövüyor Son Havadis'in fotoğrafçısım. "Bana ne yakasında bayrak yok". "Benim de yok, beni de mi döveceksin" falan. Bahattin'i bıraktılar. İlk yardıma götürdüm dört ay yattı. Hep söyler "Ben hayatımı sana borçluyum" diye. Ölmemesi mucizeydi.

Baykam: *Peki, o zaman bu gençlerle çıkar mıydınız, rakı içmeye, Çiçek pasajına, Galata köprüsüne, nerelere gider, ne içer, ne konuşurdunuz?*

Konuksever: Her yere giderdik. Hep gene bu olaylar konuşulurdu. Hapishaneden çıkarılırken Mustafa Gürkan'ı Sağmalcılardan almaya gittik, nişanlısı Bedriye vardı, 21 Mayısçı arkadaşlardan vardı. Yemeğe gittik. O zaman Yenikapı'da bir yerlere giderdik. Odun pazarının arkasında bir yer vardı oraya gidilirdi. Daha enteresan bir şey anlatayım. Deniz, Zihni Çetiner falan saklanacak yer arıyordu. İstanbul'dan çıkmak istiyorlar. Ben dedim "bir yere yollayacağım sizi, İzmir'e gider misiniz? "Gideriz, ama nerede kalacağız?" dediler. Ben size mektup yazıp veriyorum, orada bir arkadaşım var ona gidin. Soner Girgin bu olaylarla ilgisi yok o zamanlar Hürriyet'in İzmir bürosunda çalışıyordu. Bunlar gidiyorlar mektubu veriyorlar "Çocuklar benim bu işle ilgim yok, anahtarım bu, karını alıp gidiyorum, istediğiniz kadar kalın' diyor.

Baykam: *Ne kadar kalıyorlar?*

Konuksever: 10-15 gün kalıp başka tarafa gidiyorlar. O da Soner'in bana itimadı.

Baykam: *Hangi yıllar?*

Konuksever: 68-69'larda falan.

Baykam: *Öğrenci olayları ve eylem konuşmaları dışında sıcak eylem, yaşanacaklar, planlar konuşulur muydu, hiç ideolojik şeyler konuşulur muydu?*

Konuksever: Konuşulurdu. İdeoloji, hayat, sosyoloji.

Baykam: *Nasıl, mesela? "11'de buluşalım, sen molotof kokteyli hazırla, silahları ben getireyim" gibi mi?*

Konuksever: Onlar olayların gelişine göre olurdu.

Baykam: *Daha spontane mi? İşin, eylemlerin planlanması konu-*

şulur muydu?

Konuksever: Evet. Her akşam gazeteler taranırdı. Üniversitelere sabah dağılımrdı.

Baykam: Gündem sürekli yakın takip edilirdi.

Konuksever: Amerikan 6. filosu geldiği zaman Amerikalıların denize atılması düşünülmemişti ama anında tesadüf, aleyhine gösteri yapılan üç Amerikalının izine çıkıp gezerken tam o anda oraya gelmesi üzerine iş çığrından çıktı, denize atıldılar. "Akın var akın" Deniz'in bağırması. Bozkurt da anfide yemin ettirdi. "Onlar hepsi öldüler, güneşe gömüldüler" diye Nâzım'ın şiirini okudu ve ondan sonra üniversiteden çıkılıp gidildi.

Baykam: Kimin ölümünden söz ediyorlardı o anda?

Konuksever: Bir arkadaşları ölmüştü o zaman. Yürüyüş başladı. Cağaloğlu'nda saatler süren bir meydan kavgası oldu, polis ve öğrenci arasında.

Baykam: Bir kameraman için müthiş bir olay.

Konuksever: O zaman kameralar azdı. İleride kullanılır diye Mahir Çayan'ları renkli çektiğimde o zamanlar daha kullanılmıyordu renkli. Tesadüf bir-iki makara çektim, arşivde bulunsun diye. Medyada renklinin lafı yoktu.

Baykam: Hiç aşk konuştunuz mu? Gençler arasında "Ya abi şu kıza aşığım" lafı oldu mu?

Konuksever: Aşk vardı. Mustafa'nın öbür Mustafa'nın. Dilşat Zulkadiroğlu, öbürü Bedriye Gürkan, yani vardı.

Baykam: Deniz'in sevgilisi var mıydı?

Konuksever: O dönem sabit bir sevgilisini görmedim ama vardı. Ciddi, sürekli bir ilişkisi olmadı. Vakit yoktu. Bir burjuva kızını çağırmıştı Deniz, o sıralar onunla çıkıyordu. Hapisteyken ziyarete çağırmıştı kızı. Kız Tıpta okuyordu. Kız ona "Bana mı sordun oralara girerken" dedi.

Baykam: Tipik bir burjuva kızı gibi "Bana mı sordun, gelmem" mi dedi yani?

Konuksever: Ankara'da bir kız vardı Olcay Altınay. Gülay'la da çıktı, Deniz.

Baykam: Peki, gençler o dönem silahlı eylemin içine çekilirken,

bu provakasyon açıkça oldu. Arkadaşları öldürüldü, demokratik Türkiye, devrim, bağımsız Türkiye için eylemler yürütüyorlardı. Sonra öldürülen Taylan Özgür, Vedat Demircioğlu. O günleri anlatın. Bu eylemlerin gençleri silaha nasıl ittiğini...

Konuksever: Taylan'ın ölümü şöyle oldu. Tam Beyazıt meydanında, Marmara sinemasının önünde bir yürüyüş oldu. Toplum polisi geldi, bir çatışma çıktı. Taylan Özgür benim 10-15 metre arkamdaydı. Ateş edildi, Taylan öldü. Silahla ateş edenin bir polis jipine binip uzaklaştığını gördüm.

Baykam: *Sivil miydi?*

Konuksever: Sivildi, belki sivil polisti. Bulunamadı.

Baykam: *Fotoğraf çekemediniz değil mi, ateş ederken çekseydiniz ya da kaçarken çok önemli bir kanıt olurdu.*

Konuksever: Çekemedik. Anlık bir olaydı. Ve bu olaydan sonra devrimci öğrencilerden iki kişi öldü peş peşe. Bir gün Fen Fakültesi'nde üst katta, koridorlarda çelik dolaplar vardı. Koridorun öbür ucundan bir el silah atıldı ve Yusuf İmamoğlu diye sağ kesimden bir öğrenci beyninden vuruldu. İlk ölen odur. Ben onu hiçbir zaman bir öğrenci atışı olduğuna inanmıyorum.

Baykam: *Kim vurdu onu?*

Konuksever: Bir öğrenci olduğuna inanmıyorum. Usta, çünkü bir el atılıyor ve ölüyor.

Mustafa Zülkadiroğlu: Başkası yargılandı, başkası "ben vurmadım" demedi, "vurdum" demiş. Üzerinde suçlama yapılan kimin vurduğunu biliyordu.

Baykam: *Sakladı mı, kimdi?*

Zülkadiroğlu: Ahmet diye biri vurdu. Kör atış, tesadüftü.

Konuksever: Ondan sonra karşılıklı ölümler başladı. Battal Mehetoğlu, Mehmet Cantekin öldürüldü. Olaylar şöyle genişliyor. İlk ölüm olayı Vedat Demircioğlu 24 Temmuz 1968 Amerikan filosunun gelişi sırasında Teknik Üniversiteyi basan toplum polisiyle üniversite içinde çıkan çatışmada polisler tarafından camdan atılıyor.

Baykam: *"Faili meçhul" mü kalıyor?*

Konuksever: Evet. İlk yardıma kaldırılıyor ve orada ölü-

yor. Cenazesini polis vermedi. Arkadaşları sembolik bir tabut yaparak bayrağa sardılar ve üniversiteden çıkardılar. Vilayete kadar yürümek isteyince toplum polisi mani oldu ve büyük olaylar başladı. 24 Temmuz'da Atalay Savaş, 16 Şubat meşhur kanlı pazar olaylarında Mehmet Turgut Aytaç bıçaklandı Taksim meydanında. Doğan Erdoğan diye biri daha öldü. 19 Eylül 69 Mehmet Cantekin, sonra Mustafa Bilgi 21 Eylül 69'da. Sonra Taylan Özgür 23 Eylül 69'da Beyazıt Meydanında öldürüldü. Sonra Mehmet Büyüksevinç 9 Aralık 69'da. 15 Aralık Battal Mehetoğlu Yıldız'da camiden çıkan bir grup tarafından kurşunlandı. Battal'ın öldürülmesi büyük olaylara sebep oldu.

Baykam: Niye daha büyük olaylara neden oldu?

Konuksever: Birikim oluyor. Camiden çıkan grup tarafından öldürülmesi, belirli adamlar tarafından. Süleyman Özmen 23 Mart 70'de, Necdet Güçlü 13 Nisan 70'de. Sonra o uzun liste.

Baykam: Peki, Taylan Özgür'ün ölümünü nasıl yaşadın?

Konuksever: Beyazıt'ta yanıbaşımda öldürüldü.

Baykam: Hastaneye kaldırdınız mı?

Konuksever: Kaldırıldı, ama başından isabet almıştı, anında öldü.

Baykam: Taylan, Deniz'in çok yakın arkadaşıydı. Bu ölüm Deniz'de nasıl etki yarattı? Deniz'le görüştünüz mü?

Konuksever: Son arzusu onun yanına gömülmekti, yakınına gömüldü.

Baykam: Deniz nasıl yaşadı onun ölümünü?

Konuksever: Taylan'ın ölümü yalnız Deniz'i değil öbür arkadaşlarını da etkiledi. O grubun hepsi etkilendi

Baykam: En yakın arkadaşları kimlerdi Deniz'in?

Konuksever: Mustafa Zülkadiroğlu, Taylan Özgür, Cihan Alptekin, Celal Doğan, Erim Süerkan.

Baykam: O dönemki çatışmalarda polis size bir şey yapmıyordu, gazeteci olarak görüyordu herhalde.

Konuksever: Yakaladığı zaman copluyordu.

Baykam: O meydan çatışmalarında siz bu kareleri çekerken aynı anda coplanıyor muydunuz, fotoğraf makinası kırıldı mı?

Konuksever: Evet, kırıldı bir kere. Makinamı kolay kolay kırdırtmam.

Baykam: Nasıl kırıldı?

Konuksever: Taksimde Amerikan filosu geldi. Kanlı Pazar' dan bir gün önce. Öğrenciler gösteri yapıyor, biz de fotoğraf çekiyoruz. Polis koşarak geliyor. Geldi, bana bir tekme attı, ben de makineyi kafasına geçirdim. Tabii makina orada bitti.

Baykam: Peki, o çatışma anında ve kovalamaca anında öğrencilerle yaşadığınız anektodlar var mı hatırladığınız?

Konuksever: Var. Mesela Fen fakültesinin girişinde bir olay oldu. Fotoğraf çekiyordum. Gençlerden biri "Polis fotoğraf çekiyor" dedi. Herkes üstüme geldi, taş geldi suratıma. Mustafa İlker Gürkan dalıp "O bizim abimiz" dedi ve sonra omuzlarına aldılar. İndirdikten sonra tekrar geriye döndüm. İşgallerde üniversitelerde yatardım. Çok sıkıştıkları yerde gazetenin arabasına koyar götürürdüm.

Baykam: Çocukların bu silahlı, planlı eylemler yapmaya karar vermesi aşamasında konuşmalar nelerdi? Arkadaşları öldürülüyor, faşizm artıyor, şiddet artıyor...

Konuksever: Üniversiteyi teslim etmeme kararı. Büyük tartışmalar olurdu. Ne zamanki 12 Mart oldu. Bir tarafı tuttu, bıraktı, o zaman silahlandı herkes.

Zülkadiroğlu: 15-16 Haziran olaylarında Dev-Genç parti kurma, sosyalist, siyasal hareket oluşturma şekline girdi. Haziran olaylarından sonra herkes, işçiler gençlik hareketleriyle işin gitmeyeceğini anladı, TİP'de buna karşılık vermiyordu. Siyasal parti kurma gündeme geldi. Sosyal demokratlarda Satır'la Ecevit arasında denge vardı. Ecevit Genel Sekreterdi. Satır da parti içinde idi. TİP'in dağılma süreciyle birlikte parti kurma şekli geldi. Parti cepheyi Mahir kurdu. Deniz THKO'yu kurdu. Mihri Belli ayrı bir örgütlenmeye gitmeye çalıştı. Sarp Kuraylar "doktor" hareketleriyle ilişkideydiler.

Konuksever: 12 Mart olduğu gün üniversitelerde tasvip oldu. Sonra işin rengi belli oldu.

Baykam: Biliyorum önce solcu dernekler alkışladı. 27 Mayısvari

birşey sandılar, hatta 9 Mart geldi zannettiler.

Konuksever: Sonra Hüseyin Atıf Erçıkan ihbarları başladı, o işin başında olduğu zannediliyordu. Atıf Erçıkan'ın Cevdet Sunay tarafından özel olarak o grubun içine yerleştirilmiş adam olduğu anlaşıldı ve sonra her şey karıştı zaten.

***Baykam:** 21 Mayısçı arkadaşlar vardı dediniz, kimlerdi bunlar, ilişkileriniz neydi?*

Konuksever: Çok vardı. Zihni Çetiner vardı, Ümit Şen vardı, Behzat vardı. Fethi Gürcan askerde komutanımdı.

***Baykam:** Talat Aydemir birinci denemesinde affedildi, ikincisinde asıldı.*

Konuksever: Onlar birinci denemeyi kazanmışlardı. Verilen söz nedeniyle harekatı durdurdular. Kimseye bir şey olmayacak diye. Hem İsmet İnönü, hem Cevdet Sunay'ın yazılı belgeleri vardı. İsteselerdi her şeyi yapabilirlerdi. Çankaya'yı kuşatmışlardı, hükümet toplantı halindeydi. Hepsini oradan toplayıp alabilirlerdi.

***Baykam:** Ne sözü verildi?*

Konuksever: Kimseye bir şey yapılmayacak, herkes görevine devam edecek, cezalandırılmayacak.

***Baykam:** Neden vazgeçildi operasyondan?*

Konuksever: Şimdi onlar kan dökülsün istemedi, orada. Onlar dışarıdan alay çağırıyorlar o alay da onların emrine giriyor.

***Baykam:** Peki, Fethi hepsini öldürelim mi diyor?*

Konuksever: Hepsi olabilir. Fethi Gürcan'la konuşmuştum. "Peki, niye orada kendiliğinden harekâta devam etmedin, isteseydin ederdin". "Sana bir şey söyleyim mi, tarihe İnönü'yü öldüren adam olarak geçmek istemem" dedi. "Bu işe devam edecek misiniz?" dedim. "Evet" dedi. "Peki, hâlâ bu fikirde misin?" dedim. "Ben yine aynı fikirdeyim" "O zaman sen bu düşüncedeysen bir gün İnönü tarihe senin ipini çeken adam olarak geçer" dedim. Mamak cezaevindeydiler. Metin Aydemir'le beraber ziyarete gittim. Yanımda da Fethi Gürcan'ın olimpiyatlarda çekilen at üstünde fotoğrafı vardı. "Abi, bunu bana imzalar mı-

sın?" dedim. Baktı yüzüme. "Sen haklı çıktın. Beni astırıp bunu hatıra olarak saklayacaksın". Aynen dediği gibi oldu.

Baykam: 30 yıl sonra geriye baktığınızda öğrenci olaylarına, nasıl görüyorsunuz, silaha sarılmamalı mıydı gençler?

Konuksever: Her şeye yazık oldu, gençlere, subaylara yazık oldu. Aydemir grubu başarılı olsaydı Türkiye'de irtica bugünkü gibi hortlamazdı. 27 Mayıs'ın devamı olurdu bu iş.

Baykam: Peki, bu 21 Mayıs grubunun 68 kuşağından gençler üzerinde etkisi nedir var mıydı?

Konuksever: Vardı, bir noktada kesişiyordu. MHP'lilerin yanında olan bir grup vardı. Harp Okulu öğrencileri hapisaneden çıktıktan sonra istedikleri yere gelip bu grubun içine girdiler.

Baykam: Talat Aydemir harekatı bilinç altında üniversitelerin devamı mıydı?

Konuksever: Bu Deniz'lerin harekâtından daha öncesini ele alırsak Celal Bayar'ın hapishaneden çıkmasını istemeyenler vardı. Kimdi bunlar? 22 Şubat ve 21 Mayısçılardı. Bunlar üniversite harekâtının içindeydiler. Öğrenci liderleriyle görüşüyor, aynı fikirdeydiler. 21 Mayıs'ın devamı niteliğindeydi. Kimse Ali Fuat Başgil'in Cumhurbaşkanı olmasını istemiyordu. İhtilalci kesim istemiyordu. Bir gecede hallettiler. Sonraki olaylarda 69 subay olayı vardı. Onlar da ordunun devrimci kesimi.

Baykam: 9 Mart için planlanan sol darbenin 21 Mayısçılarla olan kalıtımsal organik bağları nelerdir?

Konuksever: Fikir en başta. Ordunun içindeki bütün 21 Mayısçılar tasfiye edilmedi, birçoğu içinde kaldı.

Baykam: Muhsin Batur'un kişiliği 1960'da nasıldı, 21 Mayıs olaylarında, 9 Mart'ta 12 Mart'ta nasıldı?

Konuksever: Ondan evvel İrfan Tansel vardı. 27 Mayıs'tan sonra Hava Kuvvetleri Komutanı oldu. Ordu içinde Madanoğlu grubu tarafından bir gecede emekliye sevkediliyor ve Kanada'ya büyükelçi olarak yola çıkarılıyor. Ordunun içinde Silahlı Kuvvetler Birliği diye bir birlik var. Derhal alarma geçiyorlar ve hükümete bir ültimatom veriliyor. 1. maddesi İrfan Tansel'in gö-

revine iade edilmesi. İrfan Tansel yoldan geri geliyor ve görevine dönüyor. Madanoğlu, Osman Köksal, Zeki İlter emekliye sevk ediliyorlar. 22 Şubatta İrfan Tansel kendisini kurtaran Talat Aydemir'le beraber olmaya karşı çıkıyor. İsmet İnönü'yü hava kuvvetleri binasına alıyor. Osman Köksal, Talat Aydemir'in en eski arkadaşı. Mecliste oylanırken göstere göstere Talat Aydemir'in ölümüne oy kullanıyor. O günkü intikamını alıyor. Talat Aydemir'in telgrafı var ona. "Osman, idamım için oy kullanmışsın. Allah benden artan ömrü sana versin" diyor. Sonra manevra sandığından çıkan mektuplar diye birşey yazdı Uğur Mumcu, ama bunu koymamış. Ben ona dedim ki "Mektupları eksik koyuyorsun, böyle bir mektup var". "Ya onu açığa çıkarmak istemedim" dedi.

Baykam: *Silahlı Kuvvetler Birliği Menderes'in asılması için de çok aktifti.*

Konuksever: O biraz abartılarak anlatılıyor.

Baykam: *Af yok diye bağıran ve Menderes'in asılmasını isteyen grup arasında siz var mıydınız?*

Konuksever: Yoktum. Fakat görüyoruz Türkiye'de 27 Mayıs'ı nasıl kötülediklerini. Hasan Celal Güzel "ya, iki paralık albay parçası borazan çalacak, ihtilal mi olacak" diye laflar ediyor. Üç gün sonra memlekette boru çalarsa önce bunlar alkışlar. Menderes suçsuz muydu? Bu memlekette irticayı kim hortlattı, ben mi? Anayasayı ihlal ettiği gerçek. İrticayı hortlattı, CHP'yi kapatma operasyonu da ortada.

Baykam: *Gençlerin ve Silahlı Kuvvetlerin o idamlar için büyük baskısı vardı.*

Konuksever: O dönemde MBK'yı Silahlı Kuvvetler Birliği yalnız bıraktı. Menderes zaten asılacaktı. Adalet divanına herkesin okeyi ile çıktı. Esasında Menderes'i daha evvel asmaya çalışan iki kişi var. Biri Faruk Güventürk, biri Cemal Tural.

Baykam: *Nasıl oldu bu?*

Konuksever: Son dakikada Cemal Gürsel'e gidiyorlar, "durdurulsun" diyor. Onlar Menderes'i hücumbotuna koyup İmralı'ya götürüyor. Laf geliyor ki idam durdurulacak. "Hücumbotta

asalım" diyorlar. Sonra İmralı'ya çıkarıyorlar, daha asılmamış, "idamı durdurun" diye haber geldiğinde "infaz ettik" diyorlar, sonra zaten infaz edildi.

Baykam: *Bunun kanıtı var mı?*

Konuksever: Talat Aydemir'in anılarında vardır.

Baykam: *Son ana kadar durdurulmaya çalışıldığını biliyoruz. 30 yıl geriye bakıyoruz, gençlik kuşağı liderleri ölmüş, bir nesil yok olmuş, hata nerede yapıldı, taktik hatası mı? Provokasyonlara hızlı mı girildi? Yoksa tarihin doğal akışı mıydı?*

Konuksever: Esasında birçok hata oldu.

Baykam: *Elrom olayı mı, dört İngiliz olayı mı?*

Konuksever: Karşıda organize kuvvet var. Onlara karşı çok erken silaha sarılındı. Zaten kaybedeceksin bu şekilde.

Baykam: *Örneğin lojistik destekleri yok, para çalınıyor ama onun bile nasıl kullanılacağı bilinmiyordu.*

Konuksever: İki tabancayla Türkiye'de birşey yapılmaz.

Baykam: *Aynen bugün 15 dakikada parti kurarak birşey yapılmayacağı gibi.*

Konuksever: O dönemde Küba örnek alınırdı. Che ve Castro. Onlar adaya çıkıyorlar bir avuç ihtilalci başarılı oluyorlar. Onlar da oraya çıktıkları zaman hangi kapıyı çalsalar onları saklayacak kapı vardı ama Türkiye'de böyle değil. Sinan Cemgil ve arkadaşları. Dağlara çıktılar ve çıkarken "daha iyi bir yaşam için çıkıp çarpışacağız" dediler. Ama Türk köylüsü çiftelerle, av tüfekleriyle onların peşine düştü. Onların hepsini köylüler katletti. Türkiye'de bu zemin oluşmamıştı, bunu görememişlerdi.

Baykam: *Siz görmüş müydünüz, onları ikaz ettiniz mi?*

Konuksever: Bazen konuşmalarda söylerdim. Organize kuvvet var karşılarında. Mümkün mü? Türkiye'nin yapısı başka. Ordu evet demezse hiçbir şey olmaz. Osmanlı'dan beri böyle. Mustafa Kemal'e karşı çıkmışlar. Ama ordu Mustafa Kemal'in arkasında. Silahı motora yükleyip Anadolu'ya kaçırmış.

Baykam: *Peki, birkaç ay öncesine kadar üniversite kantininde, Beyazıt'ta, Taksim'de beraber olduğunuz, konuştuğunuz, tutuklandı-*

ğınız ya da tutuklu olarak ziyaret ettiğiniz hapisten çıkardığınız gençlerin sonra birden kanla, eylemle veya ölü olarak veya kaçak olarak aranıyor olarak, bir çeşit "üst düzey gerilla" olarak terfi edişlerini hangi dehşet ve hayretle izlediniz ya da bekleniyor muydu bu, o geçiş nasıl oldu, sizde yarattığı psikolojik etki neydi?

Konuksever: Ben onların gerilla olduğuna inanmadım ve hâlâ inanmıyorum.

Baykam: *Ordular seferber edilmişse ortada bir olay vardı!*

Konuksever: Onu gerektirecek bir olay yoktu. İlhan Selçuk'u da götürdüler yani. Tasvip edip etmeme olayı. Sıkıyönetimle ilgili bir ifade verdim. "Orduya güvenim sonsuzdur" dedim. Orada bir savcı vardı "Hangi ordudan bahsediyorsun Halk Kurtuluş ordusundan mı? "Böyle bir laf sokuverdi.

Zülkadiroğlu: Bir takım gerilla faaliyetlerini palazlandırmak sonra da şehirde ne var ne yok hepsini yok etmek. Ailelerine kadar. Amerika'nın politikası. Türkiye'de bu safhaya varmadan bir kısmı dağa çıkarken öldürüldü. Amaç, Türkiye'de sol hareketin kökünü kazımak. Geleneği, koşulları ordu içindeki dengeler o kadar karmaşık ki Amerikanın bu programı sonuçlanmadı. Vietnam'dan büyükelçinin atanması tesadüf değil. Çok ciddi. İç dinamiklerden öte uluslararası dinamiklerin Türkiye üzerinde oynanması. Bu işi Rusya en başından beri desteklemedi. Politik güç olarak yönetir. 74'ten sonra ne kadar kılıç artığı adam varsa bitmiş insanları örgütlediler. THKP 80'den sonra da aynı.

Baykam: *Sovyetler destekleseydi o dönem para verirdi, silah verirdi öyle mi?*

Zülkadiroğlu: İdeolojik olarak bu işe, çocukça noktalara engel olurdu. "Saçmalamayın" derdi, müsade etmez, dengeleri farklı kurdururdu.

Baykam: *Şeriatçıların bugün on yıldır yaptıkları gibi sabırlı bir örgüt mü önerirdi?*

Zülkadiroğlu: Kırdırmazdı en azından.

Baykam: *Sovyetler evet demediğine göre hayır mı diyordu. Böyle bir negatif tavır konuşuluyor muydu aranızda?*

Zülkadiroğlu: Türkiyedeki sosyalist hareket Çinci harekete gitmiştir.

Baykam: *Gücünüzü mü onlardan aldınız?*

Zülkadiroğlu: Politik olarak uluslararası yol göstericilik olmadı. Küba'da öyle olmadı. Halk desteği. Vietnam'daki keza farklı. Hep Sovyetler Türkiye'den kaçanları iade etmiştir. Türkiye bu çocukça hareketin bir türlü olgunlaşamamasının nedenlerini Anadolu ihtilalinin geleneklerine sahip olan bir hareket olarak devam ettiği için o antiemperyalist hareketin kırdırılması ve boğulması vardı. O dönemin en önemli özelliği Amerikan emperyalizmine karşı çıkış açık açık.

Baykam: *Rusya bizi sattı demiştiniz?*

Zülkadiroğlu: Seni KGB'si de biliyor, neyin nasıl kurulacağını, kırılmasına göz yumuyor. Oradaki Türki Cumhuriyetleri açısından gelişen sol Türk hareketi tehlikeli ve belalı. Boğazlar var, sıcak sular politikası var.

Baykam: *Sovyetlerin bu soğuk tavrı aranızda konuşuluyor muydu yoksa görmezlikten mi geliniyordu?*

Zülkadiroğlu: Çin çizgisine yakın çizgi tercih ediliyordu.

Baykam: *Doğu'ya mı yakın?*

Zülkadiroğlu: En önemlisi 68 sosyalist hareketin öğrenci hareketinin itici öncü gücü. Sosyalizmin problemleriyle devrimci gençlik, antiemperyalist mücadeleyi birbirleriyle karıştırmamak gerekir.

Baykam: *Geçişi arıyorum. 68 öğrenci hareketinde lider olan gençlerin daha sonra THKO, THKP-C'de eylemci olarak görüyoruz. Demek ki bazı evlerde, üniversite meydanlarında bazı şeyler konuşuldu ki o geçiş oldu.*

Konuksever: Geçiş olamadı.

Baykam: *Oldu, çünkü Avrupa'daki gibi sokak hareketlerinden ve öğrenci liderlerinden neredeyse bir Küba devrimini andırması istenen bir eylemler dizisine geçildi. O geçişin psikolojisini araştırıyorum.*

Zülkadiroğlu: Ama geçildiği zaman üniversitelerde destek gitti. Sadece sosyalistler arasında dar bir toplanış oldu.

Baykam: *O zaman aranızda "biz üniversitede gençlik kitlesini*

bunlarla kaybediyoruz" diye konuşuldu mu, bunu biraz açar mısınız?

Konuksever: Benim Denizle aramdaki tartışma parti cephe hareketine karşı çıkışımız, Dev-Genç'in konumunun saptırılması, üniversite gençlik hareketinin bir kenara bırakılmasına karşı çıkışlarımız vardır. 70 senesinde Dev-Genç kongresinde vardır. Orada bir parçalanma gerçekleşti Ertuğrul Kürkçü zamanında.

Baykam: Ne zaman oldu?

Zülkadiroğlu: Sonbahar, Eylül.

Baykam: Öbür aday kimdi Kürkçü'nün karşısında?

Zülkadiroğlu: Yoktu.

Baykam: Sizin görüşün adayı yok muydu?

Zülkadiroğlu: Yoktu, çünkü biz kaçaktık, bir kısmımız içerdeydik.

Baykam: Mesela Deniz gibi binlerce gencin eylemci lideri acaba marjinalleşme tehlikesi görmüyor, bundan üzüntü duymuyor muydu?

Zülkadiroğlu: Deniz son dönemde o konumunu yitirmişti çünkü cezaevindeydi. Mart ayında çok ciddi antiemperyalist bir kampanya yapılmıştı İstanbul'da. Gelmediği halde çok ciddi kitle hareketleri oldu. 15-16 Haziran'daki işçi yürüyüşünde de Deniz içerdeydi. Bütün bunlar bittikten sonra 70 Eylül'ünde ya da baharında Dev-Genç bir anda yüzlerce kişiyi sokağa dökebilecek işçi ve öğrenci olmak kaydıyla hem de fabrika bölgeleri dahil o güce erişmişti. Marjinalliğin ötesinde çok büyük kitlesel destek. Kitlesel desteğin yanlış değerlendirilmesidir.

Baykam: Nasıl yalnış değerlendirilmesi?

Zülkadiroğlu: "Artık silahı sıkmamın zamanı geldi" diye düşündüler ve arkası gelmedi, yalnış orada.

Konuksever: Bu çok belliydi.

Zülkadiroğlu: Bunlar cezaevinde mayalanan düşüncelerdi.

Baykam: Peki siz Ergin abiydiniz. Ergin abi hiç rakı sofrasında konuyu "yapmayın çocuklara" getirdi mi?

Konuksever: Çok getirdik.

Baykam: O anda yapmayın demek, o günün psikolojisinde devrimin frenine basan insan gibi görünme tehlikesini mi getiriyordu?

Zülkadiroğlu: Hayır, hiç getirmedi. Devrim olmayacağı o

kadar belliydi ki, o kadroyla ben hiçbir zaman düşünmedim. Türkiye'de yapılabilecek bir devrime kitle psikolojisi oluşturabilirdi. Halk o zaman çok büyük sempatiyle bakıyordu. Herkes Amerikan emperyalizminden bıkmıştı. Yazarlar, öğrenciler, halk destekliyordu. Fakir fukaralığın Amerika'dan geldiğine herkes inanıyordu. Amerikalının sözüyle Türkiye'nin birtakım kayıplara uğradığını herkes biliyordu. Asıl destek işçilerden geliyordu. Günde 10-15 fabrikadan telefon açılırdı "bir direniş var öğrenci gönderin" falan. Bunu CHP'den, TİP'ten istemezlerdi. Çünkü o dönem öğrenciler başkaldırışın simgesiydi. 27 Mayıs bir iktidar devrilmesine sebep olduğu için 10 senelik bir şey, büyük olaylar oluyor, polisler dövülüyor, Amerikan 6. filosu limana gelemiyor. Görüntünün gücü çok büyük.

Baykam: *Peki siz o günler bu başarılara imza atarken neredeyse partilerin ötesinde halk gücüyle oynamaya başladığınızın bilincinde miydiniz? Hem hükümeti denetliyor, gözdağı veriyor, gündemi belirliyor, hem de üreticileri bile harekete geçirmeyi başarıyordunuz. O yoldan ayrılınması bazı polisiye vakalara olan tepkilerin sertleşmesinden ve dolduruşundan mı oldu?*

Zülkadiroğlu: Orada bütün bunlar olurken arkamızda Dev-Genç'in kapatılmaması devlet içindeki güçtü. O 9 Mart'ta tasfiye olan ordu hareketi var. 27 Mayıstan, 21 Şubatlardan bu güç bizi kırdırtmadı. Koruyucu bir el vardı. 12 Mart'tan sonra hesap kesildi. Hesap kesildikten sonra baktık ki hiç o kadar kuvvetli falan değilmişiz. Hesaplaşma.

Baykam: *Sağ bugün sözde savunduğu değerlerin yüzde seksenini sol düşünceden öğrenmiştir. Çevre içinde, barış için de, demokrasi için de böyledir. Peki, o günler gençlere değil de sizin kuşağınız aydınlara, gazetecilere, ailenize, çevrenize dönelim. Onlar nasıl bakıyordu 68 kuşağına, gereken desteği verdiler mi?*

Konuksever: Benim çalıştığım gazetenin çalışanları, patronları olsun gençlik hareketlerine sempatiyle bakıyorlardı.

Baykam: *Bir tek sağcı gazeteler mi bunun karşısındaydı?*

Konuksever: Evet. Son Havadis, Tercüman vardı.

Zülkadiroğlu: Eski DP'liler...

Baykam: Ama mesela o basın, eylemlerden sonra "eşkıya" kelimesini kullanmaya başladı. Ondan birkaç ay öncesine kadar öğrenci liderleri diye bahsederken.

Konuksever: Şöyle oldu. Ben Cumhuriyet'teydim o zamanlar. Biz "Gerillaların peşinde, gerillalar sarıldı" diyorduk. Faik Türün, Nadir Nadi'yi sıkıyönetime çağırdı. "Gerilla kime denir biliyor musun? Gerilla memleketini savunanlardan dağa çıkanlara denir. Bunlar memleketi mi savunuyor?" demiş. "Böyle bir laf duymak istemiyorum yoksa kapatırım gazeteyi" demiş. Ertesi gün kapatılmasın diye ağız değiştirdi.

Baykam: Anarşist mi, yoksa terörist mi kullanıldı?

Konuksever: Terörist.

Zülkadiroğlu: Şehir eşkıyası anlamında.

Konuksever: O dönemde mesela ben haber yazmıştım. "Sıkıyönetim saç kesiyor" diye. Bir çocuğun saçlarını kesmişlerdi. Ertesi gün Faik Türün sıkıyönetime çağırdı. "Misafirhanemiz geniştir sana da bir yer bulabiliriz" dedi. "Ne olacak, biz de yatarız" dedim. Böyleydi, en ufak bir şeyde gazeteye baskı geliyordu.. Yüreğim burkuluyor. Şimdi hergün Atatürk'e sövülüyor. O adamlar Atatürk'ün kurduğu Cumhuriyet'in temsilcileri olarak Meclisin içinde elini kolunu sallayarak dolaşıyorlar. Bundan daha üzüntü verecek bir şey olabilir mi?

Baykam: Deniz Gezmiş yaşasaydı politikacı olur muydu?

Konuksever: Sanmıyorum, olmazdı.

Baykam: Neden?

Konuksever: Ben onun politikacı olarak görmedim. Ama Deniz Gezmiş grubunda vardı mesela Cavit Kavak vardı. Bayağı yakındı o zaman. Onlar şimdi dün dündü, bugün bugündür diye geçebiliyorlar.

Baykam: Deniz'in öyle olacağını sanmıyorum.

Konuksever: Ben de sanmıyorum.

Zülkadiroğlu: Kafa değişmez, o çizgi aynen devam ederdi. Türkiye'de 60'lı yıllarda sosyalizmden "toplumculuk" diye bahsedilirdi. 68'den sonra bilimsel sosyalizm dediğimiz zaman 7 yıl geçiyor tabular yıkılıyor. O sokak hareketleri olsun, üniversite

forumları olsun, çıkan kitaplar olsun bugüne geldi. Çok kalıcı.

Konuksever: 27 Mayıs devriminden birşey kalmadı deniliyor ama çok şey kaldı Türkiye'de.

Baykam: *Basın özgürlüğü mesela. 27 Mayıs'ın aleyhine bu özgürlüğü kullanıyor olsalar da...*

Zülkadiroğlu: Affedemedikleri tek şey var. 27 Mayıs sosyalizmi..

İlhan Selçuk

Baykam: *İlhan Bey 68'in üstünden 30 yıla yakın bir süre aktı. Kemalizmin 27 Mayıs'taki o büyük yüzyıl ortası çıkışını ve demokrasiye geçişi yakından izlemiş bir yazarımız, aydınımız olarak 61 Anayasasının getirdiği çağdaş ortamda solun Türkiye'de yavaş yavaş kendini inşa etmeye başladığı bir süreçte siz başından beri 27 Mayıs'ın getirdiği yeni dönem içinde önemli bir yer işgal ettiniz ve bu solun hızla kabuk değiştirmesinin, 61 Anayasası'ndan etkilenerek kendini geliştirmesinin hem şahidi, hem yol göstericilerinden biri oldunuz. 60 ihtilalini nerede yaşadınız, o gün ne yapıyordunuz? Konumunuz neydi? Kaç yıldır politikleşmiştiniz? Nasıl bir aile yapısından geliyordunuz?*

Selçuk: İnsanın yaşadığı zaman dilimi, ülke, toplum kat

manı ve aile çevresi o insanın kişiliğini de saptıyor. Klasik musikinin büyük bestecileri hangi çağlarda yaşamışlar, nerede yetişmişler? Bach, Beethoven, Brahms ve onların yandaşları, belirli bir ortamda yaşamışlar, o ortam onların hayatını belirlemiş, mesleklerini belirlemiş. Rusların büyük romancılarına bakıyoruz; işte Tolstoy, Dostoyevski, Gogol gibi yazarlar da belirli bir ortamdan çıkıyorlar; yani, arazi önemli. O arazide hangi bitki yetişir, nasıl yetişir çok önemli, hiç kuşkusuz şu da var: Bir insan Anadolu'da ya da Arabistan'da doğduğu zaman Müslüman, Fransa'da ya da Almanya'da doğduğu zaman Hıristiyan oluyor. Bu açıdan baktığımız zaman bir insanın yetişme biçimi ve ortamı çok önemli; ama, bu ortamda yetişip eleştirel aklı kullanabilecek çağa geldikten sonra çevresine de eleştirel gözle bakabilmesi, fikirlerinin değerini veriyor. Bach için öyle bir şey yoktu, kilise çevresinde yetişti, ama Beethoven burjuva devrimlerinin gürültüsünü duyan bir adamdır. Türkiye'de benim doğduğum ve yaşadığım zaman dilimi çok önemli. Çünkü ben kendimi bildiğim zaman, Atatürk cumhurbaşkanıydı, İsmet Paşa da başbakandı. Böyle bir Türkiye'de doğduk, büyüdük. Benim babam 1. Dünya Savaşı'na ve İstiklal Savaşı'na katılmış bir subaydı... Harbiye'den mezun olmadan zabit vekili olarak cepheye gönderilmiş. Şark Cephesi'nden Suriye Cephesi. Yenilgiden sonra ordu darmadağınık oluyor, Ege'de Kuvay-i Milliye'ye katılıyor. Ardından Uşak Cephesi'ne atanmış bir insan. Salt bu kadar da değil, eşimin babası da 1. Büyük Millet Meclisi'nin cepheye de katılmış mebuslarından. İstiklal Madalyasının birkaç türlüsü vardır. Birisi kırmızı şeritlidir, savaşa katılanlar içindir. Cephe gerisinde hizmet edenlerin madalyası yeşil şeritlidir. Bir de kırmızı-yeşil şeritlisi vardır. Cepheye de giden milletvekillerine verildi. Çocukluğumuzda biz bunları önemsemezdik, Atatürk'e ve İsmet Paşa'ya karşı sevgimiz, duygusal bir sevgiydi, okuldan gelen, aileden gelen bir sevgiydi, eleştirel aklın süzgecinden geçmemiş bir sevgiye sahiptik çocukluğumuzda. Sonra zamanla büyüyüp okuyunca, sevgilerimiz ve bağlılıklarımızı aklın süzgecinden, bilimin süzgecinden geçirilebilecek çağa geldi-

ğimiz zaman tabii bu işin niteliği değişti. Şimdi eskisinden daha çok Atatürk kişiliğine büyük hayranlıkla bakıyorum o zaman çocuksu bir duygusallıkla yaklaşım vardı; sonra okuyunca, inceleyince, yaşayınca, gördüm ki M. Kemal yeryüzünün yetiştirdiği en büyük devrimcilerden, en büyük insanlardan biri. Bir destan yazmış. Bu destanı sanatçıların duyumsadığını görüyoruz. Divan şairleri, eskiden padişahlara kasideler yazarlardı, bunlar tabii ihsan almak için yazılan uydurma şeylerdi. En başta Nâzım olmak üzere bütün büyük şairlerimizin Atatürk'e şiirler yazması boşuna değil. O bakımdan Atatürk'le olan ilişkilerimiz, çocuk yaştan başlayıp yavaş yavaş duygudan akla doğru dönüşen bir ilişki. Kurtuluş Savaşı'na ve böyle bir devrime sahip olmakla onur duyuyorum. Çünkü yeryüzünde her ülkede, her toplumda öyle bir tarih yok. Yeryüzünde emperyalizme karşı ilk kurtuluş savaşını veren ve bunu da başarıyla gerçekleştiren bir insan, devletin kurucusu, aynı zamanda 1 milyarlık İslamiyet dünyasında aydınlanma devrimini ilk kez gerçekleştiren bir kimse azımsanamaz; azımsıyanlar ve düşmanlaşanlar tabii var. Tarihte büyük insanların karşıtları da olacaktır. Anadolu'da küçüklüğümde dolaştık, oradaki yoksulluğu gördüm. Babam subay olduğu için aşağı yukarı her sınıfı bir başka okulda okudum. Çelişkileri ve Anadolu'nun renklerini gördüm, İstanbul'u da yaşadık ve bu da zenginlik oldu. Çelişkiler insana düşünmeyi öğretiyor, sosyal adaletin, sosyalizmin ne kadar gerekli olduğunu insana benimsetiyor. Evde küçüklükten beri biz politikanın içinde sayılırdık. Eve her zaman 2 gazete alınırdı. Annem babam zamanlarına göre okumuş yazmış insanlardı ve dergiler, gazeteler eve gelirdi, babam da gazeteleri bana okuturdu. İlkokuldan başlayarak gazete başyazılarını ben okurdum. Tabi küçük yaşta o başyazılar pek hoşuma gitmezdi, anlamakta güçlük çekerdim, ama sonra okudukça özellikle olayların içine girdikçe, Hanya'yı Konya'yı anlamaya başladım. Turhan Selçuk benim ağabeyimdir, Turhan Selçuk karikatürist olarak Babıâli'de çalışmaya başlayınca ister istemez Türkiye'nin siyasi ortamını bellemek zorunda kaldık. Ben Hu-

kuk Fakültesi'ndeyken (1946 yılında) Türkiye demokrasiye açıldı ve ilk seçim yapıldı. Üniversite gençliği kendisini birden bire çok partili rejimin içerisinde buldu. Hukuk Fakültesi o zaman Türkiye'nin fikir hayatı bakımından, bilim hayatı bakımından en önemli odaklarından biriydi. Hitler rejiminden kaçmış Alman profesörlerin ders verdiği ve kürsü sahibi olduğu bir üniversite ki belki dünyada sayılı üniversitelerden biriydi. Büyük hukukçular mesela; Andreas Berthold Schwarz vardı. Medeni Hukuk ve Roma Hukuku'na gelirdi. Neumark, ekonomiye gelirdi. Bunun gibi bir dizi profesör bize dünyanın pencerelerini açtılar. Türkiye aydınlanma devrimini yaşıyordu. Ben lisedeyken Hasan Ali Yücel'in Milli Eğitim Bakanlığı'nda başını çektiği dünya klasikleri çeviri furyasıyla karşı karşıya kaldık ve dünyanın büyük felsefecilerini ve edebiyatçılarını dilimizde okuma olanaklarını bulduk. Hukuk Fakültesi'ne geçtiğimiz zaman da Hukuk Fakültesi'nin aydınlığında siyasetle tanışma imkanı bulduk... Böyle bir durumda insan; ister istemez kendisini de o eylemlerin içinde buluyor. Okulu bitirdikten sonra ben de Turhan Selçuk'un başını çektiği bir yolda yürümek zorunda kaldım. Yürümek zorunda kaldım diyorum çünkü fakülteyi bitirdim, avukatlık stajını yaptım, bir de yazıhane açtım fakat klasik deyimle matbaa mürekkebinin kokusuna insan bir kez kapılınca ordan çıkamıyor. 1952 yılında ilk dergimi çıkardım, bir mizah dergisiydi. Ve ondan sonra da "Dolmuş" mizah dergisiyle yayın hayatımı sürdürdüm.

Baykam: *İlk derginizin adı neydi?*

Selçuk: Kırkbir buçuk, ikinci derginin adı Dolmuş. O sırada Menderes yönetimi var. DP iktidara geçmiş ve biz devrimci demokrasiyi beklerken karşıdevrimci bir iktidarla yüzyüze geldik.

Baykam: *Belki siz de 50 yıl öncesinde Demokrat Parti'nin özgürlük getireceği filan düşünceleri besliyordunuz, Muammer Aksoy diyorki "1950 öncesi biz DP'yi destekliyorduk" Hatta Raif Ertem aynı şeyi söylüyor. Yani onlar bir demokrasi nefesi sanki bu sayede gelecek hissine kapılmışlar, 50'de hemen yanıldıklarını görmüşler*

zaten. Siz nasıl bakıyordunuz DP'ye?

Selçuk: Üniversite öğrencisi olarak özgürlük rüzgârlarından payımızı almak istiyorduk ve bunun heyecanı içindeydik ama ben hiçbir zaman CHP'ye, Atatürk'ün ve İsmet Paşa'nın, Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın getirdiği devrimci kavramlara ters bir tavır almayı hiç düşünmedim. Yani o kapsamın içinde özgürlük düşündüm. Bir karşı devrim kokusunu daha o zamanlarda duyumsamış olmalıydım diye düşünüyorum. Özgürlüğü ve demokrasiyi sonuna kadar savunduk, ama ben fakülteyi bitirip de dergiler çıkarmaya başlayınca şunu gördüm: Karşımızdaki iktidar yobazlığa prim veren, demokratik hakları esirgeyen, sola açılışı engelleyen, sağa açılışı destekleyen bir iktidardı. Kendimizi birdenbire demokrasi savaşının içinde bulduk. O zaman Adnan Menderes örtülü ödenekten para vererek Necip Fazıl Kısakürek'in "Büyük Doğu" dergisini destekliyordu.

***Baykam:** Peki siz 60 yılına gelene kadar sırayla neler yaptınız?*

Selçuk: Mücadele ile geçti o yıllar. Genç bir insandım, 60 yılına gelinceye kadar o enerjiyle olacak, üç mizah gazetesi çıkardım. Bir, günlük spor gazetesi çıkardım. İki küçük matbaa kurdum. Fakat iktidarı karşısına alarak insanın dergi, gazete çıkarması olanaksızdı. Çünkü kağıt tekeli iktidarın elindeydi. Buna da o zamanki bakanlardan Emin Kalafat bakıyordu. Dergi çıkarmak için ondan kağıt tahsisi almak gerekiyordu. Biz de karaborsadan kağıt alarak dergi çıkarmaya çalışıyorduk. Bir gün ben Emin Kalafat'ın huzuruna çıktım, dedim ki "Bize kağıt vermiyorsunuz, ama şu, şu, şu, dergilere veriyorsunuz, bizim de hakkımızdır." Rahmetli gözlüklerinin üstünden bakarak alaycı bir tebessümle dedi ki "Siz hangi partileri destekliyorsunuz; hangi fikirleri benimsiyorsunuz?" Ben de dedim ki "Biz tarafsızız", gene güldü ve sordu: "Az mı tarafsız, çok mu tarafsız?" Ben anladım ki buradan kağıt falan alamayacağız, bu hükümet bizi yemeye kararlıdır. 58 yılında askere gittim. Askere gidişim gecikmiştir. Çünkü vereme yakalanmıştım bir, ikincisi dergiler ve hayat mücadelesi şu bu, geciktirdi. Fakat bu gecikme çok yararlı olmuş çünkü ben yedek subayken 27 Mayıs

gerçekleşti. Verem olayı bir insanın hayatını söndürebilirdi, benim işime yaradı.

Baykam: 27 Mayıs olmadan önce bu hareketin ayak seslerini duydunuz mu?

Selçuk: 58 yılında sermayeyi kediye yükledik ve bütün borçlarımızı ödedik, ben dedim ki bu ortamda dergi mergi çıkarılmaz. Askere gittim. Beni Demirci Astsubay Okulu'na aldılar. Orada yedek subay olarak görevimi yaparken Ulus gazetesinin arka sayfasında imzasız olarak yazılar yazıyordum. O sırada da ihtilanin ayak sesleri duyulmaya başlandı. Askeri birlikler içinde rüzgârları yedek subaylara kadar yansıyordu. Ben de siyasi bilincim olduğu için olacakları hissediyordum. 27 Mayıs'ı şöyle karşıladım. Demirci astsubay okulunda 26 Mayıs'ı 27 Mayıs'a bağlayan gece nöbetçi subayıydım. Okulun bir hizmet bölüğü vardı. Bir tepenin üstündeki bir okulu düşünün. 10 bin nüfuslu bir kasabadır Demirci. Dağda kurulmuştur. Halıcılıkla geçinir. DP'nin kalelerinden biriydi o zaman. Ben de burada askerliğimi yapıyorum. Sabaha karşı telefon çaldı. Karşımda okul kumandanı ve aynı zamanda garnizon kumandanı yarbay. Telefonu açtım. Telefonda açık radyodan Türkeş'in sesi duyuluyor. "Türk Silahlı Kuvvetleri yönetime el koymuştur" diye bas bas bağırıyor. "Anladım komutanım" dedim ve hizmet bölüğünü topladım. O zaman verilen talimata göre kaymakamlığa, bütün resmi dairelere, bütün bankalara ne varsa hepsine el koyduk. Yani kasaba çapında 27 Mayıs devrimini gerçekleştirdik. Görevi yaptıktan sonra geriye döndüm aslında bunu uzun bir hikâye şeklinde yazacağım, çok ilginç noktaları var.

Baykam: El koyma operasyonu anında mı oldu?

Selçuk: Biz el koyduğumuz zaman ben o kadar erken davranmışım ki daha Manisa'da bizim bağlı olduğumuz askeri garnizon tereddütler içinde... Türkiye'nin her tarafındaki nöbetçi subayları gibi saat onda da nöbeti devredeceğim. Devrederken nöbetçi subay defterine ne yazılır? Askerlik yapmış olanlar bilirler. Genelde "nöbeti şu saatte devraldım, şu saatte devrediyorum. Bir vukuat yoktur" diye imza atılır. Ben şimdi defteri

nasıl yazacağım diye düşündüm. O sırada başıma bir subay arkadaş geldi, askeri doktor, dedi ki "İlhan bunu yazarsan seni asarlar." Henüz hiçbir şey net değil, saat da on. Epey düşündüm, ne yazacağım? "Yönetime el mi kondu" diyeceğim, "ihtilal oldu" diye mi yazacağım, "ihtilalin gereğini yerine getirdik" diye mi yazacağım.

Baykam: *Vukuat yoktur yazamazsınız!*

Selçuk: "Vukuat vardır" mı diyeceğim, "vukuat" o kadar çaplı ki neticede gerekeni yazdım. "Yönetime el konmuştur" diye imzayı bastım. Doğrusunu istersen biraz düşünmedim de değil. Çünkü hayatımda ilk kez bir ihtilal görüyorum. 27 Mayıs'ı böyle karşıladık. Sonra oradan bizim birlik Burdur, Topçu Er Eğitim Alayı'na katıldı, ordan tezkere alıp İstanbul'a geldim, tekrar basın hayatına atıldım, 27 Mayıs'ın o özgürlük ortamı içinde köşe yazarlığına başlama kararını o zaman verdim. Daha önce kapalı bir Türkiye ve kapalı bir basın hayatı vardı. 27 Mayıs patlamasıyla birdenbire sanki fikir devrimi oldu Türkiye'de. Bizde birikimimizi dile getirebilecek ortamı bulduk. 27 Mayıs Türkiye'ye özgürlük getirmiştir. 1961 Anayasası sosyal devlet anayasasıdır. Birçok yeni fikir getirmiştir, sosyal bilinci adeta patlatmıştır diyebiliriz.

Baykam: *61 Anayasası'yla yükselen ortamda TİP'in hızla yükseldiğini gördük. 65'de seçimlerde CHP'nin ortanın soluna kaydığını ve bunun faturasını ağırca ödediğini biliyoruz. 61-65 arası TİP'le yakınlığınız nasıldı? Sosyalizm ve CHP arasında siz neredeydiniz?*

Selçuk: 27 Mayıs ihtilali olduktan sonra yepyeni bir durumla karşı karşıya geldiğimizi hemen duyumsadık. Türkiye yeni bir döneme giriyor. Bu yeni dönemde ne yapılabilir? "Biz" derken sonradan ünlü olan isimleri sayayım, Doğan Avcıoğlu, İlhami Soysal, Mümtaz Soysal, Çetin Altan ve Yön kadrosu diyebileceğim bir kadro. Daha öncesinden 1950'lerden başlayarak Doğan Avcıoğlu'yla bir fikir dostluğumuz ve arkadaşlığımız vardı. 1956 da Paris'ten dönmüştü. Bütün bu fikriyatın hazırlıkları o dönemden beri yapıldı. 27 Mayıs solun önünü açtı. TİP'in kuruluşu da 27 Mayıs'a bağlıdır. Baştan beri arkadaşları-

mızla düşündüğümüz neydi? 1923 Devrimi var Aydınlanma Devrimi var. Bu Kemalist devrimle sosyalist devrimin bağdaşacağı hem evrensel hem ulusal bir sol lazım. Bunun temelini Mustafa Kemal atmıştır. Kemalist devrim sosyal demokrasinin de temeli olacaktır. Bu fikirleri Yön'de savunmaya başladık. Vatan gazetesinde de yazıyorum. O zaman Nadir Nadi beni Cumhuriyet'e çağırdı. Kendisine sorum şuydu; "Nadir Bey ben istediklerimi yazabilir miyim?"

Baykam: *Bir yazarı en çok ilgilendiren konu...*

Selçuk: Oysa Nadir Nadi'ye bu soruyu sormak belki de fazla sayılabilir. Çünkü onun çağırması zaten anlamlı. Dedi ki, "ben sizin yazılarını takip ediyorum". Nadir Nadi bir fikir adamıydı. Benim ne yapmak istediğimi anlamıştı. Sosyal devlet ve demokrasi anlaşı içinde 1923 Devrimi'nin alınterine dönük olan boyutunu geliştirmek ve zenginleştirmek... Nadir Nadi gibi hem fikir adamı, hem gazeteci olarak o saygınlıkta bir insana rastlamak olanaksız gibidir. Gerçekten de ben Cumhuriyet gazetesinde her istediğimi yazabildim. O özgürlüğü bana verdi. Çok genç yaşta öyle bir köşeye sahip oldum ve ondan sonra yürütülen mücadelelerde Nadir Nadi'nin bütün sağlamlığı ile taş gibi o fikirleri savunduğunu bütün hayatımca gördüm ve bütün bunlara tanık oldum. TİP ile olan aramızdaki ilişki her zaman iyi oldu, 65 seçimlerinde Aybar, Çetin Altan ile beni çağırdı. TİP'nin genel merkezi vilayetin altındaydı. Ve dedi ki; "sizleri milletvekili adayı göstermek istiyoruz". Çetin Altan "evet" dedi. Ben müsaade istedim. Teşekkür ettim. Çünkü bir köşe yazarının bağımsız olması gerektiğine inandığım gibi TİP'in savunduğu sosyalizmin içinde Kemalist boyutun ne olduğu konusunda bir fikrim yoktu. Bu, Çekoslovakya olayında, 68'de, ortaya çıktı. Çekoslovakya'nın işgaline ben hemen karşı çıktım. Cumhuriyet gazetesi de karşı çıktı. Fakat TİP o konuda büyük bir çatışmanın içine düştü. Demek sezgilerimde haklıymışım. Aybar'ın önerisinden sonra Nadir Nadi'ye danıştım. Dedim ki, "Nadir bey Aybar'dan böyle bir öneri geldi, ne diyorsunuz?" Her zamanki inceliğiyle "nasıl istersen" dedi, ama konuşma tarzından pek de

hoşlanmadığı hissine kapıldım. Yüzündeki bir mimikten belki sesinin tonundan. Partili olduğunuz zaman gazetelerde yazı yazmak zordur. Cumhuriyet gibi bir gazetede hem bir partiden olup hem de yazı yazmak ister istemez insanın üstüne bir gölge düşürür. Yani yazar taraf olur. Objektif yazamaz. Ama şimdi böyle bir şey yok, laçka oldu herşey, o ayrı konu. TİP'i sonuna kadar destekledim. Çünkü TİP Türkiye'de sosyalizmin önemli kurumlarından birisiydi. Ama Türkiye'deki işçi sınıfı, o zamanki bilinciyle, bir partiyi kanatlandırıp, Mecliste büyük bir ağırlığa taşıyacak güçte değildi. İlk seçimde zannediyorum 270 bin oy almıştı TİP. İlk sosyalist partinin parlamentoya girişi de 27 Mayıs devriminin ürünüdür. TİP'e oy verenlerin yüzdesine bakıldığı zaman büyük çoğunluğunun öğretmen ve memur olduğunu görüyoruz.

Baykam: *İşçiler belki bu hareket en çok gereksinimi olan sosyal sınıflar TİP'in neler getireceğini algılayıp kendilerini ona yöneltmediler, tam tersine TİP daha çok burjuva kent kültüründen beslendi. Demin söylediğimiz olayın, yani işçilerin oraya yönelmemesinin arkasındaki özetle tarihsel, sosyal analiz neydi? Komünizm korkusu muydu?*

Selçuk: Türkiye'de tabii komünizm korkusu egemendi. Bunu dış ve iç sermaye kesimleri körüklüyorlardı. "Sosyalizm demek Allahsızlık demektir" propagandası sürekli işleniyordu. Büyük çoğunluğu köylü kitlelerinden oluşan bir toplumda, köylülerden nasıl oy isteyeceksiniz? Bu ters propagandalar karşısında kitlelere ulaşamıyordu. O zaman Türkiye sosyalistleri özveriler içinde büyük bir mücadele verdiler. Ama iç-dış sermaye işbirliği karşısında yenilgiye uğradılar. Yenilgiye uğramak tarihte ilerici hareketlerin çoğunlukla yazgısıdır. Spartaküs de yenilgiye uğradı. Yüzlerce köle isyanı yaşandı. Aradan bin yıl geçtikten sonra kölelik tasfiye edildi. Spartaküs İsa'nın doğuşundan ya 50 yıl önce ya 50 yıl sonradır. Aradan kaç yıl geçti köleliğin tasfiyesi için?.. Uzun tarihsel süreçlerde düşünmek gerekiyor işi. TİP tarihe böyle büyük bir onurlu, bir deneyim alarak geçmiştir.

Baykam: *O zaman Yön'de yazmaya başladığınız tarih?*

Selçuk: 1961 olması gerekiyor

Baykam: *Paralel olarak her 2 yayında mı yazıyordunuz?*

Selçuk: Yön'de de, Cumhuriyet'de de yazıyordum. Zaten Cumhuriyet'e girerken "Yön'de yazabilir miyim" diye ayrıca konuştum. Onun ruhsatını aldım Nadir Nadi'den. Nadir Nadi, fikirleri Sol Kemalist temelinde olan büyük bir aydınlanmacı yazardı...

Baykam: *İnsan şükrediyor ki Cumhuriyet bugüne kadar bu özetlediğiniz çizgiyi koruyarak geldi.*

Selçuk: Cumhuriyet 20. yüzyılı bir büyük tutarlılık içinde katetmiş bir gazetedir, yeryüzünde çok az böyle gazete var.

Baykam: *Türkiye'de hiç yoktur.*

Selçuk: Türkiye'de zaten yok.

Baykam: *Peki şayet Nadir Bey size ya Cumhuriyet ya Yön deseydi ne yapacaktınız?*

Selçuk: O zaman gelecektim arkadaşlarımla konuşacaktım. Zaten Nadir Bey'in önerisini aldıktan sonra arkadaşlarımla konuştum. Biz örgüt değildik, dosttuk. Dostlar bunu olumlu karşıladılar. Hiç kuşkusuz Nadir Nadi, yalnız "Cumhuriyet'te yaz" deseydi bunu da olumlu karşılayacaklarını düşünüyordum. Böyle bir şey olmadı. Nadir Nadi insanı özgür bırakırdı. İlhami Soysal, Mümtaz Soysal, Çetin Altan, Yön dergisinin ilk sayılarında Abdi İpekçi de vardır. Mümtaz Soysal, Doğan Avcıoğlu ve ben başyazıları yazıyorduk. Asıl başyazar Doğan Avcıoğlu idi. Mümtaz Soysal da Yön'ün temel taşlarından biridir. Onun hizmetlerini hiçbir zaman unutmamamız gerekiyor.

Baykam: *65'de Demirel kazandı seçimleri ve daha sonra AP'nin egemenliğinin başladığı ve hatta belki bugüne kadar da süren o merkez sağ ağırlıklı dönemin başlangıcı oldu. 61 Anayasası'ndan aldığı haklarla içine oturduğu yörüngeyle gittikçe Türkiye'de gelişen bir yapıya sahip gençlik dinamiğine karşı AP'nin içişleri bakanı Faruk Sükan ve Demirel'in gittikçe bir rahatsızlık duyup, gençleri dizginlemeye çalıştığını görüyoruz. O süreçte önce CHP, sonra da TİP bu gençleri aralarına bir taze soluk olarak alabilme yetisini gösteremediler. Gençliği*

önce CHP, sonra TİP kaybetti öyle değil mi?

Selçuk: Evet, insan geçmişe doğru kendi kendisini sorgulamak için bakmalı. 68 yılındaki gençlik hareketleri bütün dünyayı allak bullak etti. Toplumları silkeledi. Kimi iktidarlar Fransa'da olduğu gibi gençliği dikkate aldılar. "Ne istiyor bu gençlik" diye düşündüler ve ona göre davrandılar. Hem gençlerini kurtardılar hem kendilerini. Kimi iktidarlar da olaya "gençlerin haklı oldukları bir nokta var mı?" diye bakmadılar. Çünkü "üniversitede reform" diye başladı gençlik hareketi, ama o zamanki siyasal iktidar ne diyordu: "1961 Anayası ile bu ülke yönetilemez." Anayasaya doğrudan doğruya karşıydı AP iktidarı. 27 Mayıs devrimiyle bir anayasa onaylanmıştı, ama siyasal iktidar karşıdevrimci hareket gibi duruyordu bunun karşısında. Bu anayasa demokratik özgürlükler getirmiş, o demokratik özgürlükleri uygulamamakta direniyordu Meclis çoğunluğu... Tarihçiler bunu böyle yazacaklar. Başka türlüsünü yazmak zaten olanaksız. Bir devrim hareketi ile bir anayasa yapılmış, o anayasaya karşıt bir siyasal iktidar mecliste çoğunluğu kazanmış. Yeryüzünde böyle şeyler var. Sözgelimi "Jozefcilik hareketi" diye bir şey var. Avusturya-Macaristan İmparatoru Jozef, köleliği kaldırmak istiyor. Aydınlanmacı bir imparator, ama Macar köyleri başkaldırıyor. Yukarıdan özgürlüklerin verilmesi anında aşağıdaki katmanlar bağlı oldukları gerici güçlerin uydusu olabiliyorlar. Tabandaki hareketlerin her zaman ilerici olduğu söylenemez, bazen gerici hareketler halinde görülür; ama zaman içinde ilericiliğe doğru kayar. Tabii tarihin motoru halktır, o ayrı konu. Zaman zaman da gerici kıyamlar görülür. DP'nin AP'ye dönüşerek oy çoğunluğuyla iktidar olması ve ilerici bir anayasaya karşı çıkması ilginç bir olay; ama bunun gibi olaylar tarihte yok değil. Fransız devriminden sonra krallık, imparatorluk kaç kez gelip gitti? Bütün bir 19. yy gelgitle yaşanmıştır Fransa'da. Bunun için yaşadıklarımızı doğal görmek gerekiyor. Gençlik 1968'de üniversite reformu istiyoruz diye birden bire eyleme geçince bu çok tersine gitti siyasal iktidarın ve çok korkuttu onları. 1967 yılından baktığımız zaman, bizi aydınlata-

cak olaylar yaşanıyor o dönemde. O olayda şu: Devletin içinden birileri dedi ki, "Bu gençler komünistlik istiyorlar; bunları durdurmak için iti kurda kırdırmak gerekir." 68 ile 71 arasında 30 faili meçhul cinayet var; gençlerin arasında lider, önder olanların hepsi teker teker öldürüldü, hiçbirinin faili bulunamadı. Böyle olunca da başta Deniz Gezmiş olmak üzere zamanın ileri ci gençleri silaha silahla karşı çıkma fikrine itildiler. Genç insanlar toplantı yapıyorlar, biri çıkıyor diyor ki, "arkadaşlarımız öldürüldü, kanı yerde kalacak mı bunun? Bunlar hepimizi öldürecekler, biz de silahlanalım." Fakat işte o "iti kurda kırdırmak" olayı bugün Susurluk kazasının kaynağıdır. Kurtlar silahlandılar, istedikleri gibi adam öldürdüler, Çiller'in dediği gibi "devlet adına kurşun sıkmasını" öğrendiler, daha sonra da o iş gittikçe daha da yozlaşarak mafyaya, eroin kaçakçılığına ve kumarhaneye bulanarak; büyüye büyüye geldi.

Baykam: *Kontrgerilla olayının çekirdeği midir bu?*

Selçuk: Kontrgerillanın elinden de çıktı. Kontrgerilla olayı aslında Genelkurmay'ın içinde bir anti-gerillla hareketini teşkilatlandırmak üzere kurulmuş bir resmi bir dairedir. Özel Harp Dairesi'dir. Ama artık o sınır kalktı, bugün oluşan şey devlet içinde...

Baykam: *Devlet içinde bir çeşit mafya çetesi...*

Selçuk: Öyle de denilebilir. Bunun çok çeşitli boyutları var, içinde de her taraftan birtakım insanlar var, devlete de bir noktada hakim olmuş gibiler. 68 olaylarının üstüne sevecenlikle gitseydik, "gençler ne diyorlar" diye düşünseydik, faili meçhul cinayetler olmasaydı, iş silaha sürüklenmeseydi ve siyasal iktidar anayasaya karşı durmasaydı 12 Mart da olmazdı, 9 Mart da olmazdı. Ne olacaktı? Gençlik hareketine "ne istiyorsunuz çocuklar?" dendiği zaman, "üniversitede reform istiyoruz" yanıtı alınınca "gelin konuşalım" denecekti öğrenci derneklerine. Bu meşru kuruluşlara insan muamelesi yapılacaktı ve kimse dışlanmayacaktı. Profesörler, doçentler, asistanlardan oluşan öğretim üyeleri örgütleri işin içine gireceklerdi, silah patlamayacaktı. Yani gençlik hareketini yönetimin içine alacaktınız, katılımcı

demokrasinin örnek bir başlangıcı olacaktı. Ama bugün hâlâ üniversitelerde katılımcılığa müsade etmiyorlar, polis yolluyorlar çocukların üzerine, aynı şeyler devam ediyor. Yani bugünden geçmişe bakıldığında her şey apaçık görünüyor...

Baykam: *Peki TİP'in büyük hataları yok muydu?*

Selçuk: "TİP nedir, ne değildir? Türkiye'de sosyalizm nasıl olmalıdır?" diye Yön dergisinde bir tartışma açıldı. O tartışmaya verdiğim yanıt benim için hâlâ geçerli. Doğan Avcıoğlu ile daha değişik açılardan baktık olaya. TİP, sosyalistlerin partisi üzerine çok büyük baskılar olduğu için yapısında gerilimi yaşayan bir partiydi. Kendi içinde otoriter bir yönetime gitmek zorunda kalıyordu. Parti kuşatma altındaydı. Her an komünistlik suçlamasıyla kapatılma tehdidi altındaydı. O partinin yöneticileri ipin ucunu kaçırmamak için sürekli olarak tedirgindiler. "Polis partinin içine sızabilir mi, acaba içerden bir sabotaj yapılır mı" diye bile düşünceleri vardı. Anlayışla bakmak gerekiyor. O günkü baskıları ve o günkü hayatı algılayabilmek lazım. Örneğin bugün "Atatürk neden demokrasiyi kurmadı?" diye eleştirenler var. Atatürk demokrasiyi kurmuş zaten, ama o sözcükle değil. Aslında demokratik devrimi gerçekleştiriyor. Devrim sürecinde demokrasi temelleri atılıyor. Peki ne yapacaktı Atatürk? 1923 devrimini yapacağına referanduma mı gidecekti? Referandum da padişahlık ve hilafet geri gelecekti! Şimdi tarihsel koşulların ne olduğunu düşünmeyen geri zekâlıların eleştirileri bütün piyasayı sardı.

Baykam: *İlhan bey 1923'ü bırakın 1987-88'de Özal'ın Türkiye'yi bir yarı diktatorya altında yaşattığı bile unutuldu.*

Selçuk: 1980'i görmezden gelip 1920'lere gitmek günün modası. Ama neden? Çünkü bunları yapanlar zaten Özalizmin yani arabesk liboşizmin yandaşları, ondan da çok büyük çıkarlar sağlayan kesimler, ister basında olsun, ister televizyonda olsun, ister siyasette olsun büyük paralar kazanmış insanlar bunlar.

Baykam: *Maalesef çok enteresandır ki gazete patronları içinde o sözünü ettiğiniz arabesk liboşlar ne kadar döneklerse o kadar prim*

yapıyorlar ve o kadar maaş alıyorlar, orada ilginç bir paralellik var. Şimdi gençlik hareketleri önce kitlesellikle başladı. Mesela o dönem yaptığım bütün araştırmalardan ortaya çıkan şu: Deniz Gezmiş yalnız sosyalist gençliği değil, sosyal demokratları da ve hatta merkezi de etkiliyor. Yani merkezde sığ demokrat olan, solcu olmayan gençler bile o kitlesel reformist diyen gençlik rüzgârının büyüsüne kendini kaptırabiliyorlardı. Sonra sözünü ettiğiniz şekilde "kanı yerde kalmayacak" diye arkadaşlarının hıncını almak isteyen gençler adım adım silaha sarıldılar, belki karşı eylemle fikri gelişti, kontratak fikri gelişti. Daha sonra da "ya bu düzen bu partilerle bu şekilde hiçbir yere varamaz, biz en iyisi bu işi kendimiz halledelim" dediler. Ve adım adım geldiler. Bu kitlesellikten kopuş süreci yine siz ve arkadaşlarınız tarafından algılandı mı? Tehlikeli görüldü mü? "Bu tavır, 28-29 Nisan 1960'da olanlara benzer bir şekilde 9 Mart'a gidebilecek bir süreç oluşturabilir" diyor muydunuz?

Selçuk: Az buçuk devrimler tarihini okumuş, belli bir yaşa ulaşmış bir insan, gençlik hareketleriyle sonuca ulaşılamayacağını bilir. Gençlik hareketi, gençlik hareketidir. Gençlik hareketi iktidarlaşamaz. Gençlik hareketlerine sempatiyle bakılıyordu. "Bu iktidar 27 Mayıs anayasasını uygulamıyor bu yüzden de gayri meşru duruma düşmüşlerdir" tezi o zaman kuvvet kazanmaya başladı ve 9 Mart'a gelindiği zaman Türkiye'de gerçekleşen devrimci potansiyel ilk kez en etkili anına yaklaştı. İşçi sendikaları, işçiler, CHP'nin büyük bir bölümü, aydınlar, gençlik ve ordunun içinde birtakım hareketler, bütün bunlar bir araya geldiğinde büyük bir kuvvet görüntüsü oluşturuyordu. Bugünden bakıldığı zaman belki başka türlü görülebilir, belki yerilebilir, o ayrı konu. Ama o zamanın gerçeği buydu. Şimdi gençlik hareketlerini bu yükselişin içine koymak gerekiyor. Ama 9 Mart geleceğine 12 Mart geldi. Onun da zaten belgeleri yayınlanmıştır. 9 Mart gelseydi hangi anayasayı uygulayacaktı, 9 Mart'ın başını kimler çekiyordu? Bunların kitapları çıktı. Ordunun içinde Faruk Gürler'in Muhsin Batur'un ve onlara bağlı olan askeri kadroların, onun dışındaki sivil kadroların isimleri yazılıydı.

Baykam: *9 Mart'ın hazırlandığı dönemde Doğan Avcıoğlu bir kitap hediye ediyor Deniz Gezmiş'e ve diyor ki "çoğu gitti azı kaldı Deniz, dayan" Yön grubu Doğan Avcıoğlu ve sizler bir yandan bu gençleri görüyorsunuz, bir yandan Avcıoğlu askerlerle de bir iletişim içindeydi. Şimdi bu iletişimler sürerken gençlik önderleri ne kadar Avcıoğlu ve onun yansıması olan askeri gruplardan güç alıyorlardı veya ne kadar bir darbe ortamı hazırlayıcı eylemler dizisi düşünüyorlardı? Belki kendileri de 20 kişilik silahla Türkiye'yi fethedemeyeceklerini biliyorlardı? Fakat belki kendilerini 27 Mayıs modelinin bir sosyalist tekrarına doğru giden bir dönemde algılıyorlardı. O günkü Doğan Avcıoğlu ile veya sizle ve gençler arasında nasıl konuşmalar geçti?*

Selçuk: Türkiye'de herkes herkesle temas halindeydi. Bugün de öyleyiz, bugün de hem gençlerle hem ordudan kişilerle hem sendikacılarla, işçilerle, temas halindeyiz. Gençlik dediğimiz zaman, üniversite gençliğinin lokomotif olan bölümü soldaydı. Bu solu da yelpazelendirelim. Sosyal demokrattan komünizmin en uç noktasına kadar düşünceler, gençlerin arasında rekabette olan fikirler, örgütlerde vardı. Gizli ya da açık, "iti kurda kırdırmak" yöntemi çatapataya dönüşünce iş çığrından çıktı. Türkiye'de çok partili demokrasi ile bir yere gidilemez düşüncesi egemenleşti. Deniz Gezmiş rektörlüğü basar sonra bizim eve gelirdi "abi ne yapalım" diye. Ülkenin en değerli gençlerinden biriydi Deniz ve tarihimize de yazıldı. Yani başarılı olamadı görünüyor, sonunda ipe gitti ama bir mesaj bıraktı geriye.

Baykam: *İlk ne zaman tanıştınız Deniz Gezmiş'le?*

Selçuk: Ben hatırlamıyorum ki. Çünkü o sırada birçok genç vardı çevremde.

Baykam: *Belki en uzun boylusu diye hatırlarsınız!*

Selçuk: Evet çok uzun boylu gençler vardı içlerinde. Hepsi aslan gibi gençlerdi. Helak olup gittiler tabii. Deniz de tabii en fazla göze çarpmış olanlarındandı. Çok sevecen bir çocuk olduğu için hemen fark ediliyordu. Ama Deniz Gezmiş Rektörlüğü basıp işgal ettiği zaman Maçka'daki evime gelip "abi ne yapa-

lım şimdi?" deyince ben de "bana mı sordun?" dedim. Çünkü polis Deniz Gezmiş'i bizim evde yakalarsa ertesi gün gazetelerde manşet; "İlhan Selçuk'un evinde yakalandı" olacaktı. Devrimlerin dönemi yaşanıyordu bütün dünyada, Çin'den Küba'ya, Küba'dan Fransa'ya, oradan tut her yere. O zamanın dünyasında o zamanın yıldızları devrimcilerdi. Che'ye bugün başka türlü bakılır ama o zamanda başka türlü bakılıyordu. Gençleri köşemde sürekli olarak onlara baskı yapan iktidara karşı savunurdum. Ama bu demek değil ki o gençlerle ben aynı fikirdeyim. Şimdi de aynı fikirde olmadığım insanları savunuyorum. Cumhuriyet'teki köşemde yaşım başım itibariyle o gençlerin tasarımlarının ya da düşlerinin içine giremezdim. Böyle bir şey mümkün değil. Daha realist açıdan hayata bakıyordum. Doğan Avcıoğlu da kuşkusuz öyleydi. Avcıoğlu bütün bu olaylar olurken Yön'ü kapatmıştı ve Devrim'i çıkarıyordu. Mümtaz Soysal Yön'de vardı, Devrim'de yoktur.

Baykam: *Hangi yıl oldu bu geçiş?*

Selçuk: Sanıyorum 60'ların ortalarında Yön'ü kapattı ve 69-70'de de Devrim'i çıkardı. Devrim'de Mümtaz Soysal yoktur. Dergi isimlerinden zaten anlam çıkıyor. Yön, yönü belirtmek, Devrim, devrimi gerçekleştirmek. Ama Devrim dergisinin bir sayısından sonra da ben yokum. Mümtaz baştan yoktu, ama belirli bir aşamadan sonra da ben ayrıldım.

Baykam: *Sebep neydi?*

Selçuk: Sebep temeldeki fikir ayrılığı değil, yöntem ve pratikteki ayrılık. Deniz Gezmiş neydi? Bir sosyalistti, bir devrimciydi. İki şeyi birden ayırmak gerekiyor. Birisi şu: insan hatalar yapabilir hayatta ben de bir sürü hata yapmışımdır. Herkes yapar. Hatasızım diyen insan özeleştiriden nasibi olmayan kişidir. Ama neyi savunuyorsun? Alınterini mi savunuyorsun, bağımsızlığı mı savunuyorsun, özgürlüğü mü savunuyorsun? Bir solcu da hata yapabilir, alınterini savunan bir insan hata yapabilir, bağımsızlığı savunan bir insan uygulamada yanılgıya düşebilir, ama yolu doğrudur. O yolu sürdürebildiği ölçüde tutarlıdır o. Yoksa herhangi bir hata, ya da bir muharebeyi kay-

betmek askerlikte çok görülür. Ne yapıyorsun? Vatanı mı savunuyorsun? Vatanı savunuyorsan doğru bir iş yapıyorsun, ama eğer emperyalizmin gücü olarak bir yere gitmişsen orada zafer de kazansan, yenilsen de bir fark yok. Zaten yanlış yoldasın. Şimdi bunu böyle görmek lazım. 12 Mart olaylarına da böyle bakmak lazım. Doğan Avcıoğlu fikren her zaman dürüsttür ve doğru yolu izlemiş bir insandır ve belki de haklı çıkacaktır. Çünkü bizim Doğan'la tartışmalarımız olmuştur. Bana "İlhan" dedi "bak eğer bu deneme başarı kazanamazsa 2000 yılına kadar çıkış yoktur. 2000 yılından sonra da çok zordur." Sonra bu olaylar yaşandı, 12 Mart oldu. Hapislere girdik çıktık. Gene bir gün oturuyoruz, o günlerde Avcıoğlu çekildi, tarih kitapları yazıyor, sabahları kalkıyor koşuyor geliyor kahvesini içiyor, akşamleyin çilingir sofrasını kuruyor. Acıbadem'de oturuyor. Bir gün dedi ki "İlhan 2000 yılına kadar yaşayacağım ve haklı olduğumu göreceksin, bu memlekete ne demokrasi gelir, ne de bu iktidarlar Türkiye'ye özgürlüğü getirebilir" Şimdi bakıyorum da, galiba haklı çıkıyor. Sonra kanser oldu ve kanser olduktan sonra dedi ki, "ben 2000'e kadar programlamıştım hayatımı fakat kansere yakalandım, bu iş bozuldu, ne yapayım elimde olmayan bir şey." Bunu ben Cumhuriyet'te yazdım. Fakat şu ana kadar da Türkiye'de ne demokrasi kuruldu ne insanlara özgürlük gelebildi, ne de doğru dürüst bir yönetim kurulabildi. İşte bu... Devrim dergisine göre tutucu ittifak arkasına şeriatçılığı da alarak sandıktan her zaman çıkacaktır ve o anda da karşı devrimi yürürlüğe koyacaktır, demokrasiyi değil. Tezi buydu. Bu da şimdi doğru çıkıyor. Ben de bu kadar karamsar olmak istemiyorum. Çünkü demokratik devrimci savaşım, hangi şartta olursa olsun bir insana zaten hayatının anlamını veren bir şey. Bunun yenilgisi ya da zaferi olmaz; sürekli olarak uygar insanların bütün dünyada yaşamlarının yörüngesini saptayacak olan bir hayat tarzıdır bu. Şimdi Fransa'da yaşayan insan ne yapacak? Fransa'da oturduğu zaman Afrika'daki açlar onu rahatsız etmiyor mu? Etmediği zaman insan değilsin. ABD'de mi yaşıyorsun, Afrika'da zorla sünnet edilen genç kızı dü

şünmediğin zaman sen çağdışı bir adamsın. Çünkü mademki "küreselleşme" diyoruz, küreselleşmenin her noktasındaki insanın acısını duyumsamak hepimizin sorumluluğu.

Baykam: Peki Deniz Gezmiş'le ilgili birkaç anektod anlatırmısınız veya nasıl algılardınız kişiliğini?

Selçuk: Deniz Gezmiş aydınlanmacıydı ve bu aydınlanma insam sosyalizme götürür. Doğal akışı öyle. Avukat Kazım Kolcuoğlu ile konuşmamzı isterim. Deniz Gezmiş ölmeden önce 1-1.5 saat süren uzun konuşma yapmışlar. O'nun bana anlattığına göre, Deniz demiş ki "İlhan abi haklıymış, biz çok erken davrandık, ama bu da devrimciliğe, insanlığa bir yatırımdır, bu bir deneyimdir, İlhan abi bizi uyarmıştı, sonuçta haklı çıktı" demiş.

Baykam: Siz onları eylemcilikten alıkoymak için mi onlarla konuşur muydunuz?

Selçuk: İşte yeni rektörlüğü basıp geldiği zaman dedim ki "oğlum bana mı sordun?"

Baykam: Ne dedi siz böyle deyince?

Selçuk: Unuttum şimdi ama, böyle birbirimize sitem edecek durumda değiliz. Bunu bırak, mesela 12 Mart'tan sonra İbrahim Çenet vardı. İbrahim Çenet bomba atarken, dinamit patlatırken iki kolunu yitirmiş bir devrimci genç. Ben o zamana kadar tammıyordum. O bir gün kalktı geldi, "İlhan abi" diye. Hemen sanki 40 yıllık dostmuş gibi dost olduk. Eşim Handan o sırada Dormen Tiyatrosu'nda müdür olarak çalışıyordu. Derhal faaliyete geçtik. Çenet'le bütünleştik. İbrahim Çenet'e protez için geceler tertipledik, paralar topladık. Ben dinamit atılmasına, bomba atılmasına inanmıyorum, öyle bir şeye de hiçbir zaman girişmiş değilim ama, haksızlığa karşı çıkan, başkaldıran gençler yanlış da yapsalar onlara benim büyük sevgim var.

Baykam: Yöntem yanlış yörünge doğru.

Selçuk: Şimdi tabii yani o geçti. 12 Eylül'den sonra.

Baykam: Yapılabildi mi protez?

Selçuk: Yapıldı. Sonradan ben izledim. 12 Eylül'den sonra da Dev-Sol'dan Mesut geldi. Baktım Mesut'un da iki kolu

bomba atarken gitmiş. Düşünebiliyor musun aradan geçen onar sene farkla böyle aynı şeyi yaşadım ve Mesut da çok onurlu bir çocuktu. Bu dediğim 80'lerin ortası. Fakat onun parasal kaynakları daha yerli yerinde olduğu için ona böyle bir şey yapmak gereği yoktu. Ben, "Mesut" dedim "git arkadaşlarına söyle bu yöntemlerin sonu yok. Sen şimdi biliyorum gidip söyleyeceksin ve onlar da diyecekler ki İlhan Selçuk bizi pasifizme sürüklemek istiyor. Ama yine de söylüyorum, bu işin sonu çıkmaz sokak."

Baykam: *Deniz'in babası da bugün hâlâ illegal örgütlere ateş püskürüyor. "Hâlâ bu deneylerden bir şey anlamadılar. Bu solun aleyhine çalışıyor" diyor.*

Selçuk: Evet, kitleden kopuk hareketler her zaman her yerde olacaktır, insanların tahammül sınırları aynı değil. Birdenbire başkaldıran gençler olabilir. O gençleri mümkün olduğu kadar yakında tutarak, onları demokratik devrimin ve demokrasinin somut koşullarının içine çekmeye çalışmak lazım. Türkiye'de demokrasiyi yasaklayan, özgürlükleri çiğneyen, Türkiye'yi cehenneme çeviren birtakım kuvvetlere karşı başkaldıran insanları, iktidar sorumluluğunu üstlenen insanlarla bir tutamayız. Bu gençlere her zaman sevecenlikle bakmak gerekiyor ve yanlışlarını düzeltmeye çalışmak gerekiyor.

Baykam: *Şimdi mesela Deniz yaşarken de efsaneydi. Aradan 30 yıl geçmiş Türk sol gençliğinin içinde biraz Che gibi bir imajı olmuş. Deniz'i astıktan sonra, gömmeden önce yine sürüyle asker mezarlığa gönderiliyor. Ölüsünden bile korkuyorlar. O yüzden mi ısrarla astılar, o bildiğimiz üçe üç, Menderes'in hıncını alma dışında? Deniz'in gücü 71 etrafındaki hükümetleri veya askerleri yıldırıyor, korkutuyor muydu? Neydi?*

Selçuk: Tabii o da var, tek nedene bağlamamak gerekir. O zamanki Türkiye başka!.. 27 Mayıs'ı düşün!.. Harbiye Ankara'da yürüyor ve ülke ayağa kalkıyor. Şu anda Harbiye 27 Mayıs'taki Harbiye değil. O zaman Türkiye'de bir tek radyo var. Ankara radyosunu ele geçirdiğin zaman, bütün Türkiye'nin iletişim merkezini ele geçirmiş oluyorsun. Şimdi bambaşka bir

durum var. Televizyonlar, özel televizyonlar ve radyolar, bambaşka bir olay. Gezmiş zamanında tabii bir efsane olmuştu ve o anda kendisi de bulunmayan bir gücü iktidar onda gördü. İçişleri Bakanı'yla karşılıklı tartışmaya girmişti.

Baykam: *"Bu muydu Türkiye'yi kurtaracak kahraman" dedi, o da cevap olarak "siz kahramandınız onun için mi istifa ettiniz" diye yanıtladı.*

Selçuk: Che Guevara'yı alalım gerçekten de Küba devrimi bizim kurtuluş savaşımıza göre bir minyatür. O kadar büyük boyutların çatıştığı alan değil Küba. Çok sınırlı bir askerle ya da militanla yapılmış bir devrim. CheGuevara'da bu devrimin dünya çapında şöhreti oldu. Sonra gitti Latin Amerika'nın dağlarında çok amatörce bir savaşla belki de bir mesaj bırakmak üzere...

Baykam: *Demin siz Deniz hakkında "kendisinde olmayan bir gücü iktidar onda gördü" derken şöyle iki anlam da çıkabilir. Yani Deniz'de olmayan bir gücü mü onda görüyordu demek istediğiz?*

Selçuk: Deniz'in temsil ettiği kuvvet neydi? Örgüt olgusu, askeri, polisi falan yoktu Deniz'in değil mi?

Baykam: *Bir halkta yarattığı romantik fırtına vardı.*

Selçuk: Haksızlıklara başkaldıran, İnce Memed, Robin Hood gibi...

Baykam: *Çelik Bilek, Spartaküs vesaire gibi.*

Selçuk: Ama tabii temsil ettiği simge çok önemli.

Baykam: *Yaşasaydı politikaya atılır mıydı?*

Selçuk: O dönemde yaşayıp da sonradan politikaya atılanlar var. Örneğin Celal Doğan da, Deniz Gezmiş kuşağındandır. O da yani bizim eve gelir gider, polislerden kaçardı.

Baykam: *Kaçan birçok genç sürekli size uğrar mıydı?*

Selçuk: Tabii gelip giderlerdi gençler. Zaten biz de onların toplantılarına gidiyorduk. Çetin Altan'la ben o zaman sürekli olarak gençlikle temastaydık. Salman Kaya mesela o dönemin Deniz Gezmiş gibi bir öğrenci lideriydi. Onu birinci şubeye alıp işkence yaptıkları zaman ben gazetede üst üste yazılar yazdım. Sonra Ziverbey'e götürüldüğümde hesabını sordular, "yazıları neden yazdın?" diye. Ilgız Aykutlu diye bir polis müdürü, iş-

kenceci, sonra milletvekili oldu. Salman Kaya o kuşaktan; şimdi siyasette.

Baykam: Yani Deniz de girebilirdi onlar gibi diyorsunuz. Ya bir sosyalist partiye, ya CHP'ye, bir yere girerdi.

Selçuk: Hayatın derslerinden yararlanabilecek bir kişiliğe sahipti.

Baykam: 12 Mart haberini telefonla kimden aldınız veya duyunca kime verdiniz veya 13 TRT haberlerinden önce mi aldınız ve sorunun devamı 8-9 Mart'ta da tetikte beklediniz mi bir şey olacak diye?

Selçuk: Olayların günü gününe saati saatine haberini alıyordum. Şimdi nasıl Ankara'yla başka yerlerde ilişkilerimiz varsa, o zaman da ilişkiler vardı. Haberini alıyorduk, insan kestirebiliyordu ama, şu gün şu saatte "ültimatom verilecek ya da harekete geçilecek" böyle bir bilgi tabii yoktu. Beni asıl şaşırtan, İsmet Paşa'nın ve hükümetin başbakanının, bu hareketlerden habersiz oluşu. Aynı şeyler tekrar tekrar yaşanıyor. 27 Mayıs, 12 Mart, 12 Eylül, bakıyorsun gene aynı habersizlik içindeler. İsmet Paşa nasıl haberdar olamaz? Halk Partisi'nin ordunun içinde olan bitenlerden neden hiçbir şeyden haberi yoktur? Buna hiç aklım ermemiştir. 12 Eylül'de Halk Partisi'nin gene hiçbir şeyden haberi yoktu. Şu anda da neler olup bittiğini de hiçbirinin bildiklerini sanmıyorum.

Baykam: Peki 12 Mart gününü biri telefonla mı söyledi yoksa siz dinlediniz mi haberleri?

Selçuk: Şu anda hatırlamıyorum. Ama olacakları biliyordum, bekliyordum. Zaten her gazete bir haber merkezidir. Cumhuriyet gazetesi de her zaman bu niteliğini korumuştur. Gazetenin içinde yaşayan bir insana çeşitli kollardan istihbarat gelir.

Baykam: Mesela bir general 9 Mart'ın akışını bozmuş.

Selçuk: Atıf Erçıkan.

Baykam: Öldü değil mi?

Selçuk: Evet.

Baykam: O muhbir generalin saf değiştirmesi 9 Mart'ı 12 Mart yapan bir olgudur dendi. Biraz açar mısınız?

Selçuk: Ordudaki 9 Mart hareketi herkesin bildiği gibi önce Hava Kuvvetleri Komutanlığı'nda Aydın Kırışoğlu adında bir tuğgeneralin çevresinde başladı ve sonra Muhsin Batur'la Faruk Gürler arasındaki yakınlık başladı. Hava Kuvvetleri Komutam, Kara kuvvetleri komutanları hareketi kendi kuvvetlerine yansıttılar. Tümgeneral Celil Gürkan da Gürler'e bağlı olarak bu hareketin içindeydi. Hareket ordunun içinde ve ordunun dışında yandaşlar bularak büyüdü ve bir noktada ordunun içinde özellikle Faruk Gürler'in kişiliğinde şu oyun oynandı: "Bu hareket gerçekleştiği zaman seni tasfiye edecekler. Mısır'da-ki Nasır-Necip olayı oynanacak. Sen Necip olacaksın. Nasır da başkası olacak". Oyunu oynayan da Atıf Erçıkan. Sonradan kulaktan kulağa ve dilden dile anlatılmayla öyküler sürdürülüyor. Hareketin içinde bulunanlardan Albay Hidayet Ilgar'ın bir hikâyesini anlattılar. Gene böyle kuvvet komutanlığındaki bir toplantıda Atıf Erçıkan bir ara dışarı çıkıyor. Hidayet Ilgar da cebinden bir tabanca ile bir paket iskambil çıkarıp masanın üstüne koyuyor. "Bakın" diyor, "şu herif şimdi dışarı çıktı. Seçiminizi yapın. Ya bu tabancayla adamı şimdi derdest ederiz, ya da hapisanede bir paket iskambille bol pişpirik oynarız", diyor. Öykü gerçek mi, uydurma mı şimdi bütün bunlar herkesin yıllardan beri anlattığı şeylerdir. Ordunun içinde bu tip bir hareket olduğu biliniyor. Başında Gürler'in bulunduğu da biliniyor.

Baykam: *Sonuçta Gürler Necip olmamak için Erçıkan'ın dolduruşuyla saf değiştiriyor.*

Selçuk: 9 Martçılığı saf değiştiriyor.

Baykam: *9 Mart değil 12 Martçı oluyor. Muhsin Batur da onu takip ediyor. Batur da yine bu sefer açıkta kalmamak için mi Gürler'i tutuyor?*

Selçuk: Ordunun içinde 27 Mayıs'tan sonra birtakım dalgalanmalar, hareketler daima oldu. Tabii Aydemir hareketi filan... 27 Mayıs devriminin getirdiği 61 Anayasası Türkiye'de uygulanabilseydi ve Türkiye bir hukuk devletine dönüşebilseydi toplumdaki rahatsızlık orduya yansımazdı. 12 Mart'ta ordunun tutucu kanadı devrimci kanadını yendikten sonra 12 Eylül tohum-

ları atmıştı.

Baykam: Atıf Erçıkan bu saf değiştirmeyi neden yaptı?

Selçuk: Bilemiyorum. Tabii çeşitli rivayetler var.

Baykam: "Aydın Kırışoğlu kanser olmasaydı bu iş böyle olmazdı. 9 Mart kansere yenik düştü" deniyor ne dersiniz?

Selçuk: Bu gibi hareketlerde tesadüflerin rolleri büyüktür. Ama tarihsel olayları varsayımlarla açıklamak çok zor. Çünkü o öyle olmasaydı bu böyle olurdu diyemezsiniz.

Baykam: Sizi 12 Mart'tan ne kadar sonra tutukladılar?

Selçuk: 12 Mart'tan sonra biz, 12 Mart'ı desteklemekle birlikte, hükümete karşı tavır aldık. Çünkü bizim derdimiz 12 Mart ya da 9 Mart değildi, biz fikrin peşindeyiz.

Baykam: Mesela Ertuğrul Kürkçü 12 Mart'ı 9 Mart sanmış... Çeşitli örgütlerle beraber destekleme bildirisi yayınladı Dev-Genç...

Selçuk: Destekleme bildirisi yayınlayan çoktu. Kimilerince desteklemenin bence anlamı şu: 9 Mart olmadı, 12 Mart oldu. Ama 12 Mart'ın nereye gideceği belli değildi. 9 Martçı olmak 12 Martçı olmak gibi bir derdim yoktu. Bir hareket var, hareketi takip ediyorsun, hareketi iyi yönlere sevk etmeye çabalıyorsun, izliyorsun. Benim için önemli olan nedir? İster Ali olsun ister Veli, ister 12 Mart olsun, ister 21 Şubat 22 Mart, kurulacak olan iktidarın demokratik devrimci bir iktidar olması. Böyle bir iktidar olduğu zaman başka bir durum vardır. Gerici, karşı devrimci, anti-kemalist bir iktidar olduğu zaman başka bir durum vardır. Yani bir yazar olarak insanın tavrını iktidarın niteliği belirler. Oradaki kişilerin bir önemi yok bana sorarsınız: çünkü zaten iktidarla bir alıp vereceğimiz yok bizim. İktidar gerçekten 1923 Aydınlanma devriminin ışığında yürürse, desteklersin; ama sendikaları kapatıp, işçilere kıymaya başlarsa, ister istemez karşısında olacaksın, kim olursa olsun. İster 9 Mart olsun, ister 12 Mart olsun, ister sol olsun, ister sağ olsun, nitekim 12 Eylül de geldiği zaman Türkiye'de o kadar çalkalanıyor, öyle şeyler oluyordu ki ister istemez bu kadar terörün, bu kadar anarşinin sonunda böyle bir iktidarın, böyle bir darbenin, ya da böyle bir el koymanın olması doğaldır dedik.

Baykam: Mühim olan onun yerine ne koydunuz?

Selçuk: Ama ondan sonraki bütün uygulamalarıyla 12 Eylül kepazeliği ortaya çıkınca da tavır aldık. 12 Mart'ta da aynı şey oldu. Böyle bir sınava gireceğimi o ana kadar tam anlamıyla hesaplamış değildim. Çünkü 27 Mayıs'tan başlayarak ordunun içinde bu kadar gerici bir çekirdek oluşacağını pek düşünememiştim. Ordu, 27 Mayıs ordusu, Atatürk'ün ordusuydu. Gericiliğin ve tutuculuğun elinde bu ordu kullanılabilir, ya da ordunun içindeki bir çekirdek buna alet olabilir düşüncesi aklımıza gelmiyordu. Türkiye'de sosyalizm adına yola çıkan bir sürü insan rahattılar. 27 Mayıs gelmiş, yolları açmış, Silahlı Kuvvetin bir gün karşılarına dikileceğini kimse hesap etmiyordu.

Baykam: Beklemiyordunuz.

Selçuk: Tutuklanıp Maltepe zırhlı tugayına götürüldüğüm zaman, Maltepe zırhlı tugayının çoğu subayı 9 Martçıydı. Orada çok iyi bir ilk üç ay geçirdim. 1971 Nisan sonunda tutuklandım. İçerde balayı, Mahir Çayan hapisten kaçırılıncaya kadar sürdü. Mahir Çayan hapishaneden kaçırılınca "vay efendim komünistler demek ki Maltepe Zırhlı Tugayı'nın ortasına girecek kadar güçlenmişler, şu halde önemli tedbirler almak gerekiyor" diye bir tavır dengeleri tamamen tersine çevirdi.

Baykam: 9 Martçılar mı yardım ettiler kaçmalarına?

Selçuk: 9 Martçılar demeyelim de 9 Martçılardan birileri belki. Mahir Çayan'ın şiirlerini getirirdi hapishanede bir arkadaş, şiirleri okurdum. Romantik şeyler, gerçeklerin de sınırını aşırı zorlayan bir romantizm.

Baykam: Yayımlandı mı onlar?

Selçuk: Hayır, yayımlanmadı, ne oldu bilmiyorum. Bu soruya belki Sırrı Öztürk cevap verebilir. Yayıncı Sırrı Öztürk hapishanedeydi. Mahir Çayan'a gelince, bir insanın bu yola girdikten sonra ne olacağı belli olmaz. Desperadoslar var biliyorsun. İnsan o yola girdikten sonra apayrı bir hayatın içine giriyor. Ziverbey'e girdikten sonra artık yeni bir sınav, bambaşka bir olay. Ordan nereye gideceksin, kendini nasıl toparlayacaksın, belli olmaz. Büyük bir irade gücü lazım.

Baykam: *Size gelelim, ne kadar kaldınız Ziverbey'de?..*

Selçuk: Ziverbey'de tam bir ay kaldım. Zaten o bir aylık sürenin dışına çıkamazlardı. Tam bir ay güzel ağırladılar! Olayı büyütmemek gerekiyor.

Baykam: *Bu sınavdan, Ziverbey sınavından geçip ondan sonra tamamen yörünge değiştiren ünlü sol yazarlarımız oldu. Herkes aynı güçle bunu kaldıramadı.*

Selçuk: Kaldıramaz. Mahkemeye giderken "savcılıkta verdiğim ifadeyi kabul ediyorum" diyen mahkemede bir tek ben vardım. Çünkü herkes, işkence tezgâhından geçtikten sonra "eğer orada verdiğim ifade doğrudur" demezse geri gönderiliyor ya da geri gönderileceği korkusu içinde salt tutuklanmak için savcılıkta "evet itiraflarım doğrudur" diyor. Sonra mahkemede "ifademi işkenceler altında verdim" diyebilir, ama savcılıkta geri gönderilmemek için bunu söylüyor.

Baykam: *Mihri Belli ile ilişkiniz nasıldı?*

Selçuk: Mihri Belli ilişkin Yön dergisini çıkardıktan sonra Doğan Avcıoğlu ile bir gün Asaf Ertekin'in evine gittik. Mihri Belli ile orada tanıştık. Ondan ilişkilerimiz sürdü.

Baykam: *Mihri Belli de o dönem TİP'ten dışlanan bir sosyalist olduğu için, gençlik üzerinde etkili olmayı, parti dışı bir şekilde yapıp Deniz'i ve diğer gençleri belli bir şekilde kendi planladığı yörüngeye oturtmaya çalışıyordu değil mi?*

Selçuk: Mihri Belli 141-142'den hükümlü bir eski tüfek olarak görüldü 1960'larda. TİP bir prensip kararı aldı; hükümlü olan eski komünistler, eski tüfeklere karşı mesafeliydi TİP. Yani bunlar TİP'e giderlerse TİP'nin kamuoyu önünde imajı komünist parti olacak ve bu imaj kitleselleşmeyi engelleyecek diye düşünülüyordu. TİP yönetiminin Mihri Belli'yi ve Mihri Belli gibi insanları dışlaması, partiye karşı bir tepki uyandırdı..

Baykam: *Genel olarak konuşursak, askeri darbenin kaçınılmaz olduğu gibi bir yorum kişiye göre değişebilir.*

Selçuk: Bence burada bir açıklamaya ihtiyaç var. Darbe dediğimiz zaman, askeri darbeyi bütün dünyada ve Türkiye'de incelemek lazım. Bu toplumsal bir olay, bu aslında sadece aske-

ri bir olay değil. Toplum bilim açısından bakmak gerekiyor, ekonomik kökenlerinde açıklamak, bilimsel açıklamalar yapmak gerekiyor. Şimdi Latin Amerika'da askeri darbeler, saray darbeleri, ordu zaten iktidarda iken birbiri arkasından darbeler geliyor, biri Amerika'nın şu grubuna dayanıyor, öbürü filanca şirketler grubuna dayamyor ya da içerde yerli sermayenin o grubuna bu general dayamyor, sermayenin şu grubuna bu general dayanıyor ve üst üste darbeler birbirinin üzerine sarıyor ve diyelim ki 5 senede 10 tane darbe oluyor. Generaller değişiyor, askeri yönetim devam ediyor, saray darbeleri geliyor üst üste. Türkiye'deki olaylar bunun dışında. Yani Türkiye'deki askeri darbeler ve askeri hareketleri ayrıca incelemek gerekiyor. Bir kere 27 Mayıs öyle alışılagelmiş bir müdahale değil; darbe adı da yakışmıyor. Çünkü bu ordunun içinde aşağıdan yukarıya bir hareket, bir patlama. Üst generalleri, ordunun üst katmanlarını tamamiyle tasfiye eden bir hareket, bu bir. İkincisi arkasında gençlik var, partiler var, halkın büyük bir bölümü var, aydınlar var. Bir baskı rejimine bir başkaldırı bu. 12 Eylül tamamiyle yukarıdan aşağıya, emir kumanda zinciri içinde.

Baykam: *12 Mart nasıl bu açıdan?*

Selçuk: 12 Mart ikisi arasında. Böyle olduğu için de ikisi arasında bir hesaplaşma. 12 Mart hesaplaşması 12 Eylül'ü hazırladı. 27 Mayıs aşağıdan yukarı doğru, 12 Eylül yukarıdan aşağıya doğru. 12 Mart ikisi arasındaki bir geçiş. Osmanlıdaki hareket ordusu ise bambaşka bir hareket. Onun da tarihsel nedenlerini araştırmak gerekiyor. Neden 31 Mart'ta Hareket Ordusu ortaya çıktı? Onun da Latin Amerika ülkeleriyle alakası yok. Olayları toplum bilimsel kapması içinde düşünmek gerekiyor. "Askeri hareketlere karşıyız" diyor herkes, evet karşısın ama önüne geçemeyeceğin toplumsal bir hareket haline geldiği zaman nasıl karşı olacaksın?

Baykam: *Peki, Türkiye bugün sizce yeniden darbenin kaçınılmaz olduğu bir ortama doğru gidebilir mi?*

Selçuk: Belki sürecin içinde yaşıyoruz. Ama 27 Mayıs'tan, 12 Mart'tan, 12 Eylül'den bambaşka koşulların içindeyiz. 12 Eylül'ün ordu içinde yarattığı tahribat, ülke içinde yarattığı tah-

ribattan daha ağır olmuştur. Ordu nasıl toparlanıp da bugün gene cumhuriyetin temel ilkelerini savunabiliyor, ben hayret ediyorum. Çünkü o temel ilkelere tamamıyle aykırı beş generalin yönetiminden geçti 12 Eylül'de, buna rağmen toparlandı.

Baykam: *Darbe-demokrasi ilişkisinde Türkiye'de aydınların önemli bir kısmının bakışında aşırı genellemecilik yok mu? Mesela bazı aydınlar Türkiye'de şu anda 50'li yıllarda yaşadığımız ortamı, 12 Eylül öncesi 80'li yıllarda yaşanan ortamdan çok farklı olduğunu, ortaya bir şeriat olgusunun girdiğini, tek düşmanının faşizm olmadığını tam algılayamamış gibiler. Ne diyorsunuz bu konuda?*

Selçuk: Portekiz Karanfil ihtilali 1973'te olmuştu. Faşizmi yıktı, Portekiz'e demokrasiyi getirdi. Niye faşist Portekiz'de 1973'te faşist iktidarı yıkan askeri harekete karşı çıkacaksın?.. Diyalektik düşüncenin dışında formel mantıkla olaya bakmak çağdaş insana yakışmaz. Biçimsel mantıkla baktığınız zaman işin içinden çıkamazsınız. Her askeri darbenin aynı olduğunu düşünürsen, işin içinden çıkamazsın. Yani öyle bir durum olur ki sen o askeri darbeyle birlikte olmak zorunda kalabilirsin. Portekiz'deki aydınların Karanfil İhtilali ile birlikte olmaları işte bunu gösteriyor. Türkiye'de demokrasi bir askeri darbe ile gelebilir mi? Askeri darbe eğer faşizmin duvarlarını yıkarsa gene yeterli olmaz. Eğer bir toplum geniş halk kitleleriyle birlikte, aydınlarıyla birlikte, emekçi sınıflarıyla birlikte, demokrasiyi kuracak güce gelmemişse zaten o darbe olmaz. Bütün bunları önyargısız, açık fikirle, bilimsel yaklaşımlarla değerlendirmek gerekiyor. Bugün Türkiye'de ne olabilir? Şeriat geldiği zaman, Türkiye'de demokrasi olmaz. Ordunun gücünü dikkate almadan sivil savaşım verme olanakları arıyalım. Herkes bunun için pek yardımcı olmuyor gördüğüm kadarıyla. 12 Eylül faşizmiyle uğraşacağına 1923 aydınlanma devrimiyle uğraşıyorlar. Öyle olduğu zaman da hedef kayboluyor.

Baykam: *60 yıldır merkez sağ neden bu ülkede faşizmi ortadan kaldırmadı da geliştirdi diyeceğine 1923 neden demokrasiyi bugünkü anlamında getirmedi diye zırvalıyorlar.*

Selçuk: Bu yükselen değerler sürecindeki keşmekeş, yavaş yavaş tasfiye ediliyor galiba.

Baykam: *Medya da çok daha az etkisi oluyor artık, medyada çok daha az neferimiz olmasına rağmen halkı bu konuda uyandırmayı başardık diyebilirim. Birçok 2. Cumhuriyetçinin ipliği pazara çıkmış gibi halkın gözünde. Ne dersiniz?*

Selçuk: Öyle görünüyor. Bir de yükselen değerler safsatası kokuştu. Bu çürüme ve kokuşma o yükselen değerlerin sonucudur.

Baykam: *Deniz Gezmiş Kemalist miydi?*

Selçuk: Özünde Kemalist'ti. Bağımsızlığı savunuyor, cumhuriyeti savunuyor, laikliği savunuyor, halkçılığı savunuyor, devrimciliği savunuyor ama, bunları aşacak daha ilerde bir toplumun özlemi içinde.

Baykam: *Bunu radikal önlemlerle gerçekleştirmek istiyordu belki. Teşekkürler...*

Necdet Uğur

Baykam: *Sayın Uğur, 1968 ve 1971 yıllarındaki konumunuza gelmeden önce nasıl bir aileden geliyorsunuz? Politik düşünceniz nasıl gelişti? Kaç yaşından beri politikayla ilgileniyordunuz? Ve 1968-1971'de görevleriniz neydi?*

Uğur: Babam Ziraat Bankası'nda müdürlük yapmış ve Anadolu'nun çeşitli illerinde görev almıştı. Benim, çocukluğum bu nedenle, daha yoğun bir ölçüde bürokratlar arasında, geçti. Bir başka deyişle, Anadolu'da bulunduğumuz yerlerde, bürokratlar arasında, asker, vali ve memur kesim arasında geçti. Tabii babam Ziraat Bankası'nda olduğu için halkla ilişkisi vardı. Lisenin 1. sınıfını Ankara'da Gazi Lisesi'nde, son sınıfını Yozgat Lisesi'nde okudum. Sonra ise SBF'ye girdim, sonra da idareci

olarak çalıştım. Bunun doğal sonucu, Anadolu'nun çeşitli şehirlerini gördüm. Ben babam dolayısıyla da, o şehirlerdeki yaşamı bilirim ve ayrıca çeşitli iş gezileri ile ilişkilerden gelen izlenimler var tabii. Ama siyasalda, idari şubeden mezun oldum ve bir süre bakanlıkta staj yaptım. Sonra Bursa'ya tayin oldum ve birtakım isim yapmış valilerle birlikte çalıştım. Sonra da kaymakamlığa başladım. Oradaki kaymakamlığım sırasında İstanbul emniyetinde köklü bir değişiklik yapmak istediler ve İstanbul Emniyet Müdürlüğü kadrosuna kaymakamları atadılar. Böylece biz buraya geldik. Yeni bir takım oluştu. Ve hepimiz de işi yaparak öğrendik. Daha evvel güvenlik konularıyla bir ilgimiz yoktu. Sonra tabi ki, İstanbul, bir kamu görevlisi için önemli bir yer, yaptığınızın artı ve eksileriyle daha muhasebe yapılabiliyor. Burada bir süre kaldık. Sonra Amerika'ya gönderildim. Amerika'da önce kısa bir süre dilimi geliştirebilmek için üniversiteye gittim. Sonra da Amerika'nın çeşitli illerinde de bu daha çok idari yapı üzerinde incelemelerde bulundum. Dönüşte İstanbul'dan alındım, İzmir'e emniyet müdürü olarak gönderildim. Orada bir süre kaldıktan sonra istifa ettim. Özel sektöre geçtim. Özel sektörde çalıştım sonra yine devlette sık sık sarsıntılar oluyor. Bir sarsıntı sırasında merkez valisi olarak İstanbul Emniyet Müdürlüğü'ne getirildim. O sırada Türkiye'deki ilk işçi hareketi olan Kavel olayları oldu...

Baykam: Hangi yıl?

Uğur: 1961 yıllarında. 1962'de ayrıldım. Ondan sonra İstanbul Belediye Başkanlığı'na atamayla getirildim. O görevde bir süre kaldıktan sonra, seçimler vardı, seçimlere girmedim. Özel sektöre geçtim ve daha sonra politikaya girdim. İstanbul CHP İl Başkanı oldum.

Baykam: Hangi yıl?

Uğur: 1968-1969 yıllarında. Sonrasında ise 1969 seçiminde parlamentoya girdim. 1969 seçiminden 1980 ihtilaline kadar da kaldım.

Baykam: Peki, ailenizin yapısı tipik bir CHP yapısı mıydı?

Uğur: Babam biraz önce söylediğim gibi banka müdürüy-

dü. Anadolu'da banka müdürleri tam politikanın içinde değillerdir. Daha mesafeli kalmak zorundadırlar ama, tek parti zamanında babam bir ilde murakıplık yapmıştı. CHP adına valilerin de il başkanı gibi çalıştıkları bir zamandı. Ve o yıllarda CHP ile bir yakınlığım olmuştur. Biraz babam, biraz da mülkiyedeki çevre dolayısıyla. Kaymakamlıklar o zaman önemli makamlardı. O zaman bir muhalefet partisi gelmişti. Hepimizde o eğilimlerimizin dışında tarafsız bir görev yapma süreci başlamıştı. Öyle de çalıştık. Sonra İstanbul'da bir Kavel grev girişimi olmuştur. O grev girişiminde daha toplu sözleşme yoktu. Lokavt ve grev gibi kavramlarda henüz duyulmamıştı. Devletle işçiler karşı karşıya kaldılar ve bizim alıştığımız yöntem, işçiler yasal olmayan bir hareket yaptıkları için, işçilerle çatışmaktı. Türkiye'deki kamuoyu da doğrusu çok değişmişti. Biz Kavel'de işçilerin karşısına devlet olarak anlayışla gidilmesini istedik. Ve tıkandı tabii. O ana kadar böyle bir şey yoktu. Onlara da bir devlet memuru gibi bakılıyordu. Ama değişik koşullar başlamıştı. Bizden o Kavel'deki işçileri dağıtmamız istendi. Ben gittim. İşçilerle görüştüm, aynı zamanda işçi liderlerini getirdim oradaki emniyet güçlerine konuşma yaptırdım ve oradaki gergin ortamı durdurduk. Durdurduk ama bu yasa yoktu. Yani devletin oraya gitmesi gerekiyordu. Kurallara göre işçilerinde orada olmaması gerekiyordu ama işçilerle karşı karşıya olunmasının hiç kimseye hayrı olmayacaktı. Bu gerginliği durdurduktan sonra bu olay yadırgandı. Ben Ankara'ya çağrıldım. İsmet İnönü ile ilk tanışıklığım orada oldu. "Anlat bana" dedi ve bende anlattım, "işçiler bunu istiyorlar, işveren burada, bunları devlet olarak bizim çözmemizi istediler. Bu bizim işimiz değil, sorunun işçilerle, işverenler arasında olması gerekir" dedim. "Peki ne yaptın" dedi. Ben de anlattım; "Devleti, bir hakem rolüne de sokmadım, ama taraf rolüne hiç sokmadım. İki tarafla da bunu aranızda çözün diye konuştum" ve sonra sordu; "çözümü nasıl buluyorsun?" "Çözüm yok" dedim. Oradaki işçiler ne istiyor belli, işveren ne diyor o da belli. Bence bu iş masa başında halledilmelidir.

Tekrar bana sordu "Neye göre?", o zamanki yasalarda böyle bir düzenleme yok, karşı karşıya oturarak, "olur mu?" dedi. "Olur" dedim. Zaten işveren ve işçiler karşılıklı bekleşiyorlar. Öbür taraf kendisine hakim oluyor, işveren de daha başka bir şey yapmıyor. "Peki ne yapalım?" dedi, bende dedim ki, ikisi arasına girip bunları konuşturmak lazım" "peki" dedi. Sonra ben Ankara'dan İstanbul'a geldim. Yamma gelsin diye Bülent Bey'i çağırdım. Bülent Ecevit'in de galiba başka bir yerde görevi vardı. Onun yerine Feyzioğlu geldi. İsmet Paşa, Bülent Bey olmayınca onu gönderdi. Tabii kamuoyu anlamakta biraz tereddüt geçirdi.

Baykam: Görüşmeleri mi?

Uğur: Hayır, bu durumu. Aslında kurulu düzene göre yapılması gereken bizim orada zorla meselenin üzerine gitmemizdi. Normalde o adamların üzerine yürümek lazım. Yani yasal bir dayanakları yok. Yalmz adamları dinlediğimiz zaman onların ne söylediğini anlıyorsunuz. İşvereninde bir kastı yok. Ama toplu sözleşme düzeni ve karşılıklı bir masada oturup, konuşma geleneği ve yasal prosedürü olmadığı için, uzun süre işi dondurdum. Sonra Ankara'ya çağrıldım. Orada tabii, İnönü'yü çok saygı ile anmak istiyorum. Bana çok anlayışla yaklaştı. Yani benden istenileni yapmak çözüm olmayacaktı. "Kan işin boyutlarını büyütecek ve iki taraf içinde hayırlı olmayacak, yapılacak şey masaya oturmaktır" diyordum. Peki ne söylüyorlar, "nereden çıkarıyorsun, yasada yok" diyorlar. Tamam yasada olmayabilir ama fiilen yapılabilir. İsmet Paşa'da bu noktaya geldi. Bu nokta mizacına da uygundu. Ve kimi göndeyim oraya? dedi. Sonra Feyzioğlu'nu göndermeye karar verdi.

Baykam: 1961 yılı mı?

Uğur: Evet. ilk kez oluyor bu. İşçi temsilcileri de geldi. Beraberce vilayette işçi temsilcileri ile oturuldu ve konuşmalar başlatıldı. O sırada Türkiye'nin en büyük işçi toplantısı için izin istediler. Ben bunda da bir sakınca görmedim. Tabii, sakınca görmedim derken, karşımdaki muhatapların yaklaşımlarını da

biliyordum. Yani işçi lideri olarak karşıma çıkan insanlar uzlaşma isteyen, olay çıkarmak istemeyen insanlardı. Ama, tıkanmışlıkta vardı. Yasal bir düzenin yardımı da yoktu. Bir miting yapmak istediler yine ben o mitingten yana oldum. Fakat liderleri ile görüştüm. "İlk defa yapacaksınız bunu eğer çizgiyi geçerseniz kamuoyunda uyandıracağınız tepki, bütün geleceğinizi zor durumda bırakır, etkisiz hale gelirsiniz" dedim. Çok aklı başında insanlardı. Söz verdiler. Bilhassa Saraçhane başında bir miting yapıldı. O sırada işçilerin hepsi geldiler. Devlet kuvvetleri uzakta tutuldu. Efendice konuşmaya başladılar. Bende bir ara meydana girdim. Daha önce biraz hassasiyet vardı. Kürsüdeki çocukların yanına gittim, onlarla görüştüm. Ve onlar bütün mitingtekilere hakim oldular. Yani bir yasal düzenleme olsaydı nasıl dikkat etmeleri gerekirse öyle davrandılar. Refik Tulga valiydi. Daha sonra Refik Tulga'nın yanına geldim. "Sizde bunlara hitap edin" dedim. Biraz tereddüt etti, fakat medeni cesaret gösterdi. Beraberce meydana geldik. İşçi lideri ön konuşmayı yaptı. Bu arada miting yeri olarak Çamlıca gösterilmiş. İşçide onun tepkisi vardı. Saraçhanebaşı'nı istiyorlardı. Önce "Çamlıca Çamlıca" diye söz attılar. Daha sonra gittim ben "sizinle bizim aramızda ne fark var? Biz de devletin görevlisi olarak bunu yapıyoruz. Sizin meseleniz bizim meselemizdir" dedim. Ortam birden yumuşadı, sağlıklı bir atmosfer oluştu. Ve işçilerde kafileler şeklinde oraya çok kalabalık bir şekilde gelmişlerdi. Sonra çok sakin bir şekilde dağıldılar ve sorunları da toplu sözleşme düzeni olmadan, fiilen bir uygulama ile İstanbul Valiliği'nde karşılıklı oturup tartışarak anlaşmaya vardılar. Bir müddet sonra bu olay bitti tansiyon düştü, o arada İstanbul Belediye Başkanlığı boşalmıştı. İnönü beni tekrar Ankara'ya çağırdı. O arada seçim zamanı olmadığı için seçime kadar bir atama yapmaları gerekiyordu. Beni Belediye Başkanı olarak atadılar. İstanbul Belediye Başkanlığı'na geldim.

Baykam: Ne kadar bir süre kaldınız bu görevde?

Uğur: Zannediyorum 1 yıldan fazla, sonra seçimlere girmem gerekti. Adaylık teklifleri aldım. Doğrusu siyasi yaşa-

ma tam hazır değildim.

Baykam: 1965 seçimlerinden mi bahsediyorsunuz?

Uğur: Evet. Ondan sonra bir süre olayların dışında kaldım.

Baykam: 1965-1968 yılları arasında ne yaptınız?

Uğur: Özel sektörde çalıştım. Emek inşaat diye bir şirketti. Emekli Sandığı ile yabancı Alman bir inşaat firmasının kurduğu, bu bütün ünlü otelleri yapan çok iyi bir firmaydı. O aslında CHP'yi çekici yaptı. Yani o CHP tarihinde çok önemli bir aşamadır. Çünkü eski CHP devletin partisi, kurucusu, devrimleri yapmış bir parti. Tabii her devrim gibi yapılanların sağlam temeller üzerinde durması için toplumu biraz zorlamış. Ve birde Serbest Fırka'nın kapatılması hikâyesi var. Ama o dönemde şartların, ortamın çok partili bir düzene hazır olmadığını görüyoruz. Ama artık ortam burada çok hazırdı. İyi bir başlangıç yapımıştı. İşte siyasal yaşam başlayınca, politikaya girmem istendi. Partilerden bu teklifi aldım.

Baykam: CHP dışında hangi parti teklif yaptı?

Uğur: CHP dışında diyebilirim ki, bütün partilerden de teklif vardı. Küçük partiler birleşelim dediler, ben o anda paldır küldür ayrıldım. Neden sonra, daha ileriki yıllarda İnönü beni bu Kavel olayı ile tanımıştı.

Baykam: Peki bu "ortanın solu" size sempatik gelmesine rağmen niye politikaya girmemeyi seçtiniz?

Uğur: Aslında politikaya hazır değildim, politika ayrı bir süreç. Benim politika konusunda üzerime gelinmesinin nedeni belki de bahsettiğim olaylarda belirli bir imaj oluşturmam oldu. Bu imaj dolayısıyla politika önerilerini aldım. O bakımdan bu imajınızı sürdürebilecek koşullara bakıyorsunuz. Sonra ben, politikaya "hizmet edebilir miyim? Hizmet koşulları var mı?" diye bakıyordum olmadığını anladım. Yani böyle hevesle olacak bir iş değil. Politikanın kendi kuralları var, insandan istediği birtakım nitelikler var.

Baykam: Yüreklilik isteyen ve hata affetmeyen.

Uğur: Evet, o bakımdan bir de politikaya giren adamın, mali bakımdan da ayakta kalması lazım, geçimini de sağlayabi-

lir olması lazımdı. Öyle, geçimini aylığı ile yapan, çok önemli bir geliri olmayan bir insanın politika yapması imkânsız bir şey aslında. Ben istifa etmiştim. Belkide ayakta kalmamın sebebi oydu. Ben devlete hizmet için yetiştirildim. Ama devletin birtakım kuralları kendisine göre bir etiği vardır. Yani bir çeşit cumhuriyetten beri gelen bir sorumluluk duygusu vardır. Bir de politika insanın bir uğraşı haline gelir. Ama o zamanlarda politika bir çeşit görev yapmak gibiydi. Başka bir sorumluluğunuz da vardı. Kendi yatkınlığınız veya istemiş olmanızdan öteye birtakım gerekleri vardı. Başarılı olmanın koşulları vardı. Tabii onları da hesapladık. Sonuçta çok teklif almama rağmen belediye başkanlığı seçimlerine girmedim. Özel sektöre girdim. Neden sonra İnönü çağırdı. Bilhassa bu gergin anlarda temasları olmuştu. Eşim öğretmenlik yapmıyordu o zamanlar. Evlendikten sonra bırakmıştı. Onu öğretmen olarak atadılar. Böylece bir gelir kaynağımız oldu. O arada bana da politikayla bağdaşır diye, İş Bankası'nda murakıplık gibi kağıt üzerinde bir görev verdiler. Çok az olmakla beraber biraz da oradan gelir gelmeye başladı. Karımın öğretmenliği dolayısıyla da çark dönmeye başlamıştı. Bu durum seçimlere kadar sürdü. Sonra parlamentoya girdim. 1980'e kadar da orada kaldım.

Baykam: *27 Mayıs ihtilalinde neredeydiniz?*

Uğur: 27 Mayıs 1960'da İstanbul'daydım. Yani 27 Mayıs 1960'da İstanbul'daki memuriyetim sırasında gerek özel sektör, gerek kamu, gerekse orduyla temaslarım olmuştu. 27 Mayıs'tan sonra da dışlanmadım.

Baykam: *Niye dışlanmadınız?*

Uğur: Doğrusu ben politikada da militanlık yapmadım ve politikada da karşı partileri bir hasımdan çok bir rakip olarak aldım. Ve aslında da politika böyle yapıldığı zaman zevkli oluyor. Öbür türlü bir gerginlik geldiği zamanda bu işin çekiciliği kalmıyor. O nedenle ben politikadan ayrıldıktan sonra da militan bir havam olmadığı için doğrusu ilişkilerimde bir kopma olmadı. İstanbul Belediye Başkanlığı'ndan sonra özel sektöre geldim. Bir müddet sonra İnönü'den İstanbul İl Başkanlığı için

mektup aldım. O mevkiye gelmemin bizim için en önemli tarafı geçimimiz meselesiydi. Eşim öğretmendir, onun tayinini yaptılar. Böylece geçim olayını asgari düzeyde de olsa halletmiş olduk. İl Başkanlığı'ndan sonra 1969 seçimlerinde aday oldum.

Baykam: *İl Başkanlığınız sırasında gençlik hareketleri oluyordu 1968 yılında çok yoğun olarak başlayan. CHP'nin Genel Merkezi ile yaptığınız temaslarda ve il yönetiminin kendi aralarındaki yaptığı toplantılarda gençlik hareketlerine ve gençlik liderlerine bakış nasıldı?*

Uğur: Doğrusu o yıllarda CHP hem politikasıyla, hem de örgütlenmesi ile gençliğe çok yakındı. Yani gençler, CHP ile birlikte olmayı yadırgamıyorlardı. CHP'de kimse gençlik hareketinin özünü kendi düşüncelerine yabancı görmüyordu. Arada her zaman bir diyalog olmuştu. Tabii gençlik hareketleri de doğrusu o sıralarda böyle, vur kır veya herhangi bir şekilde toplumun yerleşik yargılarını zorlayan bir noktada değildi. Daha çok, o andaki Atatürk sevgisi, Atatürk Devrimleri'nin ayakta kalması, demokrasinin istendiği gibi uygulanabilir olması, toplumun büyük kesiminin yadırgamadığı belirli bir kesimin belki tedirgin olduğu ama, CHP'nin dayandığı toplum tabanının paralelinde olan, onların beklentilerine karşılık veren hareket içindeydiler gençler. Zaten böyle olmasaydı, o andaki parti ile gençlik arasındaki bu bahsettiğim diyalog kurulamazdı.

Baykam: *Peki üniversitenin gençlik liderleri, il merkezine arada bir gidip geliyorlar mıydı? Yani sizlerle temas içinde miydiler?*

Uğur: Tabii.

Baykam: *Destek istiyorlar mıydı?*

Uğur: Yok, zaten dışlanmış değillerdi. Ama o zamanki gençlik hareketinin arkasındaki itici güç, demokrasi, çoğulculuk, sosyal adalet gibi kavramlardı. Gençlerin beklentileri de buydu. O bakımdan gençlerle CHP arasında doğal birliktelik oluştu. Tabii buna aydın kesimi de katmak lazım.

Baykam: *Mesela o dönem, siz CHP İl Başkanı iken, Deniz Gezmiş hiç geldi mi?*

Uğur: Bizimle teması olmadı da eğer olsaydı bile CHP'nin tabanı, "devlet benimdir" der, "demokrasi de benimdir" der. Bir

de kurulu düzendeki dönüşümleri ister. Onun dışında tepeden inme müdahalelere karşıdır. Doğrusu ikisinin de hakkını vermek gerekir; birisi İsmet İnönü, diğeri Bülent Ecevit. Bunların verdiği imaj zaten gençleri tatmin ediyordu. Bunun ötesinde bir zorlama, bir düzenlemeye karşı değil hiçbirisi. İnönü efsanesi ve Ecevit pırıltısı ve o yeniden yaklaşım gençlerle diyalog kurmamıza fazlasıyla yetiyordu. Bir de şu var, CHP tabam Atatürk Devrimleri ile övünür, onu kendi eseri sayar, bunların dışına çıkan bir düşünceye karşı da kapalıdır. Hem laiklik hem de demokratik düzenin dışına çıkmaya kapalıdır. Bu arada bunlarda birden olmamıştır. Aslında bütün bunları söylerken büyük bir güç de İsmet İnönü'den alınıyordu. İsmet İnönü'nün büyük şansı şuydu; Türk aydın kesimi ve Türk toplumunun büyük bir bölümü de kendisine bağlıydılar. Ordu Türkiye'de her zaman ilerici olmuştur. Atatürk Devrimlerinin üzerinde hassasiyetle durmuştur. Ama ölçülerini İsmet İnönü'den alırlardı. İnönü isterse muhalefette olsun, bu değişmezdi. Yani izlediği politikayla ordunun herhangi bir şekilde politikaya karışması ortamını yaratmazdı zaten. Türkiye'deki çağdaşlık amacının gereklerini yapmıştır hep. Ve bu gereklerin dışında da hiçbir politika izlememiştir. Onların karşısında olanlarla da adam akıllı mücadele etmiştir. Ordu bu çizgideydi. Onun için kendiliğinden, doğal olarak bunun verdiği bir rahatlık vardı. O bakımdan CHP'liler hep huzur içinde, rahat hareket etmişlerdir. Doğrusu ordu da güven içinde kalmıştır. Toplumdaki o kentleşme olayı, toplumun allak bullak olması dolayısıyla meydana gelen o sarsıntılarda, CHP'nin varlığı hep bir denge yaratmıştır. Ecevit CHP içinde toplum hareketlerine çok doğru bir sözcülük yapmıştır. Hem cumhuriyetin temel kurumlarına hem demokrasiye bağlı, fakat aym zamanda toplumdaki yenileşmenin önünü açan bir çizgidir. Ecevit olayı aslında tesadüfi bir olay değildir. O tarihsel çizgiyi temsil etmesini bilmiştir, bunun içinde entelektüellerin sözcülüğü de vardır, bürokratların beklentilerine veya politikadaki geleneklere uygun hareket etmek de vardır, şehirleşen dönüşüm yapan bir toplumda o dönüşüm sancıları-

nın sözcülüğünü yapmak da vardır. İnönü bunları çok iyi izleyen bir adamdı. Bu ihtiyacı gördü, Kemal Satır, Nihat Erim bunlar İnönü'nün aslında koruduğu adamlardı. Beraber politika yapmışlardı. Ama bir noktaya gelindi, o anda Ecevit'in temsil ettiği bir hareket, toplumdaki o değişimin sözcüsü olma noktasına gidiyordu. İnönü'nün yaptığı şudur; gerek Erim, gerekse Satır'a karşı çok dikkatli olmuştur, esirgemiştir. Fakat o yenileşmenin gereğini gördüğü için Ecevit olayına sahip çıkmıştır ve mümkün olduğu kadar da devlet deneyimini aynı zamanda Bülent beye aktarmıştır. Ona gerek, sağduyusu, gerekse tüm bu birikimi ile yardımcı olmuştur. Yani İnönü böyle bir hareketin gerekliliğini görmüştür. Ecevit'te dürüst, içten, kulis oyunlarının ürünü olmayan bir kişilik görmüştür.

Baykam: *1965 seçimleri esnasında ortanın solu Türkiye'de bir yenilik rüzgârı estirmişti. CHP 1970'li yıllarda patlamasını yapacak "ortanın solu" kavramının temelini hazırlıyordu. Yani, bunu oya çevirecek olgunluğa henüz erişememişti. Şimdi Ecevit ile İnönü'nün iyi anlaşmasından bahsettiniz, bu tahmin ediyorum bir süre böyle gitti. Fakat sizin 1969 seçiminden sonra, 1970-1971 yıllarında 12 Mart 1971'e gelene kadar sadece Türkiye'de sertleşen bir ortam biliyoruz. 68 Gençlik Olayları'nın artık TİP ve CHP'de bir karşılık bulamadığını, gençlerin önce TİP ve CHP'den koptuğunu, hatta sonra da kitlesel öğrenci eyleminden de kopup, hücre eylem bazına dönüştüğünü görüyoruz. Bu gençler politikaya kazandırılabilecekken bir karşılık bulamıyorlar, bir duvar, bir diyalogsuzluk buluyorlar. Mesela 1960 öncesi, CHP'nin Ankara ve İstanbul'daki gençlik hareketini nasıl örgütlediğini, parti ile gençligi nasıl birbirine yaklaştırdığını bildiğim için, size o bağlamda sorayım, 1969 yılında parlementodaki CHP milletvekilleri, bu gençlik liderleri ve örgütleri ile nasıl diyaloga girilebileceğini hesaplamıyorlar mıydı? Yani gençlikten tamamen kopmayı CHP nasıl göze aldı?*

Uğur: Aslında gençlik CHP'nin geçmişinden beri en dinamik kesimdir. Biliyorsunuz arka arkaya askeri darbeler geldi. Ama Türk toplumu ilk defa böylece solla tanışıyordu. Sol, halk için Sovyetler dolayısıyla sürekli bir komünizm korkusu yarattı-

yordu. Yani bu Sovyetlerde değil de başka uzak bir ülkede olsaydı, tarihsel bir gerginlik olmasaydı belki başka türlü olabilirdi. Aslında konu demokratik düzen içinde bir çözüm bulmak, toplum koşullarına ve onların olgunlaşmasına bağlı... Önce daha ziyade bir sanayileşme lazımdır o ülkede. Sanayileşmiş ve kentleşmiş bir ülkede sol kendi doğal tabanını bulur ve politikasında da oturma olur. Türkiye bunun dönüşümü içindeydi. Türkiye'de o sırada sanayileşmeye bakın, henüz tam kentleşmiş değil, bu olgunun sancılarını yaşıyor. Tam sanayileşmiş değil, devlet yoluyla sanayileşmiş, böyle bir oturmamışlık vardı. O ortam içerisinde, Türkiye'deki solu devlet politikası olarak getirmenin ve uygulamanın çok dikkatli götürülmesi ve anlatılması gerekiyordu. Ecevit doğrusu burada iyi bir sözcülük yapmıştır.

Baykam: *Peki, o yıllarda, ortanın solunun sözcülüğünün halka çok iyi götürüldüğünü biliyoruz. Fakat detay soruyu şöyle tekrarlayayım, grupta neden şöyle bir karar çıkmıyordu; CHP milletvekilleri, mesela gitsin bütün bu gençlik liderlerini bulsun, onlarla konuşsun, onları, CHP gençlik kolları içine çekmeye çalışsın, onlarla emniyet arasına girsin, gençlerin coplanmasını engellemeye çalışsın. Fransa'nın yaptığı gibi onların haklı reform isteklerini karşılamaya çalışarak, diyaloğu sağlasın. Bu tip çalışmalar yapılamadı mı?*

Uğur: Şimdi bir siyasi parti olabilmenin bazı koşulları var. Siyasi partilerdeki lider ve yöneticiler, devamlı olarak tabanlarından titreşim alırlar. Tabanlarının oluşturduğu politik duyarlılığı dikkate alırlar ve onu, yerleştirmeye çalışırlar. Yani önce kendi tabanlarında kendi refleks aldığı kesimde sırtlarını dayayacak bir politika izlemeleri gerekir. Çünkü, iki türlü sol vardır; bir doğruları söylersiniz, özlemlerinizi söylersiniz, eğer bunu demokrasi içinde yapıyorsanız, sizi destekleyen, arkanızdaki büyük kitle ile iletişim halinde olmanız gereklidir. Çünkü oradan beslenirsiniz. Yani bir başka deyişle sizin sınırlarınızı arkanızdaki kitle çizer, o yıllarda Türkiye'de tam bir kentleşme yoktu. Türkiye o dönüşümün sancılarını yaşıyordu. Yani gecekondulaşmalar var, bunlar kendi kaderleri ile iç içe, gençliğin

sorunlarından çok farklı bir dünya. Yani gecekondulaşmalar siyasi partilerin gündeminde de değil ama sürekli ilerliyor. Türkiye'nin toplum yapısında böyle sancılı bir dönüşüm hiç yönlendirilmemiş, kendiliğinden, halkın akımıyla doğan bir hareket olmuş. Sanayileşme şimdiki gibi tamamıyle toplum yapısını belirleyen bir noktada olmadığı için, bu konuda büyük kitleler, kentleşebilmiş insanlar da değillerdi. Kentleşememiş insanların da o barınma yıllarındaki en önemli destekleri dindir. İnsanlar bunalım anlarında dine sarılır. Yani yeni bir Türkiye var, insanlar yerlerinden oynamışlar, yeni yerlere gelmişler, onların tutunmaktan başka bir çareleri yok o anda. Siz hangi politikayı izliyorsunuz? Sanayileşmiş toplumların işçi kesimi örgütlenmiş toplumların, sosyal adalet politikasını izliyorsunuz. Oysa o andaki Türkiye'de kentleşme başlamış ama henüz insanların çoğu köylü olarak yaşamlarına devam ediyorlar. Sanayileşme, son derece sınırlı. Ne sanayileşmenin getirdiği bir ortam yerleşmiş, ne de bir belirginlik var. Böyle bir dönüşümde, "ortanın solu" politikası o dönüşümü yaşayan insanlara doğrudan doğruya giden, onları kapsayan onların sözcülüğünü yapacak bir politika değildi, çünkü toplum buna hazır değildi.

Baykam: *O köylü-kentli dönüşüm anında, mesela Nisan 1968'de Ecevit'in bir demeci var; "Otomobile hayır, televizyona hayır, Boğaz Köprüsü'ne hayır" belki aradan 25 yıl geçti biraz kolaycılık olacak ama, bakıyoruz, bunlar yanlış değerlendirmelermiş diyoruz. Yani otomobile, Boğaz Köprüsü'ne karşı çıkarak solculuk yapılmaz diyoruz. Demek ki o, köylülükten, kentliliğe geçişin getirdiği gerginlik ve toplumsal kabuk değiştirme anlarında sol hesaplarını ve öngörülerini belki de daima iyi yapamadı.*

Uğur: Oturmamışlık var. Yani çok, çok önemli bir noktaya temas ettiniz. Türkiye ne köylü ne de kentli. Türkiye ikisinin ortasındaydı. Köyden kopmuş, kente gelmiş ama kentleşememiş bir durumda. Üstelik de o kentte barınmak için birbirlerine sarılıyorlar, insanların çaresiz kaldıkları yerde din ilk başvurdukları kapıdır. Yani dinin rahatlatıcılığı vardır. Kentleşmeyle beraber bu da olmuştur. Kentleşme olayı öncesindeki CHP ayrı

bir partidir, kentleşme olayı sonrasındaki CHP, başka bir parti olmak zorundadır. Daha önceki durum nedir? Menderes ve diğerleri köy kesimini temsil etmişlerdir. CHP kentli kesimi tercih ediyor fakat, bu arada Türkiye'de ne köylü ne kentli olan bir kesim var. Bunlar kendilerini çaresiz ve yalnız hissediyorlar. Toplumlar bu noktalarda dine sarılırlar. Yani siz bu faktörü hesaba katmazsanız o bölgeler kapalı kalır size.

Baykam: *Peki, sol gençliğin terörist eylemlere kaymasını engellemek için CHP bazı önlemler almaya çalışmadı mı?*

Uğur: Şimdi yine CHP hangi kesimin sözcülüğünü yapıyor, ona bakalım. Bir, Türk toplumunun oturmuş, yerleşmiş ama yüzü ileriye doğru bakan kesiminin sözcülüğünü yapıyor aslında. Bir anda bir kesim var ki, o kesim ne yerleşik düzenin bir parçası ne de kırsal kesimin. İkisi arasında bir yerde. Ve o kesimde her toplumda olduğu gibi, bizde de kendisini yalnız hissettiği zaman dinle korumaya çalışıp, ayakta kalmak isterler. Türkiye bu dönüşüm içindeydi ve bu dönüşüm içinde Ecevit anımsarsanız dine karşı dikkatliydi. Yani cumhuriyetin eski günlerinden çok daha saygılı ve dikkatli olmak zorunda olduğunu hissediyordu. Çünkü çarpık kentleşmenin sonucu olarak o insanların ellerindeki tek dayanakları dindi.

Baykam: *Oysa Ecevit, Dev-Genç'e gidip, mesela Dev-Genç liderleri ile konuşup, "Siz böyle eylemler yapmayın, böyle marjinalleşmeyin, silaha sarılmayın" diyemez miydi? Acaba CHP gençleri ciddiye mi almadı?*

Uğur: Hayır, hayır CHP gençlere mesaj verdi.

Baykam: *Bunu anladım ama sol öğrenci dernekleri ile pek bir temas yoktu.*

Uğur: Sol öğrenci liderleri toplumun bu dini değerlerini çok fazla hesaba katmıyorlardı. Yani bu yapının belirleyici bir değerinin olduğunu kabul etmiyorlardı. Büyük oy deposu, o kentli olmayan kesimdi.

Baykam: *Ama demek ki, tarihin akışına bakıyoruz, CHP o dönem sol gençlik dinamiğini fazla başıboş bıraktığı ve onunla iyi bir diyaloga giremediği için, onun çıkardığı türbülans ve olaylar dizisi,*

bizi 71 müdahalesine kadar taşıdı.

Uğur: Gençlik, benim söylediğim şeyleri hesaba alma durumunda değildir. O başka bir mantıkla hareket ediyor Ama politik açıdan baktığınızda o sade vatandaşlarla, o toplum kesimi ile hareket ediyorsunuz. Bu ikisini sizin bir uzlaştırıcı noktada toplamanız lazım. Yoksa sonsuza dek marjinal kalırsınız.

Baykam: *Peki siz darbenin geliyor olduğunu hissettiniz mi?*

Uğur: Şimdi, çok uzak zamanlardan konuşuyoruz. O sıralarda, tabii, CHP ile ordu arasında da sessiz bir fikir uyumluluğu vardı. Birincisi Atatürk devrimleri, ikincisi laiklik gibi ordunun da politika yaparken çok hassas olduğu noktalardı bunlar. Bunun yanında CHP, ordunun bu hassasiyetini de bildiği için dikkatli bir politika izliyordu. Bu politika kendisinin oluşum nedeniydi ve ordu da bu çizgideydi. Uzun süre bu böyle gitti. Gençler de bu çizgideydi. Tabii bu arada kentleşme olayı dolayısıyla yeni düşünceler ve beklentiler geldi. Bir de gençlerin bu kentleşmenin oturmamış zamanındaki üniversite ile ilgili sıkıntılarını ifade eden bir çıkışları olmuştur. CHP gençleri, bir çizgiye kadar anlayışlı ve bu değerleri özümseyerek gitmiştir. O çizgi de büyük kitleyle sürtüşme çizgisidir. O çizgiye kadar, sonuna kadar, hatta hatta oy kaybetme pahasına kadar. Çünkü, o gençlerin o politikasında da kendi payı vardı. Daha doğrusu yapamazdı da. Yani o çocuklar öteden beri, Cumhuriyet'in kuruluşundan beri, Kuvay-i Milliye'den beri süregelen geleneğin etkisiyle belirli bir yere yönelmişlerdir. Ama artık, demokrasi yerleşmiş, devleti kullanamazsın, orduyu kullanamazsın. Ve kentleşme olayı, büyük halk kitleleri var ortada. Bu büyük halk kitlelerinin de yanında, eğer ayakta kalmak istiyorsan, bu yeni koşullar içinde senin ilericiliğini, çağdaşlığını, yeni koşullar içinde bir yere oturtması lazımdı, bu da kolay olmadı.

Baykam: *Peki, ordu muhtıra verdiği zaman siz böyle bir şeyi bekliyor muydunuz?*

Uğur: Şimdi bu ordu muhtıraları da, çok ilginçtir. Ordu niçin çok sakin kalmıştır? Atatürk devrimleri aslında Türkiye'de

her kesimden daha çok ordu içinde yerleşmiştir, benimsenmiştir. Yani, bir kuruluş olarak ordu, belirli ölçüde bürokrasi, en ücra köyündekine kadar, CHP'yi desteklemişlerdir. Yani CHP bu devrimlere sahip çıkan, hatta o yüzden zaman zaman destek kaybeden bir parti olmuştur. Fakat ordu müdahelelerine karşı orta sol çizgisini izlemeye başladıktan sonra CHP yalnız kentli insanlarla değil, kent dışındaki insanlarla da bir araya gelmiştir. Özellikle, gecekondular, yani varoşlar. CHP o insanların durumlarını gördü. Ordu ise bu temasın dışında kalmıştır. Ordunun bunları bilmesi zordur doğrusu. Hatta büyük kentte oturduğunuz zaman, eğer siz varoşlara gitmiyorsanız, yeni gelenlerle içli dışlı değilseniz siz de namlu kullanıyorsunuz. Ama ortanın solu CHP'ye bu şansı verdi. Dolayısıyla o insanlarla temasa geçti, o insanların beklentilerini de hesaba aldı. Bunun en başında, biraz evvel de değindim, şu gelir; o insanlar yalnız kaldılar, devlet onları yasakladı. Çünkü, başkalarının yerine gelip gecekondu kuruyorlardı. Kentleşme ve göç böyle oluyor çünkü. Böyle bir durumda CHP bu insanlara anlayış göstermek durumundaydı. O insanlar başka türlü çözüm bulamıyorlardı ve ordunun da böyle bir anlayışı yoktu. Ne böyle bir temas içindeydi, ne de kitlelerin bu tür beklentileri onlara yansıyordu. O cumhuriyetin kuruluşundan beri, o zamanın koşullarında oluşmuş ilkelerin çok hassas izleyicisiydi. Ama Türkiye'de toplum yapısı değişmiş, kentlere çok yeni insanlar gelmişti. Politikayı etkileyen onlardı.

Baykam: *Peki siz o gün saat 13.00'te radyoda o muhtırayı duyduğunuz an şaşırdınız mı?*

Uğur: 12 Mart bizim, CHP'nin alışık olmadığı bir muhtıradır. Aynı zamanda CHP'ye de karşıdır. Nesine karşıdır, bu biraz önce söylediğim bu yeni oluşumda CHP'nin o kesimlerle ilişkiye girmesiydi. Yani dediğim gibi insanları ayakta tutan dindi. Böylece o kesimlere yaklaştığınız zaman, o kesimleri hasım diye görmüyorsunuz, onları anlıyorsunuz. Bir yerde onların da bütünleşmesini istiyorsunuz. Ordu ise o temasın içinde değildi.

Baykam: *Peki Necdet Bey, darbeden birkaç gün sonra Ecevit istifa etti ve dedi ki "12 Mart bana karşı yapıldı. 12 Mart'ın ana hedefi bendim" dedi. Bu size o zaman ne kadar inandırıcı geldi, Ecevit abartmadı mı bu olayı?*

Uğur: Bunu niçin söylediği, biraz evvel söylediklerimle ilişkili. Türkiye'de orta solun doğal kitlesi varoşlar. Bu da ordunun çok ürktüğü, içine giremediği, fakat bir çözüm noktası da bulamadığı bir odak. Bir yerde Ecevit ve CHP'nin o andaki büyük başarısı bu Türk toplumundaki yeni olayı görüp, onları dışlamadan kendi içinde yumuşatması meselesiydi. Ordunun bunu algılaması çok zordur, çünkü ordunun böyle bir işlevi yoktu.

Baykam: *Muhsin Batur'la görüştüm. "Ecevit'le uzaktan yakından bir ilgimiz yoktu. Ecevit aklımıza bile gelmedi" diyor.*

Uğur: Ecevit akıllarına gelmedi ama, Ecevit bundan irkildi. Çünkü, doğrusu, bugün de belki hâlâ öyledir, uzun süre, belki de yine bir ölçüde öyledir, Aydın kesimle sürekli dirsek teması içindedir. Yani, Türk ordusu hâlâ öyle. Belki de o bakımdan ayakta duruyor ve hâlâ etkili olabiliyor. Türkiye'deki ilerici ve aydın kesim devamlı bu çizgide olmuştur. CHP de hep böyle olmuştur. Şimdi CHP bir anda muhtırayı duyduğu anda durumu görüyor. Aşağıda yepyeni bir Türkiye oluşuyor. Eğer o oluşuma sahip çıkmasa, dini kullanarak başkaları onları bir yerlere götürürler. O zaman her şey büsbütün berbat olacak. Halbuki, ilk yaklaşımından sonra Ecevit gördü ki burada bir sıcaklık var. Yani, orada partinin temsil potansiyelini gördü. Ecevit'i Ecevit yapan da odur. O potansiyelin üzerine gitti ve bence de Ecevit orta soldan, şurdan burdan daha çok bu yaklaşımıyla önemli bir işlev yapmıştır. Bürokrat Türkiye'yi, bürokrat CHP'yi bir anda bu düşüncelerden çıkarıp, orada fiilen yaşanan ve Türkiye'nin, yeni kesimiyle diyaloğa sokmak istemiştir. Halkın sıkışmış bir kesimi kendisini kurtarmak istiyor, her şeye rağmen gelmiş yerleşiyor, inançlarına saygılı olacaksınız. Buna karşı anlayış göstermek meselesiydi, yani yaptığı buydu. O anda askerler rahatsız olmuş olabilirler, çünkü onlar bu temasın içinde değillerdi.

Baykam: *Peki siz "hep ordu ilerici olmuştur" dediniz. 12 Mart'ta da ordu ilerici bir hareket mi yaptı?*

Uğur: 12 Mart tabii ki başka bir şey, çok önemli bir olaydı. Belki de yaşanması gerekiyordu. Daha evvelki Türkiye'de kamuoyu çok sınırlıydı, aydın ve bürokratlardan ibaretti. Ama Türkiye öyle bir noktaya geldi ki, o anda tüm kamuoyunu oluşturan ve devletin üzerinde de görünmeyen çok güçlü etkisi olan kesimler, aydın kesimler değildir. Onlar bambaşka bir kesimdir. CHP'de önceden esnafların bir etkisi vardı ama, şimdi varoşlar var, başka kesimler var. Binaenaleyh, bu kesimin de sözcülüğünü yapmak istedi CHP. Ve çok doğru hareket ettiğini şuradan anlıyoruz; o kesimin sözcülüğünün bıraktığınız zaman başka bir parti geldi o boşluğu doldurdu. Şimdi bu varoşlar aslında Türkiye'de, devlet dışındaki bölgelerdir. O varoşlara ancak politika ile girilebilir. Başkasının arazisine giriyorlar evleri ruhsatsız, işgal ettikleri yer ruhsatsız fakat Anadolu'dan büyük bir göç var. Legal değiller ama fiili bir durum var. Yavaş yavaş toplumun devlet kesimi bunu, önce biraz tartıştı, karşı çıktı sonra özümsedi, kendisinin içine aldı. Devlet bu varoşların oluşumunu anlamakta geçikmiştir. O yüzden Refah çok güçlü olarak yerleşmiştir. Oraya girişleri orta sol politika ile çok üst üste gelen bir olgudur.

Baykam: *Deniz Gezmişlerin idam olayı görüşülürken CHP'de ağırlık kimdeydi? Tamamen İnönü'de miydi?*

Uğur: İsmet İnönü'nün parlamentodaki tutumunun ana hatları şuydu; Kendisi grup başkanıydı. Yani parlamentodadaki parti adına bağlayıcı sözleri söyleyen, partinin görüşlerini dile getiren kendisiydi. Eğer kendisi kürsüye çıkmak istemediği zaman doğal olarak grup başkanvekilleri sözcülük yaparlardı. Çünkü, parlamento içinde kendisinin vekilleri onlardı. Kendisi grup başkanıydı. O bakımdan, bize söz vermesi hiç bu kuralın dışına çıkmamıştır. Parlamento içinde devamlı olarak ya kendisi, kendisi konuşmadığı durumlarda, mutlaka grup başkanvekili grup lideri olarak konuşurdu.

Baykam: *İnönü idamları durdurmak için bu kadar ısrarlı iken,*

CHP Anayasa Mahkemesi'ne başvurdu. Mahkeme kararı usülden bozdu. Ve orada idamı durdurmaya çalışan CHP, ciddi bir puan kazandı. Fakat daha sonra CHP, Anayasa Mahkemesi'ne ikinci bir kez gitmedi. Bunun yapılmamasının arkasındaki nedenler tam olarak neydi? Jandarma Genel Komutanı'na yapılan suikast Kızıldere gibi olaylar mı devreye girdi? Bu soruyu mesela Halit Çelenk'le konuşuyorum, o bile bunun yanıtını "Onlara sorun" diyor. Bunlar partide nasıl konuşuldu?

Uğur: İnönü'nün görev anlayışı şuydu. Parlamentodan içeri adımınızı attığınız zaman bütün sorumluluk grup başkanvekilindedir. Yani hiçbir zaman bir genel sekretere parlamento içinde grup adına sözcülük diye bir şey verdiğini hatırlamıyorum. Bu bir kuraldı. İkinci adam grup başkanvekiliydi. Ya kendisi, ya o konuşurdu. Genel sekreterin de aklından geçmezdi, kimsede böyle bir beklenti içinde olmazdı. Yani bu ayrım partide son derece iyi yapılmıştır. Deniz Gezmiş tartışmalarının son süreçleri kamuoyuna karşı zor bir karardı. Ben sözcülüğü yaparken, bu konuda bana konuşmamı söyledi ve ben konuştum. Ve konuştuktan sonra ayağa kalktı alkışladı. Ayağa kalktıktan sonra benim koluma girdi. Bütün salondan böylece çıktık.

Baykam: *Peki anlattığınız, bu toplumsal dönüşümde, Ecevit'in dini bütün toplumsal merkeze de hitap etmek istemesi ve ateist görünmek istememesi ve idamlar konusunda çok keskin bir tavır koymaması arasında bir ilişki olabilir mi?*

Uğur: Biraz önce söyledim. İnönü parlamento içinde grup başkamydı. Ondan sonra parlemento içindeki ikinci adam grup başkan vekiliydi. Şimdi aslında, o ağırlığını o sırada koyabilmek için, İnönü'nün tarihsel gücü de gerekiyordu. Parlamentodaki atmosfer çok başkaydı, kolay değildi. Yani, çünkü bu devlet partisi, devamlı olarak hep böyle gelmişti. İlk kez devletin normal işlevi gibi görünen bir konuda, "yapmayın!" diyordu. Yani o mesaj çok saygıdeğer bir mesajdır. Aslında benim için de bir tarihtir. Beni atlayıp genel sekreterine söz vermezdi. Hiç yapmadı bunu.

Baykam: *Necdet Bey, ben neden Ecevit konuşma yapmadı demiyorum. Bunun yalnız konuşma kısmı yok ki! Demeçler var, diğer konuşmalar var. Basın toplantıları var. Basına yazılacak makaleler var. Yani tavır koymak yanlızca parlamentoda konuşmakla olmaz. Ecevit bu tavrı koymadı. Yani idamlar konusunda ağırlığını İnönü gibi koymadı.*

Uğur: Bu güç İnönü'den başka kimsede yoktu. Ordu var karşısında, etkili olabilecek tek kişi İnönü'ydü. O da beni konuştururken bütün kamuoyu çok açık biliyordu ki, ben onun isteklerini dile getiriyordum. Kendisinin bu konudaki kararlılığını belli etmek için söylediğim jesti olmuştur. Konuşmam bittikten sonra bütün parlamentoya gösterecek şekilde ayağa kalktı. Hiç yapmadığı bir şekilde koluma girdi. Bütün salon boyunca dış kapıya kadar kolumda gitti. Yani konuşmama sahip çıktığını işaret etti.

Baykam: *Peki, birkaç hafta arayla CHP 40 yıllık liderini kaybetti. Gençlik de liderini. Gezmiş idam edildi. Paşa'nın istifası parti içinde ne gibi çalkantılar, sorular, ne gibi yeni bir hava veya tereddütler yarattı?*

Uğur: Şimdi onu bütün o sürece bakarak değerlendirmek gerekir. Ecevit'in ikinci adam olarak ortaya çıkması ve oraya doğru yol almasında Paşa'nın açık tercihi vardı. O tercihini yaptı ve o tercihini sonuna kadar da götürdü. Ecevit'in ağırlığını koydu.

Baykam: *Ecevit'in ağırlığını koydu fakat ona karşı açık tavır koyduğu o meşhur kurultaydan sonra, İnönü görevinden istifa etti. Kurultayda Ecevit'in hazırladığı parti meclisi kazandı. Bu parti içinde büyük bir şok yarattı mı? Yani "parti babasız kaldı" gibi bir hava doğdu mu?*

Uğur: Ecevit olağandışı bir sekreterdi. Halk kesimine ve partinin uç kesimine ve aydınlara kamuoyuna kendisini kabul ettirmiş durumdaydı. O da bunu görüyordu. Kaldı ki kendisi de böyle bir tercihe en azından karşı değildi. O süreci işletti. Sonradan aynı görevi bir başkası yaptığı zamanki tutumu ile kendi tutumu arasında ister istemez bir değişiklik oldu çünkü,

o da politikanın bir gereği. Politika bir ekip meselesidir. Yani kendisinin Ecevit'ten bir kuşkusu da yoktu. Ecevit'i çok tutardı ama, takımını tam tutmazdı. Yani bunu da büyütemezdi. Asıl önemli faktör, o anda parti teşkilatında olsun, aydın kamuoyunda olsun, Ecevit'in yeterli bir ağırlığı olmuştu. Ve kamuoyu buna da hazırlanmıştı. Bunu zorlayabilir miydi? Doğrusu eğer zorlasaydı, benim için zorlardı. O tercihini zaman zaman bu şekilde göstermişti ama mesele parlamento içinde değil parti içindeydi. Parti içini de aşardı ama, kamuoyunda Bülent Bey'in öyle tatlı ve yumuşak bir imajı oluşmuştu ki, hem kimseye kötülük yapmaz, kimseye gölge de etmez, pırıl pırıl ve çok temiz bir adamdı Ecevit.

Baykam: *Mesela İnönü ayrıldı diye ağlayan oldu mu? Yoksa parti buna hazır mıydı?*

Uğur: Çok geçti. Yani İnönü artık tercihini değiştiremezdi. Başlangıçta o ağırlığını Ecevit için koydu. Ve bu ağırlık çok belirgin bir ağırlıktı.

Baykam: *Ama sonra bu ağırlığı koyduğuna çok pişman oldu.*

Uğur: Bu ağırlık parti teşkilatına ve partinin aydın kamuoyuna kadar da gitmişti. Partinin aydın kamuoyunu karşısına alması gerekirdi. Bir de, görüntü şuydu; karşıdaki ekip, eski CHP görünümündeydi. Ecevit'le yeni bir atılım, yeni bir açılış, sosyal adalet kavramı geliyordu. Bülent bey bunları çok iyi işliyordu. Yani Ecevit, parlamentonun dışında, parti teşkilatının dışında belirli bir parti tabanında kabul görmüştü. Eğer tersine karar vermiş olsa bile artık çok geçti.

Baykam: *Ecevit üçüncü adam olma şansını nasıl tepti? Mesela, meşhur Şevket Süreyya Aydemir'in kitaplar vardır ya, Atatürk birinci adam, İnönü ikinci adam, Ecevit'te bu tarihi süreçte bir an için üçüncü adam olarak görüldü. Yani toplum onu oraya uygun gördü, düşündü yakıştırdı, tasarladı. Bu şansı hangi hatalarla ve nasıl tepti? Hangi kritik dönemeçlerde bu şansı harcadı?*

Uğur: Ecevit'e 12 Eylül'den sonra siyaset yasağı getirildi.

Baykam: *Bir politikacı yasaklı bile olsa, bundan efsanevi bir yükselme de alabilir. Halk acır, "neden bizim kahramanımız, yasaklan-*

dı" gibi şeyler söyler.

Uğur: Dedi zaten.

Baykam: *Dedi ama sonra bence Ecevit kendi kendini harcadı. Bugün sokaktaki adamı durdurun, bir tek kişi Bülent Ecevit'e üçüncü adam filan demez.*

Uğur: Ama o andaki koşullarda tam bir efsaneydi. Sonra, devlet hizmetinde, yani Başbakanlığı zamanındaki süreç var: Yıldızı çok parlamıştır. Kıbrıs'ta dış politika olaylarında pırıltılı olmuştur. Yani Ecevit'in yıpranması uzun bir süreç almıştır. Başlangıçta, o pırıltısı vardır.

Baykam: *Biliyorum, ben zaten sonrasını sormuştum. Başta o pırıltı vardı. Bu idamları durdurmak için siz meclise gittiniz o konuşmayı yaptınız. Peki İnönü grupta konuştu mu? "Arkadaşlar, bu konuda şu nedenlerle tavrımız şöyle olmalı" dedi mi?*

Uğur: Şimdi tam hatırlamıyorum ama, çok açık belli etti görüşünü. Yani mesela bir politika gereği olarak yapmadı bunu. Biraz önce değinmek istedim. Ben konuşmayı yaptım. Ondan sonra gittim, parlamento daha henüz dağılmamıştı. Herkes oturuyordu. Kalktı benim koluma girdi. Hiç yaptığı bir şey değildi. Bütün salondan dış kapıya kadar çok yavaş bir şekilde, beraber gittik. Yani "bunu ben yaptım", yani öyle üzülür gibi değil de altını çizer gibiydi. Ve kaldı ki, sonuna kadar perde arkasından uğraştı. O konudaki tavrı çok samimidir.

Baykam: *Peki, grup içinde, az önce isim vermeyeyim dediniz, idamlar konusunda idamlar yapılabilir diyen grup, parti toplantısında konuşup bazı tezler öne sürdüler mi? Mesela "biz bu idamlara hayır dersek, bizi teröristleri koruyorlar derler" gibi tezlerle grupta, İnönü'nün tersi bir tavır sergilediler mi?*

Uğur: Konuşma yapılmadı ama eğer genel başkan katında bu kararlılıkla ortaya çıkılmasaydı, grup herhalde isyan etmezdi. Bunu da anlamak lazımdı. CHP ilk defa orduya karşı bir hareket yapıyor, geleneğine aykırı davranıyordu. Hiçbirisinin birikimi buna yetmezdi. Böyle bir güç lazımdı. Peki sen niye çıktın, konuştun dersen, bu çok açıkça belli oldu ki, ben onun

adına konuşuyorum.

Baykam: *1960'lı yıllarda Doğan Avcıoğlu grubuyla, sizin ve CHP'nin ilişkisi neydi?*

Uğur: Avcıoğlu her şeye rağmen CHP geleneğinden gelen konulara Atatürk, milli mücadele gibi o açılardan bakan bir adamdı. Daha yenilikçi, daha radikal olmak istiyordu. Aradaki fark oydu. Avcıoğlu hareketi bir entelektüel hareketidir, halk hareketi değildi.

Baykam: *Avcıoğlu orduyla çeşitli temaslar halindeydi ve ordu içinde bir 12 Mart yerine, 9 Mart'ta sol ağırlıklı bir ihtilal düşünülüyordu. CHP içinde bu konuda duyumlarınız var mıydı?*

Uğur: Bizim içimizdeki politikada, ister parlamentoda ister sokağa çıktığınız zaman, kendi bölgenizde yürüdüğünüz zaman, ister basından olayın nabzını tutabilirsiniz. Ve aklı başında bir politikacı bunları çok iyi yapar. Kendi bulunduğu siyasi kuruluşun yerel kamuoyunu dikkate alır. Yani aşağıdaki taban, kendi düşüncesine karşıysa, önce orada kendi teklifini kabul ettirir, ondan sonra da kamuoyuna ve parlamentoya çıkar. Gerçek lider kendi kamuoyunu şaşırtarak bir şey yapmaz. Zaten kendi kamuoyunun tercihlerini ve eğilimlerini dikkate alarak oraya gelmiştir. Ve sözcülüğünü yaparken de kendi kamuoyuna çok dikat eder. Yani bir başka deyişle, en önemli olay İnönü ve CHP bu idamlar karşısına çıktığı zaman, CHP kamuoyunda hiç bir yadırgama olmamıştır, belirli bir kesim, o da orduyla flört eden kesim, biraz tedirgin olmuştur ama o da kamuoyunda açık olarak değil. Ve "bu çocuklar, anarşisttir" gibi şeyler, kimse söylemedi.

Baykam: *Teşekkürler Necdet bey...*

Deniz, bir tutukluluğu sırasında yine Emniyet Müdürlüğü koridorlarında

Bedri Baykam, Resmi Gazetede Bir Kanun, Tual Üzerine Fotopentür,
100 X 150 cm., 1997

Bedri Baykam, Savaş ve Barış, Tual Üzerine Fotopentür
100 X 150 cm., 1997

Deniz ve sınıf arkadaşları

Deniz Gezmiş, Bozkurt Nuhoğlu

Deniz Gezmiş, Zihni Çetiner, Erdoğan Özkaplan
üniversite bahçesinde

Deniz Gezmiş, Bozkurt Nuhoğlu

El Commandante, Tual Üzerine Fotopentür
100 X 200 cm., 1997

İleri dergisinin bir sayısının kapağı

Duman'ın oğlu, kaçırıldıktan sonra serbest bırakılışını kutluyor

•Celal Doğan, Ertuğrul Kürkçü, Bozkurt Nuhoğlu

Beyazıt Meydanı yine karışıyor

6. Filo olaylarından sonra
gözaltına alınan gençler

Hava Kuvvetleri Komutanı
Muhsin Batur

Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur (önde) ve Celil Gürkan, bir seyahatten dönerken.

Kuzey-Zafer Anıtı, SBF olayları

Sibel Erkoç, Maltepe'de kurtarıldıktan sonra
Orgeneral Celal Bulutlar ile

6. Filo olaylarında gençler denize çiçek atarken

6. Filo olaylarından sonra Dolmabahçe'ye dev Türk bayrağı çekilirken

1 Ekim 1971 Cuma, Mamak

Baba,

Sana mektup yazmaya söz vermiştim. Aslında daha önce yazamamam tembelliğimden oldu. Bugün savunmamız bitti. Mahkeme kararı 9 Ekim'de açıklanacak. Benim için bu kararın fazla bir önemi yok. Önemli olan tarihin vereceği karar. Geçmiş olayları tekrar düşündüm ve şimdiye kadar görevimi yaptığıma iyice emin oldum. 947'nin Şubat 28'inde başlayan hayatım mutlaka sona erecek. Bu şimdi sona erse de fazla önemli değil. Önemli olan inandığım dava için yaşamak. Yoksa hiçbir şey yapmadan yaşamak, sadece yaşamak, yarım solunan havadır. İnandığım biçimde yaşadım şimdiye kadar. Elimden gelse tekrar aynı biçimde yaşardım. Neyse bu kadar felsefe yeter. Sen nasılsın? Çarşamba günü senden sonra ağabeyim geldi ziyaretime... 6 Kasım'da erteleniyormuş, çok sevindim bu habere... Hamdi ne yapıyor? Mahkemede onu görünce bayağı şaşırdım. Epeyce boy atmış. Buradan okul durumunu sordum Hamdi'nin... Söyle ona mutlaka okulu bitirsin ve bunu sene kaybetmeden yapsın. Bana bakmasın. Ben bitiremediysem senin de dediğin gibi tembellikten değil, üzerime düşen devrimci görevi başarmak için gerekti bu. Anneme gelince, onun çok üzüldüğünü biliyorum. Ama ona üzülmemesini söylemek de imkansız. Sen teselli et onu. Sen de kendini çok yıprattın, ben ve kardeşlerim için... Benim fakülteyi bitirmemi çok istedin. Ama böylesi benim için daha iyi oldu. Her ne kadar beni bu yaşa sen getirdin, ama unutmaman gerekir ki, vatana karşı namus borcum var. Onun için bu borcumu ödedim ve şimdi iç rahatlığı içindeyim. Neyse şimdilik hoşça kal.

Deniz Gezmiş

ISBN 975-533-255-3
9 789755 332550